

502.707²

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁGI
RÉGÉSZETI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÉNAK
ARCHAEOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

III. KÖTET.

I. RÉSZ.

BUDAPEST,
AZ EGGENBERGER-FÉLE AKADEMIAI KÖNYVKERESKEDÉS.
HOFFMANN & MÖLNÁR.
1874.

MONUMENTA

HUNGARIAE ARCHAEOLOGICA.

III.

Országos Széchényi Könyvtár

166

MONUMENTA HUNGARIAE ARCHAEOLOGICA.

MAGYARORSZÁGI
RÉGÉSZETI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIAÉNAK
ARCHAEOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

Országos Széchényi Könyvtár

III. KÖTET.

I. RÉSZ.

BUDAPEST.

NYOMATOTT AZ ATHENAEUM NYOMDÁJÁBAN.

1874.

RÉGI FALKÉPEK MAGYARORSZÁGON.

IRTA

Dr. RÓMER FERENCZ FLÓRIS.

(XIII TÖBBNYIRE SZINEZETT KÉPTÁBLÁVAL)

ÉS

LXXVII FAMETSZVÉNYNYEL.

BUDAPEST,

AZ EGGENBERGER-FÉLE AKADÉMIAI KÖNYVKEREDÉS.

HOFFMANN és MOLNÁR.

1874.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

502.707

ELŐSZÓ.

Amint ezen munka szerény címe mondja, e kötet Magyarországnak régi fal-festményeit tárgyalja, úgy, a mint ezeket eddig saját tanulmányozásaimból ismerem, vagy mint mások fürkészései után tudomásomra jutottak.

Ha Ipolyi 1864-ben, „A középkori festészet emlékeiből“ című munkája 6. lapján joggal azt mondhatta: „a tárgy még nem ért meg“, mondhatná azt tíz év után, mainapon is. Igaz ugyan, hogy az alaposan írt, s épen ezen művészeti ágról általános ismeretet terjesztő értekezésében mintegy 30-féle festményt képes minden szorgalma, tett utazásai, és terjedt levelezése mellett elősorolni, míg jelenleg már háromszor annyinál több festményt vagy festmény-nyomokat ismerünk; mindazonáltal az első részben tárgyalt, összetartozó képesoportokon kívül alig vagyok képes a többiről olyan átnézetet nyújtani, mely különböző vidékeken, és különféle századokban tiszta fogalmat nyújtván, ellenvetés nélküli szabályokat felállítani megengedne; szóval a magyar festészetet, mint tudományos alapot bíró bevégezett szerves egésznek elének állítana.

Oka annak főleg az, hogy még azon festményekről, melyeket tényleg birunk, sem rendelkezhetünk szakértőleg, lelkiismeretesen, styl szerint készített színes másolatokkal, melyeket egy helyen és kényünk-kedvünk szerint tanulmányozni és összehasonlítani lehetne. — Mig odáig nem jutunk, hogy annyi költségünk legyen, miszerint az országos bizottság ilyen anyaggal rendelkezék, a „magyar festészetről“ olyan munkát ne várjunk, mint a milyeneket más művelt nemzetek, igaz, hogy sok anyagi áldozattal, de mégis bírnak.

Azonban mindamellett, hogy jelen kísérlet még az általunk is elérni kívánt te-
tőpontot nem érte el, még sem fogja senki sem tagadhatni, hogy ezen rövid tíz év alatt
még is valami, és pedig még nem vetendő, haladás történt. A fölfedezett képeknek egy
jelentékeny részét már is bírjuk Storno, Henszlmann, Bergh és Hencz, Schulez,
Klimkovits rajzai után, míg mások nemsokára napvilágot látnak, vagy a szükséges
költség megnyerésével, ezeket követendik.

A hol lehetett, a régészeti szempont mellett a művészt is fölemlítet-
tem, és a képeket, mint gyakran elszigeteltségükben lehetett, jellegeztem; sőt leggyak-
rabban a külföldi, hasonló tárgyakkal összehasonlítottam.

Fogadja a kegyes olvasó ezen törekvést oly elnézéssel, a mily szerény érzettel
e munkán mal előtte föllépek.

Köszönetet mondok mindazoknak, kik tanácsukkal, közléseikkel, rajzaikkal segít-
ségemre voltak.

„A tárgy még most sem ért meg;“ de ha minden tíz évben csak annyira halad,
mint eddig előre ment, bizonyosak lehetünk, hogy nemsokára a „magyar festészet“ pél-
dányai az ország határán kívül is figyelmet fognak gerjeszteni.

Budapest, jul. 24-én, 1874.

Rómer Ferencz Flóris.

Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM.

Előszó	Lap. —
RÉGI FALKÉPEK MAGYARORSZÁGON.	
<i>I. Részt. Három képcsoport: az ország nyugati, északi és észak-keleti részében.</i>	
Régi falképek Magyarországon.	3
I. Nyugati képcsoport	5
A) falfestmények a XIII. századból.	
I. Pécsi falfestmény:	
a) történeti adatok és az épület leírása	5
b) a falfestmény ismertetése	7
II. A dömölki falfestmények:	
a) előleges tájékoztató	9
b) a festmények	11
B) Falfestmények a XIV. század végéből.	
III. Veleméri falképek:	
a) helyszínelés	13
b) a festmények leírása	15
IV. Turnischa falképei:	
a) tájékoztató és a templom leírása	24
b) a falfestmények	26
Szent László legendája	32
V. Martyncz:	
a) helyírás	39
b) falfestmények	40
Aquila János kora és működési köre	50
VI. Tótlak:	
A kerek-egyház és festményei	54
II. Északi csoport	
VII. Zsegrai falképek:	
a) helyírási irányozás és a képek fölfedezése	58
b) a képek ismertetése	62
c) a képek leírása	63
VIII. Slatvinai falképek	70
IX. Jekelfalusi falképek	72
III. Észak-keleti csoport	
Ugocea és mármarosmegyei falképek	—
X. Fekete Árdó	74

XI. Szőlös-Vég-Ardó falfestményei	Lap. 85
XII. Mármaros-Szigethi falképek	87
<i>II. Részt. Kisebb terjedelmű vagy már másutt ismertetett és össze nem tartozó falfestmények.</i>	
I. Abrudbányán, Erdélyben	97
II. Aszöfön (Szalamegyében)	98
III. Baánon (Trencsénm.)	98
IV. Bacsán (Erdélyben)	98
V. Nagy-Baromon. (Warisdorf, Sopronmegyében)	99
VI. Bártfán, (Sárosm.)	99
VII. Batizon, (Szatmármegyében)	99
VIII. Beczkón, (Trencsénm.)	100
IX. Benén, (Esztergom.)	100
X. Benén, (Bereg.)	100
XI. Békásmegyeren, (Pestm.)	100
XII. Beregszászon (Bereg.)	101
XIII. Bezdéden	101
XIV. Brassóban (Erdély)	101
XV. Budán,	102
» Budán a Margitszigeten	102
XVI. Császlócson (Ungm.)	103
XVII. Csesztén (Pozsonym.)	103
XVIII. Csetneken (Gömör.)	103
XIX. Csőtörtőkhelyen (Szepe sm.)	103
XX. Deákiban (Pozsonym.)	103
XXI. Demusson (Erdélyben)	104
XXII. Fel-Debrón (Hevesm.)	104
XXIII. Domonkosfán (Vasm.)	105
XXIV. Dörgicsén-Alsó, (Szalam.)	105
XXV. Dorogdón-Tallán, (Szalam.)	105
XXVI. Esésén, (Szalam.)	105
XXVII. Nagy-Enyeden, (Erdély)	106
XXVIII. Erdődön, (Szathmárm.)	107
XXIX. Geczen, (Szathmárm.)	107
XXX. Geczfalván, (Gömör.)	107
XXXI. Nagy-Geresden, (Sopronm.)	107
XXXII. Fekete-Gyarmaton. (Aradm.)	108
XXXIII. Gógány-Váralján, (Erdélyben)	108
XXXIV. Gyula-Fejérvártort (Erdélyben)	109
XXXV. Hársátort (Tornam.)	109
XXXVI. Hupka-Helmecen, (?)	109

	Lap		Lap.
XXXVII. Hídegségén, (Sopronm.)	109	LXXXII. Szent-Jakabon, (Somogym.)	142
XXXVIII. Hódoson, (Biharm.)	109	LXXXIII. Szent-Györgyön, (Vasm.)	142
XXXIX. Huszton, (Mármarosm.)	110	LXXXIV. Szent-Iványon, (Liptóm.)	142
XL. Istvánfalván, (Pozsonym.)	110	LXXXV. Szent-Mártonban, (Túrócsm.)	143
XLI. Jászón, (Abaúj.)	110	LXXXVI. Szent-Péteren, (Vasm.)	143
XLII. Kassán, (Abaúj.)	110	LXXXVII. Szürecsánon, (Liptóm.)	143
XLIII. Sajó-Keresztúron, (Borsodm.)	113	LXXXVIII. Szepesváralján, (Szepesm.)	143
XLIV. Késmárkon, (Szepesm.)	113	LXXXIX. Szucsánon, (Túrócsm.)	144
XLV. Kolosvárt, (Erdélyben)	114	XC. Tordán, (Erdélyben)	145
XLVI. Kürthön, (Pozsonym.)	118	XCI. Trencsínben,	145
XLVII. Lábatlanon, (Komáromm.)	118	XCII. Tvrdosinben, (Árvam.)	145
XLVIII. Lajbitzon, (Szepesm.)	118	XCIII. Vadnán, (Borsodm.)	146
XLIX. Lanczáron, (Nyitram)	118	XCIV. Vajda-Hunyadon (Erdélyben)	146
L. Lapujtón, (Nyitram)	119	XCv. Várkonyban (Pozsonym.)	149
LI. Lékán, (Vasm.)	119	XCVI. Veszprémbe	149
LII. Lápce, Nemet- (Liptóm.)	119	XCvII. Vezekényben, Garam- (Barsm.)	150
LIII. Lápce, Tót- (Zólyomm.)	120	XCvIII. Visken, (Mármarosm.)	150
LIV. Lócén, (Szepesm.)	120	XCIX. Wondorfon, (Sopronm.)	151
LV. Nagy-Lónyán, (Beregm.)	123	C. Zeikfalván, (Erdélyben)	151
LVI. Lövön, (Szalam.)	123	CI. Zólyomban	151
LVII. Madocsán, (Tolnam.)	123	CII. Zsámbékon (Pestm.)	152
LVIII. Maria-völgyén, (Pozsonym.)	124	Függelék:	155
LIX. Maros-Vásárhelyen, (Erdélyben)	124	Oravkai festmények	155
LX. Mindszentén, (Liptóm.)	125	Liptó-megyei festmények	156
LXI. Muzsalyon, Nagy-(Beregm.)	127	Felső-Lehotaiak	156
LXII. Náményen, Vásáros (Beregm.)	127	Bánffy-Hunyadi mennyezet	156
LXIII. Ócsán, (Pestm.)	127	Egyházas Báthi » (Gömörm.)	156
LXIV. Orachoviczán, (Szlavoniában)	128	Dévai mennyezet, (Erdélyben)	156
LXV. Óralja-Boldogasszonyban, (Erdélyben)	129	Janóczy mennyezet, (Szepesm.)	156
LXVI. Panonhalmán, (Győr-Sz.-Mártonban)	131	Péterfalvi mennyezet, (Gömörm.)	156
LXVII. Pápócson, (Vasm.)	131	Pilinyi mennyezet, (Nógrádm.)	157
LXVIII. Pécssett, (Baranyam.)	131	Solyi mennyezet, (Veszprémm.)	157
LXIX. Porubán, (Nyitram)	133	Viszneki mennyezet, (Hevesm.)	157
LXX. Pozsonyban	133	Festett templom-készlet	157
LXXI. Püspökiben, (Pozsonym.)	134	Festett tornyok	157
LXXII. Ruszton, (Sopronym.)	134	Visszapillantás a magyarországi festészetre	157
LXXIII. Sámfalván, (Vasm.)	134	Magyar festő-iskolák	158
LXXIV. Segesvárt (Erdélyben)	134	A festmények tekintettel a rajzra	158
LXXV. Selmeczbányán, (Hontm.)	135	» a helyi viszonyokra	158
LXXVI. Sitéren, (Biharm.)	135	» a képek leírására	159
LXXVII. Sopronyban	138	» a szöptanra	159
LXXVIII. Szalavárt (Szalam.)	140	» a festési módor	159
LXXIX. Szász-Sebesen, (Erdélyben)	140	» a régészeti és történelmi szem- pontra	159
LXXX. Nagy-Sebenben, (Erdélyben)	140		
LXXXI. Szelistyén, (Erdélyben)	142		

RÉGI FALKÉPEK MAGYARORSZÁGON.

I. RÉSZ.

HÁROM KÉPCSOPORT: AZ ORSZÁG NYUGATI, ÉSZAKI és ÉSZAK-KELETI RÉSZÉBEN.

Országos Széchényi Könyvtár

Régi falképek Magyarországon.

Minden kutatási mozgalomnak kezdete valami véletlenül alapszik; de vannak fürkészések, melyekre a szakemberek azért indulnak ki, mivel már egyelőre valami biztos eredményre számítanak. — Midőn az ócsai templom régiségeit 1863. augusztus 2-án Ipolyi Arnold és Fraknoi Vilmos társaságában tanulmányoztam, és ugyanott az ősrégi templom többszögű záradékának délkeleti falán, a csak alsó részleteiben némileg fentartott sz. Kristóf festményét láttam, soha sem hittem volna, hogy bekövetkezik még olyan idő is, mikor, a középkorban nálunk is virágzott falfestményeknek egész sorozatát fogjuk birni, egész festőiskolákat találni! Ezen hit pedig az újabb időben nem hogy gyengülne, sőt inkább mindig elevenebbé lesz azon tapasztalat által, melyet eddigelé alig gyaníthattunk: hogy a megóvó mészrétegek alatt annyi kincseink lappanganak. És ime, a legközelebb elmult évtized elégséges volt arra, hogy az országszerte tett kutatások által fölbresztett tudványat a legszebb eredményekkel lássuk jutalmazottnak és új meg új kísérletekre ösztönözötnnek.

Még akkor, midőn régészeink legbuzgóbbika, és nemzeti műmaradványaink fölfedezésében leg-szerencésbike, Ipolyi Arnold »A középkori szobrászat Magyarországon:« című, valóban nagybecsű, roppant fáradsággal, ritka szakismerettel irt, eddig még túlnemszámnyalt alpmunkájának mintegy kiegészítő részét »A középkori magyar festészet emlékeiből:« című ikermtűvét írta, melyben a m. tudom. Akademia MDCCCLXIV. év január XXIII-án tartott ünnepélyes közgyűlésében nagy illetettséggel, leginkább a szepesi káptalani főegyházban csodált XIV-ik századbéli magyar történeti falfestményt ismertette, alig terjedt el a hazában azon jeles festménykincsek híre, melyet Vas-megye déli részén, a tótságnak nevezett területén bir, s mely által honunknak hajdanta, a festőművészetben az akkori európai színvonatra emelkedett tisztessé állását bebizonyítani semmi nehézséggel nem jár; mivel ezt bevallani még a nem-magyar szakismerők sem resteltették. »Akkor nem is gyanítók, hogy Szepes-egyházmegye területén, a főtemplom közelében, a falusi egyházak egész sorozatát fogjuk találni, melyek, valamint a szathmármegyeiek és az erdélyiek, szeretett hazánknak ebbeli gazdagságát fennen fogják hirdetni, és a tudomány és a művészet embereit folytonos eredmény-kecségetető vizsgálatokra ösztönözni.

Azon jóslat, melyet az idézett szerző már 1860-ban tett, miszerint: »Bizonyára nálunk sem fognak hiányzani a sürűbb nyomok, a mint keresésükre kiindulunk. Hogy eddig mitsem találtunk, oka nagyobbára az, hogy nem kerestünk.« (Ipolyi, a Deákmonostori XIII. századbéli basilika. A m. tud. Akad. Évkönyvei X. III. 100. l.) fényesen van igazolva; de nem azért, hogy a további kereséssel, mivel már némileg kielégítő eredményt felmutathatunk, felhagyjunk, hanem leginkább azért, hogy a jövőben figyelmünket a keresésben még inkább megfeszítsük.

Midőn a keresztény egyházban azon elv állott: *Solet pictura tacens in pariete loqui et prodesset*; (Christliche Kunstsymbolik und Iconographie, Prag. 1870. XXI.), nem lehetett a XIII—XVI-ik századig bármily szegény fa- vagy kőegyház, mely rendesen egészen, gyakran nagyobb részben, főleg a szentélyben a falfestmények dicsőítményével nem bírt volna.

Nehogy ezen állításom nagyon merésznek látszassék, idézem kifogástalan szavatosaimat:

»Állhat és áll is, hogy az egész román- és góth-korszakon át alig épült hazánkban is jelentékenyebb egyház, mely falfestményekkel nem lett volna diszítve. Annál inkább, mert akkor a minden tekintet nélküli mai vakolás és meszelés nem uralkodott még korlátlanul. (Ipolyi Déakmonostori Basilika. 99.) — Egyik, 1862-ben hozzám irt levelében, honi régészetünket nagy kedvvel, és áldásos sikerrel művelő szathmári püspök, boldogult Haas Mihály így nyilatkozik: »Beutazván megyémet, teljesen meggyőződtem arról, hogy a Kárpátok aljában és pedig Nagybányától kezdve egész Kassáig a középkorban nemcsak a szent építészet vala virágzásban, hanem a szent festészet is.« — De halljuk Henszlmann nyilatkozatát is, ki ugyanazon megyéről írván, az Archaeol. Közlemények IV. kötet 131. lapján így szól:

»A szathmár megyei templomok nagy többsége a reformatio óta eleinte a lutheranosok, utóbb a kalvinisták birtokába ment át; miért is azokban igen ritka a régi folszerelés; az oltárok helyére állt a puszta asztal, a szentélybe a szószeák sőt karzat álltatott, a régi képeket vagy kivetették vagy bemeszelték, úgy, hogy a falfestvénynek nyomai csak esetleg tűnnek elő az azokat befedő mészeréteg alatt.«

Távol vagyunk attól, hogy az egészen befestett templomokban előforduló ó-testamentomi, és azokkal egyarányos új-szövetségi képköröket, valamint a szentek életeinek egész sorozatait, arra valóknak tartsuk, hogy ezen festmények által a gyermekek a szent írást és a szentek életét emlékjükben könnyebben megtarthassák, mint ezt Klopffleisch »Drei Denkmale mittelalterlicher Malerei, Jena, 1860. 72. és 95. ll.« ismételve állítja; ezen »Biblia pauperum«-féle előállítások magának a népnek szolgálták oktatását, mivel olvasni nem tudván, a szemek segítségével, gyakori nézés és a papok magyarázatai után, a gyermeked felfogásával, ezeket jobban tarthaták emlékeztetükben.«

Meg levén győződve arról, hogy műtörténetünkre, műiskoláinkra, nemzeti izlésünkre és a magyar jelmeztanra nézve számtalan előpéldány örökre elveszett a várak, paloták és templomok lerombolása által, melyeknek hajdanta létezett falfestményeiről tudomásunk van; és tekintetbe vévén a régi falfestményekről naponkint gyarapodó, de aránylag mégis csekély számú jelentéseket, el nem titkolhatom azon óhajomat: bár támadnának hazánkban szerteszét barátai a honi művészetnek, kik a régi templomok mészkérge alatt lappangó, vagy a hajók beboltozása által az egyházak padlásai fölé került, a várak palotáin, kápolnáin, kapuzatain még észrevehető festményekről a magyar »országos régészeti bizottságot« tudósítanak, hogy így a még fennlevő, de talán már néhány év alatt elpusztuló bármily csekély festészeti maradványokat saját hasznunkra és a talán még hálásabb utókor számára legalább híj másolatokban megmenthessük.

A régi falfestménynek szántsándékos vagy elemi csapások által történt pusztítása ellen emelt kemény vádunk, nem egyedül hazánkfiai érzéketlensége, izlés-hiánya, vallási elfogultsága ellen van irányozva, sújtja ezen méltó szemrehányás leginkább a mult századok azon balfelfogását, hogy: minden a mi nem a classicus minták sikerült utánzata, az durva, eseten, barbár, sértő, butító, bálványos, semmi figyelemre nem méltó; miért is nemcsak a szent képek ostromlói foszták meg az utóvilágot sok nemzeti kincs élvezetéről, de tették jó hiszemmel, a világ áramlatától elsodortatva még azok is, kik a régiség töredekes, sérült, elmosódott emlékeit »ad majorem Dei gloriam« lomtárakba rejtették, egyházaikat bemeszellették, mesterséges márvánnyal bevonatták, vagy egyhangu közsíre, és a kövek alakjára bemázoltatták, kivonalaztatták. Innen van, hogy: A »XIII. század végeig csak két falfestészeti emlékm. maradvánnyal birunk. Az első a veszprémi, a másik a déakmonostori. Hogy más szerencsésebb országokban sem maradt ebből sokkal több.... például szolgál az, hogy az osztrák birodalomnak valamennyi tartományban, — kivéve a tengerparti tartományokat — mindössze szintén csak négy vagy öt, többé-kevésbé határozott és ép maradványt találunk ezen egész korszakból.« (Ipolyi Déakmonostori Basilika 100. l.)

Az eddig ismertetteket ezen munkában csak a II-ik részben fogjuk röviden említeni, idézván azon munkákat, melyekben leírvák; a többiek pedig lelhelyeikkel együtt a következő lapokon tisztesen közöljük.

I. Nyugati képcsoport.

(Vas- és Szalamegyei falképek.)

A) Falfestmények a XIII. századból.

I.

Pécsöli falfestmény, (Szalamegyében.)

a) Történeti adatok, és az épület leírása.

Szalamegye északkeleti csücsán, Veszprémmegyének határán, fekszik Kis- és Nagy-Pécsöl helység, — némelyek szerint régi mezőváros, — mely hazánk egyik legrégibb telepítvényei közé számítható. A rómaiak mint az egész Balaton vidéken, úgy itt is meghagyták nyomaikat; mert egy régi fűtőhely maradványain kívül a »csehek temetésének« nevezett dűlön fekvő Bötke tagján, mintegy 150 □ °nyi területen számos párkányos téglá, cseréptöredék stb. található fel.

Az Árpád-korszakban már az 1082-iki okmányban, Pécsöl a veszprémi főegyház birtokai közt előfordul: »In villa Pechul habet ecclesia terram ad II aratra, XVII vineas, VII yobagiones, V servos, II fabros, III cubicularios; pratum et silvam communiter cum villanis.« (Fejér Cod. diplom. I. 453 — és Hazai Okmt. IV. r.) — 1222. II. Endre király ugyanazon egyháznak hat telket ad mintegy cserébe Gisela királyné koronájáért és egyéb kincsekért, melyeket a palesztinai háború költsége fejében elvitt. (Fejér c. d. III. I. 382. és VII. I. 210. — 1232. és 1233-ban mint Pechel jön elő határjárásokban. (Haz. Okmt. IV.) — 1251-ben Gyurko (nobilis vir) coram Capitulo Ecclesiae Albensis vendit possessionem suam Peesöl (?) sitam in Szala, juxta lacum Balaton cum 22 capitibus libertinorum cum omnibus utilitatibus et pertinentiis capitulo Veszprimiensi pro 55 marcis argenti, (Fejér C. d. IV. II. 119); és ezen eladásról való fassio 1257. évről u. a. szerzőnél IX. VII. 669. olvasható. — 1395-ben Vásonyi Miklós fia, László mester, mint pecheli birtokos említettik, (Hazai Okmt. V. 189. l.) — 1397-ben pedig Miklós, pecheli Zarka Miklós fia fordul elő. (Fejér C. d. X. II. 496. — 1425-ben ezt olvassuk: »vinea parochialis de Nogpechel,« mely a vásonyi templom szőleje mellett feküdt. (u. o. 283. l.) — 1523-ban Myklos Imrének de Naghpechel és nejenék Tóth Erzsébetnek II. Lajos király »unam sessionem vel curiam nobilitarem« adományoz, melynek azonban okmányai régiség miatt elkalódtak. (Haz. Okmt. II. 421.)

Ennyi az, mit ezen helyről régi iratainkban találtam. Nem kételkedem, hogy Szalamegyének leírója: Nagy Imre barátom, ezen házagsadatokat bőven pótolandja, és talán magára a templomra nézve, valamint a pécsöli, alias: Heem várára nézve is fog érdekes és új részleteket közleni.

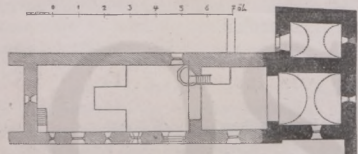
De ezekből is eléggé látható, hogy Pécs őli régi helység; és mivel egy szűkes templomnak, egy tekintélyes káptalannak tulajdona volt, legrégibb idő óta, templommal, magának is kellett bírnia.

A pécsi reformatusok régi temploma, mint azt az 1. ábrán tűnik fel, míg a 2. ábra alaprajzát adja. A templom — régi szokás szerint — monoru kőfállal volt kerítve, melynek alapkövei köröskörül észrevehetők voltak.

1. ábra.

Állíttassék, mivel éppen hasonló alkotású falusi egyházakat: Felső-Dörgicsén a már romban álló templom és Hászhágyon is találtunk, melyeket biztosan a veszprémi görög apácák birtokával viszonyba hozni alig lehet.

2. ábra. /

két helység határába esett, melyek éppen a régi nyolczszögű kő-szöszéknél találkoztak.

A mi e templomot még nevezetessé tette, az a tetőzet ácsművének sajátságos szerkezete, melyt, i. mint feszítő gerendázatból álló, egészen az erős falakon nyugodott a nélkül, hogy e templom egyéb részeit legkevesebb is terhelte volna, minthogy a felebb feszülő gerendák mind. a súlyt felfogó karon nyugodtak.

Sajátságos volt az északkeleti oldalhoz ragasztott, hosszukás négyszög-alapon emelkedő torony is, melyen nyolcz ablaku faszerkezet állván, nyeregtetővel és kettős buzogánnyal végződött.

Ábra 3-4.

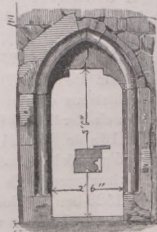
Ábra 5-6.

Ábra 7-8.

Ábra 9.

10. ábra.

Az egyház régi román ablakai, valamint az oszlop-talapzat, (3. ábra); szöglet-levelei, (4. ábra); és egyes faragott, kövei, (5—9. ábra) — melyek rajzait mellékeljük, mind tanuskodnak e templom régi

koráról; bár a torony ajtaja (10 ábra), mint a nyomottcsúcsívvél bíró rész, az átmeneti korszakból valónak mutatkozik.

Értesülvén e sorok írója arról, hogy a pécsi reformatusok e templomot kiesinynek találván, egészen le akarják rontani, 1861-ik december 4-diken tartott archaeologiai bizottsági ülésben ezen hírt föl-
említé, kérvén az elnökséget, szerezzen magának eziránt a dunántúli superintendenciától bővebb érte-
stést, és ha a lerombolást akadályozni épen nem lehetne, kérje legalább ezen románkori egyháznak hű raj-
zát a bizottsági leltár számára. (Jegyzők. 47. 8. pont).

Az akademia ezen kérése eredmény nélkül maradt, mert a bizottságnak 1862-ik ápril 2-án tar-
tott ülésében Ipolyi Arnold mint előadó jelenté, hogy a lapokban megjelent figyelmeztetések követ-
keztében, melyek a pécsi román stílusú egy-
háznak kilátásba helyezett lerontását említették, rö-
gön érintkezésbe tette magát mind az illető egy-
házi, mind pedig megyei hatóságokkal, hogy e
műemlék az azt fenyegető veszélytől, ha lehet, meg-
óvassék. Egyszersmind célszerűnek vélte Bergh
és Hencz győri építészeket felkérni az egyház
alap- és felrajza, valamint művészletei fölvéte-
lére. — Az egyházi és polgári hatóságok előmu-
tatott válaszából kitűnt, hogy minden kérelem
és figyelmeztetés dacára az egyháznak már leg-
nagyobb része lerontatott. Ellenben Bergh és
Hencz építészek fölvétele sikerült, és minden
igénynek megfelel, a mennyiben az illetők semmit
sem mulasztottak el arra nézve, hogy a fennmaradt részletek és az alaprajz fölvétele által az emléket hiven
előállítsák, mint ezt a beklódott rajzok és a pontos leírás tanúsítják. (Jegyzőkönyv 24. 24. pont).

Milyen állapotban volt a pécsi templom, midőn az említett építészek oda érkeztek, mutatja, a
mellékelt 11. ábra; a felrajz, mint azt az 1. ábra mutatja, csak a jegyzőkönyveimben fennmaradt vázlatok
ból lett összerakítva.

b) A falfestmény ismertetése.

De eme szomorú jelentéssel össze lőn kötve egy tárgy, mely ezen értekezésben közelebbről
érdekel, t. i. egy falkép-töredék, mely az I. táblán látható s melyről az idézett jegyzőkönyv folyta-
tólág mondja:

»Nevezetesen kitűnő érdekű a fölfedezett falfestmény-töredék, melynek jeles levétele bemutat-
tatván, Henszlmann b. tag megjegyzi, hogy tárgya is, t. i. az úgynevezett mennyei liturgia ellállí-
tása, kitűnő érdekű.«

A felső részében egészen sérült kép a közbeeső ablak által, melynek kajsza festménye szintén
érdekes, mintegy három külön tárgyra oszlik. A főtárgyat teszi a liturgia divina,* melyben t. i.

*) Missam divinam per Jesum Christum offert ecclesia . . . S. Iren. L. 4. c. 33. — Idem ipse sacerdos et sacrificium: Jesus Christus. Conc. Later. 1215. — Ipse enim Dominus hostia omnium Sacerdotum est, qui semetipsum libans victimam Sacerdotii sui et Sacerdos suae victimae fuit. S. Paulini epist. 5. ad Severum. (Gasson. Lonicus, Népszerű egyházi archaeologia II. 104. l. — A missa divina-nak előállítását némileg eltrésk; de az, a melyt itt bemutatunk, valószínűleg a legrégibbek közé tartozik. Bár a többiek gyakoribbak lehettek. Így egy dalmatikán sz. Péter templomában, Romában, a kenyér és bor vétele ábrázoltatik két külön képen; t. i. az asztal mögött, mely kereszttel és négyzirnem virágokkal van díszítve, Krisztus áll, a tából a kenyér-részleteket, és a fogantyús kehelyből a bort nyújtva hat-hat apostolnak, valódi missa divina, melyben maga az úr-vacsorájának alapítója, magát kenyér és bor színeiben tanítványának nyújtja. Felűnő, hogy a legnagyobbat aligattal közeledő tanítványok a kenyeret jobbjukba fogad-
ják, melyet a bal kéz támogat, míg egyik a kezén ruhát tart, melybe a szentséget átvéve. Ez görögös előadás, mely byzanti műveken kedveltetik, bár nálunk ritkábban látható. (L. Bock: Die Klenodien des heil. Röm. Reiches deutscher Nation. 98. 99. ll.) — Továbbá a sz. Gergely-oltáron, mely Schramm szobrász által készítettve Entres müncheni szobrász bírtokába került és Ravensberg-ből, a hírneves szobrászati telepről eredt, látjuk a sz. Pápat térdelve, a mint égi elragadtatásban örömtől sugárzó szeméit emeli, mert Krisztus, kinek áldozatát jelképezik a sz. misén be akar mutatni, az úrfelmutatásnál maga személyében, szenvedésének jeleivel jelent meg az oltáron. Ezen faragmányon a két gyertyatartó közt a kereszt helyett, maga a fölfestett Üdvözítő áll, a pápa kezéből pedig a kehely

Jézus maga mint áldozó tüntettetik elő. Az oltár, a román korszaki szertartás szerint igen egyszerű keskeny, előlapján hatágu csillagokkal díszített és sinórszerű kerettel bíró előkendővel ellátott hasáb-idomu állvány, melynek rajzában a távlati hiba azonnal észrevehető. A hátul áll lombos oldalú kereszt nem áll az oltár közepén, a gyertyatartók pedig egészen hiányzanak. A románkorszaknak megfelelő széles talapu kelyhen az ostya áll és az előtte álló üdvözítőttől áldatik a jobb kézzel, míg a sebbel jelzett bal a meztelen mellén a fehér, barnás béllésű köpenynek redőzetét összetartja. Nagyon kár, hogy az oltárhoz képest, közönségesnél magasb alaknak, alkalmasint igen jellemző feje hiányzik.

A szertartás magasztas voltát emeli a jobbról leereszkedő angyal, kinek csak ruha-redőzetét, kezét és a korizlésnek megfelelő gömbölyű füstölőjét látjuk, melyet azonban nem, mint ezen időszakban divatos, egy kézzel magasra lebegtet, hanem mindkét kezével tart, mintegy eszünkbe hozván azt: »stetit angelus iuxta aram templi, habens thuribulum aureum in manu sua;« vagy azon régi egyházi szabályt: »In elevatione corporis et sanguinis Domini thuriferarius debet incensare.« (Lonovics, Népsz. egyh. Archaeologia II. 199).

Az ablak, melynek béléten a 12. ábra alatti csinos díszítmény feltűnt, és az alsó, fogas-díszkeret közé szorult egy szentfényű női alak, melynek arczát és jobb kezét a pusztító napszámások az utókortól irigyleték. Az alak ruházata, fejkendője és lilimos koronája fehér, köpenye barna-vörös, baljában hármás fogu keresztet tart. A fenmaradt részek nem elégségesek arra, hogy ezen szentet meghatározhassuk.*)

Hasonlólag bajos a keret által elkülönített, de majd egészen elromlott képről valami bizonyosat állítani. Ha azonban a különféle lábakkból, mint egyedüli jellemző maradványból, szabad némi következtetést húznom, talán nem hibázom, ha az elrontott képet Metterciának lenni állítom, és a rendesen balra sz. Annától álló Máriát az üdvözítővel rokon négy gyermekkel, sejdítem, kik közt azonban itt csak az anyának és két gyermeknek lábai láthatók.

12. ábra.

A kevés és első színek, az egyszerű és elég szabatos rajzot, a redőzet természetes alkalmazását vérvén tekintetbe, de el nem hanyagolván a keretek (l. 12. ábra) izléses voltának fölemlítését, sem, bátran állithatjuk, hogy Pécsölön megfoghatatlan konokság és soha eléggé ki nem menthető ösművészetünk iránti lenézés által festészetünk egy XIV-ik századbeli maradványától fosztattunk meg, mely az ismeretlen művész jártasságáról eléggé tanuskodik.

kiesett és feléje dült. — (Förster, Denkmale deutscher Bildnerei und Malerei, I. 29. l.) Hasonlóan, de még is változtatásokkal adatik ezen magasztas tárgy sok oltáron és falítményen elő. Így:

A karlsteini várban, Csehországban, üveg-festmények töredékei fordulnak elő, melyekről Bock Ferenc ezeket írja: »Azon ablakban, mely a vár kápolnájának ablakához legközelebb van, és IV. Károly császár korának jellegével bír, némely nagyobb töredékekben azon előállítást látjuk, melyet a XIV. században nagyon kedveltek, és előszeretettel valaminet a szobrászatban, úgy a festészetben is felhasználáltak. Ez az úgynevezett Missa Gregorii Papae, melyet némelyek Missa di Bolsenának is cizmeznek. Az üdvözítő t. i. tumba-ban, kőkoporsóban áll, mely oltáron predella-nál, az az lépcső alakú állványul van alkalmazva, és ottan mint a fájda lombu embere van feltüntetve. Oldal-sebbsől foly szent vér, melyet egy kehely felfog. Ágyéka körül a takaró látszik, két oldala mellett pedig a kinszánnak szerzői, t. i. a 32 szentpézn, a ruha a koczkával, a szivacs és a lándzsa, a kalapács, a fogó és a szeglek, Júdás feje stb. vannak feltüntetve. Az alsó rész, melyen Gergely Pápa a bibornokoktól és püspököktől körve a sz. misét mondja, és a mint neki az üdvözítő a szinváltozás alatt szenvedése alakjában, testileg az oltáron megjelenik, hiányzik, és a rész értelmetlenül sokféle színű üveggel van pótolva. (Mithell, der k. k. Central-Commission für Baudenkmale, Wien. 1882. 92. l.)

Egy németalföldi képen szintén ezen Missa Gregorii, Krisztus kinszenvedése jelvényeivel arany háttérben van előállítva, a többi több csomó hajat tartó marok is látható. Ott Krisztus egész alakban az oltáron áll, jobbra lábainál a könyvtámla, balra a kehely, melybe két kezének és jobb oldalának sebeitől szent vér foly. Maga a corporale-n áll, ez alatt pedig a tány ér fekszik. Az oltár előtt tárdal a pápa harangcsalában, arany szentfénnyel, mögötte a bibornokok egyike a háromkoronás tiarát tartja. Ezen kép a XV. század utolsó idejéből való. — Ehhez egészen hasonló a torpai templom egyik képe; de a vér nem foly a sebekből, a corporale-n a kehely áll, jobbra két szentfényű alakot látnunk, balra a tiarát tartó papot és mögötte az infulus-pedumos főpapot észleljük. (Mandelgren, Monuments Scandinaves du moyen âge. XXXIX. Tábla.)

*) Dr. Henszlmann Imre az Oesterr. Revue 1805. II. kötet 189. l. e festményekről említvén, ezekhez az angyali üdvöletet is kapcsolja, mely a domolki szentélyben, nem pedig Pécsölön; a helynek neve is ottan tévesen Pécsölnek iratott.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II.

A dömölki falfestmények (Vas megyében).

a) Előleges tájékozás.

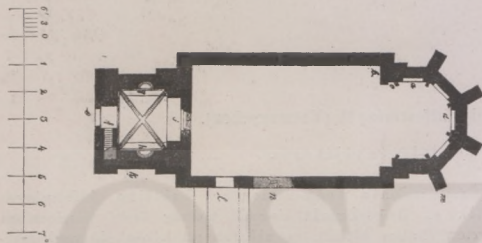
Ipolyi Arnold azon alkalommal, midőn a deák-monostori basilika falfestményeinek maradványait leírta, a dömölki sz. Benedek-rendű kis-czelli apátság ósrégi templomában még látható falképek érdekében tétetett általam kérdést, az akkoron ott lelkészkedő rendtársakhoz, kik közül nt. Kopeczky Vidor készségesen azt felel: »hogy bár kevés, de mégis lehet a régi festésnek némi nyomait látni.« Ezen válasz buzdított arra, hogy 1861. szeptember 18-án Bergh Károly építész-mérnök barátommal, ki különben a hazai régészet iránt nagy érdeklődést tanusított, Győrből Dömölkre kiránduljak és az ottani falfestményeket megvizsgáljam.

Már Fuxhoffer Dömjén Monasteriologiája I. kötetének 155. lapján azt állítja: »hogy a régi sz. Benedek-rendű templom — a kolostorról nem tesz említést — áll ugyan, és hogy 1778-ig benne isteni szolgálat is tartatott; de akkor, midőn munkáját kiadta, t. i. 1803-ban már el volt hagyatva, mivel a rendnek eltörlése alatt valószínűleg nem tartották érdemesnek, hogy a városkától messzebb fekvő egyházat jó karban fentartsák, elgondolhatja mindenki, mennyi pusztulásnak lehetett az kitéve, midőn a szerzetnek visszaállítása után, az elhagyatott, talán már akkor gazdasági czélokra szánt építmény szalma-tetővel ellátva pajtává lett, falai gerendákkal és dűczokkal kiméletlenül támogatván, kijárásainak egy része befalaztatván, másutt pedig tágabb kapuk kitörétvén, a falképek is tetemes sérüléseket szenvedtek.

Ha az idézett írónak, ki a mult században az általa megközelíthető kútfőket, talán az irt krónikákat, és plébániai följegyzéseket is ismerhette, és a népnek akkori hagyományaihoz még közelebb állt, Dömölkről való véleményét meghallgatjuk, akkor az ő monostornak, vagy a monostort kerítő várnak első nyomait a közel fekvő sági hegyen kell keresnünk. Fuxhoffer t. i. azon nézetben van, hogy a magas hegyen, a II-ik Béla királytól megkezdett építmény soha sem volt befejezve (?) — Mások ellenben a még fennálló templom eredetét 1446-ra teszik. Az első állítás kétes, mert semmi hiteles érvel nem igazolható; a másik téves, mivel valamint az okmányi tanutételek; úgy az építmény jellege is az ellenkezőt bizonyítja. Ha t. i. csak az ismeretesb kútforrásokat forgatjuk, már a »Hazai Okmánytárban« a IV. kötet 129. lapján 1318-ból: »Conventus monasterii de Demenk; 1325-ben: Comes et nobiles jobbagiones ecclesiae de Demenk említetnek. U. o. III. 80. l., 1332-ben ismét conventus ecclesiae de Demenk, IV. 149. l.; 1334-ben Georgius Abbas Beate Marie Virginis de Demeck et Conventus loci eius Károly királyhoz szóló okmányt állítanak ki, (m. n. muzeumi okmánytár. 1873. a viz-lendvai okmtbn.); — és ugyancsak 1335-ben mint conventus de Demeulech fordul elő, Pál királyi udvarbíró levelében, melyben Mihály, Chák fia és Renold fia a zálogban tartott nichki birtokrészt, Miklósnak, Kemen fiának visszaadni köteleztetnek. (I. Fejér Cod. Diplom. VIII. IV. 144. l.) Különben

e helynévnek változó írását találjuk a családok neveiben is, melyek innen származtak. Így 1309-ben. Michael filius Itemery de Demenk említették (Hazai Okmt. IV. 119.). — 1319. Laurencius de Demenk, u. o. 231. — 1447-ben Johannes de Demelk u. o. V. 238; 1552-ben Joannes de Demelk u. o. 448. l.

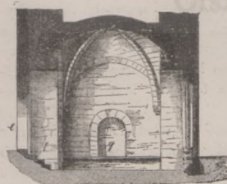
Ha pedig a mellékelt rajzon (13. ábra.) a 7° hosszú és 4° széles hosszahajót vesszük tekintetbe, azonnal kitűnik, hogy e rom, ha kolostori templom volt, már szentélyének vagy karának csekélyisége miatt is, igen kicsi monostorhoz tartozhatott; de maga a zárda sem lehetett nagyobb szerű, mivel magával e templommal való összeköttetése, mint a monostoroknál rendszeren szokásban volt, csak a hosszahajó délnyugati részén tűnik fel, a hol t. i. a hajdani alapfalaknak még némi nyomai észrevehetőek. E templom-

13. ábra.

vastag falba alkalmazott lépcsőzet vezetett az emeletbe, mint ezt hasonló helyen, a felső-orsi prépostság templom-tornya alján is észleljük. A hajóba vezetőkét lépcsővel magasabban állott ajtó (j) mainap be van falazva. A templom ezen részén kívül még látható a román korszakot jellemző íves párkánynak egy kis darabja, mint előbb kimondott véleményünknek szintén egyik bizonyossága.

Sokszori változtatásáról tanúságot tesz a hajdani kerek apsinak sokszegűvé való átdomítása; és midőn ez is roskadozni kezdett, ennek, míg maga a hosszahajó minden pillér nélkül maradt, a pillérekkel való támogatása. A szentély boltozva volt, mint a bordák kezdeteiből következtethető; ablakai keskenyek és bélleteikkel hajdanta kerek ivben végződtek.

14. ábra.

Még szerencse, hogy midőn az ujjb kolostornak a városban való építtetése alkalmával a régi monostort földig lerontották és köveit oda átvették, — ha azt Fuxhoffer szavai szerint*) ezen régi és nem egy ujjb, Koptik Otto apát által benn a városban az ujjb templommal szemközt állott későbbi templomról kell értenünk, — hogy magát az ő templomot meghagyták és pajtává átalakították. A déli falon még a kolostorból való bejárás fenmaradt; a pajta kapuja (n) pedig ujjb időben töretett ki. Midőn a fennírt évben a templomot vizsgáltuk, a benne levő jószág felhalmozása miatt alig birtunk a szentélyhez hozzá férni, míg a benne

eséplők a falaktól a kővéket kissé el nem mozdíták.

*) Monasterium primum (n) illud in campo Dömölkiensi ante frontispicium ecclesiae tumultuario opere ab Oddone Koptik aedificatum fuit e lignis ad duracionem exigui temporis. . . Capellam muratam, et fontem qua adhuc ante idem frontispicium ecclesiae visum tur, medio sinu suo completabatur. . . . Quod (monasterium) antequam suapte collabesceret, de novo struendo deliberatum fuit. Ab intentione veteris monasterii rudera eviscerata sunt, et pro novo, (t. i. a mainapon is állóhoz) sufficientia materialia praeparuerunt. (i. h. 158 l. 7. §.)

b) A festmények.

Amint e falakat, főleg az ablakbélleteket közelebből vizsgáltuk, a d) fülke fölötti ablakban azon festett keretet találtuk, melyet a II. táblán 4. sz. alatt bemutatunk. Egyszerű, csinos részletek, melyek egyenlőségük miatt alkalmasint kivágot mintá, chablon, segítségével készültek.

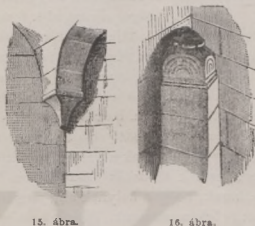
A polygonnak négy fülkéjét vévén tekintetbe, feltűnt, hogy míg más góthkorbeli szentélyekben épen a déli falon szokott a papszék fülkéje előfordulni, e templomban négy oldalon vannak csúsisíves mélyedések, az ötödiken pedig a fal tömörülve maradt.

Sejtelmem, hogy ezen fülkék talán festményekeket tartalmaztak, teljesült, midőn a mészkerget kopogatni és lehámozni kezdtem. E munka, első melyet e célból tettem, annál nehezebb volt, mennél mélyebbek voltak a kőmíves kalapács élével vágott lyukak, melyek segítségével a kőmívesek a köragaszt a festményekre tapasztani iparkodtak. De bár ezek elég sűrűn jönnek elő, az épen oly egyszerűen, mint nemesen festett képet nagy részben mégis kilehetett egészíteni.

A Mária-cyclus ezen kezdete *) (II. tábla 1.) setétkék háttérrel emelkedik le, melynek egyedüli díszítményeül két egyenközi fehér vonal szolgál. Jobbról az üdvözlő angyal áll meztitláb, kiterjesztett szárnyakkal, melyek újfödő tollaik hajlásaiknál — mint a legrégibb képeknél észleljük, modorosan összekötvék. Nyaka körül a fehér ing gallérja gyöngyökkel van kivarrva (ezt a táblán nem lehet látni), alsó öltönye sárga, míg a fehér szegélyű meggyyszínű köpeny igen régiesen gyűrt redőkben hullámszik alá és a jobb kezén lebeg. A sárgásbarna haj körül a kerek, sárga nimbus, szent voltának jele, látható. Kezei hiányzanak, de a szokás szerint a jobbikon az égi küldér alkalmasint a köpeny széleit tartá, mint azt a müncheni muzeumban őrzött bambergi dípythonon is látni lehet. (Fürster, Denkmale deutscher Bildnerer und Malerei I. kötet.) Későbbben lilomos bottal jelenik meg az égi küldér, míg baljával áld, vagy a fülke felső részéből eltűnt sz. Lélek képére, a galambra mutatott. A boldogságos szűz hajlékában hiányzik mind az, mit a szent képek festői butorzatul szoktak mellékelni, i. e. az ajátatoskodó, vagy női foglalkozás jelvényeiül: a térdelő pad vagy rokka. A jelenetnek majdnem közepén áll három kerek lépcsőn a fa-támla, melyen a kapcsos, szolomsás könyv nyitva fekszik. Az egyes látható betűkből gyanítjuk, hogy a lapokon a: »Magnificat anima mea Dominum,« szavak álltak.

A meglepett szent szűz, mellére keresztbe vetett kezekkel fogadja az angyali üdvözlést. Szentfénytől körüláradt koronás feje alázatosan előre van hajolva, szőke haja hullámai hosszú fonadékokban végződnek, és a derekán csüngnek le; alsó ruhája sárga, mellén alul a kötött és a ránczokat látjuk; melyek vöröses széles szegélyű végződnek; vörhenyes köpenyét két kerek boglár tartja össze, és az egyenközi lenfutó ránczozat alul kigyózdó vonalt képez. A lábbeliek hajó-ormányképen emelkednek, és a magyar csizma orrára emlékeztetnek.

A mi e képen legfeltűnőbb, az, hogy az Ancilla Domini, mint az egyházi ima mondja, mennyei királynéként tűnik fel. Így, tudtunkkal, az üdvözlés csak egy-két helyen fordul elő, pedig több száz képet figyeltünk meg, melyek a majd minden szárny-oltáron előadott Mária-cyclust tárgyzassák. A halberstadti és templomokban régi keresztelő medenczék állanak, melyeken a Mária-cyclus fordul elő; már a sz. Mártonról címzett templomban a polychromirozott medenczén előjön az, hogy a bold. szűz a templomba való bemutatásnál, és az Egyiptomba való menekülésnél koronával fordul elő; azonban előbbi

*) A németalföldi képeken igen gyakran, a többiekől egészen eltűnt felfogás uralkodik. Így az üdvözlő testesülését így találjuk: szűz Mária térdel, mögötte áll a mennyei hírnök; feje fölött galamb képében a sz. lélek lebeg, valamint Krisztus az aranyos keresztfával és szentfényével; fölöttéül az Atya-isten, kinek szájából arany sugár terjed a boldogságos szűz felé.

állításomhoz a másik példát a dom gazdag kincstárában találtam, a hol szűz Mária élete szintén egy ünnött keresztelők medencéjén előállítatván, a b. szűz már az angyali üdvözlés alatt koronával bír.

A bambergi templom sz. György karzatán oszlopcarnokban áll a födött fejű, koronás sz. Mária, kinek homlokára látszik az angyal az áldást kezével irni. A fölöttük lebegő sz. Lélek, galamb alakjában, mondatszalogot tart csőrében: Ave Maria üdvözléssel. (Förster. Denkmale stb. II. kötet 13. l.) — Meglehet, hogy mások szerencsésebbek lesznek és ezen csinos falképhez még egy hasonlót találnak.

h helyen (l. az alaprajzot), hol véleményem szerint, mint azt egyebütt is találtam, keskeny ol-tárasztal állhatott; látni kerek vonal közt egy szentet, (III. tábla. 3.) ki egyik kezével alkalmasint kelyhet áld meg, mely fölött ostyá (?) emelkedik. Sajnos, hogy e különben nem rossz kép, annyira el van rongálva, miszerint tűzetesben tárgyalni nem lehet.

Sajátságos a negyedik festmény, II. tábla 2.) melyet c falon találtam. Sárga négyszögű keretben, egészen meztelen szentfényű alak balra halad, s egy cifra nyelű dorongon emberbőrt visz, melynek keze- és lába végei még megláthatók. A szentnek feje-tetején három vágás, teste egyéb részein még több is látható. A keret szögletéből a nimbus alaku felhőből az isteni kéz áldását osztja, míg a megnyűzott alak fölött e csonka szó: *art. lomeus* = Bartholomeus olvasható; s így semmi kétség sem lehet, hogy itt a festő sz. Bertalan-t akarta ábrázolni. Meg kell vallanom, hogy az apostolok sokféle előállításai közt a különböző századokban e szentet ily naturalisticus módon előállítva csak ritkán találtam.*)

Lehetnek a vastag n.ésszkéreg alatt még egyéb festmények is, melyek, mivel a helyes rajz és a színek tetszetős összeállítása miatt eléggé gyakorlott mestert séjdittenek, nem lehet eléggé sajnálunk, hogy a helynek alig megközelíthető volta, és az idő rövidsége nem engedé meg, miszerint a többi is lehámozassuk. Várjuk azonban, hogy más szerencsésb szakférfi a még lappangó képekről fog bennünket tudósítani.

Talán nem sokat hibázzunk, ha ezen képcyclust a XIII-dik század végére, vagy a XIV-ik elejére helyezzük, mire leginkább az jogosít fel, mivel a festmények az átmeneti góth-korszaku falakon találtaknak.

Van-e annak történelmi alapja, hogy Dömsölk régi templomában a Hunyadiak alatt rögtönzött országyűlés tartatott, nem tudom; azt itt csak azért említem, mivel Edvi Illés Pál, dömsölki evang. pap krónikájában idézte ezen adatot, melyet a darmstadti protestans »Kirchenzeitung«-ban talált.

*) A töltési templom falfestményei közt a szent, egy padra kiterjesztve látható, jobb keze és agyékai tája le van kötve, egyik térdelő alak jobbát tartja, két más pedig bőrt késekkel vagdalja. E töredéket Henszlmann vázlatkönyvében láthatni. — Az amenehars-rada-rada-i svédországi templomban a szent, ülve van lefestve, bőrének lefejtését pedig négy bakó végzi (l. Mandelgren, Monuments Scandinaves du moyen âge. XII Tábla. 4. alak). — A fennebbi előállításához hasonlít leginkább az, melyet Csaplár Benedek barátom egy 1383. körüli privilegy-városi pecétben a m. történelmi társulatnak bemutatott. Itt a sz. apostol még feje bőrt is a többivel egy dorongon viszi. Alakja mellett B = Bartholomeus, látható. — Mind az eddig látott képektől eltérőleg, festve jött elő sz. Bertalan a már említett amenehars-rada-i templom apostolai sorozatában, mely 1323-ban készült. A szent t. i. góth ivezető csarnokban állván, meztelán, sobbjában bőre fozlányát tartja, baljában van fejének bőre, hajával, és redőzetes, csafrangokba végződő bürreszteivel. A szép férfi, jzakkális arca körül a szentfény sugárik, hosszú, redőzetes alsó ruháját, dalmatikaszertű, oldalt nyílt, nyaka körül hajtókás — térdig érő felüveto fűdi. (l. Mandelgren. l. m. XII. Tábla. — 6. ábra.

3.

8.

4.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

B) Falfestmények a XIV. század végéből.

III.

Veleméri falképek (Vasmegyében).

a) Helyszínelés.

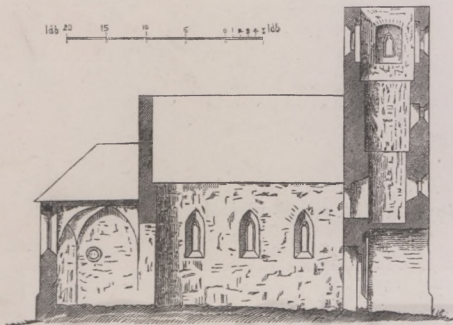
Az 1863-iki szünnapok alatt Hencz Antal építésszel Zalamegyében utazván, hogy az ottani műemlékeket vizsgáljuk, augusztus 30-án Sz.-György-völgyére értünk, hol a szerencsés véletlen

17. ábra.

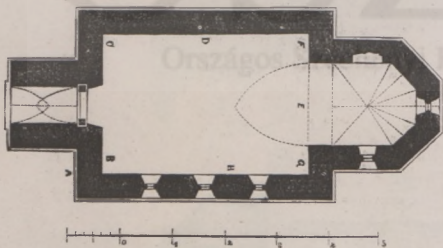
Gózon Imre reform. tanítóval hozott össze, ki bennünket a közel lévő, falfestményekkel diszes,

veleméri templom-romra*) figyelemztetvén, egyszersmind oka volt, hogy egymásután a turniscai, mátyánczi és tótlaki falképek is napfényre jöttek és jelen munkám díszét, magyar műveltségi történetünknek pedig egy fölötté érdekese szakát képezik.

18. ábra.

kivételre igen alkalmas volt. A közbevegyített téglák, — melyek mérete: $10-11,4\frac{1}{2}, 3''$ — szürkés, vöröses-sárga és fekete színűek, sok köztük fénymázsnak látszik az erős égetéstől. Fenn a délnyugati sarkon, sárga kőből faragott bajztalan, hosszuhaju, sapkával födött emberűs tünik fel, talán az építő-mester vagy is

19. ábra.

fogtunk a templom felméréséhez (l. 19. ábrán az alaprajzot) és aztán a külső, valamint belső részeinek leírásához. Az átmeneti kort jellegző részleteket már említettem. Hogy e templom részletei épek, és soha semmiféle építészeti változtatásnak nem voltak alávetve, kitűnik a talapfédőknek köröskörül való

A rom, amint vezetünk Gőzön úr egy gyönyörű völgyben, nagy fák közt állva, mutatta, úgy nézett ki, mint azt a mellékelt 17. ábra (déli oldalról, a 18. ábrán hosszszelvényben) előállítja. Az átmeneti korszakból eredt, bár többoldalú apsisal bíró, de még pillérek nélküli, tehát eredetileg csak festett fa-mennyezetre szánt nemes építmény földi hiányában, csinos fának és gazdag viráynak adott telepet, mi miatt falainak felső kősorai egészen elmállottak, és az itten levő képcycclus legnagyobb része is eltűnt.

Az ajtó nélküli tornyon tizenegy sor, egészen átmenő szögletes lyuk maradt fenn az építési állványokból; a talapfédők és a sarkkövek szépen faragtak s a homokkő a tagozatok pontos az ajtó nélküli tornyon tizenegy sor, egészen átmenő szögletes lyuk maradt fenn az építési állványokból; a talapfédők és a sarkkövek szépen faragtak s a homokkő a tagozatok pontos

Aquila János (?) ábrázata (20. áb.). Az esvetők a margitai csigamészkhöz hasonlóbból készültek, a parkányzat alatti szigszeg-disz pedig téglákból van összeállítva. A torony alatti kapuzaton bejutván a meglepő élénkségű pusztai hajlékba, annak elhagyatottságát méltán fájaltuk. A falak összevisszakarcoltatása, a balták nyomai, a tűznek kormos fészkei, a bokáigérő ganéj sth. eléggé meggyőztek bennünket arról, hogy a közel fekvő, s a kertzai plébániához tartozó háznak barmai itt gyakran találnak menedéket a zordon idő ellen.

Az általános áttekintés után hozzá-

*) A veleméri, turniscai, tótlaki és mátyánczi régi templomok általam fölfedezett, és archaеologiai, valamint műtörténeti tekintetben egyaránt becses falképeit ismerttettem és bemutattam Storno Ferencz soprani hazánkfa által készített remek másolatokban a m. tud. akad. 1863. dec. 28-án tartott ülésben. — Az akademia köszönetet mondott Storno Ferencz urnak a szép rajzokért és festményekért, miről fennsított művész levelben is értesítendő jessz. Egyszersmind elhatározottat fölkeretini az igazgatótanács, hogy az érintett . . becses falképek kiadására, az archaеologiai bizottság jövő évi költségvetését a kiadásra szükséges költségekkel növelje. (A magy. tudom. akad. Jegyzőkönyvei. 1864. 160. l.)

egyenlő alkalmazásából és a déli falon látható, csúcsos íveket képező párkányzathból (l. 20. ábra). Az építés alkamával szükségessé vált lyukak a gerendázat számára, még mindenütt megláthatók. A torony mellett A) helyen láthatók az orias sz. Kristófnak*) nyomai t. i. a zöld ruházat és a mélyre karcolt szentény, az aranyozást emelő sugaráival, jobb karján, nem vállán, viszi a kised Jézust, kikezét bal vállára teszi.

A még épen fennálló toronyinak alsó ablakai hasadéck-alakuak, és egyenesen el vannak vágva; alul terméskéből, felül téglakéből állanak A felsők remek góth tagozattal bírnak. (l. 21 ábra.)

A torony alatti kapuzat csúcsíves, díszes faragványonnyal bír, úgy szinte a belsőajtó is körte idomulag tagozatos (22. ábra). A »szegények háza« hajdanta be volt festve, azonban sem az alakokat, sem a mondat-szalagok írását többé ki nem lehet venni; a tympanonról a vakolatot leverték, de a puszta homokkővön, mely a falat képezi, sepiával festve — egy régibb, elég díszes »Ece homo« látható.

A templom körül fennmaradt felárkolás jelenti, hogy itt is, mint régen mindenütt, a coemeterium fallal volt kerítve, melynek köveiből alkalmasint a közel fekvő papi telken az építmények emelkedhettek.

20. ábra.

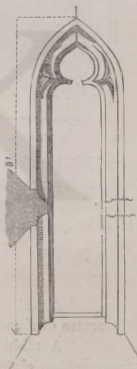
b) A falfestmények leírása.

Bemenővén a templomba, felőltek annak még legépebben fennmaradt szentélye és diadalíve. A szentélynek szemközt álló (l. III. tábla 1.) falában keskeny felül góth tagozatú ablak lombozatos kerettel bír, melyben ötszirmu barna virágok izletes kacskaringokkal váltakoznak.

A csúcsban többszínű keret választja el a barna-sárgás boltozatot, melyen az ötágú, kékes-fehér csillagok feltűnnek. A bordák helyett csak élek fordulnak elő, melyek sárga lombozattal vannak díszesítve. A szemközt levő falon az említett keret főpontját a sárgásbarna Veronica, vagyis: Krisztusnak szenvedő arcát felmutató kendő foglalja el, a többi tért pedig két oldalon e felírás tölti be: ✕ Effigiem. f. dni. itafis (semper adora: Est qd' meid (?) dns. q. ad. ipm. spectat. honora.

Álul az ablakot két lomb fogja körül, a többi festés a fal penészes és hiányos volta miatt ki nem vehető.

A legközelebbi északioldali oldalon két kép fordul elő, alul t. i. vörösre festett sziklák közt feltűnik kiterjesztett vörös szárnyakkal, jobbjával latinosan áldva, a zöld ruhás angyal, melynek feketés szentfénye barna haját övedzi. Hogy kiváltáról kétségben ne maradjunk, a jobb oldalához alkalmazott táblácska mondja: Angelus Gabriel; a baljában tartott mondatzalagon pedig ez áll: auc. gracia. plena. doming. teru. Ezen jelenet fölött, az iv háromszögében violaszínű mezőn, háttérben pávafarkszerű fával, látható sz. Márk oroszlána,**) szárnyai szentfényes feje körül vöröses kereteket képeznek; az előlábai közt tartott mondatzalagok: Sanctus Marcus maradt fenn, a többi írás elhalványodott.

21. ábra.

*) Alig van az átmeneti korszaktól kezdve régibb templom, melynek külső falai valamelyik, bár nem határozott, helyén ezen szentnek, leggyakrabban elmosódott orias képével, nem találkoznak. Az északi falakat kivéve, mindenütt feltalálható, rendszeren a bejárásnál, gyakran azon a falon, mely a falu felé nézett, melyhez a templom tartozott, hogy a templomba-menők azt kénytelenek legyenek látni s így azon a napon, melyen látták, szörnyen, elkészületlenül meg ne haljanak. Hogy azok, kik a keresztény iconographiát nem ismerik, ezen óriásokból mit csináltak, iradalmunk elég sajnos példát mutathat föl; e balvéleményeket helyreigazítani másutt fogom.

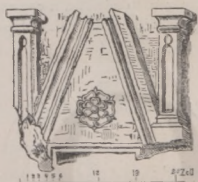
**) A hol csak négy mezőöket díszesíteni, vagy négyzögű térnek szögleteit képekkel el kellett látni, ott a szent jelvényeket mindenbóval alkalmas áhítatos művész az evangélisták jelképeit felhasználta. Ez pedig épen úgy áll a legrégibb korban, mint p. o. a basilikák mennyezetén, a keresztet aarkán, a könyvek szögletein, az oszlopfejek négy lapján, a boltívek négy vállkővén; szóval a hol a mandorliában megjelenő Majestas Domini mellett még némi alkalmas hely fennmaradt, és pedig a keleti mint a nyugati egyházban, déli Olaszországban épen úgy mint a svéd fa-templomokban, gyakran mint szárnyas szentfényes állatok, mondatzalagokkal, néha a sarkok kivételével szárnyak nélkül, mint a sz. Blaisenből való XII. századból ismeruhán (l. Jahrbuch der k. k. C. Comm. für Baudenkmale IV. 1. tábla); vagy mint itten, egészen egyiptomiasan, embertesttel és állatfővel!

A szentély északi falán, az alaprajzban mélyedés tűnik fel, melyen még a hajdani díszes szent-ség ház tagozatai, orma és toronykái látszottak; de a faragott köveknek, melyek ezen két fiókos pastophoriumot körülvették, legnagyobb részét nem rég ellopták, úgy hogy, csak háromszögű ormozata, középpett ötszimu rozsrával, és a két csústoronyka maradt meg. (L. 23. ábra).

22. ábra.

A szentségházat tartalmazó falon balra, azon szent nőképe maradt fenn, melynek alakját a Gábel szárnya mellett, baljában templomot tartva látunk (III. tábla. 3.), de mivel a szentségház részleteinek kitörése miatt környéke sokat szenvedett, nevét nem találjuk. Jobbra a fulkétől és némileg a diadalívnek lapját ékesítő keretbe (IV. tábla. 4.) bele-nyúlva állt régente a felírás, mely alkalmasint a templom építése-és annak jövőjéről értesített volna bennünket; azonban sajnálattal kell említenünk, hogy itt csak az üres vonalokat és az igen díszes *An(no)* etc. kezdetét látjuk, a többi a szent-ség ház köveivel együtt letörtetett. Isten meg fogja bocsátani, hogy ezt látván, felháborodásomban átkozódó szavakra fakadtam a mindent pusztító vadak ellen! —

23. ábra.

megfelelő képeket. Ugyanis az alsó képen, szemközt Gábel főangyallal (Tábla. III. 1.) nyitott könyvből, mennyezetes térdelő előtt kulcsolt kezekkel imádkozik a bold. szűz; ruhája zöld, köpönye vöröses, violaszínű, fehér csikú bélléssel, — szőke, homlokán fehér szalaggal lekött hajja, hátán szabadon függ le. A könyvben ezt olvashatjuk:

Mag	mea do
nificat	minum
anima	Et er . . .

A szoba butorzata a háttérben álló mennyezetes, kathedraszerű székből áll, melynek hátsó fala rácsosztat díszítménnyel ékesedik.

A többi falak egész alsó részei a vakolattól megfosztvák és így talapatzuknak régi festménye merőben eltűnt, csak itt-ott lehet, a más templomoknál p. o. a zsegrainál is látható függőnyezetet kivenni, mely felhúszterüleg felöl sötétké szelvényekből áll, s melyek periméje vörös, míg ezek alatt szőnyegmintára tétel el.

Az oroszlanak, az ivezt háromszögben, a szentfényű, csinosan festett sas felel meg, hatalmasan emelt szárnyaival, s nyitott csőrével. A sas szinte violaszínű sziklákon áll; a lábai között elterjedő mondatszalgaban ezt olvassuk:

S. Iohannes: In principio . . .

A templom szentélyének déli falában a pastophoriumnak megfelelőleg, kerek ablakot találunk (VI. tábla. 3.), mely fölött sz. Lukács evangelista jelképét a szentfényű, szárnyas tinót látjuk. Az evangelista bő fehér, zöld árnyalatú köpenyben, lombozat közt, igen csinos írottámla mögött ülve, az előtte nyitott könyvbe ír. Az íróasztal üregében heverő könyvek, és az igen díszesen áttört oldalrőzsa, valamint a szép művészeti támlásszék is kedves adalékok a XIV-ik századbéli butorzat történetéhez, valamint azon oszondéletű kép is, mely a nevezett kerek ablak alatt látható, hol fekete hátréről a sz. mise-áldozathoz szükséges készlet: a könyvek, kehely és ámpolnák élénk állittatnak. (IV. tábla. 2.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Sz. Lukács alatt, a kerek ablakon túl kelet felé, ezen írásnak látható nyoma:

S. Apollonia . . . g'ir d'jab. . . ? azaz: contra dyabolum.

A nevezett szentnek azonban semmi nyoma nincs.

A pastophoriomtól nyugatnak fekvő falon állott írásnak megfelel a kerek lyuk közti tér, mely az egy sorban álló diadalív béléttel is elterjedve a gyönyörű hatszirmu rózsás keretet is félbeszakítja. (III. tábla. 2.) E jellemző képen sz. Mihály főangyal*) a lelkek mérlegelésével, psychostasiával találjuk elfoglalva. — A szabálytalan alaku keretben a főangyal az egész magasságot veszi igénybe, és az ujjakkori lovagias idomu és inkább harcost mint vallásos személyt ábrázoló festmények ellenében, hosszu, lábait is eltakaró violaszínű felső-ruhában áll, mely vízszintes egyenközi vonalak közé sorozott láng idomu fehér mintával van ékeztve. Szoros, zöldszínű ujjak, a feltűrt felső-ruha bő ujjai alatt tűnnek ki. A hosszu röptollú szárnyak régiesen, ezen kor szokása szerint a test felé összehajlanak, a fődő tollak fehérek, míg a szárnyak részei zöldek, belül pedig sötétvörös színt mutatnak sárgás szegélyzettel. E korszakban divatos volt, az angyalok szárnyait a szivárvány majdnem minden színével, gyakran igen kirívóan és a színek egész hatásával előállítani, s így valami földfölötti fényssel elárasztani.

Sz. Mihálynak nimbusa sötét, kerekded szabályos arcát barnás hajfonat szegélyzi, nyakát barna gallér fűdi. Testének fekete szalag által elválasztott felső része az alsóval semmi arányban nincsen.

Az Istenség védője: Quis ut Deus? jobbában az egyenes kétélű pallost tartja, melynek súlyos kerek gombjáról, gyűjteményeinek e korbeli kardjaira reá ismerünk. A kard nem sujtásra, hanem mintegy a homlokunk védsére, vágást háritólag tartatik. Baljában a főangyal a mérleget tartja, melyen a jónak a rosszal való küzdése van ábrázolva. A mérleg jobb szárának végét egy angyal zöld ruhában és hátra álló szárnyakkal az által iparkodik lenyomni, — és ez által a serpenyőben ülő, kivehető alak nélküli lelket túlsúlyra bírni, mit az arra hajló nyelvcske is tanúsít, hogy kerek záradéku templomot rak reá, melyet a megítélendő valószínűleg építtetett. E templomkát a vele méríivel nem lehet ugyanazonosítani, mert sem apsa, sem az északi falon feltűnő ablakok, sem a déli fal közepe tájára festett torony nem felelnek meg a mostanig változatlanul megmaradt rommal; ha csak azt nem tesszük fel, hogy a mai napig álló átmeneti korszakbeli templom, egy régiebb, románkorinak helyébe emeltetett.

Sokkal élénkebb a mérleg bal szárát túlsúlyra készítő ördögök vállalata. Mig az egyik szárnyas-egér-szárnyakkal ellátott és barna testű ördög közel a támaszpontozhoz a mérleg rudját lehuzni erőlködik, négy czimborája a felbillenő serpenyőben, kisdéd képében, ülő meztelen lelket maguknak iparkodnak osztályrészül ítélteni; ketten a serpenyőbe kapaszkodnak, egyikök fölött, ki az elítélendő felé tüzet okádik ezt olvassuk: *sathanas*, a harmadik, ki mint sathanas maga okórszárvaál, megfogja jobbajával a serpenyő zsinnegjét, baljában pedig tornyot, talán a bolondok tornyát, ellentétül a templommal tartja. Ezen ördög magas, vézna, hosszu orrú, és szinte tüzet okádik, fölötte ez áll: *Selcebu*. . . — A mérlegszár végét fölülről nyomja a rajta térdelő, kecskeszarvu, barna, denevérszárnyu ördög, kinek alfeléből is tűn jön ki. A mérleg vége ezen négy fekete ördöggel a kereten kívül a diadalív gyönyörű barna színű, fekete szegélyű lombozat, és szivőru hatszirmu rózsakból álló díszítménye alá esik, mely részletezve (a IV-ik táblán. 4.) látható.

*) Sz. Mihály, mint a kereszténység egyik főszentje, az iconographiában a legelső kortól kezdve kétféle fő irányban, de sok változatossággal fordul elő. Ezek közül csak néhányat említnék. A pokoli sárkánnyal küzdve és pedig egészen nimbusától körülödeve a szent ponti főegyháznak látható Alsó-Olaszországban, (Schulz és Quast, Denkmale der Kunst in Unter-Italien XXXIX. Tábla.), és pedig az ördögöt vagy karddal üve, vagy keresztrel vagy láncszálal mint gyalog vagy lovag-l-szúrva, (i. h. LXXX. tábla.). — Vagy hosszu ruhában, stóval, baljában a psychostasia eszméje látszó túlsúlyra vergődni, melynek eredetét már az egyiptomi falképein észreveszük, bár egészen más módon előállítva. Már Homer is Jupiter előtt Memnon és Achilles sorát meglegelteti. (L. Maury Alfred, Revue Archéologique. Paris 1847. IV. és V. füzet.) A lelkeket mérlegelő praepositus paradján majdnem általánossá vált a templomokban, pecsétekben, régi érmeken; és o. nálunk kétszer a kassai dom mellett kapolnán, a Preston Churchben Brighton mellett. (Archaeologia XXXVIII. költ. 423. l.)

Jénában az orgonán sz. Mihály vált festve mértéggel, az egyik serpenyőben az ördög fektet kiérletével, melynél a másik serpenyő a kisdéd (Jézussal) vagy az ártatlan lelekkel kisdéd alakjában, nehezebb volt. (Klopfleisch: 3 Denkmäler Mittelalterlicher Malere Jena. p. 130.)

Sz. Mihály, a jénai város ház egyik üvegfestményében van feltüntetve, hol hosszu szárnyai szőlőfürtökkel vannak díszítve. — A szőlőfürt Jéna városának jelvénye volt. (u. o. 127. l.)

A pecsétek közt sz. Mihály a veszprémi kaptalanék, a csornai prépostságén, itt mint angyal füstölővel, tűnik fel; az érmekek közt ezen szenttel IV. Bélaé, Kun Lászlóé és V. Istváné említenek.

A templom hajójába lépén, szemközt állunk a diadalívvel, melynek festményei meglehetősen fentartvák. Az iv tetőpontján, mint egyéb hasonlókoru egyházakban, az örökkévalóság jelvényében a két körzselvényből alkotott zöld keretben, égszínű háttérű mandorlában*) az ítélő megváltó úr szírványon, míg lábai is ugyanarra támasztatnak. A fenséges alakot csinos redőztű palást fűdi, kivénvén a jobboldalt, melyen a sebet nem látjuk, de valószínűleg azért hagyatott befödetlenül, hogy látszassék. Szentfénye sugaras karcozásokkal van ellátva, kezei mintegy áldásra kiterjesztvék és a két oldalt lecsüngő mondat-szalagot tartják, melyeken a szent írásból vett, a boldogságra meghívó és az elkárhoztatás szavai állhat-tak, de mai napon már csak ezek láthatók:

jobbról: . . . in regnum patris;

balról: . . . in ignem eternum.

A mandorla négyszögű külső keretének négy oldalán támadt hézagot négy angyal tölti be, kik a mandorlát tartják.

A jobb oldalon elterülő, felső négyzetes térséget az áldottak foglalják el. Ugyanis az alsó téren kő-sirokat látunk, melyek előtt a végítélet harsonáját fuvó angyal áll; az első rövidsbb, zöld csíkos sir-ból két imádkozó püspöksüveges emelkedik, a hátsóból három, sorosan összekulcsolt kezű férfiú és nő tá-madt fel. A fejük fölötti mondat-szalagon az írás már nem olvasható. A kép felső részén legelöl két püs-pök, utánuk két fejedelem és apródjuk, valamint több imádkozó kékes, zöld ruhában, violaszínű köpe-nyekben, zöld infulában és hasonló fővegű koronában, és szentfények által megtisztelve halad, a kép egész magasságát elfoglaló torony felé, melynek felső ajtószertű nyílásából egy angyal nyújtja elébük ke-zeit, hogy az Isten országába bekisérrje.

Az elkárhozottak oldalán mintegy erkélyen, a csábító terjeszti ki kezét a meztelen alakon nyar-aló Amor felé, melyet egy vörös ördög hajszol; a tér középején egy ökörszarvú gonosz egész sereg bü-nöst: királyt, herceget, főpapot vezet a pokol torkolatába; legelől a király tépi haját, mellette és mö-götte főpapok, előkelők, nők állanak és a kincseit szorongató fősvény stb. Azon csoport felé, mely egy oszlopot tartó, testszínű főördöghez van kötéllel erősítve: egy vörös róka (a csalfaság jelképe) fut, míg a szélső szögletben egy más állat guggol.

A jobb oldalon, az áldottak alatt az Üdvözítőt látjuk a keresztfán, a táblácskón I. N. R. I. jól kivehető, fényköre sugar kerézü; jobb melléből a vér foly; itt áll, kezeit fájdalmában összekulcsuló anyja, kihez mondat-szalag nyulik le fának lehajló fejétől e szavakkal: mulier ecce filius tuus; balra a keresztől sz. János áll, jobbáiban könyv van, szomoruan elfordított fejét baljára hajtja.

*) Ritkább jelenetek közé tartozik az, hogy az utolsó ítéletben a pisai »Campo santo« 1350-ik év körüli festményén, jobbról Krisztustól a boldogságos szűz úl szintén szírványon mandorlában. (I. Förster. Denkmale italien. Maerei I. köt. 32. tábla. Leipzig 1870.) S. A n-gelo in Formis templomban az utolsó ítélet így adatik elő: legelől négy angyal áll harsonával, melynek hangjára a halottak felve jön-nek elő. A kép közepette úl mandorlában ékes trónuson a megváltó. Mindkét oldalán felül a hódoló angyalok, ezek alatt a 12 apostol, mindegyik könyvrrel, más melléklét nélkül; középet a mandorla alatt, fölfelé terjesztett kezekkel angyal tart mondat-szalagot; ismét egy másik jobbfel-őli mondat-szalagot, és két sorban egymás fölött királyok, érsekek, nők, ez alatt hasonlóság pálmásköz, talán paradicsomát jelentenek? — a boldogok örvendének; a baloldali angyal szalagjával távozik a kívánczók és könyörgő királyok, érsek, papok és nőtől, kik az alsó osztály-ban, a villámotól körül csiklázott foglaltságban, a gonoszok által a szögletben ülő belánczolt szörny karmai közé üldöztetnek, vitéznek, hányat-nak. Eleven szép arcyok, mentek a hasonló előállítások szörnyűségeiktől. (Schulz-Quast) Denkmäler der Kunst des Mittelalters in Unter-Italien. Tab. LXXI.)

A jénai városához nagytérben, azon emelvén fölött, melyen az ítéletet kihirdették, egy menyesszei képen az utolsó ítélet így volt előállítva: a világbírája, Krisztus Jézus szírványon ül, mellette jobbra szent anyja, balra evangélisták sz. János volt ábrázolva. Feje fölött a szent angyalok az ítéleti harsonákkal; lábainál a felkeltádnak. A négy szögletben, szokott módon az evangélisták jelvényei voltak alkalmazva, neveiket feltüntető szalagokkal. Hasonlóság jobbra, a világbírájától, egy szalagon ez olvasható: »Komter in erwelten ir das rych mines Vaters« balra pedig: »Gans hin ir Verfluchte in diss heilige Vyr.« I. Beier Adorján, Architectus Jenensis (1874.) E kép valószínűleg a XV. század elejéből való.

Hogy a katolikus északról is hozunk fel egy példát, megemlítjük az annyiszor előforduló ameneharads-radi templomnak 1494-ben készült falfestményét, melyen négykaréylan szírványon ül az üdvözítő, azájában egy éles karddal, által a kereszt jelvénye, jobbra koronás nő, balra ruhás szent terdel, alább két trombitáló, és mérlegelő angyal, kiknek lábainál a püspök és király sirbájól kikél. A többi tért zenéző angyalok foglalják el. Ez alatt sorban emelkednek a sírokból a holtak; jobbra: A venite benedicti-re lépeldnek a menynek ajszta felé a boldogok; balra hajtatnak és húznak az összekötött bűnösök a pokoli sárkány torkába az: Ite maledicti parancsra. (Mandelgren XIX. l. m. tábla.) Itten nem tűnik fel az ajzónagás és bizonyosság az elkárhoztatásról; mert a nyugtalanság, kétségbeesés, félelem, melyvel a bánat nélküliek az olasz képeken előállítatnak, ellenkezik a jégvidéki nyugalmával; s épen oly nyugalommal húzódnak a lángok közt a pokol örvényébe, mily csendesen közelínek a boldogok az örök fény áramlatái közé.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Ezen egyszerű és hiven festett csoport éppen úgy tanuskodik a mester képességéről, mint az ellenkező falon előttünk sz. család ábrázolása (IV. tábla 1). Egy hatszögletből felezett trón alatt, melynek párkányzata kerek ivden ki van vágva, áll majdnem természetes nagyságban sz. Anna*); ruhája violaszínű és keresztekkel van díszítve; köpenye összefogott ránczain, mind a két kezével tartja a boldogságos szűzet, kinek ölében sz. fia ül. Ezen méltóságos metterciának nevezett csoport, szerény színvegyületével fogva is jól emelkedik le a szőnyeget képező háttérrel, melyen jobb oldalon alig olvashatólag ez áll:

S A(n)n)a
Sancn
Maria
cu filio
suo dile. . . .
M^o CCC^o LX(X)
VIj^o

Ha az eddigi képek, a nedvesség által egészen leállított alsó részletükön kívül, mi legfőbb mintázott talapzatból állhatott, egész kiterjedésükben láthatók, nem lehet eléggé fájlni, hogy a hajdanta csak deszka mennyezettel bíró hajónak felső falrészei leomlottak, és az ottan díszlő apostolok alakjai lábaikig eltűntek.

Az északi fal egész hosszában — mivel az akkori építés-modor szerint ablakok által nem volt átlýuggatva, két sorban festett képekkel bírt, melyek egy violaszínű vastag vonal, és az alatta elterülő fehér keresztszerű szalag által, melyen azonban az írást többé nem lehet olvasni, egymástól el voltak választva. Az egész képsorozatot nemcsak hogy meg nem lehet biztonsággal határozni, hanem, mivel hozzája hasonló képet ugyanazon mestertől birunk, azon esetben, ha e templom miúta valóban megérdemli, ismét régi alakjába visszahelyeztetnők, az apostolokat az eredetihez hozzáállólólag újra festetni is lehetne.

Amint az öt oszlop közvetítése folytán hat képhely támadt, mindegyik keret közé két-két, majdnem természetes nagyságu, apostol***) jutott. Ezeket már meztelen lábaik eléggé jellemzik, helyüket pedig más hasonló képek után kellene meghatározni, minthogy egy betű nélküli mondatzalagon és két botnak végén kívül (talán vándor sz. Jakab zárándok botja) egyéb jelvényt nem látunk.

Az alsó faltér beosztatlan és egy új-szövetségi jelenetet ábrázólva két szentet is állít elének. E képek, melyeknek háttere eredetileg kék volt, sokat szenvedtek, többször be voltak festve, a szentfények fekete foltokként tűnnek fel, mert a színek elenyűltek. Az első kép Krisztus élete ciklusából egy jelenetet tartalmaz, mely a bold. szűznek mennyezetes trónjában találja keretét. A sokszor, és minden korszakban más és más módon előadott három sz. királynak hódolata,***) ezen korban, melyben festőknek e képet be-

*) Sz. Anna, Máriának anyja, gyakran mint Mettercia (Selbdritt, harmad magával) festetik le a régi képeken. Már a régi byzanti érmeiken látunk hasonlót, midőn az Isten anyjának tisztelete előtérbe lépni kezdett, hogy ölében Krisztus képét keretbe foglalva tartja. Ez, hogy csak néhány példát említsünk, S a b a t i e r monnaie byzantines Pl. LXV. fig. I. 14. — LV. II. — LVI. 14. — LVII. 47, 15. 29. s így tovább látni lehet. Ezen előállítás az egész középkoron átmező, sőt, mint a fekete-ardoi, és egyéb hazánkbeli képeken tanulmányozni lehet, nagyobb kiterjedésben és több alakkal szaporitva fordul elő. Verszerített módon p. o. Schlick aranyain, három gyermekkel állítatik elő (Dural a bécsi csász. éremtár aranyai leírásában 214); és egy 1701-ben vergetett hildesheimi ezüst érmen szent Anna a ugy fordul elő, hogy jobb karján a b. szűzet, a balon pedig a kis Jézust tartja, a körül az: S C T A : A N A. — I H S : M A R I A. (Cappe Münzen des Stadt und des Bisthums Hildesheim, X. tábla 103.) — Egy 1491-iki évi vrad képen az amenehards-rada-i templomn sz. Anna nagy alakban a trónon ül. Jobb térdén áll Krisztus kereszt nimbuszal, a balon, szintén kiadé alakban, a bold. szűz. (I. Mandelgren, i. m. XIX. tábla.)

**) Az apostolok mint az üdvözítő legközelebbi barátai, tanáinak híi terjesztői, nemcsak csoportosan az új szövetség egyes jeleneteiben, de egyenként és párosan is, mint azt a lapoknak, melyeken előállíták, beosztása kívánja és pedig régi időkben csak egyes írástercsekkel vagy táblákkal, majd kinevezendőséik jelleivel igen gyakran ábrázoltattak, úgy, hogy alig lesz régebbi festett-templom, vagy nagyobb terjedelmű faragmány, melyen ezen tizenkettes szám hiányzanék. Az egyházak kapuzatain, a szekrények szekrényeiben, vagy ezeknek egyes ajtócskái szobrokat állának, képeket lefestvők; és nem egy főgályáz van hazánkban is, melyről regéli az ájtatos nép, hogy kincsei közt, mint Ester-gomban, ember nagyságu, szinárnyból készített tizenkét apostol szobra is volt, de melyet a török elűl elűlt, és még mai napon nem voltak képeknek rejtekében megtalálni! — Az apostolokat nem egyszer öltöztették a művészek saját koruk ruháiba, sőt sz. Pétert püspöki infulával és pedummal is találjuk fűldiszitve. (I. Schulz-Quast munkáját, a LXI. táblán.) — Úgy mint Velemért látnak lefestve, előfordulnak oszlopok közt a Lucia temetőjében. (I. Aringhi Roma subterranea-e-ja (I. 423. lapját), hol a találti töredék közöttük; középet az áldó és írásterceret tartó Krisztus ül. — Nálunk a legrégibb apostol-sorozat a veszprémi Gizella-kápolnában, a jáki kapuzaton, az orboldogasszonyfalvi szentélyben előforduló szobrokban és festményekben van megörökítve.

***) A keresztény képi szemre nék (iconographiának) alig van háládotosabb tárgya a keleti magusoknál. El nem maradhatván Krisztus életének cýclusból, királyi vérből való származásának bebizonyításán, ezen eredetileg csak boldcsoknak festet; és vesett alakokb)

végzé, majdnem egyenlően adatik elő kevés változatossággal. A három keleti böcs mint királyi személy, lóháton és kísérő személyzettel érkezik az egészen szabadon álló, egyszerű, fából készült nagy karszék elé, melyen a szentfényű, lilomos koronával kitüntetett szent szűz ül. Szőke haja szabadon hullámszik le vállaira és hátára. Egyszerű vörös ruháját kék, redőzeten köpeny fűdi. Térdein ül a zöld ruhás kisdied, ki az első kopasz, őszszakállú király által nyújtott födeles, kehely idomu edényhez nyúl. A király, kinek feje fölött egy papírszalagon *Caspar* neve olvasható, egyik térdjére ereszkedett s baljában a lilomos vagy inkább lóherleveles koronát tarja. Különböztetesen alakban tüntetik fel, de e helyen csak egyik szolgája van fekete arccal festve. Alsó ruhája zöldes, a köpeny kékes, négyszírmű rózsákkal mintázott keméből áll. Caspar feje fölött a hatig, felérrel és vörössel váltakozó háromszögekből alkotott, sugaras csillag lebeg. Az egésznek, valamint a szenteknek háttére is nyugodt barna-sárgás színeiből áll, melytől a hólepte hegyláncz a távolban, a zöldes fák és fű, valamint az egész élénk csoportozat határozottan elválik. Az első, legidősebb király szolgálatához tartozik csatlósa, ki a fehér perimés süveget baljában, jobbával a ló kantárát tartja. A lovász süvege zsineggel erősítve hátán lóg, felöltönye szűk kabát egy gombosorral, kardja gombokkal ékesített, ügyékat körülövedző szíjjon van megerősítve. Meggyízint szűk nadrágja hosszuesőrtű lábbelivel végződik. Az alak térdelő ura felé hajlik. A fehér ló sallangos szerszáma, a háromszögű kengyelvas és a felül majd összecéró, csak a czombokat áteresztő harczjátéki nyereg, ezen kornak ugyanannyi jelmez- és lovagkészlet mintaképe.

Sajátságos, hogy a böcsöknek kélt származásukat akarván jelzeni, a festő a zöld nyeregre majmot ültetett, mely a kantár végeit kezeli.

A másik szolga, ki baljában gerelyt tart, jobbával a második, még lóháton ülő királynak zöldes bőrről, talán néger faju szőrgáját akadályozza, nehogy a hordóska alaku csutorából többet igyék. Ezen szomjuság oltásával talán a hosszú utat akár művésztünk értelmezni? — A négernek fehér, fejéhez idomított süvege van, mi-parti-féle kabátjának jobb uja fehér, teste sárga- és fehér pöttyös, baloldala pedig meggyízintű, kardtartó szíjja látszik ugyan, de a kard maga hiányzik.

A második, az utána jövő félt mondatszalogat tartónak, melyen *Melchior* olvasható, fején lóherlevelű korona ül, hátrafésült haja és szakállas szőke, szűk, térdén alul érő kabátjának ujjai elől begombolvák, és a szűk nadrággal és csúcsos cipővel zöldes, sarkantyúja hosszú, tarajos; köpenyének gallérja fehér hasonló bélséssel is bír, míg kelméje sötét violaszíntű. Szerszáma fehér. Jobb kezén fehér kesztyű van, bal kezének feje hiányzik.

A harmadik bajusz és szakáll nélküli fiatal király, barna, világos kerék foltu paripán ül, nyerge és a csipkésen kivágott takaró rózsaszíntű, a sallangos szerszám fehér. Öltözte és kesztyűje fehér, a kabát apró négypöttyű virággal van ékesítve; rövid, zöld köpenye a jobb vállon van összegombolva. Jobbjában a középső király felé fémedényt emel.

Leghátul egyik vadász-szolgának felső része látszik; ez előre hajolva fut. Fején sárga, fehér karimájú gömbölyű sípka ül, vörös ujju jobbával tartott vadászkürtbe fúj, baljában gerelyt tart. Az ujjak elöl begombolvák.

Feltűnő, hogy e meglehetősen jó rajzokban nemcsak a lovak mögött álló szolgák lábai nincsenek berajzolva, de még inkább az, hogy a lovak lábai alatt vadász ebektől hajtott szarvasok törpe alakokban látszanak.* — Ezen vadászatnak értelmét alig sejtettem volna, ha véletlenül Haas Mihály szathmári püspöknek ezen kép másolatát nem mutatom, ki azonnal emlékezett, a három-királyok tiszteltetére gyermekkorában általa is énekelt dalra, melynek szövegében Herodes a vendégeket borra, sörre, vadra

Jassankint és mintegy lépcsőzetesen királyokká válnak. — A legrégibb korban a három férfit phrygiái, vagy lapos süvegekkel látjuk gyalog, adományokkal az egyszerű széken ülő Isten anyjához közeledni, mint ez a péci faragványokon is feltűnik; majd minden kísértet nélkül, de már koronákkal és drága szelencékkel jelennek meg, és főleg Németországban, már a kölni dom kincsei közt orvált ereklyék világhíre miatt Herodesnél és a bethlehemi intállóban, pompásan fölserelt lovaikkal, későbbben tevéikkel, és számos csatlósokkal és más uti kísérekkel a festők képzeletének kedves és nagy változatosságot nyújtó mezőt nyitnak. Hogy többet ne említsünk, itt csak: Agincourt, Quast, Förster munkáit, valamint az oestrák-bírodalmi művészetre nézve a bécsi középpont. Bizottság közleményeit és évkönyveit hozzuk fel, melyekben ezen előállításal igen gyakran, és sokféle változatban találkoznak.

*) Erre vonatkozólag elég lesz a három sz. király jelenetét egy régi egyházi színjátszókból idéznünk, hol ez mondatik: Tres reges coronati aureis coronis, tenentes in manibus scyphos aureos cum auro, thure et myrra cum summaris somaro, teherbördő állat, Lasthiere, et mirabilis famulatu preunibit similibus, babynis (színtén majomja) et diversis generibus animalium pervenerunt ad praeseptum. (Mura-tori Rerum Ital. Script. XII. col. 1017.) De gestis Azonis.

és halakra magához hívá. — Ezen képről a német dálnak régiségére is némi következtetést vonhatunk, miért is eredeti szövegét itt közöljük.

Abendspruch: Ich tritt herein mit schönster Zier,
Ein' schön guten' Abend habn' Sie von mir,
Ein' schön guten Abend, eine fröhliche Zeit,
Was Gott vom Himmel herunter bereit.
Lied: In Gottes Namen, da fangen wir an,
Die heil'gen drei König sind wohl daran,
Sie reisen daher in schneller Eil'
In dreizehn Tagen vierhundert Meil',
Sie reisen vorbei, vor Herodes Haus,
Herodes schaut beim Fenster heraus.
Herodes sprach: „Wo wollet Ihr hin?“
»Nach Betlehem steht unser Sinn;«
Kehrt ein, kehrt ein meine lieben drei Herrn,
Ich will Euch geben gut Wein und Bier,
Ich will Euch geben gut Wildpret und Fisch
Zeigt mir, zeigt mir den König herfür.
'Er heist mit Namen Herr Jesu Christ,
Der aller Welt zugegen ist.
Wir haben dem Kindlein ein Opfer gebracht,
Wir haben's gewickelt in Windeln ein,
Das liebe, zarte Herr Jesulein! (rep.)

Ezen énekét Illés Ferencz sz.-mihályi (Vasmegye) esperes urnak köszönhetem. Érdekes, hogy a balatonvidéki német falukban is ugyanezt éneklék három sz. királyra, sőt emlékszem, hogy ezen ünnepen a mise felajánlása alatt Örvényesen, a mester »In dreizehn Tagen vierhundert Meil.-t énekelte! — Vajjon a magyar falukban ugyanezt éneklék-e a gyermekek, és milyen körből való lehet ezen ének, igen érdekes lenne megtudni, hogy ez által fennebbi sejtelmünk igazolhatasság.

Figyelmet érdemel ezenkívül még azon évszám, mely a második király lovának lába alatt fennmaradt t. i.

1632, a kettős kitörölve
és 1378

0254; tanulságaul annak, hogy a számító hibásan olvasta a Met tercia melletti évszámot, melyet másodszeri Veleméren létem alatt, csak 1377-nek találtam; és hogy valóban 1632-ben a templomot meglátogatván annak 254-es korát számította ki levonás által.

A 3 sz. király látogatásán túl, mintegy előtérben állván sz. László magyar királyt látjuk azon módon, mint azt a XIV-dik században festeni szokták, bár soha sem hittük s nem hisszük, hogy a sz. királynak, ki a XI-dik században élt, ily ruhája lett volna.

Alig van Magyarországra régi templom, melyben a magyar szent királyokkal, főleg szent Lászlóval nem találkozni, és pedig úgy, hogy hinnünk kell, miszerint a XIV-dik században a XVI-ikig létezett egy általán elfogadott elkép, mely szerint e nemzeti szentet a magyar művészek elkészítették.

E képen a király arczával van felénk fordítva, szőke haja férfiasan szép ábrázatját hátrafésült fodrokban veszi körül, míg bajsa szakállával egyesülvén, ez az állon két felé van választva.*) Felső tes-

*) Míg Turnichan sz. László egyáltalán borotvált arczával találattik ugyanazon festőtől. — meglehet, hogy itt még mint vezér ábrázoltatik, bár a nagyváradi templom építésénél sincsen bajsa-szakállja, — e helyen teljes férfi díszzel látjuk sz. királyunkat, és pedig hasonló módon festve, mint őt, a győri főegyház hírneves hermányán találjuk fémből kidomborítva. (24. ábra.) (L. Ipolyi, Magyar ereklyék című értekezését; Arch. Közlemények III. köt.) — Énsem embeftőlén nagyobb ereklyetartó, melyet szerző a XV. század első tizedébe soroz, sokat vesztett az 1850-ben értelmetlenül elkövetett fényezés való esziszál által, melynek következtében e férfias arcz majdnem rímeképpé vált, és azért a régi zománcnak, melynek nyomai több helyen látszanak, lepatogatást csak sajnálattal említhetjük. Szabad legyen remélünk, hogy Zalka János, győri püspök ő maga, a honi egyházi művészetnek áldozatkész pártolója és egyház-megújában honosítója is, módot fog találni, miszerint ezen ritka kincsét eredeti fényéhez képest, szakértő zománczóó által ismét rokonzenves állapotba helyzetése, hogy az őskori egyházi művészetnek méltó képviselőjévé váljék.

Különb a bécsi Képes Krónikában a 93. lap sz. László a „velemérihez hasonló; valamint hogy ott a nagyváradi templom építése is a turnichai, ugyanazt feltüntető, képre emlékeztet.

tét a czombok közepeig keskeny, elül végig gombos zöld kabát fűdi, ujjai a kéz tövét szorosan fűdik. Ágyékát barna, széles szíjj futja körül és elül csomóra van fűzve. E szíjja jobbra a tör, melynek csak nyele látszik, van illesztve, balra a hosszú egyenes kard, melynek hosszu, két kézre számított markolatát a bal kéz a keresztvas fölött szorítja. A keskeny vörös nadrag közvetítés nélkül a barnás csücsös lábbelibe megy át. Jobb kezével a hosszu nyelfű, két foku bárdra támaszkodik, mely sokáig még a renaissance korában is sz. Lászlónak a többi szent királyoktól való megkülönböztetésére szolgált. Vörös királyi palástja a földig ér, gallérja, valamint bálléje hölgyemenyét gereznájából készült.

Szent Lászlónak ismertető jele az is, hogy a nyílt, lóhere levelű koronát a nyál teszi fejére.*) Ezen szentfényű, egészen vörös ruhával fűdött égi kuldér zöld szárnnyakkal bír.

Sz. László mellett, egy több emeletes torony felé fordítva áll Magyarország egyik másikkendevő szentje, Sz. Miklós, kinek életét Jacobus a Voragine »Legenda aurea«-ja (edidit Graesse) tartalmazza, de még bővebben szól róla egy kézirat a bécsi csász. könyvtárban, Hist. eccles. Nro. 330. szám alatt. (L. Jahrbuch der k. k. Centr.-Comiss. IV. 160. 1.) — Ezen szent egészen püspöki díszben áll előttünk; hajzata, szakállja, valamint sötét szent fénye hasonlít a sz. királyéhoz; fején fehér szegélyű zöld infula ül, melynek bálléje vörös színű. Kihajtott fehér gallérja fekete keresztkezzel van ékesítve a hosszu papi ing fölött zöld, fehér pontokkal szegélyezett, dalmatikát visel, mindezt pedig gyönyörű ránczatban a sárga, harangszerű miseruha fűdi. A szent püspök baljában pedumot tart, rangjával pedig az említett toronynak felső emeletéből kitekintő nőnek cipzót nyújt. A toronynak középső nyílásán a festő nyúl ki, és a szent püspök köpenyét mind a két kezével fogja. Ez alatt van két góth tagozatu ablak, míg legalul alkalmasint a festő hű kuttyája van megörökítve.

24. ábra

A falat elfoglaló festmények fölött egy fehér szalag terjed el, melynek írása azonban, a falnak rongált és lemosott állkapta miatt, épen nem olvasható.

Ezen díszes fallal szemközt van a déli, három ablakkal bíró fal; az ablakok bálléi szépen vannak kifestve, de az idő mostohaságától sokat, igen sokat szenvedtek; a páfrány és csipkebokor, üttött vanyát a falakon, egy másfél öles fényő pedig szomoruan nyújtja ki ágait a fakult négy szentnek kepei fölött, melyeket leginkább a mélyre karczott és ugarakkal ellátott nimbusok jellegeznek. Nem kételkedünk, hogy azon ruhákban, melyeknek többnyire csak zöld foltjaik maradtak meg, sz. István, sz. Imre, sz. Erzsébet és

*) Azon eszmé, hogy az uralkodók a koronákat az égből kapják, majdnem oly régi, mint a keresztény vallásnak nyilván való elfogadása. Így Agincourt nérmes munkájához mellélt II. XLVII. táblán égi kéz illeszt a koronát a császár fejére; LIX. 12. Krisztus koronázza a császárt és császármét; LXI. 3. egy bulgáriai királynak hasonló megtiszteltetése van előadva; LXIX. 12. Krisztus koronázza a császárt és császármét; LXI. 3. egy bulgáriai királynak hasonló megtiszteltetése van előadva. Tab. 164. 21.

Sz. István koronájának égi eredete egyáltalán ismeretes hazánkban (I. Schwandter Scriptores II. 10. Vita S. Stephani. — Thuróczi II. LXXXVII. — Ab angelo data, u. o. LXXXVIII.) és az angyalok általi koronázás is nagy tekintélyt szerzett az uralkodóknak. A scotónak nevezett bécsi beczsek régi pecséteiben »Jasomirgott Henrik« feje fölött lebegő angyal tartja a lilomos koronát. (Jahrbuch der k. k. Centr.-Comission für Bandenkmal, Wien 1859. III. köt. 244. és 245. l.) — Thuróczi II. fejezetében szent László mondja Gézának: angelus domini descendit de coelo: portans coronam auream in manu sua, et impressit capiti tuo! — Ugyanazon Thuróczi szerint II. LV. feje Salomon láttott László feje fölött két angyalt tüzes karddal és védeni, és ezen jelenet, a 91-ik, valamint ugyanazon szentnek egy angyal általi koronázása látható a bécsi Képes Krónika 41. 50. 72. és 91. l. két angyal által pedig u. o. a 83. lapon és egyik bártai oltáron koronáztatik. A magus testalkatú király fölött két pizai angyal lebeg a koronával, a király mellett álló alakok pedig csak fel annyi nagyságuk, hogy a szentnek történetileg is örökített testalkata is inkább kitűnjék. (Dr. Tegner, Oesterr. Revue 1864. 222. l.)

Sz. László a k angyal általi koronázására előfordul a fekete-ardói falfestményen, és Thurócziának képeivel kiadott krónikájában a hol más szent hírd királyaink is ezen égi máluszalt által ki vannak tüntetve. — Két angyaltól koronáztatik sz. László a bártfai templom oltárképén, és a király bárd nélkül van festső, jobbjában országalmát tart, baljában egyenes kardra támaszkodik.

Sz. László képeivel templomunkban, pecsételken igen gyakran találkoznak, és tapasztalásunknak következtünknek merjük állítani hogy nem is kézelhetünk in élt időben festett templomot, melyen a többi magyarországi szenteken kívül e dícső királyunk kepe ne létezett volna, valamint mai napon is a magyar korona területén, ideértve Horvátországot is, az oltárokon, hidakon stb. szobrával gyakran találkoznak.

Meglepetésünkre Mangelgren svéd művész: Monuments Scandinaves du moyen âge, Paris, 1862. czímű képe munka táblán, többéztől találtam egy király képét, mely a mi bárdos sz. Lászlónkhoz egészen hasonló; ezen szent nem más, mint sz. Olaf király, kit hasonló bárdal megöltek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Velemér.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Margit lehettek. — Véres könyeket lehetne sirni azoknak hanyagsága és értelmetlensége fölött, kik ezen, talán még egy-két tized előtt épségben álló épületet ennyire hagyták jutni. Pedig a lelkész telkén áll, és a legközelebbi telek a kerkai papé, ki azonban öregsége miatt e távol eső főkegyházat csak ritkán láthatta.

Még a hátralevő belső falakon is maradtak a régi festésnek nyomai. Ugyanis a bemenettől jobbra, felül sz. Mártont látjuk lóháton, lova vörhenyes fehér; a szent kijő egy város kapujából; haja szőke, szentfénye vörös, köpenye kívül sötétvörös, belül világos zöld, kardja egyenes; a ruhadarab, melyet lova első lábai alatt elterülő koldusnak levágott, fehér. A kép többi része el van rontva. Mellette sz. György vitéz képe állott, ez jobbra nyargal, lova lilaszínű, nyerge zöld, szűk nadrágja sötétvörös, alul még a pázsit látható, a többi egészen eltűnt. E képek alatt a bold. szűz áll mint *refugium peccatorum*; fején a zöld lóherlevélű korona, karjai egyenesen kitérve, zöld, fehér béléstűtő köpenye alatt hat sorban állanak királyok, püspökök, királynék, asszonyok stb. két oldalt a mondatszalogokon csak ezt vehetnünk ki: . . . *enim* és (*Venite, ad. me. omni*) *es qui* *grup'scitis me.* Ezen előállítás régi időben igen gyakori. Így a sopronyi benzécsék templom-ajtaja tympanonján fődőzött fel Storno Ferencz egy díszes *tempera*-képet, melyet 1867-ben kijavított ezen, minden osztályu hívek imádkoznak Mária köpenyének árnya alatt; a pannonhalmi »porta« fölött ugyanazon módon láttuk a bajszos benzéceket térdelve, de a kép, fájdalom, be van meszelve. Másutt is az ő-keresztény világban találjuk e képnek nyomait. Sajátságos azon Mária-Schutz-féle kép, mely Jénában a sz. Jakab kápolnában volt, ezt az ottani protestans pap így írta le: A bold. szűz kék köpenye alatt a térdelő bűnösöket az isteni nyílak ellen óvja; mondatszalogjában ez áll: »Fiam, nézd keblemet, ne hadd a bűnöst elveszni.« 2. Jézus, általellenében térdel, és sebeit mutatván így imádkozik atyjához: »Atyám, nézd ezen sebeket, melyeket bűneikért hordok.« — 3. A mennyei atya, ki az égből kezével cselez a bűnösökre, így felel fiának: »kiméllek a mennyekben, és a földön.« Ezen képet Beier bálványozónak és istenkáromlóknak nevezi. (I. Klopffleisch, Drei Denkmäler Mittelalterlicher Malerei. Jena 1860. 128. l.) — Balról, egy sok tornyu palota tornáczán, valami szent fény nélküli alak néz le, a mondatszalog felírása már olvashatatlan. Ez alkalmasint Herodes lesz, ki a távozó királyokat szemmel tartja.

A boldogult szombathelyi püspök: Szenecz Ferencz őkegyelmessége, miután ezen templomot lapjainkban ismertettem, befodette, de mostani állapotáról semmi tudomásom. Vajjon, nincsen-e a vasmegyei katolikus hívekben annyi kegyelet, hogy ezen drága művészi kincsét ismét kegyelettel őrizzük és tiszteljük? — nincsen bennünk annyi szemérem, nem resteljük más hitűek előtt, hogy ezen nemzeti emléket a pásztoroknak tanyául, a marhák ganajozó helyeül hagyjuk? — Valóban, a hol protestansok ezen elhagyatottságon botránkozhatnak, ott tétlenül nem szabad az úgy is ritka műemlékek enyészését néznünk! — Elvárjuk a vasmegyei régészeti egylettől, hogy nemcsak a római műemlékekre lesz kellő gondja, hanem, hogy az efféle nemzeti maradványok fölül is fog felügyelőket rendelni, miszerint a vad rombolásnak vége vetessék, és műemlékeinket egy, talán e tekintetben buzgóbb nemzedéknek átadhassuk!

IV.

Turnischa falképei (Szalamegyében).

a) Tájékozás és a templom leírása.

1863. augusztus 31-én Sz.-György-völgyéről Kébelen és Dobronakon át, hol semmiféle régészeti nyereségünk nem volt; siettünk a Szalamegye délnyugati, a Murához közel eső csucsába Turnischába, hogy ott, a Gózon Imre által említett falfestményeket megsejmeljünk. Téved tehát Henszlmann szaktársam, midőn az österr. Revue 1867. év. 115. l. azt állítja, hogy ezen templomra Steinbeck József bellatinczi tisztartó ur, kinek, különben a falfestmények vizsgálatában rendkívüli sok szívességet hálával említem, figyelmeztetett, mivel 1863-ban Pestre kelletvén visszasietnem, a Gózon által említett martyánczi és tótlaki falfestményekkel ékeskedő templomokat már meg nem nézhettem; de mivel róluk tudomásom volt, Telepy Károly urat rájuk figyelmeztettem, Bellatinczról pedig csak 1864-ben Henszlmann-nal együtt mehettem a két utóbbi templom falfestményei vizsgálatára.

A turnischai plebániáról a megyei 1871-ki névtár csak ezt mondja: Turnischa. Igen régi plebánia, felállítatott 1303-ban. Anyakönyve 1618-tól van. Nyelv: vend. Falfestményeiről ismert, ujlag kijavított temploma Nagy-Boldogasszony tiszteletére van szentelve. Kegyr b. Sina Simon. — Rendelkezésemre álló okmánytárainkban sem ezen, sem az alább

közlendő helységek templomairól nem voltam képes bővebb adatokat találni, bár feltehető, hogy a mai birtokosok levéltáraiban érdekes részletek lappanganak.

Turnischán a régi plebániái templom a lelkész-laktól elég messze a helységen kívül fekszik, míg újabb időben a mindennapi isteni tiszteletre a plebánia tőszomszédjában egy kis kápolna emeltetett.

A régi templom alaprajzát mellékletben adjuk. Feltűnő, szentélyének aránylagos hossza. Eredetileg románkori kerek záradékkal birt, és lapos mennyezettel volt fódve. Hogy a szentélyzáradék nemcsak belül de kívül is kerekded, a rajzból lehet látni; arra, hogy a külső rész szabálytalanul háromszögünk tartassék, az adhatott okot, hogy a kerek szentélynek keleti szelvénye *b*-nél elvágatván, itt későbbben nagyobb góth izlésű ablakot (25. ábra) nyert, míg alább a hajdan öt, nyomott csücsivű fülkéből még három megmaradt (l. 26. ábra) és egyik a román

keskeny ablaknak keretül szolgál (27. ábra). A szentély körül a kő talapföldő, a velemérihez hasonló, sok csigát tartalmazó mészkőből áll, mely a régi épületnek részein, még az újabbi hozzáépítések mellett is észrevehető. Ezen toldalékok, valamint a szentély két oldalán, úgy a torony mellett is az alaprajz világosabb árnyékolású részeiben is föltűnnek (26. ábra).

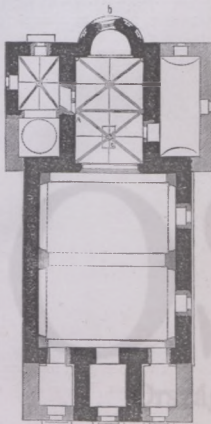

25. ábra.

A szentélyben c helyen, a Bánffy-ak, mint alapítóknak régi, nagyon koptatott emléke (l. 28. ábra.) Tata-vidéki vörös márványból fűdi a sirboltozatot; a falon pedig egyik Bánffynénak alakját látjuk (l. 29. ábra) ezen felirással:

MAGDALENÆ. BANFFY. DE. ALSO. LYNDVA 1583,

melyet leginkább azért mellékelünk, hogy azon korszaknak nőiruházatát, melyet egyéb műemlékeken is találtunk, az olvasók figyelmébe ajánljuk.

28. ábra.

27. ábra

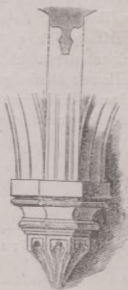
28. ábra.

MAGDALENÆ. BANFFY. DE. ALSO. LYNDVA 1583.

29. ábra.

Több fogadmányi oltárnak írásait is kellett volna leírni, de erre az idő jelenleg rövid vala. A szentély, valamint a sekrestyének régiebb része boltozattal bir, melynek gyámköveiből (l. 30. ábra) egy csinos, a nyolczszögből származtatott és körtealaku tagozattal bíró példányát, mely az alaprajzon a) helyen áll, mellékelünk. A fargott zárkövek virágalakokkal vannak díszesítve. — A turnischai templom még 1860-ban egészen festett szentélyvel bírt! A falképeknek egyrésze talán idővel eltűnt, vagy másképp hibássá lett, miért is művészet-történetünk pótolhatlan kárára bemeszeltetett! — Elkeseredésünkben, hogy ez még tíz év előtt történhetett a nélkül, hogy vagy a püspöki szék, vagy a dunántuli conservator vetőjával megakadályozhatta volna — semmit sem szólnunk; ilyen tények csak azon categoriába valók, melybe ama előljárót sorozandónak tartjuk, ki Győr-egyházmegyében, majd ugyanazon időben, templomát leromboltatván, a feltűnő régi egyházi képeket azért pusztította el, mert mindenféle ördögök és más botrányos jelenetek voltak a falakra festve! Bár ne történhetnének ilyenek többé hazánkban!

30. ábra.

b) A falfestmények.

A nagy teriméjű főoltár háta mögött, a régi románkorú kagylóban maradtak fen azon falfestmények, melyekért ide jöttünk. Ezek egyedül annak köszönhetők fennmaradásukat, mivel az oltár által el voltak fődve, és így a meszelőnek nem estek áldozatul. — Hasonlólag láthatjuk Szepességben Csütörtökhelyen is a régi festés maradványait, míg az oltártól nem fődött gyönyörű építmény, valami falusi mázoló oktalansága által, legalább a jelenkor számára élvezhetetlenné vált.

A mit e helyen még élvezni lehet, a mellékelt fametszvényben közöljük (l. 31. ábra), figyelmeztetvén az olvasót, hogy ezen érdekes és a templom képeinek korát és mestere nevét tartalmazó festmé-

31. ábra.

nyek fentartását egyedül annak köszönhetjük, hogy a román templomnak részben góth modorra való átídomítása alkalmával a szentélyzáradék még elég erős volt, s így le nem döntetett, hanem csak egyik részén a nagyobb ablak áttörtetett, mely időben a kagyló alatti festés is valószínűleg elrontatott.

A gümbszelvényben meglehetősen fentartott, csak alsó közepe felé egészen eltűnt kép, párkányzaton áll, melynek alsó köre jó távlatban festett támlaköveket ábrázol, míg a felső rész románkoru ívezetet tüntet fel, melynek közei kerek nyílásokkal át vannak törve. A tér közepén zöld és vörös színű mandorlában szivárványon az üdvözítő ül, jobbjaival — latin modorban — áld, baljában az élet nyitott könyvét tartja. A háttérrel, mely szabálytalan vonalu mintából áll, négy kiterjesztett szárnyú angyal emelkedik le. Az alsók, mint a kisebb térre alkalmazottak, kifelé térdelnek s kezeikkel a keretforma mandorlát tartják, a felsők mint nagyobbak, inkább lebegnek és szintén a középső képet érintik.^{*)} Ezek ruházatán pöttyökből álló virágcsák láthatók. A rajz szabad, és a mozgás az alakokon hű és a lebegő szellemek élénkségét előtűntet. Némileg, mint a többi egy eredeti előpéldány nyomán készült jelenet, a veleméri diadalíven fentartott ítélő üdvözítőhöz hasonlít, csak hogy ott az álló Krisztus az ítéletet moudszalagokon tartja, míg itt a nyitott könyvből ezt lehetett nagy nehezen kibetűzni:

Ego mundi
sum q' sequi
lur t' me . . .

Úgy látszik, hogy a rajz a velemérinél kissé szabálytalanabb, de azért falusi templomban még mindég kielegítő; a párkányzat rajza pedig távlati szentpontból még helyesnek is modható.

^{*)} Ezen előállítás a gyakoribb, de van eset, hogy négy helyett, e tisztet két angyal végzi. (l. Mitth. der k. k. Centr. Comm. für Baudenkmale. 1884. 278. l. XIX. Táblán.)

Az angyalok közt mind a két oldalon, íráslap foglal helyet. Azon, mely jobb oldalt áll, a soroknak és a betűknek csak gyöngye nyomai vehetők észre; az írást egészen elolvasni, főleg azon oknál fogva, hogy alkalmas hágesóval nem bírtunk, nem sikerült. A mit kivethettem, még is fölötte érdekes:

ut fitis
memor mei
iohis aquile

Csaknem hasonlóan jártunk a baloldali ivbe foglalt többsorú írással, és csak nagy bajjal sikerült, az 1864-iki kirándulásom alkalmával ezeket olvasnom:

Anno dni M^oCCC^o
kerrij m agusti
facto fuit h op' in vigila
(assumpcio)nīs bte marie vgs

mit ekép kell olvasni: Anno domini MCCCLXXXIII mense augusti, (vagy, ha talán az m-féle helyesebben riu, azaz 14-a Augusti-nak olvasandó, mi a vigilianak éppen megfelel) factum fuit hoc opus in vigilia assumptionis beatae mariae virginis (kinek a templom fel van ajánlva).

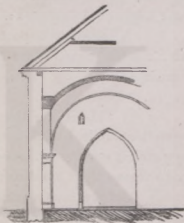
Kár, hogy az utolsó sor vakolattal van elfödve, és főleg alulról nem olvasható.

Míg a Bánffy síremlékkel a szentélyben foglalatoskodtam, Hencz Antal barátom felhívott a padlásra, hol némi meglepetés várand réám. A torony alul rész-alaku nyílással bír, emeletében pedig egy gyöngyörré góth ablak töredékét találtam, és bemászván a padlásra, annak északi falán elterjedő, fölötte érdekes turnischai képcycilus előtt álltam.

Hogy a képek helyéről és elrendezéséről kellő fogalmunk legyen, mellékeljük a 32. ábrát, mely a hajó átmenetét állítja szemünk elé. Mint már fölőbb mondták, a templom hajója eredetileg famennyezettel volt el látva, és falai köröskörül be voltak festve, mint a szentélyről is ugyanazt említettük. Későbbben a hajót boltra vették, a boltsüvegek alapjául a falakat pillérekkel erősítették, (lásd az alaprajzot is) és a boltlábakat a régi falba eresztették. Így történt, hogy a boltozat fölött, az északi-falat ellepő festmények meglehetősen állapotban megmaradtak, és 45'-nyi magasságot foglalnak el, míg a keret és az írás helye 4'-nyi. Természetes, hogy a boltrakás által a felső képek megfelelő hasonlatainak egy része a boltsüveg anyaga által örökre elrontatott, míg a templomban a boltozat alatt megmaradt festmények bemészeltettek. Innen következett, hogy a diadaliv festményeinek csak két szelvényét láthatjuk, a hajó déli részén pedig csak egy darabig látszik a festmények nyoma. Hogy a templom valóban mindenfelé festve volt, a meszelésen áttűnő foltokon, főleg a falba karczott szentfények sugaraiból lehet következtetni.

Magára a festvény tárgyára csakhamar rá bukkantam, látván, hogy itt nem valami szent-írásbeli jelenetek előtt állok, hanem, hogy az egész képsorozat saját hazai történetünkre vonatkozik *) és így kettős érdekekkel bír. Sajnálni csak azt lehetett, hogy a padlás gömbölyű boltozata, és a csekély világosság, melyet a szelelő lyukak bocsátottak át, a tanulmányozást annyira akadályoztatták.

A falfestményeket, mint azok mássait Storno Ferenc hazánkfia az archaeologiai bizottság megkeresése folytán készítette, (l. 33-ik ábr.) sikerült fametszvényben mellékeljük. **)

32. ábra.

*) Mennyire kell sajnálnunk azt, hogy még leírását sem bírjuk azon nevezetes falfestménynek, melyet a merseburgi várpalota tornyában I. Henrik király, a magyarokon 933-ban nyert diadala zövetkésztében festetett. A képek érdekességét az emelte leginkább, hogy az csaknem változagnak látszott: Ert Luitprand Antapodosisa után (II. 31.) közli Kugler, Handbuch der Geschichte der Malerei I. 182. l. — Milyen érdekes lenne jelmeztaununkra nézve, itt szemlélni a magyarokat, kiket a festőnek ismernie kellett, ha igaz, hogy a dicső kép oly közel állt a valósághoz!

*) Ipolyi „Magyar Mythologiaja”-ban összeállította mindazon munkákat, melyek sz. Lászlóra, ezen kedvelt nemzeti szentire vonatkoznak. Innen atvette dr. Henslmann a „Fata Morgana” című lap: 1864. 89. számába és ugyanazt kevés változattal az Oesterr. Revue 1867. IV

A képkör kezdetének fele a falon hiányzik. Az írásnak és a keretnek van ugyan itten a jobboldalon is nyoma, de ezek köragszszal annyira be vannak mázsolva, hogy tisztán semmit sem lehet kivenni. Nagy bajjal látjuk a sötétben, hogy a templom fala világos lilára volt hajdanta festve, de mivel a vastag egyenetlen rétegek könnyen lepattognak, észrevehetjük, hogy ezen réteg alatt egy még régiebb, szürke színhangulat uralkodott. A légkörnek fele a falon szintén hiányzik.*) Látjuk itt egy fallal kerített városnak egy részét, középet magas őrtoronnyal, egy templomszerű építménnyel, védtornyokkal, a falon belül pedig ügtes lovasokat, kik a három elül lovagló vitézt, köztük az egész alakjában látható szent vezért, sebes vágatva követik. A városon kívül üget a kun, kit hegyes, felhajtott karimájú kalapjáról lehet megismerni; jobbában van a kis zászlóval ellátott kopja, hátul a ló farán egy női alak ül, ki jobb-ját hátra felé mintegy segélyért könyörögve kinyújtja, baljával a rabló derekát ölelve át.

A II. részben erdőt látunk, azon korszak divata szerint, csomóba szedett levelű fákkal, melyeknek alsó ágai lebotoolvák. Előtérben a parton, vagy sziklacsoporton ül a hosszú haju rablott nő, kinek ölben nyugszik a kún lovag feje. Ennek ruházata alig különböztethető a magyar herczeg öltönyétől, hosszú csűrű lábbelije, mely szűk nadrágtól nincsen elválasztva, s hatalmas karikájú sarkantyúval ékeskedik, csíkos kabátja ágyéka táján övvel van összeszorítva, alul pedig perimével bir; csúcsos begyű kalapja előtte nyugszik,**) s míg bal kezére támaszkodva, jobbát a kalapra teszi, az alvó homlokát a hölgy czirogatni látszik. Lova előtt áll; ennek nyerge hasonló a torna-nyergekhez, kengyelvasa háromszöget képez; a ló mögött a lándzsát látjuk, de zászló nélkül.

A nagyon kopott felírásnak felül csak utolsó szavát lehet némileg kivenni, t. i. . . . *qui-
esce* . . . talán *cunus quiescebat!* — Alul szintén csak a végén az alsó két sorhoz tartozó e szavakat lehet kivenni: *salnabit'
peritur.*

A III-dik keretben sokkal élénkebb jelenet foglaltatik. Erdős vidéken, melynek előtere igen egyenetlen, balról látjuk az előre iramló kúnokat, legelől a nyilazó kúnvezért, ki társaival az üldöző magyarokat szintén nyilazva iparkodik visszariasztani. A kún lova sallangos, jobb oldalán az alul vékonyodó tegeze lóg, a leány félelmében a magas nyeregbe kapaszkodik.

Jobbra a zöld pánczéll, összekapcsolt nyeregen ülő szentfényű vitéz, előre tartott hosszú lándzsával rohanik az ellenségre. Valamint sz. László, úgy vitézeinek fővegei is csúcsos vas sisakokból állnak; a vezér paizsa alul kerekded, felül a lándzsá átbocsátására vágánnyal van ellátva. A ló szűgyn és bátán csipkés díszítmény mutat az előkelő lovagra. Katonái rákídomok mellvértkekkel bírnak és jobb cizmbujkáról, alul szélesbédű nyitkokok fityegnek, mert a magyar vitézek is erősen nyilaznak. A kép fölött az igen kétes betűkből csak ezt lehetett kihozni: *disla fecut*; mi a krónika ezen szavaival egyezik: »Sanctus ergo dux Ladislaus, putans illum esse filium Episcopi Waradiensis, et quamvis esset graviter vulneratus, tamen illum (t. i. unum paganorum celerime persecutus est.)«

A IV-dik képek nagy része egészen el van rongálva. Bal oldalán a háttérben ismét egy várfalat veszünk észre, melynek kapuja előtt két léposó van. Az előtérben nyugodtan álló lováról a kún vitéz esik le, fejfelé előre, mind két kezére ereszkedvén; a leány a ló dereka körül állva valamit lehúzni látszik. Ezen töredék értelmezésére szükséges Thuróczi e szavait idézni: Cum autem attingeret (paganum) ut eum lancearet, minime poterat; quia nec equus ejus (Sancti videlicet Ladislai) celerius curebat, nec equus illius aliquantulum remanebat; sed quasi bra-

füzete 116. és kk. tl. — Nehogy azonban fennebbi adataink pontatlanoknak tűnjének fel, említenem kell, hogy a »Fata Morgana«-ban 1864. 136. l. téves állítás az, hogy a *Aquila* neve *Vele méren* is előfordul, a 2. oszlophoz pedig, hol a templomok kicsiségéről van szó, a véleményről azt, hogy mai községe számára alig elegendő, azt kell sajnálatlalt vallanunk, hogy e romban az isteni szolgálatot többé nem is tartják

*) 1865. febr. 24-án tartott akademián ülésben, bemutván Storno Ferencz orachaviczai és rusiczai rajzait és festett másolatait, e jelentésemben sajnálatomra fejtetem ki, hogy a maga nemében egyedül mariánczai templom, melyet néhány ezer forinttal a nemzetnek meg lehetne menteni, mindinkább romlásnak indul és a *Byr n i c h a i* templom padláján lévő érdekes történelmi falképek, melyek sz. László legenda-ját a XIV-ik századból tárgyalják, a mellett, hogy a falról levételük és Pestre szállítatásuk csak 500—600 forintot vennének igénybe, mostani helyükön mindinkább veszendőbbsé mennek; — ezen jelentésem az archaeologia bizottsághoz áttevetett rendeltetett.

**) Ezen csúcsos, előre nyúló ellenszájú fővegek *O r c a g n a* hírneves képei, a halál diadalán, a pisál campo mantóban is láthatók (l. Förster Denkmäler italienischer Malerei, Leipzig 1870. I. 29. Tábla; és Görling, Geschichte der Malerei, I. 122. l.) de előfordulnak a XIV. községe táján és később is szerteszét európai, főleg olasz festményeken, úgy, hogy a tatár-szöveg helyett, mely mai napon is a magas oláh kucsmához hasonló, mintegy ellentétül a magyarok sisakjához látszik *Aquila* által használtva lenni.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

chium hominis, erat inter lanceam*) et dorsum ejus: clamavit itaque sanctus Dux Ladislaus ad puellam et dixit: soror speciosa! accipe Cunum in cingulo, et jacta te in terram; quod et fecit. Cap. XLIX.

Ha a szerző mesélését követjük, azon eredményhez jutunk, hogy a festő nem mindenütt hí a leíráshoz,**) vagy inkább, hogy sz. László valami bővebb legendája olyan részleteket is foglalt magában, melyek Thuróciban nem érintenek. Mert a fennebbi idézetet folytatván ez következik: Cumque Ladislaus, Beatus Dux procul illum (Cunum) lanceasset, in terra jacentem, voluit eum interficere; quem puella valde rogavit, ne eum interficeret sed ut dimitteret. Unde in hoc notatur, quod fides in mulieribus non sit, quia forte amore stupri illum liberare voluit. Alig fogunk tehát tévedni, ha a II-ik képet ezen kitérés-sel kapcsolatba hozzuk, az erdei pihenést arra magyarázván, hogy a kún lova László vezérénel sokkal gyorsabb levén, a rabló nagy előugrást és a fengeteg erdő sűrűjében olyan rejtékhelyet és annyi időt nyert, miszerint szándékát nem csak végrehajthatta, hanem még a szepülőzött leány keblén pihenhetett is addig, míg a száguldózó vezér seregével őt rejtékből föl nem zaklatta és utána hajított lándzsájával a lóról lebukatta. (2) Ezen vélemény, úgy látszik még az által is valószínűsítve lesz, mert a III-ik képen egyszerre két lovas csoportot találunk harczolva, s így föl lehet tenni, hogy a kún lovag, pihenése alatt, társait előrsőeknek kiállította, és az üldözők által felriasztván, a rablott magyar leányt magával tovább ragadta.

Az V-dik kép keretében két jelenetet adott elő a festő, melyek egy háttérben álló fa által vannak elválasztva. Thuróczt követve ezt olvassuk: »Sanctus autem Dux, cum eo (Cuno) diu luctando, et abscessio nervo, illum interfecit; sed illa filia Episcopi non fuit.« Előtérben a szent vezér és a kún szétvetett lábakkal birkoznak, háttérben a két ló feje látszik, elul pedig a birkozóknak alig térdeig érő leányka sz. László bárdjával az ellenség inát kereszttel vágja; mire, midőn ez rogyni kezd, sz. László őt kalapjánál és hajánál fogva lehuzza, a leány pedig, magasabb helyen állván, nyakát a bárdal levágja.

Mily keveset törődött festőnk a kúnok sajátságaival, már abból is tetszik, mivel azokat épen úgy öltözteti mint a magyarokat; különböztető jelül egyedül a csúcsos süveg szolgál, hajukat pedig egészen hosszúra festi, holott Thuróciban világosan említetik: Pagni ab Hungaris coarctati miserabiliter fugiebant: quos Hungari, celerius persequentes, acutissimos gladios suos sitibundos, in Sangvinibus Cunorum inebriaverunt. Capita quippe Cunorum, noviter rasa, tanquam cucurbitas ad maturitatem nondum bene perductas, gladium ictibus disciderunt. (i. h.)

A VI-dik nagyobb kép a templom diadalive felét foglalja el, és a hol annak bolthajtása emelkedik, egy körnek majdnem negyedét elfoglalva, az érdekes jelenet megsemmisül.

Jobbról négy sisakos, zászlós lándzsákat tartó lovas egy vár- vagy város kapuján vonul be, talán ezt akarván ábrázolni: »Rex igitur et gloriosi duces, fere omnibus paganis interfectis et omnibus Christianis a captivitate liberatis cum triumpho victoriae gaudentes redierunt. Facta est igitur laetitia magna in tota Hungaria, et hymnis et confessionibus benedicebant Deum, qui dedit eis victoriam.

A legközelebbi jelenet két vártorony közt szerepel. Háttal egy fiatal ember áll töltött lapos süveggel, előtte két főtelen fejű öreg áll, egyik föltekintve, jobbját a fiatalnak vállára teszi, hátul öt embert látni, töltött magyar süveggel, kik közt az egyik a balra álló erkélyes toronynak ajtaját nyitja. A jobb oldalon emelkedő ormos ház ablakából egy kalapos alak néz ki.

*) Már e korban használatban voltak a lándzsák végeire alkalmazott lobogók, hogy azok lebegtetése által a lovakat zavarba hozsák, a lándzsával szűró cséjáját bizonylatlanul tehessék. Thuróczi Krónikája II. XLIX-ik fejezetében mondja Salamon király katonáiról: omnes pariter gestant vexilla sua, facta de syndone. — Ezen 8 turmfa e helen nevű lándzsák előjének a külföld lovascsapatán, és a keresztbórnok idejétől kezdve a + jelvényével voltak ékesítve. (J. Heffner Alteneck, Trachtenwerk Einleit. 19. 24. L)

**) Így például feltűnik az, hogy míg a telemeri templom falképén a szent király bejelenésén, szakszállóan van festve, itt mindenütt borotvált arczaival fordul elő.

A felső keretben ezen jelenet fölött e szavakat olvasom: *post obitū regis* (a *post* szó hibásan van rajzolva); alább pedig keretes táblán ez áll: *in consilio* Ezen jeleneten dr. Henszlmann barátom az Oesterr. Revue 1867. IV. füzet 119. l. könnyen átcsúszik, midőn ezt mondja: Ezután következik egy önálló képsor; mindenek előtt a tanácskozmány, melyben Lászlót, Géza fivérének halála után királylyá választják, mit a jelenet fölötti felírás: »A király halála utáni tanácskozmány; jelent; következnek az új király koronázása, melynél négy püspök van elfoglalva. És így a hosszahajó északi falán a dialalív csúcsáig értünk. Ennek déli oldalán a hajó déli falán a király története van folytatva.« — A feliratoknak hiányos volta miatt nehéz ezen helyet határozottan magyarázni, de, hogy a fennebbi értelmezés, el nem fogadható, a következőkből fog kitűnni. — Mindenekelőtt kétes, vajjon a: *post obitū regis*, és az *in consilio*, összetartoznak-e? minthogy így olvastatván a határozó ige elmaradt; de különben is az: *in consilio*, egy táblácska kerete közé foglaltatván, ugy látszik, hogy a felső sorral semmi összeköttetésben nincsen. A jelenetet dr. Henszlmann úr így magyarázza: a tanácskozás Géza király halála után történt, és a koronázás László királyt illeti. Azonban tudjuk a történelemből, hogy valamint Géza ugy László is nem *post obitum regis* (t. i. Salomonis) vették fel a koronát, hanem még annak életében; sőt, hogy Salamon határozatlanságával és folytonos nyugtalankodásával mind a két koronázott királynak fölötte sok bajt okozott. — Továbbá, hogyan magyarázhatjuk azt: hogy a püspökök által koronázott király, ha az csakugyan sz. László lenne, egyszerre nagy szakállal és szentfénnyel nélkül térdel az oltár előtt, holott az egész képsorozatot folyvást borotvált arccal és állandóan szentfénnyel van festve!

Ha Thuróczi krónikáját követjük, az *in consilio* szöveghez különféle magyarázatot találunk. Ugyanis a kúnnaal való viaskodást leíró fejezet után t. i. a 4. fejezet kezdetén a király a vezérekkel a bessenyők ellen harcra készülven: 1) *collectis exercitibus, conveniunt in Zalankemen, ubi consilio deliberantes, decreverunt, Albam (Nandorfeyrwár) traditricem obsideri oportere et expugnari.*

2. Ugyanazon fejezet végén a nyert győzelem után, a szákmány elosztása alkalmával a király és a vezérek közt véleménykülönbség támadt, miért is: *haec fuit causa malorum et seminarum discordiae inter eos. Praeterea cum thesauro dividerent, rex cum consilio Vid, et franck Episcopi et Radvan, filii Bugar et Iliae generi Vid, in quatuor partes divisit; deditque quartam partem Duci,« stb.*

3. Az LII. fejezetben előfordul: »*Ladislaus autem, consilio fratris sui, de civitate Byhor, ivit in Rusciam, quaerere auxilium amiceorum suorum.*« — Alább pedig: »*Cum Salamon venisset ad Zegzard . . . in monasterio, Vid et alii consulerunt Regi, dicentes: domine, noveris, quod Ladislaus in Russiam ivit, et Lampertus in Poloniam, conducere exercitum fratri eorum Duci Gygssae; saepe consulimus tibi ut veniamus super Ducem . . . et placuit consilium ante oculos ejus (regis). Abbas autem eiusdem loci, nomine Villerimus, Latinus, qui erat in abscondito loco clausus, quasi Deum precans, in monasterio, audivit consilium quod factum est. . . Továbbá: Abbas idem, abscondit se in monasterio, ut audiret consilium; eo quod fidelis erat Duci, qui filius fundatoris Ecclesiae fuerat.*

Ezen jelenethez illenék a monostor, vagy tornyokkal ellátott építmény, és az ormos toronynak egyik ablakából kinéző alak, talán az apát, kit a torony felé háttal fordított ifjú (a király) és a tanácskozók nem láthattak, mivel az ablak másfelé van irányozva.

4. Ha ezen magyarázat nem látszik elfogadhatónak, van még egy ugyanazon fejezetben, mely Gézának királylyá való koronáztatásával szorosán összefügg, t. i. »*Beatus Ladislaus, (Vác mellett, azon helyen, a hol későbbben capellalapidea b. Petri Apostoli, állott), mondá Gézának: dum staremus hic in consilio, ecce angelus domini descendit de coelo, portans coronam auream in manu sua, et impressit capiti tuo, unde certus sum, quod nobis victoria donabitur, et Salomon exul fugiet debellatus, extra regnum; regnum vero et corona, tibi tradetur a domino.*« — És ennek beteljesedése után az LII. fejezetben csakugyan fölveszi a magyarok sürgetésére a koronát.

Akár a 3-ik, akár a 4-ik pontnak adjuk a tanácskozársra névze az elsőséget, az elsőnek a helyiség miatt, a másikkal a koronázással való összefüggés tekintetéből, ezen jelenet minden este inkább Géza, mint László királylyal fog összehangzásban lenni, és a történelem, valamint a festő által felvett László alakja miatt, a következetességeknek megfelelni. Ezen kitérés után a képek szemléjéhez fordulhatunk.

Azon képsor nagyobb felében, igen szép templomban találjuk magunkat. Az oltár egyszerű, táblája négy lábon nyugszik, végén az oltárkép tűnik fel a b. szűzzel, ki ölében a kisdedit tartja, mel-

lette két más alak, talán angyalok? állanak. — Az oltár előtt térdelő király baljában a jogarral, fejére egyik főpap teszi fel a lilomos koronát, egy másik baljával nyílt könyvet emel, míg jobbájával a fedelmet áldja; a harmadik a püspök pásztor-botját tartja, előfordul még egy másik pap gömbölyű sapkában, ismét egy püspök, s mögötte egy másik pedum; míg a kép bal vége felé csak a házak és tornyok tejei maradtak fenn. A felirásból csak ezt lehet olvasni:

et coronatus est bis Ladislag p^r de^reg (?) a hol a; beatus Ladislaus-nak uj mondathoz kell tartoznia.

Legelőnebb a VII-dik kép, mely igen tüzes harczt ábrázol a Salamon király által segélyre hítt kúnok és László király magyarjai közt, kik egy baloldalon álló várkapuból kirohannak. Ezen csata okát Thuróczi az LVI-dik fejezetben adja, mondván: Salamon rex dimissus de carcere astitit regi paucis diebus, — et tandem fugiens, adiit Ducem Cunorum, qui vocabatur Kutesk, cui iuravit, quod transilvanam provinciam proprietario iure ipsi traderet, — si ille in auxilium, eius super Ladislaum veniret. Dux autem Kutesk cum magna multitudo Cunorum invadens Hungariam, devenit usque ad provinciam castrorum Ung et Borsua. Quo audito rex Ladislaus irruit super eos et contritis sunt a facie eius, cecideruntque in ore gladii multa millia Cunorum.

Ezt az, ki a harczképet festette, rövidebben mondja így:

... venerunt tibi p^rantibz cu. bto. rege. Ladisla. ita. q. salom. vir. confit. sz. et. multi perierunt.

A kúnok közül csak két lovast látunk; fejükön nem az előbbi képeken levő hegyes, elül ernyős süveggel, hanem a középkori zsidók jellemző tutulussal, amint nyilaik záporát a vértés, sisakos, paizsos magyar hadsereg ellen küldik. A többi kún harczost a boltívetet fűdi el. Az ellenség közt egy előre nyomult magyar vitéz emeli zászlós lándzsáját, magát baljában tartott paizsszal fődén.

Míg a kúnok erős szakálluak, a magyar seregben egy bajuszt, egy szakált nem lehet találni. A mintegy huszonkilenc vitézből álló magyar hadnak elején a nyilasok rohannak előre, mások a levegőben repülő dárdaikat hajtják, mások súlyos egyenes kardjaikat emelik halálos csapásra, míg néhányan zászlós lándzsáikat tartják. Ezen zászlók színeit még ki lehet venni, és fölülről kezdve: vörös, zöld és fehér csíkokkal birnak.

A csapat közepében a vörös szentfényű vitéz királyt hatalmas bárdja különbözteti meg, melyet magasra emelvén az ellenséggel kíván ismertetni; mögötte egy nyerges ló áll készen, és egyik apródja a másik bárdal követi. A király fegyverzetét ismerjük, lova ugy látszik a harci zaj közt nyugtalanul tombol; László király kettéhasított paizsán, a hátsó mezőben, négy polyát észlelünk, míg a háta mögött lovagló vitéz paizsán a kettős kereszt díszlik.

E remek, Aquilának talán legremekebb képe bal részén alul ezeket betűztet ki:

... lausum . 7 tetigit ydoloz fides.

A VIII-dik kép egyike azoknak, melyek legelőnebb vannak fentartva. A felírás az egész tárgyat magyarázza, és így szól:

... hic . beatz Ladislag edificavit . eccleam.

Ezt Thuróczi LIX. fejezetében ezen szavakkal említi: Post haec in parochia castri Bihor inter flumen Keures, in venatione sua invenit locum, ubi angelico admonitu proposuit construere monasterium in honorem Virginis Mariae, quem locum Warad nominavit.

A jobb oldalon egy férfiscoport áll; legelől a vörös szentfényű király, szokott fegyverzetében, felhuzott kesztyűben, jobbában ismertető jelű a bárdot tartja; tőle jobbra a nagy szakállú építőmester mutatja a helyet, a hol az építményt folytatni akarja; mögöttük még három alak állna, köztük ki volt karddal a király fegyverhordója, vagy talán valamely országnagy? de mindegyütt csak négynek lábait láthatók. A bal oldalon a templom-kerítés falával fennáll, keletre a románkoru apsis tűnik fel, melynek, valamint a déli oldalnak kerekívtű ablakai vannak. Ezen oldalon egy nagyszerű kapu nyílik; a nyugat-

tin is a kapuzat rendkívül széles és magasságba nyúló, a két keskeny torony, mely a távlat szerint az északi oldalt díszesíti, gumos bordájú sisakjával már készen áll, míg a déli oldalon kerek, kéményszerű torony építésével két ember foglalkozik, egyikük t. i. a toronyban áll, a másik hágcsón visz fel követ vagy kőragasz-ládát.*)

A kép alatt, bizonyosan az alsó sorozatra vonatkozólag ezt olvassuk: *hic veniens . ananias . ad . sanlum . } ten*

A IX-dik és e sorban utolsó kép, mert ezen túl már minden be van meszelve, az előbbtől csak egy oszlop által van elválasztva. Fölötte áll a szomszéd felső mondatnak folytatása:

† in q^o (sic) *ibidem requiescit :::*

A képkeret a másik oldalon két oszlopból áll, s mint a VI-ik képnél, két torony által képezetik. Felül igen díszes csücsívet rajzolt a festő áttört orrokkal, négy karimás kerek tagozattal és felkunkorodó gumókkal.

Ezen osztályban jobbról szakállas szentfényű papforma embert látunk, kinek bottal ellátott szintén szentfényű bajsztalan küldött fejére teszi a koronát. A küldönc hosszú ruhában van, melyet papi öv szorít össze.

Mínthogy ez a szent király halála említése után tűnik fel, Thuróczi után talán legjobban ez által magyarázhatjuk: *Rex autem (Ladislaus) congregato exercitu suo caepit ire contra Bohemos — cum autem pervenisset in confinium Bohemorum, gravis infirmitas invasit eum. Convocatisque principibus suis, ad Colomannum nuntios misit, Sanctum Marcellum praepositum et Petrum comitem, ut ad Hungariam reverteretur. Beatus autem Ladislaus sic ordinavit, ut post ipsum Almus regnaret, qui sincera simplicitate ductus honoravit fratrem suum Colomannum, preferendo ipsi coronam regni, tanquam cui iure primogeniturea videbatur competere.* LIX. fejezet.

Ha azt meggondoljuk, hogy Kálmánt sokan a szent királyok közé számítják, és az utazó szentet Marcell prépostnak tartjuk, úgy hiszem, ezen jelenet elég biztossággal lesz magyarázva.

Országos Szentkirályi Könyvtár

Azt vélem, hogy közel járunk az igazsághoz, ha felteszszük a sz. Lászlóról szóló legenda-körre nézve a magyar középkori festészetben egy előképnek lételet, melyet egyházi művészeink kisebb-nagyobb kitérésekkel országosan használtak.

Bizonyos pedig az, úgy azon lelkes melléknevekből, mint a tiszteletére emelt egyházakból s ezek után nevezett helységek-, szobrok- és régibb templomainkban mindenütt előforduló sz. képeiről, valamint az azokon használt, típususnak nevezhető alakról, fegyverzetéről, a egyéb mellékletekről, hogy a magyar nemzet, mely hazája alapítását mindig sz. Istvánnak ítélte oda, és nagy tisztelettel és hálával nem szűnt elismerni, mégis vitéz és daliás természeténél fogva sokkal nagyobb előszeretettel ragaszkodott a mindig győzedelmet nyert nemzeti eszményképéhez, a sokféle hízlgő és dicsőítő szavakkal magasztalt sz. Lászlóhoz. — Így a XLIX-ik fejezetben Thuróczi mondja róla, hogy négyet a legerősebb pogányok közül első

*) Ezen képet felhasználta Dr. Henszmann Imre annak bebizonyítására, hogy a nagyváradi templomnak négy tornya volt, a Mitth. der z. k. Central-Comm. für Baudenkmale 1870. 8., die vierthürmigen Kirchen in Ungarn című értekezésében. — Továbbá azon képen, mely Babylon tornya építésének gatlását ábrázolja, (Veliolus biblijájában) látai, hogy ezen építményt farsagott kövekből kívülről rakják; az anyagot gépekkel emelik, és latorjákon járók fogantús ládákban vizik vagy kerek kosarakban adják fel az építőnek. Az építés gatlása nagyon gyermeked módon van ábrázolva. A kép középből a keresztényes Atya-Isten mutat le a felhőből a már álló falra, melyen két kőműves vakolva és kalapácsnal foglalkozik, és a falat varvilla-féjével bontja, ettől jobbra-balra egy-egy hasonló, villával fegyverzett kőműv is le a felhőből és a követ bórdo napaszmocokat tartja le az emelvényről. (Abhandlungen der k. böhm. Gesellsch. der Wissenschaften. Bechte Folge. 4. 1870. 10. tábla.)

támadásra megölt, az ötödiktől megsebeztetvén, azt is azonnal elejtette. Az LII-ik fejezetben leírja azon nagy bút és könnyeit hívei számos hullája fölött; — királylány való választásáról pedig az LVI-dik fejezetben mondja, hogy egyhangulag kiküldötták, sőt forró kérésekkel erre készítettek; őt — ki annyi templomot alapított nemcsak: kitűnő vallásosságának, rendkívül adakozóknak és emberségesnek, hanem minden erőny teljével bírónak kijelentették, ki mint a hajnali csillag a sötétség ködét eloszlatja, és a szent írás keleties, költői szövegeivel nemcsak mint a teli hold, hanem mint a verőfényes nap népe fölött sugárzott.

Testi ereje nem maradt hátra lelki előnyei mögött: magas, sőt neve értelmében a legnagyobb volt, ki az oroszánokkal és medvékkel mint szelíd bárányokkal játszadozott stb.

Ámbár ezen tulajdonoknál fogva a földi koronát régen magának tulajdoníthatta volna, még is, még akkor is, midőn annak elfogadására kényszerítették, inkább a mennyi dicsőség után vágyódott. Nem esoda tehát, hogy az annyi erőnyyel mint erélylyel tündöklő fejedelmet a nemzet annyira tisztelte, hogy még kedvencz lovának, mely sok csatába vitte, Zug vagy szög nevét is megörököltette!

A krónikában leirt tényeken kívül még sokkal többet említenek az ájtatos mondanák. Majd éhalálal küzdő seregét csodálatosan megjelenő szarvas- és bivaly-gulyákkal eteti; majd a szomjuhozóknak háromszor forrásokat nyit. Ez egyike a kedveltebb egyházi előállításoknak; az ellenségnek az üldözött magyarok fentartására szőrt aranyok, kérésére kővé váltak és mint nummulitok mai napon is a néptől, Kolosvártól a Bakonyig, sz. László pénzeiként ismeretesek. A nép száján forgó és az újabb egyházakban is festett csodái, a szent király halála után is folytatattak, és így áldott emlékezetét szereszét nemcsak az egyházban, de a házában is fentartják.

Alig van történetünkben példa reá, hogy valamelyik király halála oly gyászba ejtette volna a magyar népet mint sz. Lászlóé, kit mint valódi atyját, mint hazájának egyedül istápját három évig mélyen gyászolt, és ezen gyászban a külföld is, mely Lászlót uralkodónak hitta meg, sőt az egész kereszténység vett részt.

A többi — előbb említett — csodáit csak az újabb templomokban láttuk lefestve p. o. a győri főegyház szentélyében, a peremartoni-ban és nem kételkedem, hogy másutt is sok helyen, de a régiebb időből fennmaradt falképek, leginkább a váradi püspök vélt leánya megszabadításával foglalkoznak. — Valóban feltűnőnek találjuk, hogy mintegy kivételesen a carthausi, ki a XV-ik század végével Zenth-lázló Kyrálnak legendayát írta (Tudománytár. 1834. I. 217. l.) a szent királynak ezen vitéz és regényes tettét éppen egy szóval sem említi.

Ezen jelenet régi festésének nyomát találjuk Timon: Imago Novae Hungariae 41. lapján, hol ezt mondja 1754-ben: »Exstat in vico Haschen-thiensis provinciae Gomeriensis ad Rosnaviam per vetusta pictura, et Sancti illius Regis et Cuni ac puellae in equis insidentium.« Csakhogy itten a sajtáságosan eltorzított helynevet Hárskútnak kell olvasni, mely bár Rosnyóhoz közel fekszik, még is Tornamegyéhez tartozik. Fuxhoffer-Czinár Monasteriologia II. kötet 103. lapján azt találjuk, hogy e helyen ciszterciata apátság létezett, melyet a rend írói Mellei- vagy Meli-fontisnak is neveztek, valószínűleg a forrás körül sok hárs állván, melynek himporái a mézgyűjtő méhek nagyon keresik.

Ezen apátság alapítását Manricus szerzetes író 1141-re teszi. A kolostor falaiból már kevés látszik, de áll még a hajdani apátsági templom eredeti alakjában és Hárskut helységnek plebánia-egyházul szolgál. — A törökfoglalás alatt sok viszontagságnak volt ezen szent hely is kitéve, lakói elszéledtek, a protestánsok egy darabig bírták, de ismét 1662-ben elvesztették. A monostort a lakók köbányázál használták, a templom pedig újra felszenteltetvén a hírneves Telekessy István pástorkodása alatt előbbi védszentje a bold. szűz helyébe, ki mint majdnem minden ciszterci-rend templomai pártfogója volt, keresztelő szent Jánost választották.

Vajjon ezen ősrégi templom festményei, melyeket Timon említ, a régi korból maradtak-e fenn, vagy a visszafoglalás korából valók-e? és van-e még mai napon is valami nyomuk, a helyszínén tett többszöri kérdezősködés után sem bírtam megtudni. A monasteriologia említi, hogy a hárskúti apátság okmányai az egy káptalan levéltárában őriztetnek; meglehet, hogy idővel onnan némi felvilágosítást nyerünk.

1871. év május végén Kassán időzván, miután már előbb a zsegrai templomban sz. László képsorának létezését bebizonyítottam, Myskovsky Victor és Klimkovics Béla urakkal a sz. Mihály kápolnában rövid ideig a déli falat hámozván, ugyanott a kúnnal való viadalnak bizonyos nyomai akadtnak. Ezen festmények igen régiek és valószínűleg a kápolna beoltozása előtt készültek, minthogy a vállkövek a jelenetek egyes részeit fódik.

A mit hamarjában a mészkéregtől felszabadíthattunk, ebből áll: (I. 34. III. ábrát.) A papiszék közelében kezdődén a képsor, látjuk, mint másutt is a városból kirohant lovasokat; közbesik egy más kép, mely után egy lovas előre iramlik, majd sz. Lászlót látjuk, ki a kúnnal birkozik, mellettük áll a leány bárdjával. A szent vezérnek zubbonya hasadékos, nadragja fehér; törrel és karddal van fölfegyverkezve.

Az énekes kart tartó vállkö ismét a festménygátolja; ezentúl sz. László jött elő. A nyugati fal két oldalt a kapuzattól sötétes zöld vonalok által kórákás idomra van osztva; ezek alatt sárgás, felhőszerű díszítmény függ. A felszentelés keresztjei a képeken láthatók, és így talán a képek befestésének korszaka meghatározásához szolgálnának adatul; de maguk e keresztiek későbbben szűrkére lettek befestve.

Dr. Henszlmann Imre »Kassa városának ó-német stílusú templomai« című, Pesten 1846-ban megjelent munkájában, melyet a magyar építészeti archaeologia első alaposabb művének kell elismernünk, a sz. Mihály kápolnáját ismertetvén, mint hiszem nagyon is réginek tartja, midőn azt a XIII. század első felének végéből valónak mondja. Ha az egész építmény egy és ugyanazon időből való, és a táмок nem toldattak az építményhez, talán közelebb járunk a valóhoz, ha e kápolnát a XIV. század végén építtnek állítjuk. Épen a vélemeri és hasonló támnélküli templomok, melyek biztosan datálvák, tanuskodnak e mellett, hogy a támokat a XIV-ik században kezdték honunkban használni.

Idézzet munkája 5. lapján szerző ezt mondja: »kápolnánk belső falai eredetileg al fresco valának festve, mint azt itt-amott, hol a meszelés leesett, ma is láthatni, kivált az oltár mögött, hol sz. Mihály mázsával mérő képe még egyszer — mint a kapuzat fölött és egy zárkóvön faragványban — előfordul. Az idő, melyben a meszelés történt, előttem ismeretlen; nemes Kassa városa nagy érdemet szerezhetne a művészet mezején, hogyha a régi falképeket rút takaréktól megszabadítaná, mert ámbár e képek aligha nagy mesterművek, még is mind régiségökre, mind különös felfogásukra és technikájukra nézve érdemesek arra, hogy újra világot lássanak, és ne hagyják az embert megsejyzeníttetni az idő által, midőn az utóbbinak hatása lehullatván az elfedő takarót, jobb szolgálatot tesz a mítörténetnek, mint azon bölesek, kik e takaróval a képeket bevonatták.«

Az »Oesterreichische Revue« 1865. III. kötetének 183. és kk. I. Henszlmann a kápolna korát közelebből nem határozza, hanem csak a főttemplommal egykorúnak mondja, a falképekről pedig ezt állítja: »A lélekmerés — ezen imolában — harmadszor is, és itten mint falfestmény fordul elő, az oltár mögött az és zaki kajsa polygonfalaak ablaka alatt. A mérleget tartó sfangyal mellett egy szent áll, kinek arczalakja és kedves vonásai bámulatra méltó csínossággal árulnak úgy a formában, mint finomságot az érzékben. Ezen fő a legjobbakhoz tartozik, miket a középkor falfestészete, főleg a korai szakban, mint a XIII- vagy legfőlebb XIV. század eleje teremtett. Ezen kép nagy régisége mellett tanuskodik a színezés és hangulatának egyszerűsége. Még elég nyoma látszik annak, hogy hajdan az egész kápolna falai festményekkel voltak ellátva, azonban sajnos, hogy a képek olyan állapotban látszanak lenni, miszerint még a mészkéreg eltávolítása után sem lehet igen remélni, hogy a festés tárgyai és azoknak előállítási módjára nézve tiszta fogalmat szerezhesünk.« 186. l.

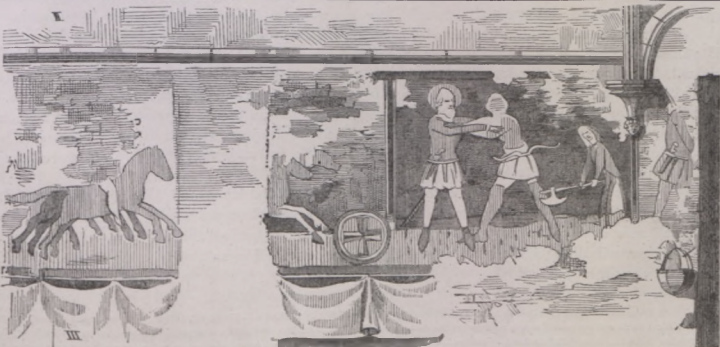
Sokkal nagyobb meglepetésben részesültem Szepes egyházmegyében, a zsegrai templomban. Ezen románkoru egyház északi, ablak által félbe nem szakított falán már ugyanazon évi májushan hámoztam le az énekkar közelében annyit, hogy Klimkovics Béla ur véleményét a bemesztelt falképekre nézve igazolhattam és a reánk nézve oly igen érdekes László legenda előfordultait bebizonyíthattam. Buzdittatván általam a helybeli lelkés: Duchon János és segéd-lelkésze Gurszky János urak, egész nyáron át a legnagyobb ügyességgel és önfeláldozással tisztították meg a falakat a vastag mészkéregtől és a templom összes falain, a részben még eredeti szépségükben tündöklő, és kevésbé rongtolt képeket adták vissza a tiszteltnek, részint pedig a későbbi kontárkodásiról, illetőleg a képek újításáról tanuskodnak.

I

I

III

E helyen célozom levén csak a László-legendához való képeket felemlíteni. a zsegrai többi falfestményeket azon fejezetben fogom méltányolni, mely hazai falfestményeinkről általánosan szöland.

A zsegrai kúntildőzési sorozat (34. ábra I. és II.) minden egyéb keret nélkül a hajó északi falának két hevedere alatt a közepeit foglalja el, míg a boltzáradék közt Mária életéből két jelenet adatik elő, a legalsó sort pedig Krisztus életéből egyes szakaszok töltik be.

A karzathoz közel eső alsó képrész, mivel azt a nép folyvást érintheti, majd egészen meg van semmisítve. Mindazonáltal itt is, az üldözés kezdete a kassaival és turnischaival egyenlő. Jobbra, háttérben fallal kerített város tűnik fel kerek tornyokkal, és az erkélyekről segítségért esedező alakokkal. Előtérben a lovagias vezérnek daliás alakját látjuk száguldó szürke, fehér foltos ménen, mint a szökő tatár rablónak torkát hosszú lándzsájával éri, ez pedig jobbajával a kicsided, összekulcsolt kezekkel a ló farán ülő nőt tartván, baljával a lándzsa végét fogja, hogy így a halálos döfést elfordítsa.

Az eredeti rajz, valamint a színezés is bizonyára ha nem is valami elsőrangú festménnyel díszítette fel ezen érdekes falusi templomocskákat, mindenesetre jobb volt, mint ezt fájálva az egyik alsó képen fennálló »A. D. 1638. RENOVATVM EST« után ismét találjuk.

A harc t. i. két csoportot állít elő, sz. László számos kísérője élén a kúnokat a bal szögletbe soroztja; a magyar bajszos és bajszatlan vitézek, kiknek közepén a fehér magyar zászló a vörös kettős keresztrel lobog, mind foltos szürkén iramlanak vezérük után kardokkal, íjakkal, gerelyekkel fölfegyverkezve. Csúcsos vas sisakjaik vértjei fölemelvek, nyakaikat sodronyíngék, melleiket páncélok védik. Sz. László egészen yasba öltözve, még ezen felül csipkés szélű fekete pánczélinggel, melyen fehér keresztet észleltünk, van védve. Magas nyerge vörös színű, valamint lova szíjjai és sallangjai. A felül kasszára vágott és a lándzsa áteresztésére kikerekített, alul pedig kerekded paizsa fehér kettős vörös keresztel. A divatos tör jobb oldalán hátra felé emelkedik; kardja nincsen, sarkantyúi hosszúak, csillag taréjuak.

A kúnok iramló lovai mind fehérek, egyik siettében már lebukott és széles görbe kardot tartván haldoklik; egy másik hanyatt fekvén jobb kezét és bal karját veszttette. A többiek közt, kik serényen viszonzott sűrű nyíl-záport küldenek üldözőik elé, az egyiknek lova a vitézzel együtt bukik. Egyiknek síncs sisakja, vértje, paizsa; fővegeik a turnischaikhoz hasonlólag csúcsosak, elfül feltűrtötek. A leányrablónak jobb oldaláról a tegez lögg le, mely felül nyílással ellátva, különben valami nagy tollhoz hasonlít, melyent, de feketét a lovával elbukott tatár oldala mellett is látunk. Ezen tegek, mint más-máshonnan tudom, hosszú szőrű gerezuával voltak fődve és a víz behatása ellen védve, és innen sajátos kinezésük magyarázható.

Feltűnő a nyugalom, melylyel a zöld ruhás, fekete sapkás szökötett nő a támadás közt a ló farán ül, hacsak azt nem tesszük fel, hogy kezei hátra kötözve, vagy hogy a nyeregbe kapaszkodik, míg a turnischai képen a kúnt átoleli.

A legközelebbi kép — itten az alsó sorban áll — négy külön változatot foglal minden közben álló válaszfal nélkül. — A háttérben ugyanazon módoros, rendetlenül elszórt fákot látjuk, melyek a régiekénél, minden egyes levelet feltüntetvén, az erdő eszméjét élénk adják. Az előtérben a rettenetes harcznak, illetőleg diadalnak jelvényei: elvágott fejű törzs, elszórt kezek, lábak, fegyverek hevernek. A krónikában előforduló négyes számnak megfelelő hullák sz. László erejét, ügyességét vezetik szemcink elé. — Jobbra az első szakasz a támadó herceget ismételve mutatja; de a kún hanyatlik, elveszté a háromszögű kengyelvasat, jobbajával fogva a lóról leszállott szűz lerántja, vagy inkább a rajz szerint magát tartatik, baljával a lehulló íját és a ló zablyáját ragadja meg.

Következik a birkózás, mely közben a leány a kúnna bal lábát bárdal bevágja és így őt az elesre kényszeríti. A legközelebbi jelenetben a kún összekötött kezekkel rogyni látszik, sz. László sűrű vörös haját fogja*), míg a szűz hatalmas görbe karddal, melyet mindkét kezével emel, fejét levágja. Az utolsó részben egy partnál álló fa ágain a vezér páncélja és vaskesztyűi lógnak, maga pedig a sebesült vitéz a leány ölbe rakja le fejét.

*) Itt a festő a boni krónikások leírásával ellentétbe jön, mert Anonymusban a VIII-ik fejezetben ezt olvassuk: *tonsa capitis Cumanorum Almi ducis militem macerant tanquam crudas cucurbitas.* Hogy ezen korban a pogány magyarok hasonlólag beretválták fejüket, s. a. Chronica XXXIX. fejezetéből látható, Vátháról t. L. az mondatik: *radens caput suum et cincinnos dimittens sibi per tres partes ritu paganorum.*

Kissé taglalván ezen előttünk már máshonnan is ismeretes előadást, látjuk nemcsak a színeknek kirívó hangulatából, a több helyen festett kettős zablákról, ruhákról, eltorzított végtagokról, hogy midőn a rossz izlésű renovator a színezés összhangzatát sérté, a maga izlése és korának felfogása szerint is némelyeket átídomított.

Ez leginkább áll sz. László fővegéről. Mig ez más hasonló előállításokon egyszerű vas sisakkal, melyet szentfény környez, jön elő, az értelmetlen mázoló idomtalan, koronaszerű hercegi főveget tett mind a két képen sz. László fejére; a lovak kantárjai és szügyszíjjai is kétszeresen látszanak. — A magyar leányt szémsértő zöld ruhába öltöztette és a ténykedés kifejlődése alatt, bábból, idomtalanul hosszúra növeszté, sőt az utolsó jelenetben szemmeláthatólag az előbbi ülő nőnek lábait rendkívül kinyújtá. A fején levő fekete sípka alkalmasint a XVII-dik századnak ráadásá. A kún rablót, menyire csak lehetett eltorzította, úgy, hogy rajzolónk alig volt képes ezen emberi srónytet híven lemásolni. Ruhája, valamint a vezérnek úgy katonáinak is övén fekete szíjjal összekötött sárga zeke, szűk nadrágjaik feketék. Míg az első két jelenetben a tollidomu nyitokkal van ellátva, a birkozás és fejvesztés alatt oldalán már bőrtgezt szemlélnék, melyből a jellemző új kiáll. Lovaik egyszerű, sallang nélküli szerszámuk, kengyelvasaik ferdényesek.

Ámbár tagadhatlannak látszik, hogy a turnischai, kassai és zsegrai festőknek egy — országosan elfogadott — előképük volt, mégis feltűnő az, hogy míg itten az utolsó szakasz t. i. sz. Lászlónak, mint nehezen sebzettnek kipihenése a szabadított nő ölében egészen helyén látszik lenni, a turnischai sorozatban ezen jelenet mindjárt a szoktatás után van beleszúrva, hol a hasonlólag pihenő, nyilván nem a szabadított, hanem hosszú szakálla, zekéje és csúcsos süvege által nagyon is könnyen felismerhető nőrabló.

Föl kell tehát tennünk, hogy vagy Aquila hibázott, midőn e jelenetet a második helyre odaszúrta, és a leány hamisságát és a rabló iránt keletkezett hajlamát akarta jellemezni, vagy, hogy eredetileg kétszer fordult elő ugyanazon jelenet, egyszer a kúnna, és másodsor mintegy illőbb befejezésül, vagy talán inkább veszekedés az öt megmentő vezérrel.

Az említett falfestményeken kívül, melyek századokig lappangtak, és meglehet, hogy ismeretlen helyeken még sok egyéb érdekes társakkal szaporíthatók, még van két régibb előadása e tárgynak, melyet elhallgatnunk nem szabad.

A bécsi krónika, mely 1358-ban íratott és ki lett festve 36. b. lapon szintén adja a sz. vezérnek a kúnna való birkozását, mely jelenet a turnischai-hoz nagyon hasonlít, és az országos előmintának bebizonyításul szolgálhat. A szent vezér itt is páncélos, a szűk fegyverkabát nyelűzéken van szegélyezve, fejét szentfény körözi. A kúnna fővege czukorsüveg alakú, elől hátul magasan fellálló peremével. Haja hosszan lelőgg, zöld, kaftánszerű felöltönye bokáig ér és oldalt nyitva van, nyakánál arany gomb kapcsolja össze; cipője vörös. A leány hosszú kék ruhában a birkozást távolból nézi.

A többi mellékes kitérés elhagyásával a Thureók-felé krónika első kiadásában szintén találunk régi — 1485-ből való — fametszvényeket, melyek egyike előlapul használtatván előadja

Hystoria sancti

Ladislai czim alatt nemzeti szentünknek történetét a kún vezérrel. A kép, tekervényes út segítségével, élénk tájképben adja elő ezen rege két momentumát. Legalul sz. Lászlót látjuk, de a szokott szentfény nélkül, mint nehézkes lován a fűgőbb tatárt őrdozi. Királyunk hasonlólag mint a krónikában, hol egyedül maga fordul elő lóháton, és egyedül Hunyadi Jánossal egész fegyverzetben, almaszerű méhen száguld, hatalmas bárdját a tatár ellen emelve. Lovának védtakarói és kantárja szárnyegér-féle csipkés, homlokpapisa hosszú csúcsú, nyakfödője rákfark idomu. A király arany vértetben hátul kissé emelkedő nyergen ül, sisakját korona övedzi. A hosszú csőrű lábbeli és a taréjos nagy sarkantyú a XV-dik századnak jellemzik. A sötét ruhás, sárga csizmájú tatár magas, fekete, felül lecsüngő kucsmával bir, és a király felé nyilaz; a vörös ruhás, szélnek eresztett hajú magyar leány szabadon ül a ló farán, kezeit könyörgőre kulcsolja. Az út fordulója szélén két fa mellett a harezosok lovai állnak, középett a király a kúnna birkozik, a tőlük balra álló nő pedig a hosszú egyenes kardot az ellen bal lába íkrajába vágja. A háttérben két várat, vizet hánjkkal, és két járó-kelőt lehet látni.

A fametszés elég bátor vonású, a ruházat nagyon tördelt ráncozatu, és a német iskolát árulja el minden vonásában.

Feltűnő, hogy sz. László hasonlólag, mint a Thuróczi-féle krónikában lőháton látjuk, előfordul ama hirneves győri Antiphonale könyvkeretén, mely e tekintetben valóban kisebb művészetünk remekjei közé tartozik, és sokáig a főtemplom egyik északi pillérén képkeretül használtatott, míg összetartozását a négy evangelista jelvényeivel díszesített előlapi kerettel be nem bizonyítottam, s így már most illőbb helyre, t. i. ugyanazon Antiphonale stilszerűleg készített táblájára, Zalka János győri megyéspüspök bőkezűségéből, alkalmaztatott.

Ezen szent rajzot, bár az eredetinek nyomába sem lépő másolatban, látjuk: Schoenvisner Antiquitatum et Historiae Sabariensis, Libri Novem 246-ik laphoz mellékelte táblán alul a bal oldalon. — Végre mintegy utánzásban az Ulászló-féle 1506-iki tallérnagyságu fémereken is látható, míg az 1500–1504-iki példányokon e nemzeti szentünk hasonló, de még is eltérő állásban fordul elő.

OSZK

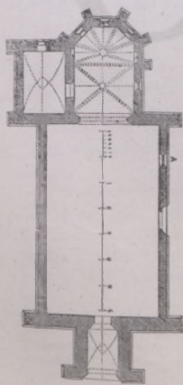
Országos Széchényi Könyvtár

V.

Martyáncz.

a) Helyirás.

Vasmegyének déli csucsán, Murai-Szombat (Uisnicz vagy Olsnicz) közelében fekszik, a mintegy harmadfél-száz lakóval bíró, kiknek csak egy harmada katolikus, Martyáncz vend. mezőváros, sz. Mártonnak tiszteletére ajánlott, és a Szapáry grófok kegyurasága alatt álló régi templomával. E szerény kis község, melynek neve 1863-tól fogva annyiszor említettet, temploma szentélyében, csaknem teljes épségben fentartott falfestményei által lett hírnevessé, melyeknek nemcsak keletkezési évszámát hanem festőjét is ismerjük; miért is méltó rá, hogy hazánk művészeti történetében az őt megillető hely által örökíttessék

35. ábra.

36. ábra.

37. ábra.

Azon kellemes helyzetben vagyok, hogy a m. tud. Akadémia archaeologiai bizottsága által, a vaszalamegyei falképek másolására fölért Storno Ferencz hazánkfia pontos fölvétele szerint, a mártványnczi templom alaprajzát (l. 35. ábra), valamint két távlati képét a keleti (36. ábra) és nyugati (37. ábra) oldalról tekiutve, mellékelhetem.

A templom hajójának alaprajzából, a tákoknak hiányából azon következtetést vonjuk, hogy ezen templom is az átmeneti korszakból való, melynek boltívezete eredetileg hiányzott; alkalmasint az átépítettésénél történetet, hogy a hosszaljak végeiken alacsony, szőmök egyosztályu tákokat nyertek, a szentély pedig sokoldaluvá fejlődvén, rendes, kétszotályu tákokkal, és ezeknek a szentélyen belül, megfelelő boltgerinczekkel láttatott el. Az ablakoknak nagy része még az eredeti tiszta alakban A (37. ábra) és az alaprajzban jönnek elő, és mai nap is nagyobb építményeknél mintakul szolgálhatának, míg a consolok (vállkövek) B (38. ábra és XI. táblán) faragmányai és gerinczek izlésteljes tagozata a haladt fejlődés korszakról tanuszkodnak.

Visszatérvén a nyugati homlokon ékeskedő sudaralakú toronyra, mely, mi egyáltalán az idő viszonyosságai miatt ritkaságaink közé tartozik, még a régi alaku sisakalakokkal van ellátva, ennek nyugati oldalán az ablakoknak egy rendszeres kifejlődését veszszük észre; (I. 36. ábra) mert az öt emeleten, a lörézs idomu legalsó hasadéktól egészen a kettős osztályzatu díszesb ablakig, nemcsak folytonos növekvésről és a harangok hangjának elég tág ürről van gondoskodva, hanem ezen rendszer szerint, a felsőbb emeletek falai összehúzásával a súlynak kisebbitése is jött kellő tekintetbe.

37. ábra.

38. ábra.

b) A falfestmények.

A templom belsejének ismertetésére térvén, semmi kétség sincsen, hogy ez hajdanta egész kiterjedésében volt kifestve, de a hoszhajó a romlásnak inkább levén kitéve, mint a szentély, melyben a népek rendszeren semmi dolga, ez a maga eredeti mivoltában mai napig fennmaradt, míg a hajó porladozó, a fal nedvessége által alkalmasint sokat szenvedett felülete hiányossá válván, lassankint eltűnedezett és ismételve bemeszeltetett.

Ambar még vannak itt-ott egyes falak, melyek a szentélyben, vagy a hajóban még meglehetősen állapotban lévő falfestményeket birnak, és bár legujabban a zsegrai templom faldíszre a martyan-czival kezd vetélkedni, ha mégis ezen templom szentélyét magát veszszük tekintetbe, meg kell vallanunk, hogy legalább hazánkban mint díszes: egyedül áll, sőt Olaszországot kivéve, még a külföld sok hasonló műemlékével is versenyezhet.*)

Maguknak a falaknak szaggatott alakja, az ajtó, szentségtartó, papszék és a polygonal záradéknak töredezett volta miatt legalul, az ablakok miatt a második sorban és a boltgerinczek által támadt háromszögű mezőnyök miatt egyes, folytonos nagyobb jelenetek ábrázolása nehezítettet; mindazonáltal, az egészet így nevezhetnők el: a) alsó sor, sz. Márton püspököknek, mint a templom védszentjének és más szentek köre;**) b) középső sor, az apostolok, és egyéb szentek köre; c) a mennyezeten, a mennyeiben való dicsőítési kör.

*) Például csak az oxfordshirei Chalgrove Church falképeit akarom itt felemlíteni, melyek az »Archologia» czimú angol folyóirat 38. III-dik kötetében leírva és festett táblákkal érthetőbbé tértvén, mutatják, hogy ha az angol régészeti tármalt érdemeinek tartotta, miszerint ezen templom festményeit színes másolatokban kiadja, mi annál inkább hivatta vagyunk, majd műdarabjainkkal a szakértők előtt fellépni és a világ figyelmét rájuk irányolni.

**) Igen hibás nézet lenne azt binni, hogy a hajdani templomok kifestésénél a tárgyak választása egészen a művészet bízott volna, hogy o. t. l. könnyedve szerint azt, mi neki tetszik, a falra festhesse. Sőt inkább azt látnuk, hogy a forgatható szárnyoltárok dívatba jötte előtt, melyek két vagy aránylag három változatban is az egyházi idoszakok szerint különféle köröket tüntetettek fel Krisztus vagy a boldogságos szűz, vagy a templom és az oltár-védészetje életből, maguk a templom falai alapul szolgáltak a bibliai és a szentek életéből vett jeleneteknek, és pedig úgy, hogy mi a szentélyben rendszeren az üdvözítő élet és fájdalmai, valamint dicsősége az egész templomnak fénypontjául szolgált, addig a boldogságos szűz vagy a szentek életei a hoszhajóban tárták ki egyházi művészetnek. — Az úr életéből való főmozsanatok ritkán maradtak el; de azért nem mindig ugyanazon a helyen fordulnak elő. Nem fog ártani, ha egy-két templomnak képcorozatát összerakjuk miszerint a hasonlatosság a mieinknél még inkább kitűnjék. Ime a Chalgrove Church képcorozata:

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Druck a d k k Hof-u Staatsdruckerei.

Martyancz.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

még inkább pedig a hozzádörzsölésnek kell tulajdonítani, észrevesszük (Tab. VII.), hogy a gumókkal ékesített sekrestye-ajtó csúcsíves bélének teteje alatt fekmentes irányban, egyenesen el van választva a felső résztől. A diadalív szögletében álló disztimény, egy pálca körül szabadon tekeredett szalagból áll.

41. ábra.

Innen a sekrestye ajtóját a fal befestetlen, egyedül ékessége: azon polczok, melyek a felső jelenetnek padlatul szolgáló deszkákat tartják. Az ajtószemlők egyenes és így a nyomott csúcsívvvel mezőnyt képez, melyet a hosszú, a lábakat egészen elfedő sárgás alruhában, és a térdig érő vörös felöltönyben jobbájában kardot, baljában mérleget tartó és szárnyait mintegy disztiménytül kiterjesztő sz. Mihály foglal el.

Az ajtó és szentségház közti tért sz. Márton életéből azon jelenet foglalja el, melyet mint egyáltalán legnevezetesebbet találunk az egyházi festészetben mindenfelé felhasználva.

A római vitét a XIV-ik századbeli dalialöltönyben látjuk. Csúcsos kalapjának karimája mintegy szentfényt képez; a lobogó kendő talán katonai rangját akarja feltüntetni? Bő köpenye, melyből egyenes kardjával egy darabot levág, hölgymenyét gereznával van béléve. Mentéje, nadrágja szűk, az orras cipőn taréjos sarkantyút lehet látni. A ló foltok által tarkázott; szügy- és farszjijai csífrák, sallangosak, a nyereg a tornanyergek sorába tartozik.*)

A vézna-lábu nyomorék, ki másutt a földön padkákon csuszva fogadja az ajándékot, itt a jótévő szent után ugrándozott kottés mankójával. Előterben várkapu tűnik fel kettős erkélylél, egyikén a toronyőr a kürtöt fujja. A szentnek feje fölött mondatzalag lebeg, melynek azonban alig lehet néhány betűjét olvasni. A háttért sziklás erdő képezi, melyből a turnicsei alakokhoz hasonló, lándzsás lovasokat látunk lejönni.

Az egyenlően zöldes-szürke tért, mely még fenmaradt, az egyszerű de csinos szentségház foglalja el.

A második egyenetlen osztályban, mely t. i. a szentély egy travée-ja és a záradék által képezetik, majdnem egyenlő magasságu, méltóságteljes alaku apostolokat látunk, páronként egymásfelé fordítva és részben jelvényeikkel ellátva. Az első mezőnyben, az 5-ik ábrában már részletezett vállkö alatt térdel kicsided alakban, a templom építője, vagy a képeket festető pártfogó, összekulcsolt kezeiben kanyarodó mondatzalagot tartván ezen imával: *Deus este probitius mihi peccatori*; azaz *Deus esto propitius mihi peccatori*.)

A pilises, különben egészen beretvált fej, a hosszú redős köpeny sejtetik a helybeli papot: Era must, ki a szögletben guggolván, és az apostoloknál majdnem felével kisebbre festetvén magát, ez által egyszersmind méltatlanságát és alázatosságát kívánta kifejeztetni.

Ezen és a tulsó falon álló apostolok alakjai minden esetre a legjobb képek, melyeket Aquila iskolájából birunk. Magas, széles redőzött ruhájukban még méltóságosabbnak feltűnő hitküldérek, a

*) Sz. Márton előállításai nagyon változók, amint őt hit-ujncs vagy püspök korában ábrázolják. Az első előállítás leggyakoribb és különféle módon, a korszakok szerint felfogva van elődva. (L. a pannonhalmi cseré ismertetését, Győri Történ. és Régész. füzetek. II. 2. lapján, hol mint nyáron ludat tartó püspök is ábrázoltatik.) Lőháton a pozsonyi káptalan könyvtárában örözt 2. szamu Antiphonálján; egy run naptárban 1328-ból, kétszer, t. i. július 4-én és november 11-én. (L. Di un Calendario Runico. Bologna 1841. 79. l.) — Így látható a zsepeli káptalan régi pecsétjein stb. Mint püspök, trónján ülve és a papi szolgálatról környezve, lábal állat a sárkányt görnyedve személtethetik a pannonhalmi főpátság ősergi pecsétjén, mely ezen főmonostornak czimerül is szolgált.

**) Ilyen könyörgések e korban gyakoriak. A pátyáncsibos nagyon hasonló az, melyet Vellislauz intéz térdelve sz. Katalinhoz. A fölfelé nyúló papírzalagon t. i. ez áll: 8ca Katerina exaudi famulum tuum Vellislau. (L. Abhandlungen der böhm. Gesells. der Wissenschaften. 4te 1870. Tab. 30.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

változatos, erőlyt, bátorságot kifejező arczokkal, a ruha-kelmének izléses mintái, az egész sor-
nak tapintatos beosztása tanúsítják, hogy itten gondolkodó fő jól tervezett előrajz után dolgozott. A kik
ezen festményekben is gáncoskodnak, bizonyára a kor remekműveit veszik előképekül, nem fontolva
meg azt, hogy a világnak egy eldugott szögletében szerénykedő, kicsided község templomában, és nem Ci-
mabue és Giotto által örökített florenczi főegyházakban állanak. Egy dolog van még is, mielőtt mi sem huny-
hatjuk be szó nélkül szemünket, az t. i. hogy míg a kezek e helyen meglehetősen hűséggel, természetes haj-
lással rajzolják, a lábak majd egyáltalán hibás rajzot mutatnak fel és gyakran az ujjak mintegy ollóval
ferdén lemetstetteknek tűnnek fel, mintha a festő azokat csak felületesen körülvonaloztatta volna, anélkül,
hogy kivitelükre elég időt vagy gondot akart volna fordítani.

A hely szűke miatt az apostolok^{*)} nincsenek egymástól elválasztva; egyedül András van ugy-
alkalmazva a vállkö möllé, hogy rövid, jobbával tartott keresztje mintegy választékot képez. Keletől
kezdve így állnak a szentek: Pál, ki az általán jellemző könyvet a vállkö alatt a szomszéd mezőnybe
nyújtja át, jobbában a hosszú, egyenes kardot tartja fölfelé; Péter a kort jellemző négyeszőg-végű
hosszu kulcsot tart, és arccal áll két szomszédja közt; Andráson túl egy öreg és egy ifjabb, jobbjai-
közvetek tartó szentek^{**)} néznek össze, ezeknek semmi jelvényük; az utolsó kettő közt csak Bertalan-
nak van kése, melyet jobbra álló társának mutat. — Egyáltalán az apostolok mind megítéléses, szent-
fényük pedig karcolások által jelzett sugarakkal bírnak.

A mily nyugot, egyszerű az apostolok fellépése, oly pompásak és építészeti szempontból paza-
rul ékesítettek a csúcsívek mezőnyei. Nem lehet kétségünk, hogy itt
a festő az égi Jeruzsálemet akarta elénk állítani. Függetlenül egy esz-
méjű, de kivitelben a tér és az ívezet szerint változatosan emelkednek
itt a négyes csúcsok mellett a díszes szökőtámak, a toronykák, a nyílá-
sok alatt látható angyalok, míg a tetőzet fölött a két egymásfelé for-
duló király, mondatszalaijaikat lebegtetik, melyek fölíratai azonban
már évek óta olvashatlanok.

Az ívboltozatok zárköveiről, ugynevezett egyházi koronák mód-
jára lógnak a mondatszalogok, az illető apostolok neveivel, mi ehhez
hasonlóan van a többiekén is ismételve.

A három fő-apostol fejei fölött az építészeti részlet két oldalt
erkélyekké fejlődik; közéjük kerek ívezet alatt egy angyalka mon-
datszalogot nyújt ki, Isaiás ezen szavaival: *Ecce Virgo concipiet et pariet*†) kétségünk nem lehet, hogy a bolt csúcsa alatt előre
hajló és a szalogot mindkét kezével érintő alak, maga Isaias††) az írás
pedig: *Dum venerit sanctus* a többi olvashatlan.

A szentély-záradék alsó szentkép-sorozata a három oldal szent-
rint van beosztva. Az északi részelten három szent nőtlátunk. »Egyi-
kük magyar sz. Erzsébet (41. ábra), a mint rózságot tart baljában és
jobbajával kosarat nyújt egy kisdédnek, kinek bámulatunkra szent-
fénye van; köpenye világos-sárga, belléje violaszínű, ruhája zöldes, a kosár piszkos narancsszínű.

42. ábra.

*) Úgy tűnik fel, hogy alig létezett festett egyház a hithirdetők sorozata nélkül, valamint az egyházi kisebb műveken is majdnem egyáltalán velük találkozunk. Ezen szokás jól kevés a kivétel; helyük rendszeren a szentélyben van, mint az áldozásért fénypontján, és pedig mind a keleti, mind a nyugati egyházban. Hogy ilyenkor nemcsak a Cre do egyes ágazataival beirt táblákat, vagy szalogokat tartanak, hanem a szavak képmagyarázatai ism hiányzanak, láthatjuk képmagyarázatok. Hazánkban csak a Gizella-kápolnát, az ör-boldog asszonyfalvát és a löcei templomok szentélyeit említhetjük fel; de a svédországi festmények közt érdekes a magyarázatokkal ellátott ameneharde-radi cycius (Mandelgren XIV. Tábla); a gressni XVI. Táblán; a risingei, u. o. XXIII. és XXIV. táblán stb.

**) Szent Péter de Pál kivételéig csupán könyveket tartó, megítéléses apostolok tűnnek fel a XIV. századbeli ameneharde-radi svéd templomban is, de itten a szentek egyenként góth izlésű menyvetei alatt állanak. (Mandelgren, XI. tábla.)

†) Ezeket már én sem bírtam olvasni, de előterjesztésemre az archeological biosztang Bitúez Lajos akadémiai taghoz fordult, ki 1863-dik decz. 20-án a helybeli lelkész úr által az egyházmegyei hivatalban beküldött beírás másolatban beküldte; és így még némely meg-
fejtetlen mondatok képmagyarázatát nyújtotta. A levél írástárunkban 1863. 20. sz. a. foglaltatik.

††) Már az 1328-ban kifosztott ameneharde-radi templomban, Svédországban találjuk ugyanezen címsorozatot, hogy t. i. az apostolok sorozata fölött a sz. József és kerek ívezet boltozat alatt. (I. Mandelgren, XI. tábla.)

Ezen képet, ha csakugyan helyesen kereszteltük Magyar szent Erzsébetnek, már azért is nagyon becsülnök, mert a szokott előadástól, hol a királyiszent sarjadék, mint betegápoló van ábrázolva, némileg eltér és kellemesebb felfogású. Ez által a magyar szentek leírása egy új képpel gyarapodnék, mely előttünk szintén oly becses lenne, mint azon szent Margit, melyet nem rég az esztergomi bibornok-érsék tekintélyes képgyűjteményéből másolatban Beszédes Sándor urtól kaptam. Sz. Margitnak ezen képe annál becsesebb, mivel általa a magyar domokosi apácák ruházatával megismerkedünk, valamint azon jelvényynel is, t. i. a liliummal, mint a tisztaság jelképével, melyet az iconographia neki tulajdonított; pedig ezen kép, mint azt a jobb szegletben alul alkalmazott kettős kereszt is mutatja, meglehetősen régi, és olyan időből való, midőn ezen szentnek képei a magyaroknál még inkább divatban voltak, míg később, s ma is, a nemzetnek íranta való kegyelethez kissé hűlni látszik. — Sz. Ilona (43. ábra) koronával és az üdvözítő keresztfájával, melyet a püpos törpe zsidó (mint tutulusa mutatja) segít vinni. — A második alak a toronynyal, talán sz. Borbála (?)

43. ábra.

— A harmadik (44. ábra) királyi hölgy, koronával és hölgymenyét-gereznával bélélt ruhával; a sárkányt kötenen tartó: sz. Margit. *) — A negyedik kalapáccsal és egy kihúzott foggal sz.

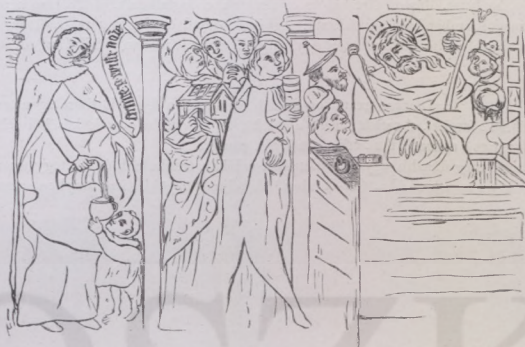

44. ábra.

Apollonia; — az utolsó, mely az oszlopcsarnok alatt áll, jobbában koronát, baljában négytornyú templomot tart román kerek záradékkal, ismeretlen királyi hölgy.

*) Sz. Margitot sajátosan találjuk előállítva Mandelgren többször idézett képes munkájában, t. i. az amenehars-radai templomban: a symbolikus alakok sorozata fölött viselkedő cetet látunk, melynek oldalai hasadékból az összekulcsolt kezekkel imádkozó S. IONAS (propheta) emelkedik; szemközt van a tekeredett farku, hasonlóképen vizet ökádó sátán, sárkány alakban, és ennek pikkelyes, szintén hasadékkal ellátott oldalából, jobbában botot tartó, koronás, szentfényű hölgy jó elő. A melléje alkalmazott táblácskán ez áll: sta margareta. (i. m. XVIII Tábla.)

Az utolsó, déli, rézsut záradék falon a szenvedő üdvözítő történetéből van egy jelenet ábrázolva, (45. ábra) melyet összetartozónak vélek, s melyet ekkép hiszek értelmezhetni: A kősrban álló alak a szenvedő Jézus, körülte mind ott vannak szenvedéseinek jelei: a keresztfá a szegekkel, a koczka a létra,

45. ábra

a lándzsa és nádbuzogány, a kötelet tartó kéz, Herodes király, Judas és Pilátus fejei stb.*) — Jobbra a szenvedőtől áll egy női alak, baljával ruhája ránczeit hátra tartván, jobbjával a törpe alaknak föltartott edényébe korsóból tölt folyadékot; a mondatszalagban ezen szavak olvashatók: *Accipe . p . cristi . noir . = Accipe pro Christi nomine*. Ezen nőt Caritas-nak vélem nevezhetni; az oszlopon túl álló, szintén szentfénynyel bíró nőnek baljában, templom alaku ház van, míg jobbjával erre mutat, ezt *Pietas*-nak sejdítem; — az előtérben álló, és jobbjában talán kenőcséteget tartó *Misericordia*-nak lehet keresztelni, mely alakok a háttérben siránkozással s az egész szomorú jelenettel összhangzásban állanak; különben lehetne vonatkozással arra is: *filiae Jerusalem, nolite flere super me*.

A keleti zsfarfal közepét nagy csúcsíves ablak foglalja el, melyek, valamint a két szomszéd ablakok közei, csak egy-egy szentnek adnak elégséges helyet, és így jobbra a Magyarországon oly nagy tiszteletben álló sz. Miklóst, balra pedig egy más, nem eléggé jelzett püspököt látunk.

A szenvedő Krisztus fölött még egy más, fölötte érdekes alakot látunk, t. i. magát a martýranciát és velenéri templomok festőjét. Vörös háttérrel, mint (a II. táblán) látjuk és minek nyoma, t. i. az itt is előforduló paizs Veleméren is előjött, emelkedik le egy ritka kép, t. i. zöld csúcsos és feltűrt karimájú kalapban, vörös sárga hajjal, bajszzsal és szakállal, összekulcsolt kezekkel imádkozik a művész, kinek szűk, rendesen tűzre kivart fehér kabátján**) fekete szíjzról a rövid görbe kard lóg le, míg nadrágja szintén szűk, fehérös cipője pedig csőrídomu és fekete bőrt.

*) Krisztus a sirban állva, kinszenvedése eszközeivel körülvéve gyakran előfordul, mint főlebb a pécsi missa *divina*-nál és missa *Bolséna*-nál említették. Így látjuk Jézust a sirban állva, és a bándó nőktől körülvéve »Publication des monuments historiques de Luxembourg» XIV. köt. I. táb. — Mennyire volt elterjedve ezen előállítás, kitűnik Mandelgrin képtábláiból, melyek XIV-kén, a *Credo* tárgyalatván, a kehelyrel ábrázolt sz. Jánosnál és áll: *Pasus: sub: poncio: pilato + crucifixus: mortuus: et sepultus*. Ennek magyarázatához látjuk az üdvözítőt fölfeszítve, és kinszenvedésének jeleitől körülvéve, míg a kereszt lábánál két szentfényt állak öt lepedőbe göngyöltve a koporsóba teszi. Ez az ameneharads-radi templomból való kép. Egyszerűben fordul elő a torpai egyházban, a XXXVIII. táblán, itten a b. anya, a keresztfá alatt tartja ha hulláját térdéin, (Pietá) a keresztfán pedig csak a tövises korona, vessző és többágú ostor látható. — Ehhez hasonló, a XVI. Táblán látható *Credo*-nak ezen részlete.

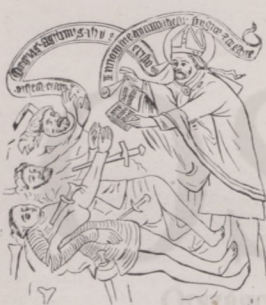
**) Ezen tűzött, gyakran pamuttal bélelt kabátokat hordták a pánczélingek alatt, melyeket a XV. században vasvértikkel váltottak fel.

A zöld háttérén alul részsut áll az alant kerekített vörös czimer, melyen három apróbb, háromszögű sárgás paizs 2—1 rendben látható. A személy ugyanazonosságáról meggyőző a tisztán olvasható mondat: *Omnes . sti . orate . p me . Johanne . Aquila . pictore ; omnes sancti orate pro me stb.*

Átmenvén a szentély déli falához, aszenvedő Krisztuson túl jön az egyszerű papbszék, és az ablak alatt két kép, mely sz. Márton életéből való jelenetekkel foglalkozik. — Az első képen három karddal vagy törrel megölt ember halomra fekszik. Egyikük mondatszalogot tart. Előttük, reájuk hajolva, jobbával áldva, baljával nyitott könyvet tart egy, püspöki szerruházatban (46-ik ábra). A könyvből ezt olvassuk: *donec nem erau meam*

di ora — Domine exaudi orationem meam; és a feje fölötti szalagon tovább ez áll: *In nomine . domini . ihesu . surgite . et credite*; erre a felelet, az egyik halottnak kezéből feltekeredő szalagon következik: *gracias . agimus . ihu . cristo . in tfecti . eram*.

Szerkezetre még dúsabb, egyes részleteiben valóban érdekesebb és mintegy gyöngye az Aquilaféle képeknek sz. Márton halála. (47-ik ábra). A teljes püspöki disztlőnyben, alacsony ágyon —

46. ábra.

47. ábra.

melynek végein emelkedő és viráglevelekbe átment tekercses oszlopábak az akkori bútorzat izléséről tanuskodnak, — fekvő szent püspök körül két oldalt csoportozatot észlelhetünk. Az ágy mögött, tehát bal oldalán állnak a hullát virággal hintő, nyitott könyvekből imádkozó, az: *Eccc sacerdos Agnus q. in dieb' suis . . . éneklő, égő gyertyákkal megjelent, és siránkozó pilises fejű papok. Még az angyalok is megjelentek a halottas ágy körül, egyik az ágy fejénél hosszú gyertyát tart az ég felé, míg a másik, a virágból kisdalokban kibontakozó lelket a felhők közül kinyulva átöleli.*)*

*) A léleknek mennyekbe vitelét, már a legrégibb korban úgy képzeltek, hogy az gyermek alakban angyaloktól, vagy magától az üdvösítőitől, főleg lepedőben felzárkóztatik. Sz. Benedek lelke mennyi világosság közt szállt az égbe; a székesfehérvári byzanci ízlésű kóporosn látjuk az angyalt, a mint a pályába göngyölgetett kisdetet viszi. Rendesen a bold. szűz halálát is úgy állítják elő, hogy Bábor főangyalai lelket kisdal alakjában az ég felé tartja, melyből Krisztus lenyúlván, azt az örök boldogság örömei közé viszi. (I. Klopfeisch, Die Denkmäler mittelalterlicher Malerei, Jena 1860. 3 I. hason. Didron Ann. Archéol. II. 170.) Az amenscheit-rada-i templom keleti falán látni az angyalokat, mint viszik sz. Mihály-lovát a bold. szűz hulláját, e fölött lebeg, két késtől a felhők között tartatva lepedő középe a kereszt-szentfényű és áldó Jézus, tőle balra pedig kisdal alakban a koronás, szentfényű sz. Mária. (Mandelgren. X. Tábla.) — A mármarosai falképnek emléttetni fog az angyal, ki szintén viszi egy lelket, meztelen kisdal alakjában egy kendőben. Krisztus ülvé és térdreitergetett lepedőben három lelket tartva ábrázoltatik a Spencer-féle könyvtár leírásában I. köt. XXIX. l. és Didron Annales Archéologiques III. 283. Lázár és a fővény lelkét viszik az angyalok és ördögök csecsemő alakjában a bremai evangélistariumban (I. Mitth. der k. k. C. Comm. VII. 66 l. és szűz Mariét u. o. 128. lap szerint. — A halberstadti sz. Márton- és főtemplomban a keresztelő kútának Herodes fölött lebeg a lélek, t. i. a megölt ártatlanok lelke; és így mindenütt ugyanazon eszmével találkozunk, mely azonban talán leggyönyörűbben festve, vagy is inkább a hátyára levele előfordul azon könyvben, melyet Grimani bíróknak neve alatt a velencei sz. Márkféle könyvtárban örömeik és hetenkint egyszer válogatott közönségnek mutogatnak. A Memling-breviarum e gyönyörű képen a léleknek emberi alakban való bemutatását a mennyi főnyben angyalok által történik, míg a keresztet kívül a boldogtalankok bántódnak és elizonyodva a pokoli kinokra csipelgetnek. Lacroix. Vie militaire et religieuse au moyen âge. Paris, 1873. 366. l.

Az ágyon innen, s így az előtérben, nyomorékok csúsznak a halott ágya felé, siránkozva és kezeiket segély után kinyújtva.*) Érzeteiket az ágyneműn kiterjesztett szalagnak kellene tolmácsolni, de e helyen semmi írást nem találtam. Feltűnő ezen gazdag csoportozaton a vallásos nyugalom és a meny-nyekben való találkozás reménye által szelidített fájdalom kifejezése a halottat körülálló papokban, hiszen a mély lelki fájdalom észrevehető, míg az ágyat környező koldusok és nyomorékok vesztüket jajgatással és a kezük kulcsolásával tanúsítják azon módon, a mint azt azon kor művészetében gyakran észrevehetjük.

Ezen egyház történetére nézve sok érdekest foglalhatott azon írás, mely a képek fölötti párkány alatt egy sorban, majdnem a kar nagyobb részét körülfutá, de a melynek csak következő részletét olvashattuk:

reliquie hic continentur. Item Anno
MCCC.LXXX.II Edificata fuit ista ecclesia.
per manus Hic plebani Erasmi & p. manz.
Johannis Aquile de Rakespurga oriundi?

48. ábra.

kiegészítve: (Sanctorum quoru) m reliquie hic continentur. Item Anno MCCC.LXXX.II Edificata fuit ista ecclesia videlicet tempore plebani Erasmi & per manus Johannis Aquile de Rakespurga*) oriundi.

A déli falon a szentélyben, egy csoportban a többi apostol következik, hasonló nagyságban mint a szemközti állók, bal kezeikben a zárt könyveket tartva. Az első szakállal arccsal sz. János, ki kelyhet tart, melyen kigyó kuszik; feléje fordul egy szakállas alak, ugyannerre néz egy szakáll nélküli fiatal ábrázatu, ettől elfordulva magas kalapban, melyen a zarándok-fésűnyit látjuk: nagyobb sz. Jakab, jobbában tartja a könyvet, baljában van a hosszú bot és fésűnyös utazó tarisznya. E kört bezárja egy fiatalabb szakállas arczu apostol, ki könyvére mutatva sz. Jakab felé hajol. (l. a XI. tábla 2. ábráját.)

Ezen alakok fölött az építészeti díszítmény foglal helyet az ívezet közti téren, és három mellkép, mindegyik kezeiben mondatzalagot tart, olvashatlan írással. Azonban a hasonló képekről, p. o. a biblia pauperumból ítélve, bizonyosak lehetünk, hogy itt az ó-testamentum látnokai vannak feltüntetve, kik a szalagokban az üdvözítő, vagy a bold. szűzre vonatkozó jóvendőléseket hirdetnek.

Az apostolok során túl következik egy 3' 1"-nyi széles ablak és azontúl egy koronás szent nő, melyet meghatározni nem sikerült.

Az oltárral szemközti álló, a diadaliv keleti falrészét képező területen a sötétségben csak nehezen lehet a tárgyakat kivenni, azonban minden eltűnésük dacára ezeket okoskodtuk ki: A déli fal közelében lenyuló osztályban egy barlang szájában ül, könyvet tartva, és jobbra mutató ujával egy kised oroszlánt mintegy tanítva: remete sz. Pál, mint ezt az írás > *Scius Paulus primus heremita*

*) Ritkább eset az, hogy a nyomorékok a régi korban manókkal rajzoltassanak, mint a 40-ik számú ábrán, rendesen, mint itten is scabellum-okkal, padkakkal, vagy mint a koldusok azt maguk nevezik: kieszékekkel állítanak elő. Így látjuk ezt a Jahrbuch der. k. k. Central-Commission für Baudenkmale, Wien 1890. IV. köt. a X. Táblán, hol hasonlólag mint a martýranci képen, sz. Miklós halála van előadva, és a gyógyult nyomorék két kezével padkát mutat fel. — U. O. Miletat kapuzatának leírásához csatolt V. Táblán balra az oltárp. talapzatánál, szintén egy térdelő alakot látunk, mely baljával padkát támaszkodik. — Agincourt II. LXXXII. Táblán sz. Ephrem történetében ugyanazt a mellékletet látjuk, mely a Mitth. der k. k. O. Comm. 1892. évi 45. l. a X. század végéből felhozzatik; a pannonnai codex első képen a sz. Mártonhoz folyamodó koldus kis székét használ. (Győri Tört. és Régész. füzetek II. 2. lapon.)

Kik sz. Mártonnak életét bővebben tanulmányozni kívánják, azoknak ajánljuk Didron: Annales Archéologiques III. kötetében előforduló sz. Márton életét, főleg sz. Márton miséjét, hol az oltáron a feszület helyén Mózes áll, a két szövetségnek jelentése végett, 102 és kk. II.; és a 24. kötetben > *La légende de saint Martin* egy XIII. századbéli szőnyegről vett mintázványon.

*) Ezen határváros a Cod. dipl. patrius V. kötete 356. lap. Rakospurg, 358. Rakospurg neve alatt fordul elő Hollós Mátyás király leveleiben; 1544-ben pedig Halothy János latinul és alemanul tanul Regede w városban u. o. 444. l.

tanúsítja, (l. a XI. Tábla 1. ábráját.) Az előre hajló agg férfi körül madarak és egyéb vad állatok látszanak. Sz. Pál történetéhez tartozik az ellenkező, északi falterületen, lehajtott fővel áskálódó oroszlán is. Ezek fölött a valódi ímezőnyben a balra álló, erődített városból, sz. György lovag*) vágat az egész jobboldalt elfoglaló óriás sárkány ellen, elébe tartott lándzsáját nyílt torkába szurva. E jelenet fölött felhőkben Isten és egy angyal némileg kivehető, mert a tisztá felfogást a festés rozsz fentartása és sötét volta is gátolja.

Hogy e szép szentély tárgyait teljesen kimerítsünk, emlitenünk kell az ablakbélletek díszítményeit is, melyekből a 49-ik (és a XI. Táblának 4, és 5. ábrái) némi előpéldányul szolgálhat, és valamint Veleméren a diadalív bélletén, úgy itten a záradék keleti és délkeleti ablakán látható. Ezen díszítmény egymaga is képes lenne a veleméri és martyánczi festőnek ugyanazon voltáról bennünket meggyőzni, ha egyéb még biztosabb adatokkal nem bírnánk.

És most végtére egy pillanatot az égi fényre, a csillagos boltozatra, melyen az Isteniség dicsőítése hirdettetik.**) A szentély, a boltívek barna-sárgára festett és sötétebb négyyszirmu rózsák által díszesített gerinczek által több ékes mezőnyre osztatik. (VI. tábla) A diadalívhez közel eső holdmezőnyök az üdvözítőnek mennyei glóriájához tartoznak. Ugyanis, a rózsza-alakban festett zárkő, lábálját képezi a négy repülő angyal által tartott, mandorlában thronon ülő és áldó üdvözítőnek. A megfelelő szélesb alapu háromszögben jobbra, sz. Lúka e jelenéje áll, a szárnyas tinó mondatsszalagában: *Fuit in diebus Herodis regis*, szavak állanak barát minuscúlával, melyeket magam ki nem vehetvén Bitniec közlési nyomán, a követezőkkel írom ide. Evvel szemközt áll sz. Márk szárnyas oroszlánya, elenyészett felirattal, de e helyen valószínűleg Evangeliumának kezdete: *Initium Evangelii Jesu Christi, filii Dei* állhatott. — En e helyen ezt olvastam: *Fiber generacionis Ihu cristi filii David*.

Az üdvözítő jobbán sz. János sassa terjeszti ki szárnyait, karmai közt tekerődő mondatsszalag: *In principio erat verbum et dum erat apd (Deum)* szavak állanak; végre, balra sz. Máté angyala tartja szalagát e mondattal: *In diebus Herodis regis*. Ezen jelenethez tartozik még előállítás a záradék polygonjának alapját képező háromszög, mely a leirt négyecnek mintegy tetőzetét képezvén, csillagok egy kiterjesztett szárnyu, kezeit imádságra összekulcsoló angyalt tüntet fel, melynek módoros, hajlásúkon behajtott szárnyai az egyenszáru háromszög vonalait követik.

Az öt fennmaradt boltsüveg gerincei egy zárkőben találkoznak, mely, mint egyebütt is a szentek-szentje fölött vagy Krisztus tőviszoronás fejével, vagy ugyanannak apokalyptikus jelképével, a diadal-bogót tartó keresztímbus helyett csak a keresztet a fején előtüntető bárányval van ékesítve. Az öt mezőnyön különféle színű ruhában, szírványu vegyületi szárnyakkal, és felhőkön lebegő két-két

49. ábra.

*) Ezen, a középkorban igen tisztelt szentnek legendáját a neuhausi várban, Csehországban fennlevő falfestményekkel ismertette Wocel J. E. »Die Wandgemälde der S. Georgs-Legende in der Burg zu Neuhaus. Wien, 1859. bei Gerolds Sohn. — Hazánkban is fordul elő p. o. a veleméri nyugati falon; de hogy általan ismeretes volt, arról tannakodik Mandelgren, az iconographiahoz nélkülözhetlen munkája, melyben a XI. táblán a vitéz szentet az óriás sárkánnyal küzdve látjuk.

**) Ezen díszes boltozathoz hasonló a bourgeois-i, Hôtel de Jacques-Coeur, kápolnája, még inkább pedig Toulouseban a Chapelle Ste. Antonin-féle szintén zenész angyalokkal. — Hasonlóan díszes, bár más szerkesztés a lipcei sz. Katalin nevű régi kolostor folyosóján látható boltívet, valamint a sz. Marcell templomú Seckau mellett, mely a Mitth. der k. k. C. C. in Wien. 1865. é. v. 204. l. látható.

Legközelebb állnak azonban martyánczi szentélyboltozatunkhoz a svédországi templomok hasonló részei, mint p. o. a kumbiai egyházé, hol a sz. háromság és sz. Mihály körül a 4. Evangelista jelenéjeivel, a középpontokat elfoglaló keresztet bónaiban pedig a »Te deum laudamus« éneklő angyalok vannak elhelyezve. (l. Mandelgren XXVI és XXVII. táblákat.) — Ugyan olyan elrendezéssel találkozunk a flóridai templom boltívei közt (a. o. XXXI. XXX. XXI. Táblák); a telegismora-i (XXXIV. XXXV. Tábl.) de ezen utóbbin az angyalok a kinszenvedés jeleit tartják kezükben.

Martyáncz.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

összenéző angyal látható; ezeknek, a mondatsszalagokban hajdan létezett, de ma csak hárman olvasható dicsőítései, mint: *laudamus te; adoramus te; benedicimus te* eléggé mutatják, hogy itten a mise alatt énekeltetni szokott: Gloria in excelsis Deo, minden egyes verseskéjének egy-egy szalag jutott, és így az isteni bárány mennyei dicsőítése van képekben előadva; mi annál valószínűbb, mert ezeknek a mondatsszalagok számai éppen megfelelnek.

A nomina stultorum-féle mondat aligha divatban volt a XVI—XVII-dik században, mert nemcsak a templomok kapufélfáin, mint a pannonthalmi porta speciosan, hanem a templomok festett hajóiban, sőt a szentélynek falain is gyakran találjuk a látogatók, kik közt gyakran kitűnő nevek is vannak, bevakart emlékeit, mintegy állandosított látogató jegyeit. Így a martyánczi szentélyben jobbra ez áll:

hic fuit petro Sand
Capllnus S. M: anno
1 . 5 . 19.

H^o) MAR : DRAVECZ
Rector Oppidi Martyancz
Anno 1634.
die 5 August

IF JOHANEŠ
HASAI An^o
D. 1629 . 9 Febr.

IF Michael Allodiator^o)
Murayng^o) Ludirector
Oppidy Martyancz Anno
Christy ¹⁶⁰²
19 May

⁴ Nec Cito nec temere
Dum Cor non orat in unum
lingua laborat.

Idem vt supra : 1608
27 Augusti

BRESZOCZY
1613

Irhonz
Hic fuit Sebastianus
Wehich . 1 . 5 . 6 . 6

Joan. Troyan
L. VANICZNSIS^o)
AÑO 87.

hic fuit Martinus de Sand
1595.

Sic transit gloria Mundi MR
Z . 25 . Maj . 1578

H^o . B . SEFFAR
ANO 1623.

A sekrestyétől balra, hosszú, de alig olvasható többsoros irások vannak; a többi közt ezek is:

Cristoff fratt uel
hic fuit Eibald;

Hic fuit Albertg capln^o

¹) H^o=H. F. annyit tesz mint : Hic fuit; ezen rövidítést máskül is találtam.

²) Allodiator, talán Meyer, Majoros vagy Seffari?

³) Mura-Szombat helyről.

⁴) Vanics, Vanicsa Pecárdócz nőkegyháza; Martyánczhoz közel fekszik; az évszám 1587-re kiegészítendő.

Hic fuit . . . Capplaus
Anno dni 1520;

Hic fuit Mathias Archj V
Ecclesiensis
Anno dni M. ccc^o 9mo 11j ;

FF Mattias
1 5 8 4
K o s e k

1792

Hic fuit petrus freyswerch
de karniolia kapellan
in S. Martinu pro
dno suo (?) etc.

a papiszek fölött:
S. Muraius Lud
Ref. anno 1656.

H^r Johann Sutoris
1582.

Illő, hogy e helyen néhány szóval azon festőről megemlékezzünk, kinek eddig négy templomunk kifestését köszönhetjük, s kinek nemcsak munkálkodási szakát, hanem nevét és hazáját is ismerjük, mi, ezen tőlünk oly távol eső korban és e nemű, rendesen igen csekély számú, biztos adatoknál fogva kétszeres érdekekkel bír reánk nézve.

Amint Aquila nevét, korát és születési helyét a közlött felírásokból megtudtam, azonnal írtam Scheiger József steierországi conservator urnak, kérvén őt, hogy a mit nevezetes leleményemre nézve kipuhathat, azt vélem közleni ne terhelhessék. Január 1-én 1864-ben irt nekem a lelkes régész, sajnálatát fejezván ki a fölött, miszerint sem neki, sem Schreiner tanárnak, a művészet történetével foglalkozó szaktudósnak, nem sikerült Aquila nevű radkersburgi festőről közelebbi adatokat nyernie. Aquila festményeinek ismertetését valódi felfedezésnek nyilvánítja, leginkább tekintettel arra, hogy azon korokban Steierország műtörténete igen szegény, miértis ezen közlemény a nagy érdekek közé tartozik. Megígérte Scheiger ur: hogy mindent mozgásba hoz, mi célunkhoz vezetne; de február 10-én irt második levelében jelenti, hogy mind a Joanneumban, Haas levéltárnok urnál, mind a Radkersburgban tett kutatások minden eredmény nélkül maradtak; mivel mint Reitter J. ur leveléből kitétnik, nevezett városnak irományai és az anyakönyvek is, részint a többszörös tűzvész által, részint a reformatio villongásai közt elenyésztek. — Végre Scheiger ur csak arra kért, hogy a vas megyei falfestményekről való észleleteimet olyan nyelven közöljem, hogy a steierországi történelmi egylet szakfőrfiai is olvashassák és felhasználhassák.

Ezen hivatalos jelentések vissza nem riasztottak, mert tapasztalásból tudom, hogy nem mindig érdeklettek és szakértők azok, kikhez az ilyen kérdéseket intéztük, gyakran pedig a nagy és kellemetlen munkától előre is visszariadván, csak általánosságokban felelnek, mint ezen fontos ügygel is történt. Midőn azért 1864-ben dr. Henszlmann Imrével másodsor kerestem fel a festett templomokat, Steinbeck József bellatincei tisztartó ur sziveskedett bennünket Regedére átvinni, hogy kutatásainkat a helyszínen folytathassuk. De ezen út is eredmény nélkül maradt, mert olyan rövid idő alatt alig volt remélhető, hogy biztos nyomokra akadhasunk. — És hátha nem is jó helyen fürkészünk? Ha Aquila csakugyan Regedén született; de másutt nevelkedvén, mesterségét is másutt tanulta és saját viszonyai miatt csak Magyarbónban gyakorolta? Mily érdekes lenne e jeles festőnek életéből némi adatokat a vas- vagy szalamegyei levéltárakban, vagy ugyanazon megyék régebbi anyakönyveiben fölfedezni!? — Tagadni nem lehet, hogy Aquila alakja, a mint magát kétszer lefesté, magyaros; a kúpos kucsma, a görbe kard ezen nézet mellett látszanak tanuskodni, főleg, ha azt vesszük, hogy hazánkban, az itten nálunk hagyott nyomok és művei szerint, több évet töltött, s talán meg is honosodott.

Tevékenységét tekintve meg kell vallanunk, hogy ez nem mindennapi, és ha munkájának gyorsaságát figyelemre méltatjuk, azt is el kell ismernünk, hogy nézetünk szerint eddig csak egy részét bírjuk Aquila falfestményeinek, és hogy a többi műve, melyek a biztosan adatolt templomfestmények közé esnek, bizonyára még leleplezésre várnak.

Szerencsénkre a négy templom közül, melyeket megismernünk a kedvező véletlen engedett, háromnak kidiszítottési évét sőt napját is bírjuk. Minthogy a veleméri templom a Mettercia melletti festett írás szerint 1377-ben, az északi falra karcolt számítás szerint pedig 1378-ban lett talán egyes részeiben kidiszesítve; a turnischai szentély 1383-ban aug. 14-én befejezve; a martyánczi templom pedig 1392-ben kitűnik, hogy Aquila még akkor is, ha a tótlaki kerekgyház kifestése, ezen évek köre közé esnék, leg, alább tizenöt évig tartózkodott hazánk e nyugati megyéjében.

Hogy ezen, aránylag rövid időnek látszó itt mulatása alatt nemcsak ezeket, hanem több más egyházat is festhettek, kitűnik abból, hogy azon korban a mesterek, legényeikkel, némileg gyárosok módjára dolgozván, és majdnem folyvást hasonló tárgyakat festvén, igen sebesen dolgoztak, miről, a régi festészetről értekező munkákban igen számos példára akadhatunk. Hozzá járul még az is, hogy ha a martyánczi felírást jól értem, Aquila nemcsak festő volt, hanem, mi azon kornak szokásaival épen nem ellenkezik, a templomot magát is építette; mert az: *Edificata fuit ista ecclesia etc. tempore plebani Erasmi per manus Johannis Aquile de Rakersburga oriundi*, ezen magyarázatot megengedik.

Ha nem teszünk fel azt, hogy Aquila nálunk egészen letelepedett, még akkor sem feltűnő, hogy a magyar határhoz oly közelfekvő városból oly gyakran áthítták, és foglalkoztatták. Történik ez mai napon is, hogy a steier-határbeli egyházakban gratzai, friedauai, hartbergi festők, aranyozók folyton találunk munkát; hogy harangjaikat Gratzban öntetik stb.; miért is különös figyelemmel kell ezen tartomány műtörténetét tanulmányoznunk, hogy sajátunkat is földerithessük.

Hogy a vas megyei templomok falképeiből a festésnek korát képesek lettünk volna meghatározni, arról semmi kétség nem lehet, ha mindjárt a felírásokat nem is találtuk volna; de, hogy Aquila kezére is mindenütt reáismerhettünk a nélkül, hogy nevét olvastuk legyen — az is bizonyos. Erre csak a festésnek modorát — a tárgyaknak ugyanazonosságát kell tekintetbe vennünk, mely minden esetben sikerülendett, ha az értelmetlenség az építményeken alkalmazott képek nagyobb részétől meg nem foszt.

Állításom bebizonyítására melléklem a képek tábláját, hogy azokat összehasonlítván, mindenki maga is meggyőződhesék, és az egyedüli egy helyen előfordulókból a festőnek tárgyára nézve valóleg terjedelméről is fogalmunk legyen.

	Velemér.	Turnisch.	Martyáncz.	Tótlak.
Az Atya-Isten fiával a feszületen	—	—	—	1
Krisztus mandorlában	1	1	1	1
Passio Domini	—	—	—	1
Ecce Homo	1	—	—	1
Krisztus a feszületen	1	—	—	—
Utolsó ítélet	1	—	—	—
Szent Anna	1	—	—	—
Szűz Mária	1	—	—	—
Refugium peccatorum	1	—	—	—
Zenélő és a mandorlát tartó angyalok	—	1	1	—
Gábor főangyal	1	—	—	—
Sz. Mihály főangyal	1	—	1	—
Sz. Jósólók	—	—	1	—
Evangelisták és jeleik	1	—	1	1
Apostolok	1	—	1	—
3 szent király	1	—	—	—

	Velemér.	Turnischa.	Martyáncz.	Tótlak.
Sz. Bertalan	1	—	1	1
Sz. György	1	—	1	—
Sz. Miklós	1	—	—	—
Sz. Kristóf	1	—	—	—
Remete sz. Pál	—	—	1	—
Sz. Márton	—	—	1	—
Sz. László	1	1	—	—
Szent Apollonia	1	—	1	—
» Erzsébet	—	—	1	—
» Margit	—	—	1	—
» Borbála	—	—	1	—
» Ilona	—	—	1	1

Már ebből is eléggé látszik, mennyi anyaggal birunk a magyar egyház iconographiájához, melynek összeállítása az egyházi festészet tekintetéből is elkerülhetlenné válik.

Végre talán nem lesz minden érdek nélkül, ha a martyánczi templom régi történetéhez egy pár egyházi látogatás kivonatát csatolom, a mint azokat ottléltünk alkalmával Henszlmann szaktársam kijegyezte:

Ex visitatione Ecclesiae in oppido Martyáncz existente 1698. peracta, absque diminutione, augmento, variatione, transpositione extradata Sabariae 1768.

Ecclesia in ipso oppido ab antiquis Catholicis in anno 1380. in honorem S. Martini Episcopi Turonensis aedificata, solique orienti obversa, est in suis aedificiis solida, ampla, magna et quondam etiam in sui pulchritudine gratiosa. Habet coemeterium circa se extensum, bene magnum, lignisque laevigatis circumdatum, passim tamen labefactum. Ipsa porro ecclesia habet turrim lapideam, solidam, eminentem, genuinis campanis sonorum et una cum reliquo Ecclesiae corpore imbricibus tectam, laquearia ex asseribus concinnata, et coloribus variegata, eaque adhuc bona; sacristiam fornicatam a parte boreali adnexam, in suo tamen pavimento solutam, chorum et cathedram ligneas, sedilia aliquot et alia qualia. Sanctuarium fornicatum, picturis variis, tam Apostolorum imaginibus et quatuor evangelistarum quam et angelorum undique illustratur, siquae vetustate tametsi obsoletis adhuc tamen amoenis. Habet etiam fornices in varios anfractus, olim polito lapide expositos deductos et expositos una cum poste ipsius sacristiae. In eodem Sanctuario habetur tabernaculum, parieti ecclesiae in latere aquilonari insertum, valvula tamen destitutum, quo olim erat bene provisum et decorum. Praeterea aras habet ternas in totidem mensis omnino lapideis exstructas, earum maior in anno MDXXIX-o cum geminis valvulis »statuisque beatæ Virginis parvulum suum laevo brachio gestantis; et deinde dextorsum divi Petri principis apostolorum, laevorsum autem S. Joannis evangelistae superne vero S. Martini equitis et decore spectabilis. Duæ autem minores situantur immediate ante columnas ipsius sanctuarii, quarum altera ex parte septentrionali est omnino nova, Divo Laurentio Sacra, suis tamen coloribus nondum illustrata, et altera plane vetustissima, et instar almarii repræsentata, suisque statuis exposita.

Est autem pavimento lateritio, passim tamen reparationis indigo, utique substrata.

Denique fenestras habet more veteri in longum deductas, easque in sanctuario imaginibus SS. Apostolorum coloratas, portasque geminas, quorum una ad meridiem, alia respicit orientem. . . .

II. Ex visitatione canonica parochiæ Vandalicæ Martyanicensis anno 1756. peracta.

Ecclesia consecrata non est, licet signa videantur; nam ea parata solummodo sunt pro consecratione, nec et a tempore, quo ab acatholicis recepta est profanata existit. Est vero lapidea, tota sub fornice, et quidem in corpore ecclesiae cyradas pictas, in ipso sanctuario vero per totum imagines depictas habens, ubi in fornice, annunciatio beatissimæ virginis, et symbola quatuor evangelistarum visuntur. In pariete a meridie Christus dominus cum aliquot apostolis et inscriptionibus gothicis, ab infra S. Martinus resuscitans mortuos. Ex parte evangelii itidem reliqui apostoli, infra quos S. Martinus miles apparet, circa altare vero vel hinc inde varii Sancti et Sanctæ Dei cum inscriptionibus gothicis repræsentatur

qualiter ad vitra in fenestris pictae sunt imagines Apostolorum. Imbricibus item tecta est ecclesia haec antiquis et ruinatis una cum turri lapidea satis alta, ferreum gallum in se habente, ante portam ecclesiae ab occidente habitam erecta, nam alia porta ecclesiae a meridie habetur. Lateribus autem strata est ecclesia, una cum sacristia murata, imbricibus tecta ab aquilone existente cum fornice tota. Sita est in ipso oppido, loco tamen aliquantulum elevatori et cum sanctuario ad orientem est versa. . . .

A quo fundata sit non constat, cum sit antiqua, renovata tamen est, ut patet ex inscriptione frontispicii sanctuarii tenoris sequentis: »Math. Szlavics pastor fuit atque decanus, surrexit fornix opera en iste pia; per elemosynam Petri Beske tricesimatoris et curam aedituorum. Math. Beske et Blasii Rác erectus fornix iste de novo anno domini 1702.«

III. Ex visitatione canonica parochiae Martyáncz 1808 peracta. Parochia haec est juri patronatus inclytæ familiae Comitum a Szapáry obnoxia. Ecclesia est antiqua in ipso oppido Martyáncz situata; ab antiquis catholicis, prout ex inscriptione apparet 1395 ex solidis materialibus exstructa, 600 hominum capax tegulis strata et imbricibus tecta, actu in bono statu existens. Praeter aram maiorem anno 1724. erectam, in qua imago S. Martini episcopi, duae sunt insuper arae laterales, una S. J. Nepomuceni altera, S. Caroli Boromaei.

Kitűnik ezekből, hogy míg a templom 1698-ban még lapos, festett famennyezettel birt, már 1756-ban egészen be volt boltozva, s ekkor talán a hajóban létező képek is be lettek meszelve.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

VI.

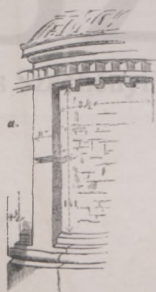
Tótlak.

A kerek-egyház és festményei.

E festészeti négyes lóhernek utolsó, sajátos levele a tótlaki kerek-templom*), mely négy-szögű, barátságosnak, gradistye, nevezett várhelyen áll, köröskörül még a 30° hosszú és 38° széles termésköböl rakott falnak és ároknak nyomai láthatók.

50. ábra.

51. ábra.

A templom (l. 50. ábra) alja faragott kövekből van rakva, főleg téglák fordul elő, s a fogdisz is ebből van alkotva (51. ábra). E templomon többféle változtatás történt, mely némileg eredeti alakjából kivetkőztette. Így a régi, délnek fekvő bejárat berakták, helyébe új nyílást törtek ki, és ennek elébe kis tornáczot, fölébe pedig tornyot építettek. Hogy ennek következtében új lépcsőzetet is kellett építeni, természetes; de a falban belül, köröskörül látható fülkék eredetiek, sőt azok legnagyobb része a belső téren is a régi festésnek nyomait még mai nap is bírja.

A templomka eredetileg egészen ki volt festve, de későbbben a képek a különféle átidomítások alkalmával sértetvén, sőt talán a nép vigyázatlansága által is romolván, a mindent kiegyenlítő meszelőnek áldozatul estek, kivéven a változást nem szenvedett boltozatot, mely 50. ábránkon b) betűvel van jelezve.

Azon kevés, mit a IX-dik Táblán mutathatunk, ismét arról értesít bennünket, hogy itt Aquila

*) Tótlak falu Vas megye déli csücskén, a mura-szombat-csákányi országot mellett fekszik, nyugatra Velemértől. E falunak van ma mintegy 124 katolikus és 336 ág. vallású hive. Az előbbieket a sz. benedeki plébániához tartoznak, nyelvre nézve magyarok és vendek.

aus d. k. Hof- und Residenzdruckerei.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

János esete működött. A főszeme e képen az Istenség dicsőítése; az örökkévalóságot jelképileg feltüntető mandorlában, egyik oldalon a szírványon ülő, keresztisztefnyű Atya-Istent látjuk, hosszú szakállal, de az arcnak mintegy fátyolozott részleteivel; kiterjesztett kezeivel a keresztfára feszített megváltót tartja.*) Hosszu, redős ruhája zöld, köpenye ibolyaszínű, ennek bélése sárga. A mandorla másik végén, szírványon áll, szintén keresztifnyű, az üdvözítő. Testét ibolyaszínű ruha takarja, köpenye fehér, zöldes árnyéklattal. Jobbját emelvén áld, balját mintegy parancsolólag terjeszti ki. — A két, majdnem összeférő fej körül a nap lángos köre**) és a hold, fogyó negyedében, mutatkozik. A mennyei fény sárga, az elsórt csillagok fehérek.

A szírvány-keretű mandorla, és a fogdiszszel ékesített barna-vörös kör közti tér sötét-kék, E két, félhold-idomu szelvénynek jobbikában, az ülő Atya-Istentől nézve, az angyal és oroszány, vagyis Máté és Márk, a baloldaliában a sas és a tinó, János és Lukács mondatszalogokat tartó jelképei tűnnek fel ugyanazon modorban, mint azokat már a három említett templom falfestményeinél előadtuk.

A mennyezet félgömbjének többi terét a párkányzatig, az előállítás terjedelme szerint, Krisztus szenvedéséből kisebb-nagyobb képek veszik igénybe, melyek itt is az egyházakban rendesen előadni szokott módon tárgyalattak. Ha a bibliai történetet követvén Máté evangelista jelvénye mögött kezdjük a kört, a jelenetek így következnek. I. Jerusalembé való bevonulás II. az utolsó vacsora. III. Krisztus az olajfák hegyén. IV. Judás Krisztust elárulja. V. Krisztus elfogatása. VI. Ugyanaz Pilatus előtt. VII. Krisztus vesszőztetése. VIII. Koronáztatása. IX. A keresztnek hordozása.

Az első és második kép (I. X. Táblát) nincsen egymástól keret által elválasztva, hanem a városi kapu, melyen a számaron bevonuló üdvözítő keresztül haladand, képezi egyszersmind a válaszfalat a szenvedés kezdete és folytatása közt. A köpenyét földre terítő Krisztus hive, a pálmaágakat szóró üdvözítő, e jelenetnek fő szereplői: Krisztus keresztifnyé és a többiek szentifnyéi a képeken egyáltalán sugarasak,

Ezen túl látjuk a nevezetes utolsó vacsorát. Krisztus az asztal mögött közepén ül; mellén sz. János feje nyugszik, a többi apostolok szentifnyék által különböztetve, köröskörül ülnek, de úgy, hogy az előtérben, felénk háttal ülők kisebbek a háttérben ülőknél!

A III-dik, hullámzó lombozattal bekerített kép (I. a X. Táblát,) Krisztust az olajfák hegyén tárgyalja. Sövényenyl bekérített, a talajon levelektől és virágoktól szegélyezett téren térdel a kezeit imádságra kulcsoló Jézus; előtte a kehely áll, a sarokban levő felhőkből angyal nyújt mondatszalogot; előtte egyik tanítványa alszik, kettő pedig a tér szűke miatt nem fekszik, hanem hátul ül. A lombozatos fák idegenszerű levelekkel a háttérben a palástinai kertet hozzák emlékeztünkbe. Az apostolok és Krisztus arcai, Aquila folytonosan ugyanazon felfogásáról tesznek bizonyoságot.

IV-ben (X. Tábla) A főpappal alkudozó Judást pillantjuk meg. Ezen, a számító taglejtések által elég élénkké vált jelenet a festő eleven képzelődéséről és a zsidók természetének helyes ismeretéről tanuskodik. Az alkut az ujakon számító és a vérpézt kezében tartó áruló alakjai: a festő sikeres tanulmányozását árulják el. A jelmeztan pedig valamint ezen, úgy a következő képeken is a XIV-dik századnak fővegeire és öltönyeire nézve igen sokat nyer. A talaj egy sorban álló tulipánokat és egyéb egyenlő nagyságu virágokat tüntet fel.

V. A getsemani kertben való elfogatás alig tér el a többi hasonló képektől, melyeket e korszakból már nagy számmal birunk, és mely alkalmasint e helyen is az ismertebb előképek után rajzoltatott. A főszemélyek az előtérben láthatók: Judás Kristust csókolván, és a tüzeskedő Péter, a mint Malchus fülét elvágja. A többi személyzet fegyveres bakókból áll, kik ruházatukra nézve érdekes tanulmányi tárgyul szolgálhatnak.

*) Ezen szenteség titoknak sokféle előállítását ismerjük. Legközelebb áll a miénkhez az, melyet Mandelgren többször idézett munkájában, jelenen az amenehards-radi templom festményei közt a X. táblán látunk; de itt, a főírásszépítő Atya-Isten trónon ül, a Szent-Lélek galambalakban a jobb karja felé lehajló Fiu-Isten feje fölött lebeg, míg az angyalok keresztfőstőlökét himnájuk, és égő gyertyákkal tisztelegnek. — A kumbiai templom mennyezetén egyszerűbben találjuk ugyanazon képet (XXVII. tábla); valamint a floidain is (XXX. tábla) a tegeismorai-n pedig a Szentlélek a koronázott Atya-Isten fölött lebeg. (XXXIV. tábla u. a. munkán.)

**) Így előadva, de gyakran emberi fővel, előfordul, főleg a régi képeken és faragványokon, I. p. o. Klopffleisch: Drei Denkmäler mittelalterlicher Malerei, Jena. 1880. 59. l.

A következő VI-dik képen a fegyveres sereg a kötözött Krisztust a baloldalon ülő Pilátus elé vezeti, ki kezeit mossa, és így az Ődvözítőt a dühöngőknek átadja; de ezeknek kegyetlenkedése és az Ődvözítő kinoztatása, a falról lepattant festék miatt ki nem vehetők, és így a vesszőzésből a sorozatban a VII-ik, és tövisekkel való koronázatásból, a VIII-ik ábrán, csak a szélen álló poroszlokat látjuk. A többi helyesen összeállított és a művész ebbeli tehetségéről tanuskodó nagyobb képek közé számítjuk Krisztusnak a keresztfávali küzködését, melynek tárgyát ugyan eléggé ismerjük, itt azonban a háttérben, a keresztfát cipelő két bűnös által mintegy új mozzanatot nyer.*)

Ezen csoportokban Aquila ecetére ismerünk, nemcsak a jelmezek hasonlatosságából és a színezés ugyanazon modorából, hanem egyáltalán abból is, hogy a jelenetek összeállításában, a főbb személyeknek a kellő előtérbe való helyzetetéséből, a ténykedőknek természetszerű kifejezéséből a négy eddig ismert festett templomban egy tervezőre, egy mesterre; egy, tanítványit, ha voltak, lelkesítő szellemre következtethetünk.

Nem lévén ezen sorozat befjezve, valószínű, hogy az idézett kör az Ődvözítő kinszenvedéséből a c-vel (I. 49-ik ábra) jelelt falakon volt folytatva és be is lőn végezve; ezen föltevésre feljogosít az általam a mai bemenettől balra lehámozott igen roncsolt kép, mely kétségen kívül a fölfeszített Krisztust nagyobb mérvben tárgyalhatta; ugyanis jobbra áll a keresztfá felé fordítva sz. János, kezeit összekulcsolja, bal lábát előre teszi; továbbá látni két kezet, Mária Magdolna t. i. a keresztfát átolelve itten térdel; — balra a kereszttől áll a boldogs. szűz, mögötte két vitéz, de mind ezeknek fejei hiányzanak. Ezen kép alatt egy fehér infulás püspök áldva ábrázoltatik; a karzattól balra, de egyebütt is, hol a husvét hetében, hideg időben, sötétes napokon a hámozást megkísérlettem, s falképek nyomaira akadtam. Ezek felírásokkal is el voltak látva, de csak ennyit olvashattam: sanctus s . . . ?

És a festményre karczolva: hic fuit matheus de Lak; a többi betűt nem vagyok képes magyarázni.

A folytatott fallelhámozás kevés fontosabb eredménnyel kecsgetett, így reá akadtunk egy koronás főre, melyek Helenának tartánk, bár nem bizonyos, hogy a mit jobbában tart, az keresztfá legyen, mivel inkább lándzsához hasonlít, e fölött sz. Bertalan kinszenvedése van ábrázolva; a sugáros szentfényű apostol egy pad deszkájához van derekánál és kezeinél fogva kötve; két térdelő alak kezét tartja és bőrért késsel fejti, míg a harmadik a pad megül reá hajolva ugyanazon működéssel foglalkozik.

A hajdani ajtó mellett, mely fölött ablak van, sz. István szerep (diacon) térdel, két mögötte álló, kövekkel hajigálja, míg a felhőkből a keresztfényű Krisztus őt megáldja.

Ennyi a két napon át tett kísérletek eredménye, mely azt tanúsítja, hogy a tótlaki templomban kellő békettérrel lassankint még sokat lehetne napfényre hozni; de erre több idő kellene, mint a mennyivel mi akkor rendelkezhetünk.

A régi oltártábla még ma is a temetőben hever; hossza 46'', szélessége 30'', vastagsága 8''. Az ereklyéknek szánt mélyedés közepett van kivésve; a homlokzat alsó éle tompított, hogy így, az oltár falazott alja annnyival keskenyebb lehessen.

*) Semmiben sem látni inkább a keresztény művészet egyetemlegességét (universalitását) annyira, mint mikor egész országoknak műemlékeit öszeggyűjtve forgatjuk, és kénytelenek vagyunk megvallani, hogy a keleti, valamint a nyugati egyházhoz tartozó templomokban ugyanazon szent képekben vagy faragványokban ugyanazon gondolatmenetet tapasztaljuk. Művésztünknek névse megbecsülhetetlenek a svéd templomi festmények, melyekben nagyon gyakran azon elomlótára gondolunk, mely Aquilának is előképekül szolgált, és akkor az egyházban mindenütt el volt fogadva. A hol csak az ő-testamentomnak képlege, az új-testamentomnak pedig a beteljesedési sorozata előfordul, (nem is mltrve a szűz Máriára és az egyházak szentjeinek életére vonatkozó képeket) ott Ődvözítőnk kinszenvedésének minden egyes mozzanatát s pedig hasonló módon tárgyalva, lejűk. Megemlítjük: Mandelgren táblájából a XV-ikét, II képpel és a XIX. táblán ugyanazon a m. e. n. e. h. a r. d. s-radi templomból a tótlakhoz igen hasonló felfogást 1494-ből; a risingein (XXIII. és XXIV. tábla); a tegelismorain (XXXIII. tábla, mint a tótlaki); végre a torpa i templom mennyezetén levőket (u. o. XXXVII. és XXXVIII. táblán.)

Aus der k.k. Hof- und Staatsbibliothek in Wien.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Irodalom.

A veleméri, turnischai, martványezi és tótlaki falképekre vonatkozólag említés történik a:

Vasárnapi Ujságban; 1863. 319. 330. 338 és 389. lapokon az általam irt czikkeken.

Színházi látcső ugyanazon év 172. számában Egressy Gábortól;

Ugyanannak 190. számában Telepy Károly véleménye közöltetik;

Fata morgana című folyóiratban 1864. 123. és kk. lapokon e képeket Dr. Henszmann Imre ismerteti; és majd szóról szóra átvéve az

Oesterreichische Revue-ben az 1867-iki évfolyamban közli;

»A középkori magyar festészet emlékéiből« című munkájában, Pest 1864. Ipolyi Arnold röviden ezen festményekről is megemlékezik.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II. Északi képesoport.

Az ország északi részén levő falfestmények.

VII.

Zsegrai falképek.

Helyirási irányozás és a képek fölfedezése.

Szepesmegyében ennek keleti határához közel, Szepesváralja és Olaszki közt fekszik haldan tekintélyes halastavak, mai nap rétek szélén. Zsegra helység, harmadfél száz kath. lakójával. Többszörös megemlítését az újabb időben inkább régi templomában fölfedezett falfestményeknek, mint magának a Szentlélek tisztelőre épített templomnak, melynél főleg a szepes-egyházi megyében szebbek és feltűnőbbek vannak, köszönheti.

A mit ezen kis helység ősrégi történetéből felhozhatunk, körülbelül ezekből áll: alig ismerünk telepítvényt, melynek nemcsak polgári viszonyai, hanem egyházának története is, oly messze fölvehető lenne, mint a csekély terjedelmű Sagra vagy Sibra és Zigrának is irt falucskáé.

Ugyanis a tatároknak az országból való szerencsés kiűzetése utáni években t. i. 1245-ben I. Mátyás, a szepesi prépostok közt a harmadik kijelenti: hogy János, Sigrái comes őt megkéré, miszerint neki Sibra nevű örökségén a mindenható Isten tiszteletére, és a Szentléleknek különös pártfogása alatt szabad legyen templomot építtetni, és lelke üdvéért a Sibra folyón álló malmát, kilencz hold mivelt földet és egy rétet örökre adományozni. Kérvényező folyamodott a préposthoz azért is, hogy a saját lelki vigasztalása tekintetéből hasonlólag némi kegyajándékkal hozzá járulni méltóztatnék. A lelkes főpap nemcsak a sigrai egyháznak építtetését helyeslé, hanem a comes templomának és az ott működő papoknak fél Sygra helység dézsmáját adományozta azon dézsmával, mely János comesnek a Sygra patakán túl, Olsavka felé fekvő birtokából bejött. Ezen ajándékhoz föltétellel tűzetett ki az is, hogy a sigrai pap tizedül, a fél Sigrától, öt fertőt a folyó ezüst pénzből, egyet pedig engedelmeségi tekintetből (ratione obedienciae) az adományozónak és utódjainak évenként sz. Márton napján fizetni tartozzék. (I. Fejér Cod. dipl. IV. I. 399.)

Ámbár Mátyás prépost a templom építtetésére az engedélyt megadá, sőt a lelkesi állomás biztosítására is járult adományával, még is úgy látszik, mintha e templom még akkor tetteg föl nem épült volna, mert ámbár 1274-ben ugyanazon János comes Mathér vagy Muthmér mester a negyedik

préposthoz járult, azon kéréssel, hogy János urat a sigrai egyház rektorságára és a lelkeszkedésre bocsássa, egyszersmind előadja, I. Mátyás prépostnak idézett levelét is, (l. Cod. dipl. V. II. 224.), melyben ujlag folytatódott az építetési engedélyért, melyet majdnem a Mátyás által kiadott okmány szavaival a prépostnak kegyadományával együtt az említett évnek június 22-én meg is nyert. (l. Cod. dipl. V. II. 310.)

Ennyiből áll az, mit ezen templom keletkeztéről biztos adatokból tudunk. Vajjon egykoruak-e az építetessel magok a falfestmények is? — Ezen kérdés megoldása sokkal nehezebb. Nem vélünk hibázni, ha legalább egy századdal későbbre tesszük az egyház kifestetését, mire minket nemcsak a képek jellege, de az írás alakja is látszik utasítani. — Meglehet, hogy még lappanganak levéltárainkban adatok, melyek ezen kérdést is alaposabban megvilágítják.

Ezen helység temploma falképeinek fölfedezésére a véletlen vezetett. Klimkovics Béla kassai főreáltanodai rajztanár ugyanis a közel eső hotkőczy kastélyban, a Csáky grófnál mulatván, ide is kirándult, és a mészkéreg alatt festményeket sejtítvén, a hol legközelebb érhetne, a zenekar melletti északi falon kezdé a meszet lehámozni, mire a festmények biztos nyomai napfényre jöttek.

E meglepő tényt a m. tudom. Akadémia Archaeologiai bizottságával közölte a buzgó régészetkedvelő: Myskovszky Victor, szintén kassai tanár, ki az Archaeologiai Értesítő III. kötet XXXIX-iki levélben, a 212. lapon írja, hogy barátja pompás kivitelt románkori templomra bukkant és ugyanitt nemcsak történelmi érdekű — egész csatákat ábrázoló — freskókat, góth oltárokat, régi egyházi edényeket fedezett föl, hanem egy kezdetleges feliratu, czimeres sírlappal fődött kriptát is.

Kétségtelen, ugymond tovább Myskovszky, hogy a szigrai templom románkori; s így Felső-Magyarországon ez a második, miután a szépi káptalan domján a két nyugati torony szintén románkori.

Midőn Henszlimann Imre az Arch. bizottság VII-ik rendkívüli ülésében (Arch. Ért. III. köt. 231. l.) a löcsei templom megvizsgálására kiküldött, egyszersmind Zsegrára is kirándult, hogy a bejelentett falképeket megnézze, és róluk véleményt mondjon.

*) A templom történetét összehájtotta Meravi János, (hejdan pannoni mécsész-kispap) 1832-ben, ki is a lelkeszek és segédlelkészek sorozatát elkészítette. Az említett Jánoson kívül 1409-ben Márton pap jön elő; 1598-tól fogva [pedig többen soroltatnak fel, kik közül néhány a szépi káptalanban is bejött. A segédlelkészek kora 1778-ban veszi kezdetét.

1832-ben a templomnak még három oltára volt. A főoltáron a szentléleknek megjelenése, továbbá sz. István, sz. László királyok és sz. Endre volt ábrázolva. — A jobboldali oltáron sz. Miklós szobra állt, mely czímsón a fölött kéztve, balra a sz. szűz. A régi szárnyoltárok festményei jelenleg az ülapadok alá alkalmaszák.

A régi sírkövek, valamint a keresztelő kútja is hiányzik a felírás, bár a román korszak jellegével bírnak.

Az egy régi harangot az alapító Sigrá János comes adományának tulajdonítják, de ez repedt volt már 1832-ben s ma már felírásának értelmét csak sejteti sem bírjuk. (l. a 60. ábrát.) — A mit még Sigráról felhozhattunk, itten következik: Béla király Bagamérnak

† M V I Y · X · V I I · G · I S B P O ·
D V O B K G · I D H A U

60. ábra.

Lauritz Ánák, Falochéért és Sigráért Nádasd nevű földjét vagy faluját adja cserébe. (l. Fejér Cod. dipl. IV. III. 543.) 1293-ik évben András király Pyrín mesternek két ekényi földet adományoz a szépi várh z tartozó S y g r a -ból. (u. o. VI. l.) — 1297-ből Ezen okmányban a helyrejsz nyer a benne foglalt határjárás adatok miatt. — 1297-ből bírjuk a sigrai várhoz tartozó Sikkra falucska határjárását, mely azon érdekes adatot foglalja magában, hogy a szépiesiek már akkor is, mint ma is mondani szokták, megyéjükből Magyarországra menektek, mert a határjárás közben a tanuk jönnek usque unam viam, quaitur versus Hungariam. (Fejér Cod. dipl. VI. II. 78.)

A XIV-ik századból is vannak némely adataink: 1301-ből a Hazai okmánytár (Codex diplomaticus Patrius Hung.) V-ik kötetében egy határjárási okmány említetlik a bírcsai családi levéltárból, melyben a Campus Trojanus és a Villa Latina, Olasz, Wallendorf is előjön; — 1321. Sigrál Dániel fia részére megtett határjárásban ismét több érdekes adat közt találjuk azt is, hogy a dölöket és helyi feltűnéseket magyarul is elnevezte, p. o. a fodina lapidum-ot vulgo Keozornuk. (Fejér Cod. dipl. VIII. V. 117. és kk. II.) — Hasonlólag 1434-ben fordul elő (u. o. X. VII. 609.)

A Sigrayak családja a fennebbiekben kívül még 1284-ben a káptalan említli fel Mihály és András, Sigrál Péter fiaival (Fejér Cod. dipl. VII. V. 462.); továbbá említetik a 1316-ban kelt, a szépi káptalantól kiadott levélben, mely a csütörtökhelyi lelkeszszel támadt pörüket tárgyalja. (Cod. dipl. VIII. I. 605.) — Egy 1344-iki okmány Mathias de Sigrá-t idéz. (u. o. IX. I. 240.) — 1396-ban János mester Sigrál László fia özevegéről van szó. (u. o. X. II. 390.) — 1436-ban pedig Pooch, másutt Pooch de Zygra. (u. o. X. VII. 838.)

Ezt megtevé a bizottság 1870-ik év november 13-ikán tartott ülésében (I. Arch. Ért. IV. 146-ik lap.) »Zségrán, ugymond, a XIII-ik századból származó templomban találtam igen számos, némely részben még a XIII-dik, de többnyire a XIV-dik században készült falképeket. — Van a XVI-dik századból készült is. A régiebb falképek egyike sz. László kún-csatáját ábrázolja. Azonban csaknem minden kép be van meszelve. Tudományunk érdekében igen kívánatos, hogy a meszelés alúl kiszabaduljanak.«

Mennyiben kívánt legyen az arch. bizottság ezen szakvéleménynek eleget tenni, kitűnik a jan. 3-án 1871. tartott I. bizottsági ülés jegyzőkönyvéből, melynek 5-ik pontjában (I. Arch. Ért. IV. 188. l.) határozatott, hogy »Storno Ferencz jeles műértőnk a löcsei falképeknek megvizsgálása, és a munkáról adandó véleményezés alkalmával, valamint a kassai sz. Mihály-kápolnában, úgy a zsegrai templomban levő falképeket is megnézte, illetőleg a restauratio költségvetését a miniszterium elé terjeszsze.

A régiséget illetőleg egyébiránt kevés találtak ezen ősz egyházban. A kö- emlékből egyedül a keresztelő medenczét említjük, mely egyszerű 3' lapon álló 1' 5'-nyi magas, három bottaggal övedzett hengeren nyugszik. Maga a medencze 2' 5 széles, állványa felé bottagtól övedzve, összehúzódik. Való-

52. ábra.

színű, hogy a templommal egykoru. Érdekes azonkívül a sírpal is. Egyenszárú ismételt azaz: végein keresztágakkal ellátott keresztben áll a keresztüllőű kerék, melyből megfordított lóheriv emelkedik; ebben van a jobbra néző szarvas mellőrzésével ékesített háromszögű paizs, a Zsigrai család czimere.

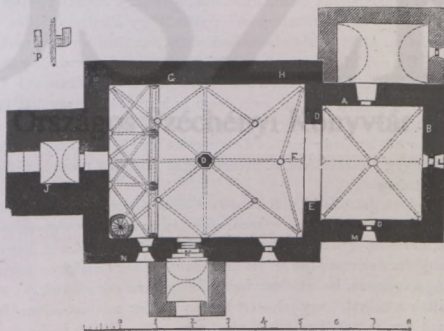
Egyéb szobrászati művek, közt, az emberfejú vállköveken kívül, megemlítendő azon négy szoborka, mely a déli kapuzat oszlopfejeire van rakva, és valószínűleg a régi szárnyoltárok szobraiból, alsó részük elvágatván*) épen úgy eredtek, mint a térdelő padok elejére a szárnyoltárok festményei alkalmaztattak. Így bántak el a régiség becseit nem méltányló papjaink az egyházi művészet sok százados emlékeivel!

A téli időben ezen vizsgálatról le kellett mondani, és így magam is égvén azon vágytól, hogy a sokszor említett falképeket láthassam, tervezett líptői utamat későbbre halasztván, május közepén Szepességre indultam, és Stornóval Löcsén és Zségrán találkozást terveztem, ki azonban tervét változtatván, valamivel későbbben kutatott az említett helyeken.

Szepesvár-aljáról május 20-án 1871-ben Zsegrára kirándulván, azonnal feltűntek a téres vízfokok, Ribnik, clausurae aquarum, melyek régenteen halastavakul használtatván, az egész vidéket bőven láthatták el bőjti eledellel. Ma is keresett czikk itt, főleg kristálytisztá, friss hegyi vizekben élő hal; de valamint a Bakonyban, úgy Nógrádban és Szepesben is mai nap csak az áttört hatalmas gátokat látjuk; pedig nem lenne megvetendő kereskedelmi czikk a folyóvizekből kipusztított halaknak a hegyek közt a régi helyeken menedéket adni, és a külföldi drága halat hazai jobbal és olcsóbbal pótolni!

A zsegrai kisdud egyház már messziről igazolja régi, ódon mivoltát. Kelet felé, a falu fölötti dombon magaslik ki a szép táj fölött, bekerítve ősi temetőhelylyel, de eltorzítva izléstelen retelkedő tornya által (l. az 51-ik ábrát).

Az egyenes záradékú templom szentélyének belső hossza $2^{\circ} 5'$, szélessége $3^{\circ} 1.5'$; a hajó belső hossza $5^{\circ} 4'$, szélessége $4^{\circ} 1.5'$, közepén egy nyolcszögű pillér áll, mely e templomot is, mint több más szépeességét kéthajójúvá teszi. A templom falai $4'$ -uak, a toronyé 5 lábúak. A sekrestye későbbben lett a szentélylyel összekötve, majd egyenlő hosszúsággal, szélessége csak $1^{\circ} 4'$ (l. az 52-ik ábrát).

53. ábra.

A régi szentségház a keleti záradékba van jelenleg illesztve és vasrácsoszattal ellátva. A szentély és a déli fal ablakai kerekék vagy nyomott csücsüvűek, és egyszerű tagozatúak. Dél felé a falon kő-kajmók állnak ki (l. az 51. ábrát, és az 52-ikén p átmetszetet) mint a zurányi, lébenyi románkori templomokon: mire szolgáltak légyen? még eddig ki nem puhatolhattam.

*) Hasonló térd-darabok fordulnak elő a bécsi sz. István templomán is, mint azt a »Mittheilungen der k. k. C. Commission für Bau-denkmale« IX. folyam 1864. a XIII. táblán látni lehet.

Valamint a templom pillérjén, úgy a déli fal utolsó, a torony felé eső, ablakán háromszögű rajzson, hármas dombon (legalább rajzomon e körszelvény helyett hármas dombot tüntettem fel és a templom hajójának oszlopa fején dny-ra ugyanaz látszik) egy szarvas jobbra áget, láthatni. Ez az ősrégi Zsigrai család, a templom építőjének czimere (l. az 54. ábrát.*)

54. ábra.

A templom belseje, temetőjének lejtős fekvése miatt igen nedves, falai zöld penészszel vannak borítva; az oltárok és a többi készlet is az újabb korból valók. A fejekkel is díszített és levelekkel ékes oszlopok és vállkövek ügyes munkát árulnak el. A torony minden tagozás, vagy az emeletek megkülönböztetése nélkül kettős ablaku; de a közvetítő csinos oszlopon nyugvó vállkövek nélkül. A faragási munkák közt leggazdagabb a déli kapuzat, mely tölcseralakulag három lépcsőzettel szűkül; a boltmezőn pedig keresztfa alatt Mária és János állnak, hátul Jerusalemi falai láthatók.

b) A képek ismertetése.

Az utazás főczéljához, a falképekhez visszatérve, láttam, hogy itt a mészéregeken át sok helyen a képek fővonalaít p. o. a diadalven a mandorlába foglalt üdvözítőt lehet gyanítani. Egyedül a falak alsó részein, hol a nép oda támaszkodás által a meszet ledörzsölte, és az énekkar mellett lehamozott egyik folton lehetett a színeket tisztán látni, és főleg itt a harci képre következtetni. Ide siettem én is és a meddig csak ezen magasabb helyen kezem ért, figyelmesen az elég vastag meszet lefejtettem, hogy sz. László hitregéje első jelenetének egy részét, t. i. a szürke lovon ülő és a tatár lándzsájával nyakon döfő szent Lászlót és a mögötte nyargaló, nyilazó, zászlótartó, kopjás és még a negyedik vitézt láthassam. (l. 54. ábra I.) Ezzel constatálnak tartottam véleményemet; a mészkéreg alatt itt-ott feltűnő vonásokból a többit is sejtettem, egy szóval fölvettem magamban, hogy alkalmas időben visszatérek, és a sz. László legenda előtűntetése czéljából a lehámozást eszközölöm. Azonban a velem működő, és elég ügyességet tanúsító segédlelkész: G u r s z k i J á n o s ú r, meglepetvén ezengyors eredmény által, azonnal megígérte, hogy alkalmilag a munkát folytatni fogja, mit az a közben hazatért lelkes plébános úr, D u c h o n J á n o s is megígérvén, tanakodtunk, mi módon lehetne ezen lassu és kényemetlen munkát biztos eredményre vezetni. Állványokat ajánlottam, melyeken nagy fáradtság nélkül lehet dolgozni; s hallván említeni gróf Csáky Kálmán, honvéd huszár százados úrnak a régiség iránti kegyeletét, magamra vállaltam az állásokhoz szükséges anyag kiszolgáltatását, az archaeologiai bizottság részéről pedig a többi költségnek megajánlását előre biztosítottam.

Kassán tisztelkedvén gróf Csáky Kálmán nál, az állásokhoz szükséges fa legnagyobb örömmel és előzékenységgel meg lett ígérve; az archaeologiai bizottság is készségesen ajánlotta a lehámozáshoz szükséges költséget, miről nt. Duchon urat azonnal értesítettem, kérvén, hogy engem időközben a munka eredményéről tudósítani sziveskedjék, el levén határozva, hogy amint az engem leginkább érdekli sz. László legendája egészben látható lesz, ismét Zsegrára felrándulok.

Hónapok múltak a nélkül, hogy jelentést kaptam volna; már azt véltem, hogy megunták a hámozást, vagy talán holtak fogtak. Ismételt kérdéseimre a legmélyebb halgatás volt a felelet. Liptói

*) Nem tudom ez-e az alapítók egyidejű czimere? bá valósínd; mert a sírkövön is egy kájmok kereszt, egy fölötté álló négykölőjű kerék fölött hármas királyban színtén a szarvasfő jön elő. (l. XII. tábl. 3. ábr.) Ezen czimert Nagy Iván »Magyarország családai« című munkája XV. kötet. 177. l. érintve nem találom, bár a S i g r a i n k családját ő is eszeméig S i g r e vagy S i g r a szerény felőti származtatja. A családot c o m e s J á n o s -ban már 1275-ben említi Szepesmegyén, hol utóbbi előkelő hivatalokat viselt. — 1447-ben Vas megyében kaptá volna S i g r a y M á t y á s írtómeester az íránczi uradalmat; Ferdinándok és Lipót császárok által a család emelkedett, és 1647-ben Fele-Surányban nyert adományt, és maig is ezen előnevet használják. S i g r a y I. J ó s e f 1724-ben bíróaságot nyerte el, az eszel neki adományozott czimer negyfelé osztott paiszból áll, melyben kettős farku oroszlánok pisztolyokat és buzogányokat tartanak előlábbaikkal, és így az említtel semmi összeköttetésben nincsenek. — Az, hogy az alapítók czimerei a sírkövekre vagy a diadalívekre kivetettek, úgy látszik későbbi dítat; azonban az ablakok bélélei közé másrútt is alkalmazták, bár a XV-ik században a czimereket, mint azt az okleveleim sz. ferenczi templomában Liptó megyében láttam. Ezt Kőnyöki József, az Archaeologiai közlemények VIII. kötet 92-dik lapján említve Bakács Tamásnak mondja, azonban ezt közelebből vizsgálván, valótlannak találtam, mert a szarvas helyett: koronából növekvő róka és zselettem mely jobb felé fordul, és arcsorrában szarvasagancsokat tart.

utamra keltem tehát, hogy arra talán valami eldugott szögletben, hová felszólalásaink nem jutnak, ismeretlen falképeket fölfedezzek.

Hazatérvén szünnapjaimról, vettem Duchon ur levelét a befejezett munka leírásával, valamint az új magyar Sionban Vajdovszky János papnöveldei tanár ur jelentését és a zsegrai falképek tűztes leírását.

Amint ezek egyrészt kellemesen megleptek, úgy sajnáltam más részt, hogy az idő rövidsége, és az évszak zordonsága miatt a képeknek másolatátához hozzá nem lehetett fogni. A legelső szünnap: Mindenszentek ünnepe alkalmával felkértem Myskovsky és Klimkovics urakat a kirándulásra, és csakugyan, bár igen alkalmatlan időben, különféle utat használva, Zsegrán találkoztunk.

Belépve az ismert egyházba, melyben csak piszkos mészfalakat láttam eltávoztamkor, most az egészet bár nem régi frisségében, de az őskori színjátékában találtam. A lelkes két pap, ritka önfeláldozással, templomuk iránti benső érdeklődéssel, hónapokattöltöttek avval, hogy naponként 5—6 óra hosszat a magas hágcsókön állva késeikkel a változókonny vastagságu néhol a festményekkel egészen összeforrt meszetrendkívüli békétűréssel és ügyességgel eltávolítsák, és így naponként egy két arasznyi foltot a napvilágnak visszaadjanak. Bizony! önmegelégedéssel tekinthetnek emunkájukra!

Igaz, hogy nem mindenkit elégít ki a zsegrai képcycclus. Egyik a leghíresebb olasz mestereket idézi, hogy e kis falusi templom szerény festményeit gyalázhassa; más a mai kor érzélgős és émelegős meztelenségeivel hozza e, még egészen vallásosabb befolyás alatt termett képeket hasonlításba; míg ismét más minden érzést és értelmet megvon azoktól. — Egyiknek a lovak nem tetszenek, melyeket magunk is a körönd fa-lovaihoz hasonlítottunk, másoknak az emberi alakok, s egyáltalán csodálkoznak, hogy ezen izléstelen másolat még valaki szépnak is tarthatja.

Ha a történelem különféle szakaira nézve áll az, hogy kellő felfogásukra, és érthetőségükre mindenek előtt azon idő gondolkodásmódjába kell magunkat beleélnünk, annál inkább szükséges ezen régészeti előkészület az ó-kor művészi és műipari tárgyainak megítélésében. Archaeologiailag előkészített és gyakorlott szem, és a középkornak áhitatos együgyűsége kell ahhoz, hogy egyik vagy másik korszaknak fennmaradt művészeti emlékeit izelhessük! Ki ennek hiányával fog a képek fejtegetéséhez, vét azon kor szelleme ellen, melyet felfogni nem képes; gyalázza az emberiséget, hogy természetelleni ugrással a barbarkorból nem volt képes egyszerre a mai művészet tetőpontjára emelkedni!

Mi sem tartozunk azokhoz, kik a zsegrai falképeket kivétel nélkül sikerülteknek és saját korszakuk művészete előpéldányainak kívánnók tekintetni; sőt a mit előttünk mások észrevettek, és nyilvánítottak, azt t. i., hogy itten két különféle időszaknak, két különböző tehetségű festő műveivel van dolgunk, sajnálattal említjük. Fájdalommal kell felkiáltanunk: inkább maradtak volna meg az eredeti képek akármily romlott állapotukban, semmint hogy azokon egy későbbi kontár segíteni akarván, régi eredetiségükből kivetköztette s tarka színeivel csak kirivókká, de azért élvezhetőbbé nem tévé.

Ezt egész általánosságban felhozván, lássuk a zsegrai falfestvények alap gondolatát, hogy majd az egyes képek tárgyaival is foglalkozunk.

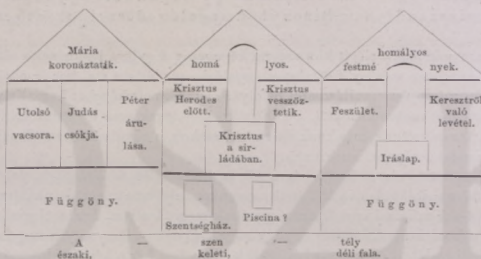
b) A zsegrai képek leírása.

A hosszahajó északi falán ablak nem létezvén, annak egész magasságát képek díszesítik, és pedig az egyes boltmezők legalsó része két-két kép tárgy az Krisztus életéből vett jelenetekkel, ezek fölött két hossz-kép sz. László legendája tölt be, míg a boltsüveg alatti ívet szűz Máriának szentelték. Részletesben szólván e falról látjuk az alsó sorozatban a nyugati falnál kezdve: (55. ábra) a) az angyali üdvözetet, hol Mária támlaszékben ül; b) a kisdéd Jézust imádó pásztorokat; c) a körülmetélést, d) a három sz. király tisztelgését. — e) kép alatt ez áll:

A .D. 1638

RENÓVATVM EST; de ezen világos adat nélkül is az első

alakok szentfényeinek áttörései, egyéb tárgyaknak világos nyomai is tanuskodnak az ügyetlen és izléstelen ujtásról. — A képek tárgyai az akkoriaktól, elrendezésükben alig térnek el, itt is egy király térdel,

35. ábra.

kettős koronával fején, a kengyelvas, a sallang a régi képből maradt fenn, de a nyereg már az újabb magyar nyereghez hasonló.

Sz. László legendáját ismétlés nélkül itt újra le nem írhatjuk; a mit mondhatnánk, már a tur-nischai képeknél a 28. és kk. lapokon elmondtuk.)*

A két legfelső kép pedig szűz Máriát mutatja a szentfényű apostolok körében a félholdon állva, Ez Mária mennybemenetele, mások véleménye szerint pedig halála; fölötte a felhőkben az áldó atya Isten baljában a világ tekéjét tartja; a diadaliv felé álló mezőnyön a b. szűz ismét félholdon állva az atya és fiú Isten által koronáztatik, fölötte pedig a sz. lélek jelképe: a galamb lebeg. A felhőktől körülvev csoportozat jobbról két, balról egy kiterjesztett szárnyu angyal imádjá. Háttérben mind a két oldalról városokat látunk.

A diadalkapu falain középett tojásdad mandorlában a Majestas Domini tűnik fel, továbbá fe-lől a b. szűz az emberiemért könyörögvé s a szentek karjai mind a két oldalon, ezek alatt pedig a feltámadók testei a harsonákat fuvó angyalok által feltámasztva, s jobb oldalt az angyalaktól vezetve,

*) E helyen csak azt tartjuk említenedőnek, hogy a tollat utázó tegezek medvébőrről vannak behúva, mint ez Dürer Passiójában a keletieknél látható; ilyenek a japáni palota-örök kardtojái is, melyek róka fark gyantát a kabát alól kibújának. (1. Magyarország és a Nagy-világ 1872. 8. szám, 91. l.) — A festmény egyéb részei illetőleg a lovas vitézek niasjai, melyek páncéliszövetű karika-ingbe mennek át, egy csehországi képen a zsegrai vitézek niasjaihoz hasonlítanak; kezükben hatalmas gombu és pengőz kardokat emelnek, keztyűik karika fona-dékokak, lovaik patkóból hatalmas szögek állanak ki, nyergeik a velemérikhez hasonlóak, de paizsuk háromszögűek, kerekített felső szögletek-kel és a ládass házassá nélkül; a vitézek lábellei orrosok, sarkantyúk nélkül vagy hosszú, tarajos sarkantyúkkal. A lovak farmatringjai vagy egyszerű szíjjakkal állanak, vagy sallangok helyett a szügyükön is csörgőkkel bírnak. Több ló kerek foltokkal van tarkázva. Itt is, mint a régi festményeken egyáltalán, a háttérben állók lábai számba nem vétetnek, és nyolcsz lovas kötet csak két ló fejei és lábai látszanak, míg az emberek e tekintetben a hátul állók egészen szabályszerűen vannak rajzolva, és ezen majdnem tökélyes elrendezés mellett az előbbi hiba csak még inkább feltűnőbbé válik. A lovakok csak karddal, vagy hosszú vékony ládassával vannak felfegyverkezve. (Erre névbe hasonlított Abhandl. der k. böhm. Gesellsch. der Wissenschaften 4. 1870. Tab. 12 és 18.)

Zsegra.

Rohn A. Budapest 1874.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

míg a baloldal alján, a nyílt pokolsárkány szája tátongva a pokoli szörnyektől üzött elkarhözottakat fogadja. Kirivók itt a színek, főleg a kékszín; az egész hajójában pedig, mint az ügyetlen restauratio színhelyén a körülvonalmazások feketék, míg az érintetlen szentély-képeken vörös-sárgások.

A diadalív béléstől kezdve a szent képeken kellemes hangulat uralkodik. Itt a régi képeket eredetiségükben látjuk. Mindjárt az iv alatt állnak hazai szentjeink: sz. Istvánnak jobbra, sz. Lászlónak balra álló képei. A szűk háttér e szenteket csak állva, és mintegy keskeny keretbe szorítva engedé festetni. A képek előállítása az, melyet rendszeren a sz. királyoknál egyebütt is látunk. Sz. István kissé görnyedt állásban, tömöttebb szakállal és bajuszszal, egész testét fedő verhenyes köpenyben van ábrázolva, jobb kezével jogart tart, baljával az országalmát melle előtt emeli. A bal kéznél látni lehet a keskeny ujjú vörös alsó ruhát, és a köpeny kifelé hajtott fehér béllécét. Térdén alúl a kép egészen el van romolva. — Sz. László magasztosan emelt fűvel szintén szakállas arczczal és vállaira lecsüngő vöröses hajjal van ábrázolva; nyaka meztelen, alsó hosszu és szűk ujjú ruhája vörös, a felső sárgás, mintegy dalmatikaszerűleg lóg le vállairól, és nyaka körül széles, drágakövös paszománttal van szegélyezve; jobbájában a rendesen haznál bárd helyett lilomos jogart tart, a másikban kisebb országalmát, melylyel a jogart érinti. Egykoru írást a képek alatt nem találtam, de az alak alatt karczott: *scus ladiflaus rex*; és ez alatt a:

hic fuit Andreas de berzewice scolasticus

Anno M. cccc^oq deo grati tanusítják, hogy a XVI-ik század kezdetén, midőn talán az aláírásnak nyomai még meg valának, a kép sz. Lászlónak tartatott.

E királyi állóképek fölött az iv terén még kerek foglaltványok nyomai tűnnek elő a mészrétegen; egyik keretben a hárfás Dávid király biztosan kivehető, valószínű, hogy a többiben is ó-testamentomi jósök voltak ábrázolva.

A szentély majdnem négyzetes, és így mind a három fala (a negyediknek helyén a diadalív nyílik) az ajtó és ablakokat kivéve, egyelőn elrendezett képekkel van ékesítve. A szenvedés története fonalát követvén az északi falon kezdjük a szemlét is. Legalul igen csinosan redőzött függöny fut körül az egész szentélyen, bár csak itt-ott lehet egész diszében látni.*) E fölött legközelebb a diadalív sarkához az utolsó vacsorát látjuk, (I. XII. tábla 2. ábra) jobb oldalon meglehetősen nagy folttal, bal oldalon csak két fejet találunk a hosszu asztal innenső felén, a többi mind leállott. Krisztus középtől, jobbját áldásra emeli, baljával a mellén nyugvó sz. Jánost magához öleli. Jobbra tőle különféle kifejezéssel öt apostol ül, kiknek egyike halas tálat emel, a hatodik zsámolyon a többivel szemközt ülve, az asztal lapját nem éri el. Krisztustól balra, Jánossal együtt, ismét hat apostol ül, a hetedik szemközt a többivel, mind szentényezsek. Az asztalkendő szépen szegélyezett és összevarrásainál izletes mintákkal ékesedik; a két halas tálon és a kis kenyereken kívül semmi teríték nem látható.

Ezen, a legjobb előképek szerint elrendezett és benső érzelemmel festett képen a művésznek nem középszerű tehetsége tűnik fel, és olyan iskola, mely a mereven egyforma és keletiesen sötét alakoktól eltérvén, a kedvesebb olasz befolyást követte.

A vacsorázók fejei fölött levő írásokat némi bajjal sikerült elolvasnom. Az üdvözítő fölötte ez áll:

*iste . e . qui . peccat . ura .
tolit . i . n . r . i .;*

A üdvözítő jobbjától kezdve maiusculákkal így következnek az apostolok nevei:

S . TOMAS . — S . PAUL⁹ — S . ANDREAS . — S . PETRUS .

baljától kezdve pedig:

*iohannes — S . Iacobus — S . bartholomens — S .
minor — Philippus — S . Iacobus maior.*

*) Ilyen szőnyeg előfordul másutt is, mint legelső díszítmény, és mint a valónak utánzása, minthogy a befestetlen falakat ilyen szőnyegekkal borították, nemcsak a kö-, hanem a svédországi fatemplomokban is. (L. Mandelgren sokszor idézett munkájában a XI., XIV., XV. stb. táblákat.)

A felénk háttal ülőknek nevei már nem láthatók.)*

A legközelebbi kép egyszerű vonal-szalag által van elválasztva, és az üdvözítő kétszeri elárul-tatását tárgya; z; t. i. Judás csókját, melynek mellékényét Malchus felének gyógyítása teszi; és Péter-nek a főpap szolgálójává való találkozását. Itt a cselekvény remek kifejezése mellett a végtagoknak aránytalansága és eltorzítása valóban zavaró, sőt botránkoztató. — Ugyanazon bolt alatt a felső mezőnyben igen díszes két tünik fel, a boldogságos szűznek sz. fia általi koronázatása. A boltívet széles fogdiszalaku keret övezi, alul pedig kerek pajzsok rácsosatszerű díszítményvel váltják fel egymást. A kép (I. XII. tábla 1. ábra) kegyetes tárgyu. Koronával, vörös öltönyben, balra fia felé hajolván a bold. szűz, kezét mintegy imára kulcsolja össze, míg a kifelé tekintő koronás és keresztényeszent fia mind a két kezét áldólag feléje nyújtja. A pillérekön álló csarnokon kívül egy-egy angyal áll gyertyával, talán gyertyaszektelő boldogasszonyra akarván emlékeztetni a hivatást.)*

*) Igen régi, talán a X-dik vagy XI-dik századba helyeződo' a zágábi főegyház sekrestyéjében őrzött elefántcsont-faragmányu ereklye-táblán előforduló urvacsoja, hol Krisztus egy kerek-asztalnál ül, a rajta fekvő halat, kis kenyeret, és bort kivéve, semmi sem látszik, jobbjában talán a kenyértörődöt tartja, apostoli kört pedig hat szentfénys fű az asztal mellett és mögötte, és hat arccsal kifelé tekintve, egyenesre lenyitott hajjal és szentfénnyel a szűz szűz elől látszik. Ezen elrendezés az okota, hogy a vésműk ugyanazon térére még Péter lábának mozdását is rázorította, mely az egésznek egy jó harmadát elfoglalja. (L. Mittheil. der k. k. C. Comm. für Denkmale in Wien 1863 Taf. VIII.) — De másutt is számtalan változatot jön elő ezen nevezet vacsora, miért is annak leírását inkább egy középkori iconographia szá-mára hiszünk fontatandónak.

**) Előfordul ezen előállítás a strassburgi dom XIII.—XIV. századbeli tympanonján, midőn jobbra Krisztus a haldokló jelkét kiadé alakjában tartja, ez alatti mezőnyben az angyalok vizik hulláját; a bal ajtó fölötti szentélyben lepedőben vizik az angyalok a tympanonban a menyekbe; a tympanonban pedig a koronás szentfénnyű fiától balra ülve és kezét mintegy eltávolítólág kiterjesztve fogadja az áldást és a koronát, mellette angyalok állanak, zenévező — Itt az olasz mesterek eszméjéhez hasonló felfogást találunk. (L. Ernst Förster Denkm. deutscher Baukunst. 98, 99, 100. Lieferung.)

Mária koronázatásának eszméjét már a XIII-ik századbeli olasz festők karolták fel ugyanazon szempontból, a melyből Zsegrán tárgyalva látnuk. Ugyanis Gio tto e század kezdetén foglalkozott ezen hálás tárggyal, midőn hat lépcső fölött áll, mennezzetelt éllátó tróbon kezeit öleiben tartó, és a dícsőrtét legnagyobb alaktól avaró anyját a jobb oldalon ülő fia mindkét kezével koronázza. A trón alján négy, edényeket tartó angyal térdel. Ennek jeles tanítványa: Gaddo Gaddi Cimabue korában élő művész, Florenzben képező egyik rákövetője látnuk, a mint a számlonyon jobboldalt ülő anyját koronázza keresztényű fia, ki balját a koronán tartja, jobbját pedig áldásra emeli. Számlony, melyen ül, egy élesen csipkézett korona fekszik, ezt talán tiszteletből anyja írnat, letelve. (L. Agincourt Storia delle arti IV. 366. 377. I. CXIV. 4. és CXVIII. tábl. 2.)

Ugyanezen tárggyal foglalkozott modenai Barnabas és Mutina 1374-ben egy á la tempera festményben, mely az időseketek a szerkesztésgazdagságára, a ruházat elrendezésére és az arccok kifejezésére nézve felülmúlja, és színeinek mélysége által is feltűnik. A szűz fia előtt térdel, ki négy csopozón függő menyézzet alatt ülven, maga is koronázotón jelenik meg. A kép elő- és háttérben hosszú ru-hával és stólaival öltözött zenélő angyalok vannak elrendezve, úgy hogy az egész mezőny leginkább e menyeyi alakokkal van elfoglalva. (Agin-court. i. h. 408. CXXXIII. tábla.)

Szintén a XIV-dik századból való azon oltár-számlonykép, mely az acheni magyar képművészet áll, és Lajos király ajándékaképen ott nagy tiszteletben részesül. E művet Bock (Mittheil. der k. k. Central-Commission VII. 117. l.) olasz festésnek tartja, melyen t. i. még egészen a Cimabue-féle iskola jellege, meg az egyetlen átfestés alatt is látható. A magyar király és országok csimereivel díszített, aranyon ezüst keret körül látnuk lilomos háttérben jobbra a merereven ülő, drágakövé, szentfénnyel ékesített Krisztust, ki mindkét kezével öseskulcsot késel imádkozó anyját, melynek fején már korona van, megáldja. Mária szentfénnyében hatágu csillagok tünnek fel. A ruházat széles ráncok-ban emol alá.

Igy tárgyalák rendesen a »Maestà della virginet, hogy e tekintetben is az Isten anyját kitűnése, valamint hasonlólag a mandorlában előállított és négy angyallal tartott Maestas Domini-ihes a szűz szintén két angyallal tartott mandorlában festettek. (Schulz-Quast tábl. LXX.) és Orcagna ottoni íteletében a pimi temető falain.

A XV-dik században Angelico da Fiesole ezen koronázást úgy állítja elő, hogy a koronás Fin-Isten egy emelvény fölötti trónon ülve, mind a két kezével a koronát térdelő anyja fejére illeszti. A trón lépcsőjén zenélő angyalok, próphéták és apostolok állának, míg alatta az öltözetben számsz szent van elhelyezve. Valóban nagyserű előadás a ily dícső cselekvénynek. (L. Förster Denkm. ital. Malerei II. 13. tábla.)

Valóban meglepő, kedves felfogás által, a nürnbergi vár, sz. Lőrinczről címzett, templomban létező remek kép, mely szintén a b. szűz koronázást tárgyalja. Itt a sz. szűz ül, ösesített kézzel, kisé fia felé hajló fejjel. A fejét tartó fátlyal a testét fedő palástot gazdag, természetes redősest. A Fin-Isten fején lilomos koronával, baljában jogart tart, jobbjával anyját koronázza. A kép kétharmadát gaz-dag, madarakkal díszített szőnyeg foglalja. Kugler e remeket 1361 utániának mondja, míg Förster 1420-ra teszi. (Otte, Handbuch der kirchli Kunstarchaeologie. 199. l.)

Gyönyörű a rossenhelmi retabél, mely a müncheni nemzeti múzeumban őriztetik. A festmény e táblában az apostolok köré-ben, kik két oldalon 6—6-on ülnek, látnuk szőnyeges széken egy kerek boltzat alatt jobbra a b. szűz elől, ki mintegy elhátrólág kezeit emeli; koronás fia fejére teszi a lilomos koronát, míg egy másik koronát maga előtt tart. A mi e képet jellemzi az, hogy a boltzat alatt két angyal lebeg, ezek Jézus és Mária fölött egy nagyobb koronát tartanak. (Schmidt, der christliche Altar. 1871. 192. l.)

Egy angyal teszi Mária fejére a koronát; az előállítás egy paténán van. (L. Mittheil. der k. k. C. Commission. 1866. 27. l.)

Vagy sz. fia anyját öleli; és Adé Didron Annales Archéologiques IX. 170.

A zsegrán képhez hasonló találnuk az amenehárs-radal templomban. (I. rajzat Mandelgren munkájában XII. tábla.) A kép 1323-ból való, a keresztiműszemmel ellátott Krisztus, és a kép fátlyall takart és koronával ékesített Mária fejei körül fűstől tartó angyal lebeg, míg mások égő gyertyákkal oldalt állnak.

A fiodai templom mennyezetén a koronázott Mária, imádságra kulcsolt kezekkel, jobbra ül a szintén koronás Atya-Isten mellett. ki öt tagyára emelt jobbal áldja, míg balja a világöröggy nyugszik. Hasonló a kumbai kép a XXVII. táblán; a tegeles-morsai kép pedig a koronás Atya-Isten előtt szintén koronás b. szűz térdel. Feje fölött, a keresztényű galamb lebeg; oldalt két angyal szel.

A keleti falon több akadálylyal találkozott a művész; itt van t. i. a keleti ablak, jobbra ez alatt a pastophorium, épen alatta egy mélyedés, talán a hajdani piscina, vizkiöntő hely. — A körülfutó kendő fölött látni Krisztust Herodes előtt, középett a sirládban álló kinszenvedésnek jelvényeivel körülvelt üdvözítő, és ugyanazt, a mint a zsidóktól ostromoztatik.

A déli falon ismét egy ablak foglalja el a térség közepét. Az alsó kereten belül, kelet felé, a keresztre feszített Istenember van elődva a XIV-ik század felfogása szerint nemes önfeláldozással meghalva, három szöggel felszegezve, széles, térdig érő előkendővel. A megfelelő képen látjuk a keresztről való levételt. Bár ezen oldal tetemesen szenvedett, még is lehet még ezen tárgyalásokkal boldogulni; de annál nehezebb a bolívezet alatti festmények magyarázata.

E helyen a keleti oldalról egy levágott jobb kezű alak térdel, mögötte három lilomszál tűnik fel; előtte egy más alak áll kezében tollat tartva; a diadalív felén ülő alakot sem lehet romlott volta miatt meghatározni.

Az általános romlásnak kell azt is tulajdonítanunk, hogy a déli szentélyablak alatt álló felírnak egy részét nem vagyunk képesek megfejteni; a mit olvasni lehetett, ez:

- quantus
de pane creari
qui dubitat reus est
4. Mutatur specie pais mediante prore
5. S; non talis qualis tentur in ore
6. Res occultat quare quia si videntur
7. Forfitan horrezer t madurare timeres
8. Tu ihus in missa gocius audis q; maria
9. Et flectis genua dat iohes tibi papa
10. go venia scelerum iugiti nepe diem.
11. Scriptori munus d e i celo visur;

Nem mondhatnám, hogy ezen olvasással egészen meg volnék elégedve, meglehet, sőt szeretném, ha más, nálamnál a megfejtésben szerencsésebb lenne, vagy talán ezen verszetnek nyomát valahol feltalálná.

Az 5-sorban a S;=scilicet vagy sed! az első szó a 8-ik sorban mint jelent? ugy szintén a 10-ben az első szó! Hogy itten János pápa által 20 napi bűcsűrő*) van szó, és hogy az írónak munus,

Mária koronázatása snátságoosan van felfogva Holbein János művén, ki a XV-lik század közepétől ennek végéig festett, és ily tárgy képen, az elrendezés és ruházat-kezelése önépítélesen komoly és szorosan arányos. A leutótt szemekkel térdelő sz. szűz imádkozik, körül van véve a sz. háromságtól; ennek alakjai kereszt-szentfényesen, de korának nélkül; korra és arczkifejezésre ugyanazok. A jobbról ülő a világalmát, a balra ülő a jogart tartja, a háta mögött Alló harmadik isteni személy a fényes koronát teszi fejére. (Förster: Denkmale deutscher Bildneri und Malerei, Leipzig 1858. I. II. 11. 1.)

Ezen eszmét, de más módon festette a XV. század végével Ambrozio di Fossano, máskép Borgognone, a majlandi sz. Simpliciano templomában. Itten t. i. angyalként képezett mandorlában áll kezeit áldólag kiterjesztő keresztényes Atya-Isten, kinek mellén a galambalak sz. lélek lebeg; jobbra ül a koronás Krisztus, kezével a koronát Mária lehajlított fejére teszi. A gyönyörű képen a fenséges tartás az atyában egyedül a fia anyja iránti gyengédséggel és hódolattal. (Kugler. Handbuch der Kunstgeschichte. III. 310.)

E nagyon kedvelt előállítás ma ism. is előfordul más és más változatokkal. Így a bécs-újheji sz. háromság kolostora 1444-iki pecsétjén a b. szűz az Atya- és Fia-Isten közt térdel, ezek két oldalát ülve fejére teszik a koronát, mely fölött a fénykörös galamb lebeg. (Jahrbuch der k. k. C. Comm. III. köt. 238.) Egészen hasonló módon koronázott a szűz anyja egy 1514-ből való püspöki pálcán, melynek rajzát a Mitth. d. k. k. C. Comm. in Wien 1858. III. köt. 190. I. VI. táblán adja.

Említtére méltó lesz, hogy a XIII-ik végével, vagy a XIV-ik kezdetén készítettet Klosterneuburgi ciboriumon — áldostól kehe-lyen — létező szománcrok közt az egyik szelvényben szintén az imádkozó, koronától áldott b. szűz ül, kinek fejére repülő galamb teszi a koronát. Miután a galamb nem szentfényes, a sz. lélek jelképének alig tarthatjuk. (I. Mitth. der k. k. C. Comm. 1844. 40 l.) — A karintniai sz. Palról címzett benczés apátsg. kincstárában pedig örimek egy ereklje-táblát, mely egész elrendezése és az előforduló alakok miatt a XIII-ik század második felébe való, a felső középső lőber-iv alatt Mária ül a koronás Krisztus mellett, ennek bal keze könyven nyugszik, jobbával az egyene-zen ülő, örmekulcsot kezével imádkozó anyját áldja, kinek fejére lebegő angyal teszi a koronát. (Mitth. der k. k. C. Comm. in Wien. 1865. X. köt. 107. I. IV. tábl.)

*) A bűcsűrnak hasonló hirdetése a Középkorban nem tartozhatott a ritkaságokhoz; így a magdeburgi sz. János templom egyik pillérjén ezen felírat találtam köbe véve:

Acc sut indulgenci at (sic) fa-
ntem om. vere penitentiā
lerr dies et ti hancm +

deum est in celo visurus? legbiztosb olvasásnak látszott oly homályos, kedvezőtlen napokon, hogy a megfajtási vágy miatt szemem világát kellett féltennem.)*

A boltzatokat a munka nehéz volta miatt még a mészkéreg födi, eddig csak a disztmények egyes részei, melyek lombozatos alakjuk miatt, a többiekhez hasonlítanak, vannak felszabadítva.

E visszapillantást szentelvén ezen érdekes falusi egyháznak, festményi díszére nézve még a be nem avatottak is azonnal szembe fog ötleni azon roppant különbség, mely az érintetlenül hagyott szentély festményei és a hajónak, talán már régen régén kopottabb, sérültebb képek miatti restauratója közt létezik. Amottan az alakok nyugalma, komoly és fenséges tartása csak nyer a viola, narancssárga, vörösső, barnás, szürkés színeknek értelmesen alkalmazott fokozatai által, midőn az egészen bizonyos meleg, lehetne mondani, földi színezés fölötti fény áramlik el. A kivitel maga többnyire nagy gondot tanusít még a kereteknek, ruha-mintáknak részleteiben, a redőzet természetesen hajléaiban stb. is.

Másképp áll a dolog a diadaliv nyugati falán, és a hajó északi terén. A falképek, meglehet hogy a nedvesség miatt részben leomolván, vagy a penész által ismeretlenekké tétetvén, általános ujításnak lettek alávetve, de úgy, hogy a régi képek nemcsak felfrisíttettek, kiigazítottak, hanem a későbbi festő által a szívdárvány minden színe, pedig a legkirívó és össze nem hangzó modorban használtatván egész kiterjedésükben át-és befestettek. — Látni lehet ezt például, a sz. László legendájában, hol a festés a hajdani boltív gerinceinek tekintetbe vétele nélkül, ezeken átmenvén a két jelenetet egyesíti. Látszik az pemicsak egyes alakoknak átváltoztatásán, a lovaknak és szerszámaiknak, a rablott hölgynek, sz. László koronájának esztelen átalakításán, hanem azon is, hogy maguk a képek is más kereteket, és ez által más méreteket is nyertek, úgy, hogy a régiek az újakon áttűnnek, és gyakran zavarodást idéznek elő. Alakról alakra kellene átmennünk, ha mind azon izetlenséget akarnók kimutatni, melyely a restaurator szaktársa jó régi művét elrontotta; mert a változtatás nemcsak a sokféle, felhőalaku vagy tekeredett szalag- és rostélyalaku kereteken, az alul, mint a vasmegyei képsorozat alatt használt, de felfelé álló gerendázatból képzett állványon látható, hanem, hogy csak egyet említsek, egész alakokat is fűdött el festékjeivel. — A hasonló előadásokból gyanítani lehet, hogy a három király imádását tárgyaló képen, hol a két király áll, a harmadik térdel, az egyik ló már magyaros kápájú nyergén alul valami gyerekféle lábak látszanak. — Vajjon szolgál ált-e eredetileg e lovon, vagy talán, mint Velem érem, majom? kikhez tartoztak az áttetsző szentfények? stb. ki fogja meghatározni, ha csak tisztább időben, és kellő napvilágnál e képeket nálam ügyesebb nem vizsgálndja?!

Öszinte óhajtsául csak ezt szabadjon még itten említenem: kerüljön mielőbb a sor ezen csinos ősrégi egyház teljes, de stilszerű javíttatására, mozdíttassék el mind az, mi a falak romboló nedvességét előidézte, hogy így kiszáradván, egy második restauráció a hiányokat pótolva, és a két különféle ízlést lényegében meghagyva, örök tanulságul szolgáljon az utókornak, hogy nem a legrégibb, ugynevezett sötét korszak idézte elő a művészet hanyatlását, mert jöttek utána a felvilágosodott, ujjasztületési századok, melyek időtlen javításai az el nem fogult szakértő igazságos szemrehányásait megérdemlik.

Megemlítenő, hogy ezen templom falán is minden irányban karczott írásokat látni, ezekből néhányat közlök, talán mások még érdekesebbet fognak találni, kik nem könyvtelenítettnek azokat gyertyavilággal betűgötni. Érdekes ez:

It anno dmi M^oCC^o LXX° v^o Reconciliata est Eccia S . . .
in Sep . . in die Sci Hiliani mis it per R . . .
Andream plbm Agm Epper j. Item . . .
Anno . . . orate drum pro eo.

El fuit valentinus plbmns de
Pellen (?) confectus est
Anno dom deo gratias.

fco rer ladislaus
Arolphus gellhyhis
Vemecrisis

fuit
Nic Stephan Anglus de
Curoc Helcio quando
et defuncti pbaniam
suam Sgindeci. 33 .

Végre, álljanak itt Vajdovszky tanárnak igen jellemző szavai: »A zsegrai falképeket illetőleg, úgymond, miután roppant fáradsággal szabadítottak fel a százados mészelepel alul, most azon kérdés támad: temessük-e ismét el az oly ritka feláldozással kifejtett műkincseket?, vagy elégedjünk meg azok egyszerű lerajzolásával? E templom az istentiszteletnek szolgál és belsejének minden esetre tisztának, sértetlennek kell lennie: következésképp vagy helyre kell állítani e képesarnokot vagy ismét bemészelní; mert a képek itt-ott igen sértett, porladozott állapotban vannak, mi mindenképen roszul hat az ajtatoskodó népre. — Eddig hazánkban még nem birunk monumentalis stýlben teljesen kifestett templomot,*) az eddig felfödözött falképek jobbadán votíj jelleműek és a templomfalak csak egyes részeit borítják. Itt azonban egy ritka egész példányunk akadt azon templomdiszító modorból, melyek eddig csak könyvek-ből, vagy a külföld emlékeiből ismerünk. Nem kellene-e pirulnunk, ha e műemléket ismét elveszni engednők? Nem lobbanthatnák ismét arcunkra nemzetünk ellenei a szellemi éretlenség és indolentia rút vádját? Nem gyötörhetne-e méltán az ősök emelkedett műtehetsége iránti vétkes hálátlanság lealacsonyító érzete?»

Az »Uj magyar Sion« szerkesztősége is lelkesen karolta fel ezen ügyet, melynek pártolására a m. akad. archaeologiai bizottság, a megyei mélt. püspök és maga a lelkes kegyúr, a Csáky grófok családja szívesen hajlandó, úgy, hogy a zsegrai templom eredeti stýljébe való visszahelyeztetését, és a falképek műértő restauratióját bizton várhatjuk. De az ilyenekhez mindenhol idő kell és béketűrés, nálunk pedig ez még inkább szükséges mint akárhol a világon.

E sorokat évek előtt irtam; tudtommal ezen ügy elaludt. — Talán e cikks ismét felbuzdítandja azokat, kik befolyásuk által e régi vágnak teljesítését előmozdíthatják.

*) Ugy látszik, hogy a veleméiről alig olvasott valamit Vajdovszky úr, melynek még azon előnye is van, hogy a turnischeival, mártýranci és tótlakival együtt falképek soha sem voltak bemészelve.

VIII.

Szlatvinai falképek.

Zsegrán létemkor hallottam, hogy a közel lévő Szlatvinán is akadtak falfestmények nyomaira; de az idő rövidsége nem engedé, hogy ide átrándulhassak, és a dolognak mibenlétéről meggyőződjem. Első irt e képekről, nt. Vajdovszky János úr, ki az »Uj magyar Sion« már idézett füzete 624. lapján ezt mondja: »mindjárt a szomszéd faluban, t. i. Zsegra mellett, Szlatvinán szintén az egész templom ki van festve, a mészkérgen át látszanak a képek, csak hogy a hajó festményeit 2"-nyi vakolatréteg lepi el, s csak nagy nehezen hatottam át e rétegen, hol hasonszínezett képek nyomait találtam. A jelenlegi plébános elbeszélé, miszerint idejöttének első éveiben — mintegy 34 év előtt — az öregebb hivatott hallotta, hogy: ezen, mostanában bevakolt falképek »tulajdonkép nem is lehettek szent képek, mivel *vörös ülközet* volt rajtuk ábrázolva s a borzalmas vérontás nagyon ijesztő volt az e falazat mellett ülő nőszemélyekre.« Igen valószínű, hogy itt is a kúnharcz lehetett előadva.

Szlatvina Zsegrától körülbelül egy órányira fekszik délkeletre. Utja rossz, miért is czélsezerűbb azt gyalog, mint kocsin keresni föl. Égvén azon vágytól, hogy a lehámozott képeket saját szemeimmel láthassam, több napi esőzés után valóban nyaktörő uton, többet gyalogolva mint kocsizva oda értünk a szives zsegrai lelkész ural. A templom, az árpádkori templomok jellegével bírván, dombon fekszik, keletre, egyedüli szomszédja a plébánia. A falu a völgyben van elrejtve, és csak a kőfallal kerített temető széléből látható. A szlatvinai templom már azért is kellemesen hat a régészre, mert tornyának sisakja, mi nagyon is ritka, még a régi. A sok változtatásból, melyet a templom déli ablakai szenvedtek, és a melyen a torony alatti kapunak is át kellett esnie, csak a torony felső ikerablakai és az ormozatos sisakpárkány maradtak meg érintetlenül.

A templom egyhajóju, egyenes záradéku, faltámas és talap valamint természetesen talapfödők nélküli. A szentély belső hossza 2" 4', szélessége 2" 5' 3"; a hajó hossza 6" szélessége 3' 3' 10". Északi oldalához kapcsolottatott a sekrestye, és fölötte a hajdani conservatorium, levél- és egyházi készlettár, melyen, valamint a keleti záradékon még a nyomott csúcsíves ablakok láthatók, melyeknek alsó részei téglákkal vannak berakva. A falak és ablakok szélei rustic módra bekarcolvák és befestvék.

A hajó, északi oldalán az ablakokat nélkülözte, a déliek pedig meg lettek ujtva.

A szentélyben meg van a pastophorium fülkéje; vasrácsozatos ajtaján a kereszteken hármas rózsák alkalmaztattak díszítményekül. A bolthajtások gerinczei egyszerű, fordított tekealaku vállkövekbe végeződnek, melyek fölött a horonyos tagozatok a zártkövig futnak és ugyanazon talán Krisztus fejével ékesített zárkóban találkoznak.

Ámbár a mészkérgen áttetsző szinekből bátran következtethető, hogy a szentély tele van képekkel, még is csak két apostolt tudtam bizton kivenni, mely képeket fáradhatatlan gazdám, a zsegrai

lelkész fejtett ki. Egyik itt is sz. Pál, mint azt a mondatszalagban olvasható **Saj Paulus** szavak és a jobb-jában tartott kard bebizonyítják; a másik kép szalagában ez áll: **Sanco bartolomeus**; de ennek már csak a feje látszik.

A diadaliven liliomos koronájú, zöld szentfényű király látszik, valamint egy része a kacskaringos diszitménynek. — Várva várjuk a képek további lehámozását, mely minden esetre, a zsegrai mester műveire nagyobb világot fog vetni és netalán felirataiban még a templomot, vagy a művészt felvilágosító adatokkal fog meglepni.

Még egy kötődéket kell említenem, mely az ajtó előtti lépcsőn szolgál; a mit még rajta olvasni lehet, ez:

ANNO 1596 EIDEQ MOESE
RENS (?) GEN AG EGR DOMINVS
MARTINVS PETROCY FIERI F.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

IX.

Jekelfalusi falképek.

A szepesmegyei képkörhöz kell számítanunk azokat is, melyeknek maradványai a románkorú jekelfalusi templomban ujabban napfényre jöttek, és melyek hírét már Kassán hallottam.

Jaklovce (Jakelsdorf, vagy Jakabfalva), ódotszerű egyháza kökerítéssel van övedzve, falai közt főleg az északi, annyira dül kifelé, hogy majdnem dongaalakúvá lett, miért is a jelenlegi lelkész ur az egésznek javittatásáról gondoskodik. Erre, ha egyáltalán a templomot fenn akarjuk tartatni, észrevételünk nem lehet, csak a javittatás a legszükségesebbre, és stílszerű kivitelre szorították. Azon terv, melyet egy szolnoki építész nyújtott be, a régészetnek csak hátrányára lenne és a költséget oktanul szaporítaná. Legjobb volna az országos régészeti bizottságnak ezen ügyet is felkarolva az ősi építmény elcsufítását, eredetiségéből való kivetkeztetését megakadályozni.

Jekelfalván*) kassai utításaimmal, csupán a templom alakjának és a sekrestyében levő festménymaradványoknak lerajzolásai idejéig maradtunk.

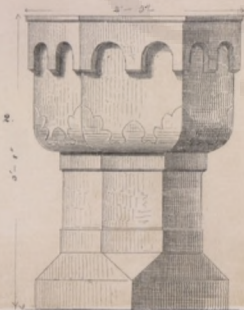
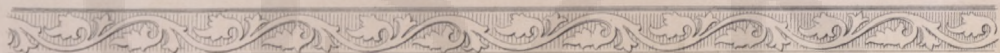
A templom egyenes záradéku, a diadalív jó magas, a nyugati kapuzat összenyomott csúcsíves, míg a déli egyszerűen csúcsíves; ablakai kerekívetűk; a szentély boltozott és feltűnően magas, de a hajó famennyezetes. A papiskék egyszerű, minden dísz nélküli; a szószelekre vezető ajtó igen keskeny és lépcsőzetesen összevont. A keresztlő kut egyszerű, nyolcszögű, felül kerek, párkányatos, némileg hasonló ahhoz, melyet a Mitth. der k. C. C. 1871. CLXIV. lapon látunk. Egy románkorú sűrű, felírás nélkül van, és karélyos végű kettős-keresztet tüntet fel, mit északon több más helyen is észleltünk.

Ámbár a templom több részén a nagyon is nyirkos falon megkísértették a mészréteg lehámózását, és falfestményekre akadtak is, de ezek többnyire csak ékítményi természetűek, bár e tekintetben is jelesek rajz és színészre nézve is. Másképen áll a dolog a sekrestye falain felfödözött képekkel, melyeknek egy része már 1871. nov. elején le volt hámozva.

Ezen rész igen érdekes, mert egy női szentnek kinszenvedését ábrázolja. Míg a kis falhézagon túl egy discokörös fej vehető ki, az igen könnyűdeden rajzolt lombozatos kereten belül egy hosszabb kép tűnik fel. (I. XIII. tábla 1. ábra.) Ennek kezdetén egy hosszabb lócán ül a király lilomos koronával fején; testén hermelin bélléses köpeny csúg le, nadrágja szűk, bal lábát a jobbikon átlatveti.**)

*) Ezen régégi helynek és családnak nevét csak néhány régi kéziratban olvassuk; de ezek nem annyira a templomra, mint a szomszéd bányavárosok hatalmaskodására vonatkoznak és ezeknek a megyei nemesség elleni törekvéseiről tanuskodnak. Így egy 1344-iki okmányban Jekel helységben lakó Mathis és Dominicus Jekel fiai panaszt emelnek Gelnice és Smolnyoz erőkösökkel polgárai ellen, kik két-két malmukat felperzselték és 200 márcányi kárt tettek. (I. Fejér. Cod. dipl. IX, I. 236.) A többinek lajstromát I. Czinár Mór Index Alphabeticus Cod. Dipl. Hung. G. Fejér, Pest 1866. 205. l. hol többnyire a XII. század végétől való oklevelek idéstetnek.

**) Egy látszik, hogy ezen poszturát régi divat, vagy az illendőség szabályai szerint, fedelmének tekintették, mert az arbesi araklystárton, melyet Eitelberger (Jahrbuch der k. k. Centr. Comm. V. kötet 131. lapján) a XII. legfőbb a XIII-ik századba helyez, és mely mindamellett nagy Lajos királyunk Erzsébet neje ajándékként tekintetik, az Krisóf nyilatgatása van előadva; a helyen a király, mint végrehajtó bíró vánkossal díszített trónon ül, bal lábát átveti a jobbikra, jobbát mintegy bázulva emeli, minthogy a szentre hajtott nyílak, a feléből lenyúló isteni kéz által érintve, sértés nélkül a földre hullanak. — Weiss, Costümkunde II. H. 403. lapján, így írja le a régi rendeletek szerint a bírót. Der Richter sitzt als ein grimmender Löwe, den rechten Fuss über den linken schlagend. — Hogy ez akkor nem volt az illem ellen, kitűnik abból is, mivel a hírneves Klosterneuburgi ciboriumon az egyik propheta szintén jobb lábát a balra foltéve ábrázoltatik. (Mitth. der k. C. Commis. Wien. I. 864. 43. ábra.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

jogart tart, balját az eléje hurezolt szent felé terjeszti. A kötözött kezű, koronás szentfényű nő egy egyeneskardu szűk ruhás bakó erővel tolja a király elébe, míg egy másik szakállas jobb oldalán áll; ezen csoporthoz tartozik még egy kardos öregebb ember, ki bámulatát jobbjának fölemelése által látszik kijelenteni.

A következő csoport közepén, egy háromágu bokor lombjai mögött ledülve látszik a szent nő fejét, mely még koronával és a dicsfényvel van rajzolva, jobb könyökére támasztja; mellén a pálmaág van feltüntetve, melyet baljával tart; közvetlenül jobbra egy változatos színű keskeny ruhás fiatal hóhér az egyenes pallost irányozza fejéhez, míg e mögött egy másik koczkás zubbonyu, fürtös fejű ifjú mintegy parancsolólag a szentre mutat.

A szent fölött balra egy angyal lebeg, kezeiben a csfkos szélű kendő, melyben a dicsfényű lélek kisded képében ül. — Ezen csoporttól elfordulva szentfényű angyal magas gyertyát tart, keskeny inge majdnem bokáig ér.

Szent Katalin martyriuma-e ez, vagy inkább Borbáláé? — Én ez utóbbinak tartom, mert a szemközt fekvő déli sekrestye falon a szentet toronyba vezetik, míg a másig oldalon őt ennek ablakából kivezetik.

Mint hogy itt, csak a hamarjában készült egyik vázlatnak mását adhatjuk, érdekes lenne az egész kinzási kört legalább jó rajzban birni.

A keresztelő kúton kívül, melynek rajzát a XIII. tábla 2. ábrája alatt adjuk, míg a templom diszitményeiből is egy mintát mellékelünk, 1. 3. ábra. — Van ezen kívül az ódon templomban néhány csinos faragmány, t. i. sz. Miklós, evangelista-sz. János és sz. Borbála szobraik.

Mint egy eltűnő művészetnek nyomait fennakartuk tartani azon fali diszitményt, sgraffitokat, melyek egy jekelfalusi, már dűledező úrilak ablakai fölött még láthatók; ezeket a 4. ábra alatt közöljük, bár a középkori festmények körén kívül állanak. Ilyenek a Kárpátok alatt még másutt is találhatók; bár gyűjtetnének hasonló szorgalommal, mint a milyennel ezeket Myskovszky Viktor, kassai tanár eddig rajzaiban megmentette.

Zárszól a szepesmegyei falfestményekről hadd álljon itt még az, mit e festmények buzgó kutatója ír :

»A szepes székegyházi, lőcsei, kislomniczi, sztráskai, vibornai, krighi, topporci, marduri részint famennyezet-festményeken kívül érdekesek a szomszéd lipótmegyei: ludrovai (kutti) Mindszent-templom falképei, melyek azonban már a későbbi góthika szakába tartoznak, de sokkal szerencsésebbek voltak, mert a meszelő nem érintette.« (Vajdovszky János, Új Magyar Sion 1871. VIII. 624. l.

III. Észak-keleti csoport.

Ugocsa- és Máramaros-megyei falképek.

X.

Fekete-Ardó.

(Fekete-Erdő.)

Haa s Mihály, szathmári püspök, és a bécsi bizottságnak, mely a birodalomban létező történelmi és műemlékekre ügyel, hogy leírassanak, ismertessenek és megmentessenek egyik buzgó tagja, amint megyéje kormányát elfoglalá és azt mint jó és gondos pásztor beutazá, figyelmét kiterjeszté mindazon régi építményekre, melyekről a világ, mint ilyenekről, mit sem tudott, sőt a melyekről hivatalos tudósítás is ment fel Bécsbe, hogy azon a vidéken egyáltalán semmi nevezetese régi építészeti emlék nem létezik. Ezen igen kényelmes jelentés nem csökkenté Haa s püspök buvárkodási kedvét, sőt talán épen ezen leverő, de hamis jelentés volt az, mely őt kétszeres buzgalomra serkentette. És valóban, székfoglalásának első évében, t. i. 1864-ben már képes volt a világnak oly egyházmegyei névkönyvet nyújtani, melyhez hasonlót addig a hazában nem ismertünk, és a mely nemcsak a megyének egyáltalán hiteles forrásokból merített történetét adja, hanem a műemlékeknek is egy külön fejezetet szentel, a IX-diket t. i. Ecclesiae olim celebrioris czim alatt; a 154. és kk. lapokon pedig 117 kőtemplomot hoz fel a régi korszakból, a fatemplomokról egy későbbi jelentést tartott fenn magának.

Ezen általánosságon kívül még az egyes plébániáknál is fordulnak elő történelmi adatok, úgy, hogy ezen névkönyvet valóban az egyházi névkönyvek egyik legerdekesb előpéldányának és az építészeti régiségek gazdag tárházának lehet tekinteni.

Midőn hazánkban is az itt-ott előbukkanó falfestményekre némi figyelmet kezdtek fordítani, és a vas-szalamegyei festett templomok a birodalmi főváros szaktudósai előtt oly nagy feltűnést okoztak, lehetetlen volt, hogy a lelkes püspök saját megyéjében létező festményekről hallgasson, és azokat mind a m. tud. Akademia archaeologiai bizottságával, mind a bécsi központi bizottsággal ne közölje; és az adott utasítás szerint alkalmas festő hiányában, szalmapapírra másolatokat ne készítessen, melyek majd a kormánynak, majd a pesti szakférfiaknak bemutatvatván, az arch. bizottság leltárában letétettek.

Ezen falképeket Haa s püspök: Neu entdeckte Wandgemaelde in der kath. Kirche zu Fekete-Ardó im Ugocsaer Comitate in Oberungarn« czim alatt a Mittheilungen der k. k. Central-Commission in Wien 1864. 237-iki lapon ismertette; majd Henszlmann Imre röviden említi az Oesterr. Wochen-schrift 1865. VI. 203. lapján így irván: «Nagyon érdekessé válik ezen templom azon hat falkép által,

melyek az északi, ablak nélküli falat elfoglalják bár e téren még mások, de mai napon már ki nem vehetők nyomai is látszanak. A templom sokáig nélkülözötte a tetőzetet, ugyanazért az esővíz a képek fölötti mészteget lemoshatta. Nem régen a szathmári püspök (Haas Mihály) tető alá vettette a templomot és a kárt kifestetvén, az isteni tiszteletet ismét behozta. A képeket festészeti modoruk után ítélve a XV-ik század végére kell tennünk, és így a két év előtt fölfedezett vasmegyeieknél egy egész századdal fiatalabbak. Azon érdekes festmények külön munkában fognak kiadatni.*

A mit ezen közlésekből, de saját meggyőződéséből is tudok, minthogy a kegyes és vendégszerető püspök meghívására*) H e n s z l m a n n Imre és S c h u l c s Ferenc szaktársakkal együtt a helyszínére kirándultunk, röviden főlelitem.

Árpádkori okmányokból kitűnik, hogy Fekete-Ardó, azaz Fekete-Erdő vidékén, szászok, flandriaiak és Rhenus vidéki németek voltak letelepítve, kiket valószínűleg még Gizela királyné, sz. István neje új hazájába hítt meg és számukra bizonyosan előnyöket és kiváltságokat is eszközölt ki.

F e k e t e - A r d ó mezővárosának, mely Nagy-Szőllőstől délre, Ugocsa megyének majdnem közepében, a Szathmárból Mármarosba vezető országot közelében esik, régi katolikus temploma van, mely hajdan parochia volt, ma nap pedig mintegy félszáz hívével a királyháza anyae gyházhoz tartozik.

Ezén érdekes templom megvizsgálására 1864-ben szeptember 14-én estve értünk F e k e t e - A r d ó b a, és örömmel tapasztaltuk, hogy a templom északi, minden ablak nélküli falán mutatkozó képek, az eső és egyéb éghajlati befolyások ellen tető által védelmezvők.

A templom maga egyhajós.**) Kerek záradéku szentélyének belső hossza a diadalívig 4', innen a hajó nyugati falaig 7 1/2 ölet számítottunk; a szentély szélessége 3 3/4', a hajóé 4' 1'. A nyugati homlokzatu elég erős, de repedező és látrészekkel, valamint csúcsves ablakkal ellátott tornya van. A templomnak nincsenek tájmái, jeleül annak, hogy köbbohajtásokra nem volt számítva. A szentélyben igen csinos tagozatu két ablak van, a hajó déli falában pedig hármat láttunk, de a tagozat hiányával. Az építmény szegélyei faragott köböl készültek. Az egyedül egy pillérnek, mely a délkeleti falon látszik esvtője közönséges horony alakú, a talapkö-fedők pedig a régiséget tanusítják. A déli ajtó be van falazva; a tető pedig csak újabb időben, a javítás alkalmával, lett laposabbá.

*) E falfestmények ismertetése történetének kiegészítésül, közlöm az elefejelhetlen egyháznagy hozzám intézett levelei ki vonatát: A fekete-ardói falfestmények levetését már 1862-ben szent László napján ígérte meg Haas Mihály püspök, ha tudott volna szert tenni emberre, ki a várakozásnak csak némileg tudott volna megfelelni.

*) Fájdalom, hogy nálunk épen nem találkozik ember, kivel a két ardói templom falfestményeit lehetne másoltatni. — (1863 december 5.)

*) Fekete-Ardóban most dolgozik 11 inoz mérnök szalmapiárral, miután ügyes festész itt lehetetlen kapni. (1864. febr. 8-án.)

*) Gaude et laetare! így kezdektem jelen soraimat, mert megvannak a fekete-ardói freskok szalmapiáron, és csak most tudom, mily kincset bír a haza ezen festményekben. 122 nagy ívré léférék. Van hat nagy kép. A rajzok mestertiek, a csoportozatok ritka szépségűek.

Az egyiken, ni me omnia fallant, sz. István tórdel a szűz Mária előtt. Háta mögött egy német áll alahardával, feje fölött pedig angyal, szép koronát tart. — Szent László német lovag fogyerzetben. — Bemele sz. Antal csengettyűvel, a serts szintén csengettyűvel. — Aztán egy rajnai, vagy tiszai hajó evezővel, nagy-kis hal, rák, továbbá egy szent, madárral. — Sz. Mária és kis Jézus galambbal és aztán a legremekb a következő alírással: s a n c t A n n a + M u t t e r M a r i a s i g e n s o k g y ö n y ö r ű a l l a k. Egyik a Pater noster, a szent az Ave Mariát tartja kezében. — A német felírás ne tésék megütödni; mert Fekete-Ardóban, hol a templom áll, aztán a szomszomszédágában »Flandrenses» Thürczi szerint: Rheni accolat, lakrak; laktak pedig ezek ott sz. István ideje óta, mert V. István idejében 1291-ben a római pápa ezt írja: quod villae hae (nominatae supra) ab immemoriali fuerint reginales. — Le van rajzolva a templom, sőt még a mellette levő oros fatemplom is.

A összevett képen kívül, melyek mindegyiknek különös festett rámaja van, lehet még négy kép, erről az eső nem mosta le a mészteget, melylél bevakoltattak bizonyosan akkor, midőn a reformatusok a XVI-ik században elverték a templomot a katolikusoktól. A mészteget a négy képről csinány is kellene venni.

Mihelyt az illető mérnök kész lesz, az itteni marandó másolattal, azonnal megküldöm és eleve meg vagyok győződve, hogy igen kedves szolgálatot teendek az Akadémának a küldeményvel. Az eddigelő a »Mittheilungok»-ban megjelent szépségi falfestvények mesziről sem oly szépek mint az ardóiak; — de a jobb lesz, ha magok beszélnék majd a festvények. (1864. márcz. 11-én.)

**) Leirte: Henszmann Imre Archaeol. Közlemények IV. III. 145. l.

A templom belseje nagyon egyszerű; a szentségtartó hosszú négyszegű fülke, ajtócskája hiányzik; az oltár mögötti víz- és bor-ámpolnáknak való mélyedés csúcsíves; a papiszek, az epistola oldalán löheridomu ivból áll. Egyedül a torony alatti kapuzat az, mely az e vidéken látott templomok bejárásait nagyságra és csinoságra nézve felülmúlja; ez négyszeres horonyával, és ugyanannyi váltogató tompa körtélytagozatával a díszesebbek közé számítandó.

A még negyven év előtt itt létezett nagy csúcsíves vasajtó eltűnt minden nyom nélkül, mint-hogy ily művek néha máshol alkalmaztatnak; de talán fog még fölfedezése valakinek sikerülni.

*

A fekete-ardói templom sok viszontagságon ment át, mi valamint külsején, úgy belsejében is észrevehető. Építészte után ítélve, aligha hibáztunk, azt híven, hogy az a XIV-ik század végére teendő. Régi történetéről vajmi kevés hiteles adatunk van; a mit okmányainkból összeállíthattunk, ebből áll: Fekete-Ardó egész vidéke a királyi birtokokhoz tartozott, lakói hospites teutonici elnevezés alatt fordulnak elő, mi alatt. Haas püspök állítása szerint, flandriaiakat kellene értendünk, kik igen korán, állítólag már sz. István idejében, itten letelepedtek. V. István a magyar királyné jobbágyságait jogtalanul bitorolta, miért is Orbán pápa ők ezeknek jogos tulajdonosnégjuknak való visszaadására szorította. Az ugocsa-megyeyi telepítvények sok kiváltságot birtak, de a szomszéd nemes birtokosoktól is sokat szenvedtek. Fekete-Ardó biztos nyomát találjuk 1300-ban, melyben III. András király a viski vár és helység fejében, mint-hogy ezt V. István király Mikov és Chepan Marcheus comes fiainak Ugocha nevű prediumával azért adományozta, mivel Echelleus fivérük életét a király érdekében elveszté, midőn Ottokar ellen harczolt; részint mivel maguknak is nagy érdemük volt Rokoz, Fekete-Ordou birtokait és más kevesebbé népesített, quae sunt minime populosae, falut, mint Nyirtelket, mely egészen el volt hagyatva, adja, úgy mint azokat V. István király idejében régi birtokosaik birták. Ellenben, ha ezen új birtokukból akárki által kizavartatnának, V. István alatt birt viski várunkba vissza fognak helyeztetni. (I. Fejér Cod. dipl. VI. II. 253.) —

1319-ben a nagyváradi convent meghatároltatja I. Károly király parancsára Tamás fiának Jánosnak Ugocsa-megyében fekvő Bábonny, Pázsit, Halmi és Kókényes birtokait, hogy azok leginkább Nogház és Ordó villae regales határaitól specialiter elválasztassanak. (I. Cod. diplom. Comitum Zichy. I. 163. l.)

1337-ben határjárásról van szó a parte villae regalis Ordow, mely Péter mester az egri káptalan egyik karpapja és Szirmai Márton előtt, mint homo regius közbenjárására történt. (Fejér Codex. diplom. VIII. IV. 274.)*

1347. Morocsoz beregi főispán in villa Ordo (vajjon Fekete-Ardó-e ez?) tartja a megyeyi ulést (Cod. dipl. Com. Zichy II. 252.) és 1353. szintén Ordon tartatik a megye ülése (u. o. 536. l.)

1365. Lajos király János fiának János mesternek, és Zovard fiának Ardó Györgynek királyi udvar apródjának, a király személye körül szerzett érdemeikért, Ugocha- és Biharmegyében fekvő birtokaikra nézve a pallós-jogot adta. (Fejér Cod. dipl. IX. III. 490.)

1383. Szőlős-megyében több nemes közt, Ardói Zouárd is hatalmaskodást gyakorol Baláson a szőlősi birón, Jakab fián és nején, kiket nehezen megsebesítettek. (u. o. X. I. 93.) Erről és a megtörtént bünvizsgálatról lásd : Szirmai Cottus Ugocha. 99. l.

1406. János Ardói Zouard fia Lászlónak Lupy (Laaph vagy Laph) Lórand fia házáat megtámadván, ezt és Miklós fivérét meg akarta ölni; ennek következtében János köteles volt állított ártatlanságát a leszei Convent előtt esküvel 1411-ben bebizonyítani. (Fejér Cod. dipl. X. V. 195.)

*) Eredje mondja Lehoczky Tivadar, Vasárn. Ujság 1863. év 89. l., hogy 1337-nél 5 nem ismeri régebbi számot; ekkor orosz származásúak birtak ezen vidéket, jelesen Ondrej pan, ki Perényi Miklós ellen perelt. 1417. András (Ondrej pan) családjának tiszte Hellele ellen folyt a per Kustalji Jakes Istvánnak sertési Oroszából való elkergetése miatt. Végre 1449-ben Perényi lett a helység birtokosa, és ez is a nagy-nyalábi birtokhoz tartozott.

1411-ben Fancsika ellen kellett Ardó Miklósnak az általpataki birtokrésznek határjárását kérni, mely $1\frac{1}{2}$ ekényi területű volt. (u. o. X. V. 220.)

1416-ban Mihály presbiter, plebanus de Ardo, és a Verbeuczi birtokosok, úgy mint László és György ardói Zouardnak Jánosnak fiai Miklóst Loránd fiát fegyveresen támadták meg és meg is besítették (u. o. X. V. 673.) és ugyanazon évben Discretus vir Michael presbiter, Plebanus de Ardo egy birtokrész osztásán jelen van (u. o. 739. l.). Ugyanazon évben Mihály ardói lelkész, Verbóczy Dávid fia el volt itélve a Laapi Tamás megsebesítéseért, egy jobbágy nehéz sebesítéseért és nyaka töréseért 24 aranyforint fizetésére; de ennek csak $\frac{1}{2}$ -át fizette, miért is Zsigmond királytól az egész összegnek megfizetésére intetett. (u. o. 675. l.)

1430-ban a Perényieket vezette be ezen vidékre Zsigmond király. (u. o. X. VII. 225.)

Most egész egy századig hiányzanak adataink, de hogy 1525-ben Fekete-Ardó tekintélyes helység volt, kiténik abból, mivel a 14. országgyűlési törvényczikk értelmében és az 1545. 25. cikk szerint plébániája az ország elsői közé tartozott, és háboru idején két lovast kellett kiállítania; mai napon Fekete-Ardó magyar-orosz mezőváros, mintegy 1200, nagyjórészt görög-egyesült lakóval, de ezen mezőváros, így írja Lehoczky, »engedelmlem legyen mondva, inkább egy jókora faluhoz, mint egy városhoz hasonló.«

1560-ban a hatalmas földesúr Perényi Gábor a plébániát seregével körülvette és Károly István lelkész és szomszág által kényszerítette templomának a protestánsok számára való átadásra. (Szirmay, notitia Comitatus Ugochensis 138.) Ezen időpontra lehet tenni a reájuk nézve botrányos képek bemesezését, melyeket elhagyottságában a reájuk hulló eső ismét láthatóvá tett, midőn a templom b. Perényi Zsigmond által 1754-ben, tehát mintegy 200 év múlva, a katolikusoknak ismét visszaadott; de egy háromszáz év előtti szélvész által tetejétől megfosztott, és a hajó a sisaktalan toronynyal együtt földől nélkül hagyatván, az isteni szolgálat a még bolthajtással bíró szentélybe szorult.

Igy jöttek a nevezetes falképek napfényre*) bár remellenünk lehet, hogy a méسرtégen alul, hol még néhánynak kell lappangania, ezek is fel fognak szabadatnani.

Vizsgálódásunk alatt, bár a folytonos esőzés és borult idő nagy hátrányokra szolgált, mégis si-

*) Hogy ilyen nevezetes fölfedezés alkalmával a hírlapi czikkok el nem maradtak, természetes, és hogy ezek a képek fölfedezése történetéhez tartoznak, késősen felül áll: a miért is azokat, melyek tudomásunkra jöttek ide mellékeljük. Így olvastuk: az egy árpád ivadék véreiről való értekezést, a Fővárosi Lapok 1864-ki folyamán márcz. 26. 71. szám 283. lapján; hasonló valamt találunk: »Egy Árpád-árvadék« cím alatt, t. i. »egy levelező azon véleményben van »hogy ez alak (melyről bizonyítottunk, hogy sz. László ábrázolja) első apostoli királyunk, sz. István, s ha nem is eredeti arczképe, mindenesetre az árpádai királyoknak ránk nézve annyira érdekes jellegét fogja előtűntetni, kiket a művész valószínűleg ismert. A mondott alak erőteljes zömök termet, válláig fűrűző tömött hajzat, csinos bajusz szőrkákkal. Az arcz bátorított magyar típusu, mi annál inkább kiemelendő, miután a mögötte levő testőrnek német jellegű arca van. A korona korántsem a maihoz hasonló, ennek mintája nyúlt alsó része.

A freskókat, egy flandriai művész (?) készítenyeitől exorcja (Haas püspök) életnagyságban szalmapipróra lemezoltatá, s az akadémiának ígerte megküldeni. Annál több figyelmet érdemelnék, miután Fekete-Ardó a magyar királynak birtoka volt.

E czikk a templomot XII. századbeliinek mondja!

Említi ezen nevezetes templomot a »Pesti Hirnök. 1861-ik év 264 számában, a honnan ezen czikk az Arch. Közlemények II. kötet 313. lapjára át is vettett. Ennek következménye az volt, hogy a m. tudom. Akadémia a szathmári püspökhöz folyamodott és őt a képek lemasoltására fel is kérte.

Ugyanazon Közlemények IV. kötetének 145. lapján Dr. Henszlimann Imre, bár röviden, szől ezen képekről, azon kívánságát fejezve ki, miszerint ezek a templommal együtt egy külön monográfiában ismertetnénk.

Az 1864-ik szathmár-megyei papi névkönyvben pedig maga a püspök ír érinti ezen templom viszonytságait. (I. Schematismus Cleri Almae Dioecesis Szathmarinensis. a 120. lapon)

A »Sürgöny« 1864-ik 90. számában a Tárca hoz egy cikket ezen cím alatt: »Ugocsa-megyei Fekete-Ardó község rom. kath. templomában újonnan fölfedezett falfrisegeiről.« — Az egész czikk, úgy látezik, Haas püspök úr magyarázata nyomán készült; legvalószínűbb sz. István koronázása, sz. Ágnes lefejeztetése, és más effélék erre látszanak mutatni.

Az »Idők Tana«-jának 1864-iki évfolyama ezen falképekről két cikket hoz, t. i.: 270. lapon Gyurits Antal írja: »Megbecsülhetetlen fölfedezmények a hazai művészet oszkarából«, melyet márcz. 17-én írt, és ez némileg a Fővárosi Lapok közleménye eredetijénél is tekinthető. — A második cikket »Még egyszer a fekete-ardói árpádokról emlékekről« a 76—127. számban maga a szathmári püspök írta. Némi történelmi bevezetés után kétségbe vonja maga is »hogy a művész flandriai volt, mint Gyurits állította; de szent Antal képénél 2 sestet lát, hol mi csak egyet vetünk észre. — Ezen cikket után jegyzékben felhozzatik a Vasárnapi Ujságban 1863. 10. sz. a templom rajzával közölt cikk, melyben Lehoczky Tivadar csakugyan említi a fekete-ardói falfrisegeket, de hogy e templomot Korintovics oroszai építették volna, magunk is kétségbe vonjuk.

került az ardói képekről alaposabb tudomást szereznünk, mint ez a festmények rossz karban léte miatt Haas püspök ő nagyméltóságának lehetséges volt. Hozzájárul még az is, hogy becsük kezdetben túlságosan emeltetett és azért, mivel e vidéket német gyarmatosok lakták, némely tárgy nem egészen hiven magyaráztattott.

A talajból 5' 2"-nyi magasságban négy ugyanazon vonalon álló, majdnem 7'-nyira emelkedő, de a szélességben változó képet látunk. A diadalívhez legközelebb álló, hazánk dicső szentjét sz. László királyt ábrázolja; a majd egy öl széles képek kerete, három oldalról maga körül tekeredett nyílt szalagot képez, világos részén sárga árnyékban barnavörös színhangulattal. A két alsó szöglet rácsosozatszerűen van díszesítve; a keret alapja szürke.

A képsorozat többi keretei is, melyek vagy két- vagy több különféle színű, változtatva egymás mellé rakott hossznegyzetekből, vagy változatos lombozatszerű cifrázatból látszanak összeállítva lenni, a famozaikok (marqueterie) modorát utánozzák. A színek: sötét-vörös, barna, fehér és szürke fokozataiból állanak. Bal oldalon sárga szegélyű fatámlaszék áll, melynek háta háromszögű ormozatu és egyszerűen kunkorodó vonalakból készített felgumókat utánoz; maga a hátlap gyémántos mezőt mutat. — A különben dísz nélküli széken ül a b. szűz magas sudar alakja, karczolt szentfénnyel, arcza egészen elhalványult, haja fíáéval együtt szőkés, öltönyét vörös-sárga szűk ujjú alsó ruha teszi, és bő redőzetű kerek mintával díszített köpeny, mely lábait egészen elfedi. Térdainál a mintegy kötött, sárgás-vörös zubbonykájú kisdéd, kereszt s nimbussal, melynek talaja sötétbarna. Jobbjával anyja a kisdéd Jézus által jobbját tartja, baljával pedig az előre hajlott támogatja.

Ezen alakok előtt térdel összetett kezekkel, fiatal arcza, vörös haja, keskeny bajszu, de tömör szakállu, szentfény által jellemzett férfi, ki nem az előtte ülő szentekre, hanem inkább a nézőre tekint. Sárgás, hosszú redőzetű köpenye egész alakját és lábait is fedi; csak kezei alatt látható a kifelé fordított violaszínű béles. Feje fölött egy őreges, aránytalan feju, vörös haju, kurtu testű és széles recézett ujjú angyal lebeg, ki a lilomos szürke koronát az áldó Krisztus felé nyújtja. A térdelő király mögött áll a bajszos, szakáll s minden arckifejezés nélküli, apródja. Ennek is vörös hosszú haja van, süvegje siesakszerűen kerekded, hátul felhajtott szélű, elul vértetve van. A főveg minden szélét fehér gombok ékesítik. Fehér kabátja redőzete, térdeit alig őrí. Mellén át balról jobbra sinor van átvetve, derekát pedig kötélszerű öv szorítja, melyről két szíjjacsokán a markolatával kifelé hajló tör lögg; mindkét kezével hosszunyeli bárdot tart.

E képről Haas püspök azt vélé, hogy a b. szűz előtt térdelő sz. Istvánt ábrázolja (i. h. 241.) a szék derekát pedig valamely kunyhó pitvarának tarta. Igaz, hogy itten László király ellenkezőleg mint őt Veleméren, Turnischán, Zsegrán láttuk, térdelve fordul elő; da a koronát feje fölött tartó angyal, és a bárdját, mint jellemző fegyverét, vivő apród eléggé bizonyítják nézetünk helyes voltát.

A következő kép jobbra csak 5' szélességű. E festmény csak két álló szentet ábrázol; jobbra bő redőzetű ruhában remete sz. Antal jelenik meg; de arcza keskenyen szegélyezett verhenyes csuklyája alatt fölülről csak szeméig látható. Egy nagy folt mind az ő, mind a mellette álló női szentnek képét egészen megsemmisíté. Jobbjában nem, mint festeni szokták, T alaku egyiptomi, hanem kettős keresztet és egy harangot látunk; balja erős mankós botra támaszkodik. Alatta csak három betű és az is rozslu olvasható, aligha nem (Sanc) tes vagy (An) ton (ninus Heremita maradványai. — A szent előtt és reá tekintve áll kedvencz sertése a jellemző csemettyével. — Svédhorban a tegelsmorai templom mennyezetén e szent fején kalugersüveg van, felöltönye csuklyás, a T-féle kereszt mellének bal oldalán látszik, jobb-jában könyvet, baljával a köpeny ránczeit tartja, csemettyüs sertése feléje vigan ugat (l. Mandelgren i. m. XXXII. tábla.)

Az egyház ősrégi szentjétől jobbra, valóban szokatlan tisztelettel, látni egy koronás női szentet. Köpenye festői ráncokban foly le karján alul; hosszú alsó ruhája a lábakat el nem takarja hanem fehér cipőit láttatja. A világos zöldes köpenyek felső egyenirányu redőzetek öbléből kilátászik a mutatóval fenyegető jobb, míg a köpeny redőzeteivel takart balon a tátott száju, kunkorodott farku sárkány ül. A szürkés-kék alsó-ruha a mellen és ujjon gombokkal vagy kapcsokkal látszik összefüve lenni.

A szent lábai alatt a keskeny keretben jól olvasható ez: *Santa Margareta vir (go).*

Színészere néve a felső ruhák vörösek, a csemettyük sárgák.

A jobb felől következő képen a festő ismét jobbra szent nőt, balra férfi szentet tüntet elő. A bajsz és szakáll nélküli, szőke fűrtök által kerített, arccsal felénk álló fegyveröltönyű dicséfnű vitéz sz. Lajos franczia király. (I. 57. ábra.) Szűk, csak csipején alul érő kabátja dülénydedesen recézgett,

57. ábra

vörös hálózattal és fehér pontokkal, vagy mint sötét szürke színezete sejdített, talán dülényes vas lemezekkel borított bőrből áll; ujjai egyenköztlen hullámzó szövethől készültek; e fegyveröltöny alul egyenesen el van vágva, de mind honaljánál, mind itten csipkésen rakott lemezek vannak erősítve. Kesztői rákfarkszerű lemezekkel védvők. Csíkos szűk nadrágjának térdei és lábai vastagoztatnak és pikkelyesek. A XIV-ik század divata szerint, nyaka körül erősített hosszukás, nyolczas szemű lánczokhoz jobbra a markolatával lefelé hajló tör, balra az egyenes, széles, hosszú kard van erősítve. A jogart, mely fölül három águ liliomot képez, jobbja tartja, balja pedig bal lábánál álló, vörös lombozatu, kerettel ékesített pajzson nyugszik; ezen a jerusalemi keresztnek felső része tűnik fel.

Emo szentet, melyet már paizsa is eléggé jellemez, Haas püspök sz. Imrének gondolta, míg a melléte álló szentet Gizellának lenni álltá, alkalmasint azt hívné, hogy a hálás németek ezen párfogóikat akarták leginkább tisztelni. Azonban a női szent fejét gyöngyös párta ékesíti, szentfénye vörös, körülete fehér gyöngyös; szög-haja szabadon hullámszik le vállaira. Egyenközü redőzetekben lecsüngő köpenye sötét violaszínű, alsó ruházata pedig meggy-vörös. Jobbjában ötszirmu fehér virágot tart, a köpenynyel takart balján pedig báránka ül*)

Ha ezeket mind nem látnók oly tisztán, mert ezen alakok leginkább lábaiknál romlottak el, már az eléggé olvasható felírás is nézünk helyes voltáról tanuskodik; mert a női szent alatt ezt olvassuk: Sancta . agnes . virgo, és folytatva a király alatt: Sanctus lu (ludovicus rex-nek kellene állania.**)

*) A katolikus egyház legrégibb szokásához tartozik a szenteket, főleg, ha az Istennek valamit feladoznak, az áldozatot földi kézzel nyújtani át. Erre a régi iconographiából számtalan példát lehetne idézni; mai napon, úgy hiszik, azon tisztelet, melylyel a szertpapok a szent edényeket csak fehér ruha közvetítésével nyújtják át a misézőnek; a velumok, melyekkel a főpásztori botot tartják stb. nem egyebek, mint az Orégi szokásnak következménye.

**) Mellékeljük a Haas-féle értekezéséhez csatolt, nem épen sikerült fametervényt, említett azt, hogy a m. tud. Akad. archael. bizottsága Dr. Henszlmann Imrével sokkal jobb rajzot bírt.

Az alsó képsor legszélesbike majdnem 10 lábat foglal, és két csoportból áll. Jobbra sz. Ilonát látjuk; l. 58. ábra), ez szép, magas, fejedelmi alak; feje fátýollal van takarva, melyen lilíomos sárga korona ül, körülötte a vörös, fehérgyöngyös szentfény. Világos szürkés, vörösbe játszó, lehajtott gallérú,

58. ábra.

violaszíntű béllésű, nagy redőzött köpenye csak térdén alúl ér, ezen alúl jobbja nyulik ki, a baljával tartott keresztre mutatván, melyet egy térdig földben álló férfi átölel, míg a másik vassal szegélyezett faásóval dolgozik, melynek mainapon is Jablonkán (Arva-megyében) használatban láttam. Ezek ruhája violaszínbé játszó sötét-szürké, az egyik cipője hosszucsőrös. E jelenet alatt olvassuk:

Sancta (Helena mater) Constantini. † † †

E három kereszt a szent keresztnek feltalálására vonatkozik. — Ugyanezen szent, ki a mármaros-szigethi és mártványzi templomban hasonlólag van festve, másképen jelenik meg Mandelgren XXXII. tábláján a tegelsmorai templomban, itten t. i. egyedül áll, mind a két kezét az előtte álló T alakú keresztre téve.

Az összeállításra, valamint tárgyára nézve is fölötte érdekes a szent család csoportozata, melyet már egyszerűbben mint Metterciát a veleméri templomban láttunk, bár vannak ennél még gazdagabb kifejlődései ezen eszmének, melyet alább felhozandunk.

A képek alapeszméjét képviseli sz. Anna; ez a többi alakoknál jóval nagyobbra festetvén, háttérben áll, és mind a három leányát átöleli. Középett, mint királyné, ül a b. szűz, világos violaszíntű köpenye két sor fehér gyönggyel van szegélyezve és harangidomu casula alakban foly le ölébe; sötét-vörös ruhája fehér szalaggal és egy sor gyönggyel van díszítve, csúcsos cipője fehér. A szűz anya jobbájában sárga almát tartva, baljával a fehér madárral játszó egyedüli fiát tartja, ki keresztfénye által ismertetvén, jobb kezével anyját cízírogatja. Jobb oldalon áll a boldogságos szűz egyik nővére, kire anyja: Anna, kissé kinyújtott jobbát teszi. A szent nőknek fejeik fátýolosak, sőt Annáé kettős csipkézett fátýollal van borítva, míg a b. szűz szőke hajban díszlik. A szentfények vörösek, gyöngykeretűek, a kis Jézusé fehér kereszt. Sz. Anna köpenye fehér-sárga keresztekkel; Mária Salome ruhája szürké,

köpenye sötét ibolyaszínű. E szent asszony előtt négy szentfényes vörös és szürke ruhás fiú áll, kettjének írótlábján van, **Pater** a másikkak: **ave ma**

noſter
qui es in
celis ſane
tiſſimetur;
dominus ſzavakkal;

a harmadik csukott könyvet tart, és a negyedik a kis Jézusra mutat. A bold. ſzüzet kivéve, mind meztlábaskak.

Balra áll a másik Mária, arczán és teſtén keresztül nagy folt vonulát, mely e képcsoportot nagyon károsította. Egyébiránt látjuk, hogy maga előtt álló két fiacskája fölött kezeit, mint nővére, tartja. Köpenye sárka, bélése violaszínű, czipője fehér. A szentfényű fiuk közt a jobbra álló ſzürkés-vioaszínű, a másik, ki kezeit imádságra összekulesolja, vörös ruhában van. Ezeknek, valamint a jobbra álló fiuknak öltözete is cſepejüknel övvel szorítottatnak öſsze.

Ezen kép alatt olvassuk:

Sancta . Anna . mater . matris . (domini) . noſtri . ieſu . cristi .

*) Sz. Anna, Jakab protoevangeliuma I. fejez. nyomán, Joachim neje volt; más egyházi rege szerint három ſérje volt, a mindegyiktől egy Máriát ſzült. — A ſzent családnak, mint mainap nevezük tágabb értelemben, számos előadáſával találkoznak a középkorban. Wohlgemuth Mihály, a zwickau Mária-egyház számára festett oltárképen ezen ſzent egész családjával van előállítva, és ezen verſsel magyarázva:

Anna ſolet dici tres conceptae Marias,
Quas genuere viri Joachim, Cleophas, Salomoque.
Has duxere viri Joſeph, Alpheus, Zebedaeus. —
Prima parit Chriſtum; Jacobum ſecunda minorem.
Et Joſeph juſtum peperit cum Symone Judam.
Tertia majorem Jacobum fratremque Johannem.

(Otte, Handbuch der kirchl. Kunſtarchaeologie, Leipzig 1854.)

A magdeburgi sz. Möriz-domban Anna a kised Jézussal van feſtve, mellette a b. ſzűz olvas, hátuk mögött vén férfiak, egyik Józſef, láthatók; Mária Salome mellett két inges gyermek játszik, mögöttük iſmét férfiak állanak. Annától balra van Mária Cleophas négy játékos fiával, de ezeknek nincsenek tábláik, mögötté ſérje áll. E képen együttvéte hat férfialak látható.

Ezen előállításnak egyik változata a marburgi sz. Erſébet templomában látható sz. családnek képe. (Förſter, Denkmale deutscher Bildneri und Maleri. Leipzig, 1858.) E képen is sz. Anna, mint matrona, térdén tartja az anyjához kívánczó kisedet, kit a jobbra álló boldogságos ſzűz magához ül, játékszerét, a golyót, öreganyja tartja jobbáján. E két nő mögött ſzakállas ſérjeiket látjuk. E csoporttól jobbra ül Mária Salome, kisebbik fia a nyitott könyvvel játszik, a harmadys nagyobb fiú indulni kszűl; baloldalon ül arcczal a néző felé fordítva, Mária Cleophas; két kisebbik fia lapozgat az öleiben fekvő nagy könyvben, a két nagyobbik lábánál ül és a ſzámaloyon fekvő boldogságos olvas. Férjiek hiányzanak; de az egész feloldás mutatja a nagy ellentétet az ugcna-megzei merereven, sarmen álló alakok, és ezen eleven és kellemesen változatos előadás közt, melyet még az arczok szépsége, a ruházat hibátlan redőzete rendkívül emel.

Mindezek közt legteljesebb sz. család előállítás a, melyet a nem is ismert lptómegyei sz. arccsányi ſő templom jobbra álló ſzárnýtoltárán találtam. Nevezet ezen oltár nemcsak a csoportok változatossága miatt, de főleg azért, mert a csinosan feſtett és jól kivethető alakok mondatſzalagjaikban neveket is mutatják. A középdſzelyhen ül: Sancta Anna Jézus Krisztussal, jobbra mögött: Joachim, Cleophas, Salome; bal oldalt a b. ſzűz, és a mögötté álló sz. Józſef foglalja el. A jobbra nyiló ſzárný két képcsoportot tüntet fel. Az alsón Mária Cleophas ül, öleiben sz. Simonnak, a szentfényes alakok: sz. Simon, Joſeph Justus, sz. Judás és Jacobus minor. A felső ſzárnýban jobbra áll: Alpheus és Asmeria, középtét Emerius; balra alul: sz. Servacius mint kised, kit anyja Memelia tart. E keretben csak Servacius van szentfényűvel díszítve. A balszárnýnak alsó keretében ezek fordulnak elő: Mária Salome, öleiben az evangeliomus sz. Jánosnal; tőle jobbra az öregebb sz. Jakab. — A felső képhez jobbra sz. Erſébet öleiben tartja a keresztelő sz. Jánost; balra állnak szentfény nélkül: Zacharias, Elisab és Zebedaeus.

A kép két szélső ſzárnýa a magyar ſzent Erſébet életéből vett jeleneteknek van ſzárnýa.

Ezen sz. Annához hasonló kép van a fricschi (karinthis) sz. Péter templomában, az 1523-ból való festményen a ſzent család gyermekek gyümölcsöztájának, egynehány virágserép, madarak, gyümölcsös táll képezik az előtér mellékleteit. (Mitth. der k. k. C. Comm. in Wien. VIII. köt. 197. l.)

Hasonló, igen élénk előállítással látjuk ugyanazon tárgyat a m. n. muzeum egyik táblás képen, melyet a régészeti öſztály a b. Bésán-féle hagytékól nyert.

Mínthogy ezen tárgyat már napon a divatból kiment, és sokféle balmagyarázatra adott már alkalmat, jónak tartom itt fölemlíteni azon festményt, mely ſajátosság szerkezetű, egy ismeretlen mesteröl a XV-ik században Nouvel en a L'art chrétien en Hollande et en Flandre par Taurel, Amsterdam 1872. 2-ik füzetben kijött. »L'offrande expiatoire du Nouveau Testament« cízzel bír, és mint az ó- és az új-zſevetség jelképezésének tekintelik. — Az egész, bár igen eredetileg van előadva, még sem egyb, mint a ſzent család. A közlő ſzűz az öleiben jobbra ülő ſzent nő egyike, melynek nyitott könyv az ocular fekszik, és Anna; mellette furkós pástortóbot tartó ſucca áll, mögötté pedig magas tarbános, kesztűs kezeivel, botra támaszkodó főpap, Zakariás. Sz. Annától jobbra a boldogságos ſzűz ül, öleiben Krisztust tartja, feje, valamint a többi szentek a nimbus nélkülölzi; de fejtaikarója sincsen, hanem bő haja vállain lehallamzik. A Zakariához fordult nagy ſzakállú, baljával lilomot tartó férfi világosan sz. Józſef. — Balra az előtérben bő redőzött ruháa nő ül szemközti, arcczal a képből kifelé nézve, míg az öleiben tartott ſucca kezét a kis Jézus felé nyújtja. Ez kétségeltelen keresztelő sz. János,

A felső sorban a diadalívhez közelebb álló kép két alsónak szélességét foglalja el, míg magságát arányosnak, és a szomszéd képnél is nagyobbak találjuk; szélesebb kerete díszesítve van kajsztán álló négy keskeny szürm virágokkal. (E kép nemcsak a személyek száma, a jelenet eleven és helyes feltétele, hanem a rajznak elég jó kivitele miatt is legjobbnak mondható.) A hullámozó tengeren, melyet mint a római rakműveken és középkori festményeken többször látjuk, minden irányban úszkáló halak, rákok stb. jellemzenek, egy díszes, széles gallérral ellátott, szemszörs levelekkel ékesített, fehér paláttal fedott fényugaras szentet (Pétert) látjuk merülni és jobb kezével a hajó után nyúlni. A hajó orrán, mely fölött a felfújt hatalmas vitorlának díszes szegélyű sátra körszelvényt képez, ül keresztfénnyel nyugodtan az üdvözítő, jobbának mutatójával ég felé mutatván, és a remegőt bizalomra intve. Ruhája sötétkék, köpenye sárgás-vörös fehér gallérral. Balkezelével Péter kinyújtott balját fogja. A hajó kormánylapátját egy csúcsos süvegű szent tartja, ruhája sárga, gallérija barna-fehér reczés húzóakkal; a többi kilencz szentfényű szakállas és szakáll nélküli alak közt egyik pütkökkel tarkázott fehér ruhában van, és szegélyezett kendőjével arcát takarja, és sir, míg a többi sárga, hatágu csillagos, vagy kék és fehér pontos ruhában a veszély miatt aggródni látszik. Az árboczfának az alakok fölött csak nyomai látszanak. — Szép, hatásos festmény, melynek alakjai kivételesen az előállítással foglalkoznak, míg Péter itt is a képből kifelé tekint és szakálltalan arcát mutatja. Egyike a jobban fentartottaknak, mert csak a felhők vannak rongálva és a tengernek egy része. Ezt a leíró püspök úr a leginkább romlottak közé számítja, holott mi minden alakot tisztán kivettünk. Meglehet, hogy előbb kevésbé volt kivehető. — E képhez hasonló az, melyet 1308-ban Duccio festett; ezt az apostolok meghívása cím alatt adja Förster Denkm. ital. Malerei, Leipzig 1870, a 18. táblán; de e képen Krisztus jobbra a parton ül, míg Péter a hullámok fölött ingadozik, és a többiek vagy a halászatban emelkednek, vagy a hívóra egykedvűen néznek.

A jobbra álló utolsó kép, a leírnál jóval alacsonyabb, felső bal szögletében egészen el van rongálva és egybeült a pusztá vakolatot mutatja; miért is bajos volt azt helyesen leírni. Hosszabb vizsgáldozás után ebben állapodtam meg: jobb oldalon sz. Pál áll, verhenyes szakállal, ruhája fehér, a köpeny sötét-violett-színű, bélése sárga-vöröses, narancs-színű; jobb kezében hatalmas egyenes pallost, baljában tanítói jelvényt, a barna, fehér metszésű könyvet tartja. Arca és egyéb részei lepatantak. A tér épebben fennmaradt részében szikla-táblákat látunk lerakva, melyek a Jordán medrért képezik; középet meztelen alak áll, balját lefelé tartva, a másikkal valószínűleg az ég felé mutatott; mellette ugyanegy magasságban keresztelő sz. Jánost ismerjük fel, ki fehér öltönyvel bír, melyet barna zsinag tart össze, köpenye szintén barna és térdén alul végződik. Ezen alak bal kezében a nimbustól körülvezt zászlós »Agnus Dei«-t tartja, ez alatt pedig két stola-forma, himzett szegélyű kendőnek vége lóg le. A jobb kéz és a fej elpusztult. *)

Itt tehát Krisztus kereszteltetése fordul elő; az üdvözítőtől jobbra, mintegy lépcsőzetes szikla-emelvényen egy alaknak térdén állni ruháját és lábbelijét látjuk; az említett három alaknak felsőbb

míg a magas fejlődű matrona sz. Erzsébet. Mögötte az előtér felé néző és a góth templom egyik oltárhoz támaszkodva áll egy fiatalabb nő magas fejűvel, sötétzöld ruhában. A templom belsége felé fordúlva és mintegy az ottan elfoglalt gyermekre felé nézve, ül egy olvasó nő: Maria Cleophae. Az említett nők közt a hajó közepén ül az egyik: kelyhet tartván, melybe a másik tétel, kis hordóból bort tölt; a harmadik, mögöttük állva, figyelemmel kísér ezen foglalkozást és baljával egy botra támaszkodik, melynek végén egy nagy fűrés látezik. A negyedik hát hátulról szemléljük, ez, hogy szintén a templombeli szolgálatához való tartozásból belizonyít, hosszú botra alalmazott gyertya-oltárral a jobbn egy gyertyákat oltogatja. Az oltáron magán Abraham áldozata, annak szerint János fejtelete (?) van ábrázolva.

Az evangélium oldalán három férfit, mintegy beszélgetve, látunk; egyik háttal áll felénk, jobbában botot tart; a másik nagy szakállú és turbános öreg, ki előtt a fiatalabb állván, az oltárra támaszkodik. Az epistola oldalán szintén két férfi beszélget; az öregnek, ki arczsal felénk fordul, csúcsos, lehajtott karimájú kalapja van oldalt föggy szalagokkal, melynek ma is a főpapi infulákró lógnak, a másik tartásra néző fiatalabb, hátulról van rajzolva.

A csik szerzője elfoglaltságából az oltár körüli személyzetet ő-testamentominak mondja. A többi alakokat számba se véve, a gyermekeket csak a miszbe — új-testamentomi áldozathoz — valóknak tartja, ellentétét az Abrahami vérs áldozatnak.

Innen ismét kitűnik, mennyire szükséges a keresztény iconographia ismerete, ha a középkori művészet termékeit akarjuk magyarázni; azért, bár sok eltérést látunk a szent cselekvények és egyházi tárgyak előállításában, annyira még sem ment azon kor szabadosága, hogy mint Rubens egyik képéről állítani akarnák, a szent családot úgy állítsanak elő, mint azt a »Favágó« című képen előtűntetve látjuk.

*) Ezen képek rajzait még boldogult Schütz Ferencz készítette az archael. bizottság számára, melynek képfészlete közt láthatók. —

részei mind hiányoznak. — Feltűnő, hogy a Jordán hullámai a kereszteltnek alsó részeit, mintegy felemelkedve nem födik, mi talán azért hagyatott el e képen, mivel a keresztelendő mintegy rövid uszógatyával van ellátva. A sziklán álló alak talán egyik a népből, ki tanítja a keresztelésnek, vagy talán angyal, ki a ruhát a keresztelt felé tartja; mert alba és dalmatika vagy casulaszerű barna-vörös felöltönye ezt gyaníttatja.

Haas, a már idézett munka 241-ik lapján ezen képről azt állítja, hogy az sz. Ágnes lefejeztetését ábrázolja, s ennek következtében a sziklán álló alakban a hóhért véli fölfedezni.

Kár, hogy a lelkes főpapot a kora halál gátolta kívánsága teljesülésében, hogy a még mészkéreg által födött képek felszabadíttatnak és szakértő által megújíttatnak volna; mert hogy az érintetteknek kívül még a képek alatt diszjémények vették körül a templomot, és hogy még főlebb és a mészréteg alatt is vannak festmények, már az is bizonyítja, mivel a szentények és alakok körvonaltól karczolásai mindenfelé észrevehetők. Abban, hogy a képsor többi részeinek lehámozása által talán valami újabb, különös helyi viszonyokra, vagy egyáltalán történelmi becsü jelenetekre akadhatnánk, azért nem osztozhatom, mert már az előttünk fekvő hat képből látjuk, hogy a felső sor valószínűleg az evangéliumi történet cyclusából állt,*) mely a szentélyben folytatva, Krisztus vacsoráját, fölfeszítését, feltámadását, mennybe-
menetelét stb. foglalta, míg az alsóban országos szentjeink, a templom védszentjei, vagy az építő család különösen tisztelt pártolói ábrázoltattak. Nagy hálára volnánk kötelezve, ha valaki a még mészkéreg által takart képeket napfényre hozná. Mi, azon rövid idő alatt, melyet F.-Ardón töltöttünk, — kellő eszközök híjával is lévén, képtelenek voltunk e munkát teljesíteni.

A képeket általánosan tekintve, észreveszszük, hogy elevenségük a mészréteg alatt, de talán még inkább az eső által sokat szenvedett, és e tekintetben a veleméri, martyánczi és a mennyezeten fennmaradt tótlakiakkal össze nem hasonlíthatók. Ugy látszik azonban, hogy a művész szinkészlete sem terjedt többre, mint azon néhány változatra, melyet a képek leírása közben felemlítettünk.

Midőn a nm. püspök által beküldött szalmapapír-másolatokat láttuk, művészi értéküket túlbecsültük; de a helyszínen való vizsgálódás után meggyőződünk, hogy akármily becses adalékok is a fekete-ardói falképek falusi művészetünkhöz, a vidéki festő, kire a templom díszítése hajdanta bízott, a művészetnek akkortájt már Olaszországban, Német- és Franciaországban mai nap is bámult tökélyétől messze elmaradt, és csak a magyarhoni parlagi festészet színvonalán állott.

A felfogást nem akarjuk egyáltalán gáncsolni, mert vannak egyes jelenetek, melyekkel ki lehet békülni; ezek valószínűleg az akkor divatban levő jobb előminták utánzatai, a mi azonban kellemetlenül hat a nézőre, az az indokolatlanul a faltérből a nézőre fordított szem, a személyeknek. sőt egész csoportoknak egymás mellé való bábszerű felállítása és mereven tartása, úgy, hogy ezen alakokat bizást az egésztől el lehetne mozdítani a nélkül, hogy az együtltől érzete legkevésbébbis veszítene valamit. Kivé-

*) Könnyebb érthetőség végett a képek egymásutánját mellékeljük:

6. Fél apostol.		Krisztus, keresztelő sz. János (Keresztelés)		5.) Krisztus; a hajóban levő; evező 9 apostol. Elmerülő Apostol. Péter.	
4.) Sz. Hona.	sz. Anna. Mária Mária Mária négy Jézus két fiu	3.) Sz. Ágnes	Sz. Lajos király.	2.) Sz. Margit.	Remete sz. Antal, sertés.
					1.) Angyal. Mária Apród. Krisztus- Térdelő sal. sz. László.

telt képez, mindent összevéve a két szélső kép 1 és 5.; bár ezekben is itt a király, ott a merülő Péter kifelé tekintenek.

A kezek és lábak tanulmányozására a festő kevés gondot fordított; igaz, hogy ez utóbbiakra nézve a hosszú ruházat által a bajt elkerülte, de a keresztelésnél (6. ábra) annál inkább tűnik fel ebbeli járatlansága, ha a két meztelábas alaknak idomtalan és kificzamított végtagjait vesszszük tekintetbe.

A ruházatnak színei se nem kirivók, sem nem igen tarkítottak. A fehérén, sárgán, vörösön, szürkén és violaszínűn kívül alig találunk más vegyületeket, úgy, hogy e szempontból az egész képsoron át valami egyformaság terjed el. A redőzet szabadon terjed, és némely helyen valóban lendületes és a tagok hajlásához természetesen alkalmazkodó. A szentek hajjai, bajsza, szakállai többnyire vörösek, ugyanolyanok a gyöngyszegélyű kerek szentfények is. A koronák és a jogar liliomosak.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

XI.

Szölös-Vég-Ardó*) falfestményei.

A Tisza jobb partján, Nagyszőlőstől nyugatra fekszik ezen helység, melyben hajdan kath. plebánia volt, jelenleg a megye főhelyében levő paróchiához tartozik. Az alig több, mint ötven kath. léleknek nincsen szentegyháza; de mivel a helvét vallásuak is, kik e templomnak mai nap birtokában vannak, szintén csekély számmal, mintegy 70-en lehetnek, kik a régi építményt ép állapotban fen nem tarthatták, a rom födél nélkül áll, egészen össze-vissza van rondítva, és némi nevezetességét egyedül azon egy kőnek köszönheti, mely a mostoha viszonyok közt is, felismerhető állapotban fenmaradt.

Ezen templomról említést tesz a kegyes püspök hozzám irt levelében: »Szölös-Vég-Ardó-ban is vannak még falfestmények, de ezeket még nem láttam. Le fogom ezeket is vétetni, ha az Akadémia tetszését megnyeri első küldeményem. Ha nem csatlakozom a XIII-ik századból valók ezek is, azok is. Az írás azonban és a templom építészete meg fogják azt pontosan határozni« (1864. márcz. 11-én) — Majd 1864-ben márcz. 27-kén a m. tudom. Akademiához tett felterjesztésében Haas szathmári püspök, szándéka levén ezen ősrégi egyházat festményeivel megmenteni, ajánlatot tett a reformatus egyház-községnek, hogy »saját költségén a népesség számához alkalmazott iskolaházat, és ebben egyszersmind imolát épít, ha a födél nélküli, semmi hasznu romot rendelkezésre átengednék.« E tervet Pesten sokan helyeselték, miért is váltuk, hogy Ballagi Mór közbenjárása sikeres eredményhez vezetend; azonban Batizi András mármaros-ugocsai esperes által az akademiához beküldött válasza arról tanuskodik, hogy a szölös-vég-ardói reform. egyházi főgondnokság ezen alutól idegenkedett. Pataky János ugyanis 1864. július 24-én ezt írja Batizi esperes urnak: »Azon megkeresését, melyben t. Ballagi Mór és Rómer Flóris Urak leveleinek közlése mellett az iránt méltóztatott engemet felhívni: nem lenne-e hajlandó a sz.-v.-ardói reform. egyház tető nélkül álló s régészeti tekintetben figyelmet érdemlő templomát a nemzetnek fentartás végett átengedni? mai napon tartott egyházi közgyűlésünk elébe terjesztvén, az egyetértőleg abban állapodott meg: miképen szíves készséggel átengedi templomát a nemzetnek fentartás végett, oly föltétel alatt hogy, miután a templom befedelezve s külseje a befedeleléshez kellőleg kiigazítva leend (mely befedeletetést és kiigazítást eddig is kegyeletes készséggel megtette volna egyházunk; de hiveinek csekély számában nem képes ily költséget megbírni) az egyház ne legyen elzárva imáházanak használatától, kötelezvé az egyház magát a templom belsejét a maga mostani állapotában érintetlenül hagyni és sértetlenül megőrizni.«

Ez által vége szakadván az alkudozásoknak, de különben sem levén még akkor országos alapunk az emlékek fentartására, a templom alkalmasint még mai napig is e szomorú állapotában áll fenn, s képeinek talán még kevesebb nyoma leend, mint a miket 1864. szeptember derekán ugyanott találtunk.

*) Aron Sceeleusordo, mely a Zichy család okmánytárában I. 254. lapon előfordul Egurzeggel, mai Tornamegyében fekszik.

A templomnak romját az Archaeol. közlem. IV-ik kötet III. füz. 155. l. írja le Henszlmann.*) A XV-ik századból való építmény ezen kor egyéb falusi templomaitól el nem tér, nyugati homlokzata előtt tornya állott, e mellett pedig a déli oldalon egyedüli bejárása.

E rom sokszögű szentélyének északkeleti oldalán csillagos és rácsosozatos keret közt négy alakot látunk, jobbra az első alak bal felé néz, a vörös szentfőny körlete karczott, fején fehér camaura tűnik fel, ruhája sárga, fehér kihajtott gallérral; az alak előtt vörös, czafrangos szőnyeggel terített asztal áll, különben minden jelvény hiányában, meghatározhatlan.

A másik szent, karczott discsörrel lefelé néz, haja vöröses, ezen gyöngyös pártát visel; ruhája vörös, melyen lánгалaku sárgás dessaint lehet észlelni, köpenye fehér, hasonló színű csúcsos cipője is, jobb kezével valamit letesz az asztalkára, baljában körte-alaku üveget tart.

A harmadik alak lefelé néz balra; ruhája világos-vörös, fehér kerekű mintázattal, köpenye fehér, haja vörös; kosarat tart jobbájában. E közt és szomszédja között ismét vörös asztalka áll, vagy talán ez a háttér szőnyege? Magára e szentre reá lehet ismerni, ez t. i. Sz. Margit; haja vörös, szentfőnye be van karczolva, ruhája fehér, sárga-vörös kacskaringós mustrával, jobbájában virágszált tart, balján vörös, pikkelyes sárkány ül.

Mint Pécselen és Turnicsán a keretet alul gerendázat tartja, mely a távlatban szerint van festve.

A délkeleti oldalon a Metterciának elrendezésével találkozunk, mint ezt Fekete-Ardón áttuk, csak hogy a fejek hiányzanak. A keret két egymás mellett hullámozó, és pöttökkel csífrázott szalagból áll. A csoportból kivethető részletek ezek: a szűz-anyja jobbájában almát tart, a kised Jezus itt is áld jobbával, míg baljával fehér galambot fog. Mária ruhája lila, köpenye sötét violaszínű, gyöngyös és vonalas szegélylél, a békés vöröses. Krisztus ruhája fehér.

A zubonykás fucskák közt, kik jobbra állanak, írás nélküli táblákat tartanak, ruhájuk vörös, vagy fehér, lábaik meztelenek. Sz. Annának öltözete sárga.

A baloldalon álló anyának ruhája vörös csfku, mint a csoportban a többinél is hasonló a ruházat; egyik vörös zubonyu gyermek ruháskája csak térdig ér, ez jobbával anyja kezét ragadja meg, baljában táblát tart, a másiké viola színű, ez jobbájában zsinegen tartja tábláját; balját, kinyújtott mutatójával mellére teszi.

Az írást már csak azért sem lehet olvasni; mert előbb valaki ironnal parkodott a betűket olvashatóbbakká tenni; de épen azért meg nem fejtethők; valószínű azonban, hogy ezen kép alatt ugyan az áll, a mit Fekete-Ardón az egészen egyenlő csoport alatt közöltünk.

A magyar sz. Erzsébet a szentély déli oldalán fordul elő. Kerete háromszor váltogató fe hér-vörös csfkokból áll, melyeken szígszög szalagok és köztük hármas pöttök alkalmazvák. A szent a kép jobb oldalán áll vörös szentfőnyvel, fehér körvonallal, és hasonló gyöngyökkel. Koronája lilomos melyet zsinór alaku gyűrű vesz körül. Fejtakarója fehér, szélein fel van tűrve. A biboros köpeny fehér gallér, hölgymenyétes prémmel felhasított ujjain és szegélyein. Egy, a sárgás kádban ülő, vörös foltos poklos felé hajolva, jobbával kanalat tart, a betegnek a bal kezében levő tálból éltet vagy orvosogot nyújt.

A háttérben álló vörös ruhás női alak, jobbával ivó poharat emel, baljában fehér es kan csót tart. Ábrázátát ki nem lehet venni, annyira ronsolt a kép ezen része. Az írásból csak e betűket mellékelhetem:

S. Her. et . . . lisa . . . Nobilis . virgo . adit . . . Iohes . mus . . . uad . . .

Hogy e templom hajoja is hasonlólag ki volt festve, kitűnik abból, hogy déli oldalán, közel a diadalívhez még három püspöki alak maradványit lehet látni.***) A keret itt is hasonló tervezett. Sötét alapon szígszögre tört szalag vonul le, minden egyes része változtatva fehér, vagy vörös háromszögből áll, a fenmaradt közöket pedig fehér pontok töltik ki. A jobbra álló püspöknek díszes fehér süvegét

*) Ugyanaz továbbá így ír a képekről: A szőlő-vág-árdói templomban van négy, többet-kevés bett jól feltartott falkép melyek rajzra, színezésre és szerkesztésre néve a feketé-árdókkal megegyeznek, úgy hogy nemcsak egy iskolából, hanem ugyanazon késtől valóknak lehet tartani. (I. Oesterr. Wochenblatt. 1865. VI. 203.)

**) A sz. Erzsébetet tárgyaló képet, valamint ennek vázlatát bírja az Arch. Bizottság leltára dr. Henszlmann Imre rajzában.

sárga szalagok ékesítik. Szentfénye vörös, fehér gyöngyökkel. A fehér palástot, dült keresztet csat tartja össze, a hosszú ing szegélye széles csipkével végződik.

Szomszédjának süvege szintén, fehér, jobbával áld, baljában botját keresztbe tartja, köpenye sárgás-fehér színű.

A baloldalon álló alaknak csak pásztorbotját látjuk, mely gumós disztiményű. Köpenye fehér, szegélye kettős lyukacsok sorából áll.

Ezen csekély számú és ronsolt állapotú képmaradványokból is azt látjuk, hogy itt ugyanazon művész működött; mert nem csak a keretek hasonló díszítése, a képcsoport összeállítása, de még a hajzat és a ruházat színe és mintázata ugyanarra a kézre és előmintákra utalnak. Csakhogy itt a képek nem azon sorban fordulnak elő mint Fekete Ardón, sem azon szentek, mi azonban természetesnek fog látszani, ha meggondoljuk, hogy itt mások lehettek a templom és a kegyuraság védszentjei.

Az országos divat szerint itt is akadunk a képekre karczott felírásokra, p. o.

HIC F. STE:
SALANKI
A: D. 1554.

HF. G. AANND
... Nj 1587.

HIC FVIT
JO. AKAY
1585.

HIC FVIT JOA. . . .
day 1586

H: F: MICHAEL
IANOSI: 1575

HIC FVIT THOMAS
SALANCHI
Anno DNI
1672.

1609, 1622 évek nem ritkák.

Mínthogy a falakon már csinos fák nőnek, és naprózsák virulnak, semmi kétség, hogy e puszta templom már nem fog sokáig állani, mert a régi falaknak nincsen nagyobb ellensége a díszes növényzetnél, mely különben a regényességet kedvelők szerint, az efféle dűledéket oly érdekessé, oly festőivé szokta tenni.

Országos Széchenyi Könyvtár

XII.

Mármaros-szigeti falképek.

A magyar tudományos világnak alig vette harmincz év előtt valami annyira igénybe figyelmét, mint a mármaros-szigeti falképek, melyekről Lugossy József küldött be az akademiához némi tudósítást, melynek folytán Henszlmann Imre lett megbízva, miszerint a kérdéses képeket magyarázza és körüket meghatározza.

Mint sok nevezetes dologhoz, úgy ezen falképekhez is a véletlen vezette a tudományos világot mely, mint alább látni fogjuk, első felhevültében, legjobb szándékkal volt a m.-szigeti képeknek megismertetésére nézve, s ezáltal a külföld előtt is, egy kis becsületet szerezhetett volna; de a mit a tárgy szokatlansága és rendkívülisége oly jelentékenynyé tette, azt hazánk szomorú sorsa, és a tudományos munkásság felhatalása egész mai napig gátolá.

1844-ben, mint olvassuk, az 1852-ben sz. Imrét védnökül elismerő m.-szigeti templom falairól némely helyen leesett a vakolat, és a színes foltokból lassankint több festmény fejlődött ki. Ezek másolatát az akadémia buzgó tagja: Lugossy József küldé be, véleményezés végett, és ezen tiszttel tudományos intézetünk a szépművészettel és építészeti Archaeológiával foglalkozó tagját: Henszlmannot bízta meg. Mielőtt ez megtörtént volna, sürgették a templom alap- és felrajzának beküldését, hogy így magának az emlékek korát, a képek helyét meglehessen határozní.

Ezen segédeszközöket Henszlmann csak 1847-ik év elején kapta meg, és ezen év febr. 22-én előadá e házagos tények alapján, és mint maga mondá, e hiányos másolatok nyomán, véleményét, mely ha talán nem is mindenben ütne meg a mai haladott régészetnek mértékét, még is kénytelenít megvalani, hogy tudósunk véleményezése az akkori archaeologia színvonalán állt, és főleg az előtte ismert képek magyarázata majd egyáltalán változatlanul elfogadható.

Nem lehet feladatom az egész ismertetést e helyen teljesen visszaadni; de a mit egyéb templomoknál megtettem, t. i. azt, hogy az építmény vázlatos leírását közlöttem, itt azt annál inkább szükséges megtennem, mert a régi épületnek, melynek romját mellékeljük (L. 59. ábra.) nyomába egy újabb lépett, melynek idomáról a leírandó falfestményekre nézve semmi következtetést nem vonhatunk.

A véleményezés szerint, a templom hajói és tornya főleg a falak vastagsága miatt, a XII-dik századba valók: ezt tanúsítanak a vastag pillérek egyszerű idomai, s minden disznek hiánya. Feltűnő pedig, hogy az épület részletei az egyenes tengelytől eltérnek és kelet felé a hajók falai összehúzódnak.)*

Irodalom: Magyar Akadémiai Értesítő. 1847. Henszlmann a mármaros-szigeti falképekről 32. L. — Új magyar muzeum 1850—51. II. kötet CXXIII. l, Szilágyi István a mármaros-szigeti falfestésekről. — P. Szathmáry Károly: A Tisza holtája. Vasárn. Újság. 1863. 48 és 49. szám alatt 425. l. — Archaeologiai közlemények IV. (II.) kötet 137., 138., 153. II. — A templomnak és ablakainak régi műfaragványait rajzban Varsányi Jánostól. L. mint mellékletet az 1857-iki Napkelethez.

*) Könnyebb értelmezés végett ugyanazon szerzőnek egy későbbi jelentését is mellékeljük: Mármaros-Szigeten a rég-templom helyébe egy egészen új templom épül, de úgy mint Nagy-Bányán, itt is a nyugati homlokzaton állott tornyot régi kapuzatával megtartották. A régi templom lebontása előtt azt legalább lerajzoltatták és a falfestmények mássával az Akademiának beküldték. Ezen rajz tanúsodik arról, hogy a templom több korzsból való. Legrégibb a háromhajójú főtest, melynek alacsony mellékhajói a megye többi templomaiétól eltérnek; a főhajó kora-góth ablakai és a négyszögű, kímé leszett, pillérek a templom belsejében, a XIII. század vé-

A templom szentélyét, mely sokoldalú záradékkal végződik, a XIV. század elejére véli az ismeretetés tehetni, minthogy e korban a záradékok gyakran sokszögűekké átváltoztattak; azonban arra, hogy hazánkban e többszögű záradékok az átmeneti korszakban románkori általános tervszellett, és itt-

59. ábra.

ott ugyanazon korszak tagozataival is előfordulnak és pedig még később, mint a XII-dik században, még akkor, mikor ezen értekezés készült, minálunk még senki sem gondolhatott, miért is a több századnak közbevetésével magyarázott stílikülönbség magától elesnék. Elesnék továbbá az is, hogy a képek korára nézve valami különbség felállítassék, minthogy, legalább a mai ismeretek szerint, épen nem szükséges azt föltenni, hogy p. o. az előforduló sz. Györgyöt régiebbnek tartsuk, mint a többi festményeket.*) Az első rájok vetett tekintet igazolja egykorúságukat.

Azt tapasztaljuk egyáltalán, hogy mennyivel kevesebbet mondhatunk biztosan valamely tárgyról, annál tágabb mező nyílik a sejtelmekre, ezek pedig gyakran oly vékony szálakkal függnek össze a valósággal, hogy a legkisebb kételynek megpendítésével elszakadnak. A hol az egyszerű, erős érvek hiányzanak, eszélyesebbnél eszélyesebb, és legtávolról idézett, látszólagosan elfogadható okok soroltatnak elő.

Mit Henszlmann sz. Györgyről 1847-ben mondott, azt már mai nap aligha állítaná. A szalavasmegyei festmények, a martványi sz. György, óriás sarkányával, eléggé bizonyítják, hogy ezen falkép magas, a lovag testét átfogó torna-nyergével, a karikás sarkantyúval, hosszucsőrű cipőjével még

géről vagy a XIV-iknek első feléről tanuskodnak. Ebben bontatott le alkalmasint a kar, melynek záradéka nem a szokott nyolcszögűből hanem a hatszögűből emeltetett. Ekkor épült színtér a középházhöz csatolt torony, melynek kapuzatán látható oszlopfejek a kamai szent Mihály-kápolnáéhoz hasonlítanak. — A falképek nagyobb része szent Katalin életéből van véve. (L. Henszlmann. Oesterr. Wochenschrift. 1865. VI. 205.)

*) Bár későbban akadtam rá, mégis hasonló véleményben látom Ipolyit is lenni, ki »A Deákmonostori Basilika-ról írt jeles munkája 98. lapján, 3), ezt mondja: Alig lehet már kételkedni, hogy e képek legfőleg a XIV. századból, de részben valószínűleg még későbbi időből valók. Az egyház-épület, a mennyeire a mai műtárgyalásnak meg nem felelő leírásából kivethető, részben a késő román, részben a góth korszakból valónak mutatkozik. A képek az utóbbi falain léteznek. Ezen műkorszakok időjét hazánkra nézve jelenleg meglehetősen biztosan az alábbiak meghatározzák; az utóbbi a XIV—XV-dik századba esik.

a XIV-dik századnak második felébe is beleillik. Hasonlólag nem lehet e helyen a többi alakok ruházatát p. o. az osztott színű nadrágokat, talán a király kesztyűit*) is annyira az őskorba szorítani, mivel ezeknek használata a XI-dik századtól a XIV-ig kisebb-nagyobb változatossággal kimutatható és mind ezek élénkebb vagy kevesebbé divatos terjedéssel hordoztattak.

Hogy a képecycus sz. Katalin legendájához tartozik, tagadhatatlan. Ezt egész terjedelmében és jól fenntartott képekben látni lehet a lipsei domokosiak kolostora hajdani keresztfolyosójának egyik szárnyán mely most átjárásul szolgál az egyetemi épülethez, és legújabbban a mézskéregtől megtisztítottván, a szakértőknek kellemes tanulmány-tárgyul szolgál. Hasábosan adjuk a képek alatti felírásokat, míg más oldalon a Szilágyi István által felhozott sorozatot mellékeljük, mint ezt az »Uj Magyar Múzeum« (1850—1) II. kötet CCXLVIII. és kk. 11. találjuk.

1. Sant Katherina den Keyser strafft mit harle worle
Darumb er den apgothen seyn opfer thet opfern.

2. Der Engel hatt Katharinae warzehennden,
Wy sy dye doctores würde überhyndenn.

3. S. Katherina so suptil hatt gelehret,
Das sich alle doctores zum gelowen bekehrer.

4. Weyl dy doctores yn gelowen seyn bestendich blyheyn,
Haben sy frölich den tod des fewers erlyheyn.

5. S. Katherina dy Teuffel voracht unde mit wolde bethen an,
Dar umb der keyser sy lys aufhangen unde steuppen mit
scorpion.

6. Da sant Katherina in den finstern thurm geworffen war
Dy Keyserin myt seiu freylen zum gelowen bekeret
werden gar.

7. Sant Katherina durch yr gepete zu wegeyn bracht
Das dy erschrecklichen reder zerbrochen durch gottliche
krafft

8. Dy keyserin den keyser myt harten worten beguntte
zu straffen.

1. Katalin a római császárt Maxentiust a pogány áldozattételben akadályozza.

2. A thronuson ülő császárt a keresztény vallás igazságáról meggyőzni igyekszik.

3. Azon gyűlést ábrázolja, melyet Maxentius Katalin meggyőzésére egybehívott országa nevezetesebb hittudósaiból.

4. 5. 6. 7. pontok egybefoglalvák: Katalin martýriumát, börtönzését, kínzását ábrázolják.

(Szilágyinál 5-ik) Katalin lefejeztetését ábrázolja, melybe a lelket mennybe szállítja az angyal.

*) A kesztyűt Scandinaviában már régen használták mind a két nemű emberek, de nem mint minden újra valót, hanem csak mint ökölytűt. A papoknál már régen lebeszél diatban, és talán onnan származott főleg azon szokás, hogy a főpapoknak szent dolgokhoz metelen kézzel nem volt szabad nyulniok, és így a kesztyű helyett eleintén a hosszú, széles ujakkal, vagy a ruhák redőivel takarták kezeiket.

A XII—XIII-ik században már a frankok, németek, olaszok stb. használták, főleg katonai felszerelésül a kéz védelmére; (L. Weiss Kostümkunde, 279. alak 648. lapon, 638. l., továbbá 410., 412., 599., 379. l. — Lásd erről Ducange-ban a chirothecae czikket.) A selyem vázasműnél, kislöve a balkézén hordatták, majd rövidebbeket is viseltek. A császári ornatushoz tartoztak 593. l.; ezek talán 1181-ből valók. — Az egyházban a kesztyű nyugaton már a VII-dik század végén használtattak 674; az ujjeikat talán a XI. században kezdtek viselni.

Da umb er bruste uff und lyfs yr das zur stunde
das haupt abschlagen.

9 Da sant Katherina das haupt wurde abgeschlagen.
Haben die Engel sy auf den berck Moyses getragen.*

(Szilágyinál 6-ik Katalin temetése. 7-ik dícsőülése.)

Mintegy további magyarázatul hozzuk fel, hogy a lipcsei folyosón csak egy boltív alját elfoglaló képsorozat fölött t. i. $3 \times 3 = 9$ kép egymásfelé levén festve, legfölül előállítatik ezen legenda felajánlása. Egy domokosi t. i., ki ezen képet festette, vagy tervezte, áll a szent előtt, ki e rendtől, mint a dialecticával sokat foglalkozótól, egyik fővédőül tekintett, és neki a b. száz festett képét nyújtja át. Mária mintegy csodálatosan a festményből kinyúlva Katalinnak győzelmeért a tudori gyűrűt nyújtja át. Háta mögött áll egy nő, kit az írás »mather Katherinae« nek mond. Az ajánló írás pedig így hangzik: *O santa Katherina, grata virgo, Ora pro me ad Mariam virginem. A dni mill. ccc.lxxxx.*

A képek jobb oldalán Sz. György, balra Sz. Vendel áll.

A fennírtett cycluson kívül látszik állani a dícsőült sz. mátyrnak szokott előállítása, midőn, valamint Mármaros-Szigeten, úgy másutt is a koronás, baljában kerekett tartó sz. Katalin, jobbával egyenes kardot lebegtet a lábainál négykézláb gúgoló, szintén koronás, császár fejé fölött.

Ilyen módon látjuk ábrázolva a pozsonyi káptalan egyik díszes kelyhén is, csak hogy itten lábainál a torony is elfordul.

A m. tud. akad. Arch. bizottsága leltárában őrzött m.-szigethi nagy iven, ezen rajzok foglaltaknak:

1. Sz. György-lovag a sárkánnyal; ennek feje hiányzik; a kép talaja barna fahéjszínű, márványozott; mind a képeknek háttere pedig kékes hamuszínű volt.

2. Angyal a kendővel, melyen: *Anno dni. M. CCC. . . .* beféjezetlen szám tisztán látható; a többi a másoló érthetlenségig eltorzítá. — Henszlmann a második sorban: Stephanus Dürpfort-ot, a 3-dikban: a novo repingi fecit-et akar kibetűzni; de ezen olvasást igazoltnak el nem ismerhetem.

Következnek a szent Katalin hitregéjéhez tartozó jelenetek; és pedig:

3. Katalin a császárt a bálványimadástól akarja visszavonni.

4. A trónon ülő császárt meg akarja téríteni.**)

5. A bűleket a keresztény hitre téríti.

6. Fegyverek fölött egy kékre festett angyal lebeg, függélyesen tartott karddal; az angyal körül vérekek és kék felhők szélei láthatók.

7. Vörösré festett angyal, vörös és kék szegélyű kendőben, lelket visz az égbe; (talán sz. Katalin halála jelenetéből.) Ezen kép egészen ugyanaz a jekelfalusi kép eme részletével. (l. 60. ábra a.)

8. Sz. Katalin lábainál Maxentius császár leborul; (l. ugyanazon ábra b.) előtte térdén áll a meggyeszinű ruhába öltözött és kezeit összekulcsolva tartó imádkozó donator. (c.) Ennek bajusz és szakáll nélküli arczát hosszú, sűrű, ketté választott és felfodorított haj veszi körül; dolmánya széles, majd egyenközü ráncokban foly le czombjág, ujjai keskenyek, hajtókások a nyakán is keskeny gallérral van ellátva. Egyenlő színű keskeny nadragja van, lábbelije, a lábakkal együtt hiányzik.

Mint hogy később, Szilágyi István főgymnasiumi igazgató úrtól több képesoportot és egyes részleteket is kaptam, melyeket Henszlmann nem ismert, ezeket is sorban ide igatom:

9. Egy angyal sz. Katalint tanítja, mellette van egy női alak. (l. Henszlmann Arch. közlem. IV. II. 154.) Valószínű hogy ezen jelenet a fent idézett német versezettel 2-ik száma alatt van előadva; t. i. az angyal a szentnek győzelmét a bűlesek fölött jövendőli.

*) A »Wissenschaftliche Beiträge zur Leipziger Zeitung« 1871. 471. lapon ezen írást sok változattal adja, mint talán az ujjtás előtt találtatt, vagy régi könyvből leíratott, így a *haupt*, *Haupt* helyett, *stücken*, *getrennt*, stb.; legfeljebb az utolsó ver, mely a la pban így áll: *Es ist die Katherin von dem engel auf den berck moyses getragen.*

**) E képek, mint száz irományban állítatik, három ujjnyi szélességű fekete, de farkasfog-alakú, fehér vonásokkal és pontokkal tarkázott rávával négyzetleire körülvárvak. (Új M. Múzeum 1850—51. II. CXXLVI. l.)

10. Liliom-ormu korona, körülötte több szentfény látszik, az egész igen rongált állapotú festmény.

11. A csúcsos boltív alatt, mint Szilágyi István írja, a szentély napkeleti végén — bár a történt vakarás és lefejlés miatt nem lehetett jól kivenni, sok apró alakok, diribdarabképen lát-

szottak, valami világosságot ábrázoló fényt mutató festésben. — Itten mást nem lehet értünk, mint sz. Katalinnak az angyalok által Sina hegyére való átvitelét, mert ezén jelenetről világosabban szólva, Szász József képiró azt mondja: hogy a képfoltokból annyit vett ki, hogy valami sz. asszonyt ábrázoló halott, feje fehér kendőbe, teste pedig fehér lepelbe burkolva feküdt talán koporsóban? (Henszlmann szerint: halálos ágyán) fejénél és lábainál angyali alakok töredékei mutatkoztak, mi állítasunk helyes voltát újra bizonyítja. (I. Új. Magy. Muz. i. h. CCXLVII. l.)

12-ik csoportban egy ülő, hosszú szakállas férfi (l. 60. ábra d) tűnik fel, térdén alul széles paszamántu ruhában; bal hóna alatt valami vastag bot- vagy dorong-félét tart; mi talán a sz. kereszt feltalálásával esik össze. Előtte egy, mögötte két fonott haju és pártával disztett nő áll, mindegyiknek mintázott ruháját elül előkötény forma reczés ruha takarja; hasonlólag mindegyik kezei közt nagy keresztet emel.

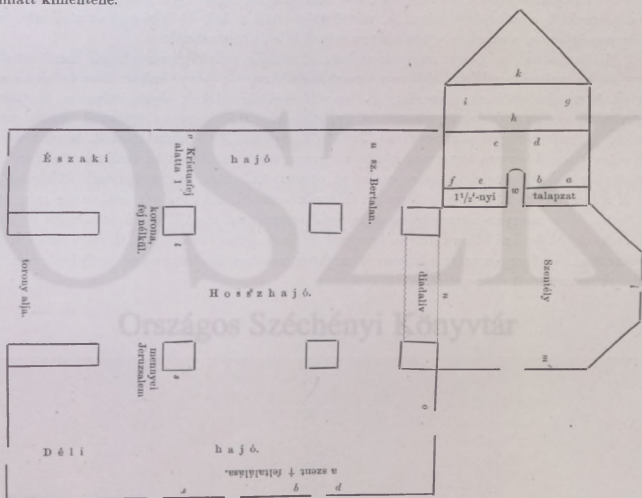
13-ik kép. A közép hajójában, a torony felé eső déli szöglet egyik oszlopfejezetén levő festmény egy templom homlokzatát három csúcsos és négy körídomu toronynyal ábrázolja. A templom fölött négy angyal lebeg; ezek két szélsője három huru hegedűn, a két középső pedig guitarre-féle szeren zenél. (Magy. Akad. Értes. 1847. 38.) — Ez a mennyei Jerusalemi jelenete, melyhez hasonlóak gyakran, de többnyire a szentélyben szoktak előfordulni.

Voltak ugyan a mellékhajóban más falfestmények is, de ezekről a biztos adatok hiányzanak. Egyedül azon képmaradványok sorozhatók még az előbbiekhöz, melyeket a templom teljes lebontása alkalmával fölfedeztek, s melyek rajzait Szilágyi igazgató úr szintén szíves volt velem közölni:

14. Egy szent Bertalant, ki, mint a dömölki képen, lenyúzott bőrét pálczán hordja.
15. Az udvözítőt, ki a koporsóból kilép, mellette egy asszony áll.
16. Egy Krisztusfőt, mely alatt az 1505-ik évszám olvasható, ez alatt a rajzon;
17. sz. Miklós alakja látszik.

18. Négyoszmu virágos düléndedekkel ékesített keretben jobbra szentfényű alaknak jobb keze, mely botot (?) tart, előtte kivethetetlen ruhatörredék (?), balra arccal áll egy női alak szentfényűvel, a fején levő fától vállaira ereszkedik, ruhája kerek mintázattal van ellátva, köpenye fölül egyenközül ráncokban lóg le, mindkét keze melle alatt van egymás alá rakva; térdein alul a festmény hiányzik. Ha csupán ez alak lett volna feltartva, eléggé tanuskodnék arról, hogy ezen képek a fekete- és szőlősvég-ardóakkal együtt egy mestertől származnak.

Amennyiben a rendelkezésünre bocsátott egyes rajztörredékekből, és a különféle kútforrásokban talált közlésekből a templom részeiben szétszórta képek helyét meg tudtam határozni, azokat a mellékletben közlöm; bár találatnak valaki, ki netáni tévedéseimet helyreigazítaná, a hibákat pedig a hiányos anyag miatt kimenteném.

A betűk magyarázata.

- a) Sz. Katalin, lábainál Maxentius császár. (8.)
- b) A térdeő donator. (u. o.)
- c) Az iratos leplet tartó angyal. (2.)
- d) A kardot tartó angyal; e helyen volt alkalmasint a szentnek köszönvése festve. (6.)
- e) Maxentius a trónon. (4.)
- f) Ugyanaz a bálványt imádja. (3.)
- g) Sz. Katalin lelkét vívó angyal. (7.)
- h) Az angyal tanítja sz. Katalint. (9.)
- i) A bölcsék gyűlekezete. (5.)
- j) Sz. Katalin hulláját Sina hegyére viszik az angyalok. (11.)
- k) Sz. Katalin, lábainál Maxentius császár. (8.)
- l) Krisztus a koporsóban. (15.)
- m) Sz. György; a nagyobbitott alak miatt a sárkány feje elvezett. (1.)
- n) Szilágyi János esperes előadása szerint e helyen volt az úr vacsorája. (Ezt rajzban nem bírjuk.)
- o) Sz. Miklós püspök; a déli hajó hátterén. (17.)
- p) Három alakból álló képtörredék, egyik szent nő arccal áll felénk. (18.)
- q) r) A szent + feltalálása. E képek az 1859-iki égés után hámoltak le. (12.)
- s) Menyei Jerusalemből. (13.)
- t) Korona, fej nélkül. (10.)
- u) Sz. Bertalan. (14.)
- v) Krisztusfej (?) alatt 1505. (16.)
- w) Szekrestyegéj.
- x) A képek keretei, valamint a bolt-hajtás bordái szürkés alapon, leginkább farkasfogak vagy düllények által vannak ékesítve.

Nem bocsátkozhatom e helyen azon véleménykülönbség fejtegetésébe, illetőleg kiegyeztetésébe, melyet Szilágyi István akad. tag Henszlmann ellen az Uj M. Múzeum 1850—1. II-ik kötetében kiadott. Itten csak sajnálatunkat fejezhetjük ki azon hiány fölött, mely meg nem engedi, hogy a képsorozatot területileg a templom különféle falaira legalább betűkkel jelezve akármily töredékesen meg nem kaphattuk; miszerint ez által a helyes összevetés lehetségessé tétetnék. De baj az is, hogy a másolatok nem szalmapipirra vették le, mert kezdetleges voltak miatt, ha mindjárt híveknek is kellemes azokat tartanunk, ezekről a képeknek belső, művészi értékéről igazságos ítéletet nem hozhatunk. Mindazonáltal ohajtjuk, hogy a m. akademia archaeologiai bizottsága módot találjon, miszerint a leltárában őrzött rajzok, festészetünk tökéletes ismertetése czéljából, még töredékeiben is a nagyobb közönséggel közzétesse.

Ezen Felső-magyarországi falképek, melyek fekete-Ardón, Szőlős-Vég-Ardón és Mármaros-Szigethen is napfényre jöttek, mindenesetre nemcsak egy iskolának, de sok tekintetben, mivel egészen ugyanazon elrendezéssel és felfogással bírnak, ugyanazon mesternek tulajdonítandók. Igaz, hogy némely tekintetben a nyugati képektől eltérnek, és talán nem annyira fejlett rajzolású ügyességet árulnak el; de eltűnnek amazoktól a színezésre nézve is, mivel míg ottan a kék és zöld szín az uralkodó, észak felé, mint a Szepességben is, a sárga és a vörösbarna színek túlsúlyban vannak.

Mindazonáltal, még ezen hiányok mellett is, mindig tanulságosak e képek hazai művészetünkre nézve, és ha valamit valóban kell sajnálnunk, az abban áll, hogy ámbár Henszlmann már 25 év előtt ajánlá az akademiának, miszerint: ha hasonló régi műemlékek olyan helyeken mutatkoznak, ahol a türelmetlenség és tudatlanság elrongálja, vagy bemeszelteti, vagy az épülettel együtt megsemmisíti, azokat a nemzet vegye pártfogása alá, mint őt jogosan illető köztulajdonát, és mint e frescoknál lehetett volna tenni, vászonra huzatván, a nemzeti múzeumban őriztessenek. Említetett ekkor a honi mű- és történelmi régiségek megmentésére czélszerű törvény alkotása, és az akademia fölkérte, hogy a másolatok a társaság Évkönyveibe vétesse fel; mindezekből, mint tudjuk, mai napig még semmisen lépett életbe, és a magyar közönség most is csak annyit tud meg, a mennyit a czikk elején közlött három értekezésből és Szilágyi István igazgató úr által igen előzékenyen hozzám beküldött képekből merithettem. — Legyen azért e helyen is megköszönve hazafias buzgósága, melylyel ezen elveszett műkincseink ismertetését előmozdította.

Országos Széchényi Könyvtár

II. RÉSZ.

KISEBB TERJEDELMŰ, VAGY MÁR MÁSUTT ISMERTETETT ÉS ÖSSZE
NEM TARTOZÓ FALFESTMÉNYEK.

Országos Széchényi Könyvtár

I. Abrudbánya. (Erdélyben.)

Benndorf Ottó és Hirschfeld Ottó prágai tanárok, 1874-ben beutazván Magyarország egy nagy részét »Vorläufiger Bericht über eine archäologisch-epigraphische Reise in Dacien, Wien 1874. a Mittheil. der k. k. Cent. Comm. 1873-ban megjelent cikkük különnyomata 11. lapján ezt írják:

Abrudbányán egy kis góth építmény, mely a XII. vagy XIII-ik századból való lehet, figyelmünket gerjeszté fel, mivel benne nem rég ősi temperafestmények nyomaira akadtak. — Az imola terméskőből van emelve, egyhajóju, polygon záradékkal. Az okmányi adatok szerint, melyeket az ottani katolikus lelkésztől nyertünk, a templom keletkeztét 1272-ön túl is lehet fölvenni. — 1569-től fogva az unitáriusok birtokába volt, de 1775-ben a katolikusoknak ismét vissza lett adva, mely korban általánosan át lőn építve, míg az 1848-iki forradalom alatt elrombolták. Azóta tető nélkül, belül tetemes törmelékkel töltve, áll az idők viszontagságainak kitéve.

A törmeléknek kitisztítása alkalmával három méternyi magasságig mind a szentélyben, mind a hajóban tűntek fel falfestmények. A képek igen egyenetlen, vékony és rozsz vakolatra vannak festve, rajtuk kétrétégű mészkegér fekszik, és részben vastag téglatörmék által vannak fődve, melyeket a templom ujítása alkalmával a hajóba beépítettek.

Csak egyik kép van némileg fentartva a déli hosszfalon, és ennek szerkezetét, bár némely része lemaradt, jól lehet felismerni. A szürkére festett padlaton középett áll egy kerek, felül nyitott világos kék kád, mely körül vörös lánghonalok láthatók. Ebben arcczal a néző felé ül hosszú köpenyben és püspöksüveggel egy szakállatlan alak, feje körül dícsőrkör fénylik; kezei mereven összekulcsolva a mell előtt tartatnak. Balra tőle egy szakállas férfi áll, nadrága keskeny, barna, sárga ujjas kabátja övvel van összeszorítva, fején sötétvörös süveg ül.

E férfi kezében négy fehér, hengeres tárgyat, t. i. fahasábokat tart hóna alatt; ennek jobbra egy fiatal alak felel meg, kinek egyik lába vörös a másik fehér, violaszínű ujas tunicába van öltözve, melynek redői részben fehér szín által vannak kiténtetve. Jobb kezében egy hosszú egyenes kanáltyelet tart, a kanálból pedig valmi folyadék csurog le a kádba. A feketés háttérre néhány sárga csillag van festve. Balra a szent fejétől fehér betűkkel ez van írva:

: s : e r a f m n s .

Közvetlenül ezen mezőny alatt ugyan ezen szentnek története folytatatik némely töredékekben, mint ezt a neve egyes betűiből fel lehet ismerni.

A záradék déli részén, egy hosszabb képnek, mely a három szent király imádsását tárgyalá, a felső résznek csak némely darabja maradt fenn. E képen is feketés a háttér. Balra a kunyhó orrát lehet látni, mely fölött a nagy csillag fénylik. Jobbra Mária feje fekete kendővel van takarva. Valamivel mélyebben az első, térdelő király feje látszik. A másik arcczal van festve, jobbjára mutatóujával int a csillag felé, a harmadik

elbájolva, emelt szemekkel égfelé tekint, és elbámultában kezét homlokához irányozza. A fejek mind dicsőkörkkel vannak ellátva. A szűz Mária feje mellett ezen, részben már elmosódott írás tűnik fel:

CTA MATH

||| TO HA?

A színek mind bágyadtak, határozatlanok és nagyon elmosódtak. Az alakok tartása valamint mozdulataik is nagyon kezdetlegeseek; a rajz hanyagul tökéletlen, erős szélesen tartott körvonalokkal, a belső egyszerű felszínekkel van kitöltve. — A záradék képe szorgalmasban és több értelemmel készült el.

Említendő még az 1351-ben megholt János, frankoviai herceg érdekes sírköve, mely jelenleg a templom külső falába, a záradékhoz közel van berakva.

II.

Aszófő. (Zalamegye.)

Az átmeneti korból említendő az Aszófő és Örvényes közti templomrom, melynek homlokzatán még a nyomott esücsivű, golyókkal diszitett párkányzat, milyen a lébenyi templom is látható, fennmaradt. (I. A m. orvosok és természetvizsgálók munkálatai. Pest. 1864. IX. 67. l.) — Ezen rom, mely a balaton-füredi országtutról jól látható, egy forrás mellett áll, hajdanta innen vitették fel a tihanyiak zárdájukba ivó vizüket, és régi időkben valószínűleg a déli oldalon nagy posványtól volt körülvéve. Jelenleg csak nyugati része áll, melynek külfalán az esőtől már nagyon lemosott sz. Kristóf alakja látható.

Már régen észrevettem, hogy a templomfalak anyaga közt római párkányos téglák alkalmazvák; ez idén husvétkor, ugyanott megfordulván, a romot még mindég régi állapotában találtam, a szent Kristóf képe is még látható, de a legközelebbi földékből annyi római téglát-törmelékét halmoztak fel, hogy abból néhány parasztházat lehetne építeni. Valószínűleg már a rómaiak telepedtek le a nagy víz partjára, mint nyomaikat gyakran hasúnt is e vidéken találni lehet.

III.

Baán. (Trencsénmegye.)

A sz. Miklósról czimzett templom bels-jén a deszka-padlaton a festésnek némi nyomai láthatók, jelenleg azonban pizskos hamuszín festékkel van az egész bemázolva. (Drahotuszy Ferencz az orszá-gos bizottsághoz írt jelentéséből.)

IV.

Bacsia. (Erdélyben.)

A bacsiai görög templomban az egyesülteknek és nem egyesülteknek tartanak isteni szolgálatot; de a torony a disznutusoké.

A torony után következik egy keskeny négyszögű előpitvar (narthex), mely a hajó egész hosszában terjed el. A sokoldalú záradék ujjakkori pillérekkel van erősítve. — Az említett narthexnek nyugatra néző belső fala, mint hallám, csak 1782-ben lett festve, tárgyai ezek: a közönséges ajtó fölött Krisztust látni, tőle jobbra felül van Máté evangélista jelvénye az angyal fő, továbbá felhők, és ezek alatt szentek, kik lelkeket visznek kendőkben; Krisztus alatt a dicsőfényes tinó — vele szemközt a szárnyas oroszán tűnik fel, míg a mennyei boldogságnak áltaellenében az ördögök a pokolban látszanak. — A festés meglehetősen, a diszitési részletet pedig elég csinosnak is lehet nevezni, rajza és színezésre nézve. Ezen képek, ha újabb időkben is keletkeztek volna, mindenesetre régi minták szerint készültek.

V.

Nagy-Barom, Warisdorf. (Sopronmegye.)

Mintegy tizenöt év előtt hallám, hogy a régi plébánia-templom lebontatván, a padláson egész dorozata tűnt fel a régi festményeknek, melyek azonban se le nem rajzoltattak, sem egyáltalán feltűnést nem okoztak, mivel mindenféle, a mai ízléssel nem egyező, jeleneteket tartalmaztak. (l. Elkésett régészeti levelek. Vas. Újság. 1862. 198. l.)

VI.

Bártfán. (Sárosmegye.)

a) A városházán, a déli csúcsfalán, a meszelés alatt két pánczélos alak tűnik fel; az északi ormozaton levő medaillonban pedig az al-fresco festett czimer látható egy babér koszoruban, bár a színek már halványulnak. A városi czimer fölött egy vakablak fülkéjében vörös ruhás alakot lehet észrevenni, ez fölemelt kezeiben két halat tart. — Az erkélyen olajfestékekkel készült monogrammokot látunk a XVII-ik századból.

b) A sz. Egyedről czimzett parochialis templomnak északi mellékhajó északi falsikján van egy fresko kép, mely Jézusnak a gethzemani kertben történt imádkozását tárgyalja, és az alvó apostolokat is ábrázolja. — A torony külfalának első emeletén van sz. István, sz. László és szent Imre alakja 1521-ből. (Dr. Lehner. Oesterr. Revue 1864. VIII. 226. l. még a szent Kristófot is említi.) — Az egyes alakok művészi felfogással és vallási ihlettséggel vannak festve. A rajz ellen kifogás nem lehet, a redőzet természetes, a kivitel művészi. (Myskovszky Victor kassai tanárnak az országos bizottsághoz tett jelentéséből.)

A város északi oldalán levő négyszegletű bástyatornyon látható, ugynevezett sgrafittiról l. az Archaeologiai közlemények IX. kötet első füzeté 32. lapját, hol nemesak rajzban adatnak elő ily festmények, hanem említettik Myskovszkytól az is, hogy hasonló faldiszítek Szepesben és Sárosban gyakran szemlélhetők. A bártfaiakat Bernard Pel de Lugano készítette 1582-ben. Hasonló művek a jekelfalvi ház díszítményei l. főleg az I. részben.

A bártfai plébánia-templomról lásd Dr. Lehner értekezését. Oesterr. Revue 1864. VIII. 220. és kk. II.)

Az ottani sz. ferencziek templomáról elég, ha felhozzuk, hogy u. a. szerző szerint külsőleg el van hanyagolva, belül »borzasztón ujitva«! 226. l.

VII.

Batiz. (Szatmármegye.)

A batizi régi templom romban hever, nyugati oldalán nem volt tornya, de az északi falnak erős kivoltából úgy látszik, hogy itten a hosszhajó azon helyén, melyen a sekrestye szokott állani, állott kivetélképen a torony. (Ez Pécsőlen is így volt.) A hajóban a falfestményeknek gyenge nyomai tűnnek fel, tisztán csak a kereteket lehet látni, melyek képeket körülvette.

(Dr. Henszlmann Imre, (Arch. közlem. 1864. IV. kötet 142. l. 5.) a hol »A szatmári püspöki megyének középkori építészeti régiségei« című cikkében a többi, alább említendő egyházak is leírva, és az Oesterr. Wochenschrift. 1865. 202. l.)

VIII.

Beczkó. (Trencsinmegye.)

E helyen a falfestmények nyomait az elpusztult romok vakolatán kereshetjük. (Ipolyi »A középkori műfestészet emlékei.« 19. l.)

IX.

Beén. (Esztergommegye.)

A beéni a. b. szűznek ajánlott Prépostságról ezt olvassuk: Ecclesiae adiacent rudera monasterii quae ipsemet, ugymond Korabinszky, non semel inspexi: at nulla inscriptio reperitur; imagines quoque quae in refectorio depictae fuerunt, ita deturpatae sunt, ut nihil internosci queat. Fuxhoffer Monasteriologia a M. Czinár. II. 6. — Valószínűleg falfestményekről van itten szó, mint ezt más helyeken is gyakran találhatjuk; sajnos, hogy idézett szerzőnk ezekről többet nem mond.

X.

Bene. (Bereg megyében a tiszaháti járásban.)

Benén, Beregszász mellett, a régi falképekből csak csekély nyomok maradtak fenn egy ugynevezett Pietában, azaz egy fájdalmas Máriában, ki Krisztus hulláját tartja ölében. Ha e kép sztiljét tekintjük, könnyen találunk rajta némi hasonlatosságot a fekete- és szőlős-vég-ardoikkal. Ezen templomnak még külsőjén is látni, hogy a kövek választékai vörös színnel lettek kifestve. — Például bevén egyéb régi templomainkat, valószínűséggel tehetjük fel, hogy ügyes lefejtés után e templomban is még több képet lehetne felföldözni. — De lássuk mit mond erre nézve utazó társam, kivel e templomot megzemléltük:

A benei templomban még látni egy kesergő, fiát ölében tartó sz. Máriát, (Pietá) mely a karnak a hosszajó felé néző diadalív északi lábára van festve. Ezen kép is, valamint a templom építészeti modora emlékeztet a fekete-ardói képekre. A templom külsején a kövek sorai vörösre vannak színezve. (L. Henszlmann, a szathmár-püspöki megyének középkori építészeti régiségei és u. a. österr. Wochenchrift. 1865. VI. 209.)

XI.

Békás-megyer. (Pestmegyében.)

Azon pataknak a Dunába való omlásánál, mely Kalász-és Békás-megyer közt a határt képezi, déli szögleténél, a mely árok partján, mintegy 100 lépcsőnyire a Dunától áll egy rom, melyet a dunai gőzhajókról annál inkább lehet látni, mivel a sajátosságosan a szentély fölött emelkedő és bár nem egészen, mégis 36' magas tornya igen feltűnik.

Az egyhajójú, szentélyében egyenes záradéku rom falai többnyire termésközből épültek, bár itt-ott a római eredetű párkányos téglákat is lehet észlelni. A szentély boltjának hevederei termésközből készültek, míg a külső szögletek more italico faragott kövekből rakattak.

A szentély hossza 15' 4', szélessége 14'; a diadalívnél jobbra-balra szélesedvén teszen a hajóban 20' 3" míg hossza 36' számlál. Támaoknak semmi nyoma, az ablakok keskenyek és csücsüvesek, egészen a XIV-ik század jellegével bírnak. Legépebben áll a szentély déli, valamint a hajónak dél-

nyugati. és délészaki része, 4' 5°-nyi falakkal, melyeken a zenekar felé még a régi gerenda-páholynak 'lyukai jól láthatók. A régi ezinterm kerítő falának nyomai köröskörül tűnnek fel, csak az északi oldalon hiányzanak, mert a vizárokba omlottak.

Mi minket legjobban érdekelhet, az, hogy a szentélyen mindenféle sárga és vörös vonalak közt a régi festésnek nyomai föltűnnek, bár a 13' magas bolthajtás alatt védve valának, az ottan tanyázó dunai molnárók által annyira elrontattak, miszerint valami egészet épen nem lehet kivenni. A déli oldalon a boltívmező vörösbarna vonalokkal van foglalva, és az itten még épen álló csúcsíves ablakon át is hasonló vízszintes vonal látszik; azonban a záradék felé eső mezőnyön alúl, mintegy négy malomkerek tűnik fel, sárga fogazattal és a távolban kisebbedve, mit mind nagyon zavarosan lehet az egészen romlott falon kivenni, miért is a festésnek az építménnyel való egykorúságát bajos meghatározni, bár az általános divat miatt fel lehet tenni, hogy ezen istenháza sem nélkülözte a festészeti díszítést.

XII.

Beregszász (Bereg megyében)

»Beregszászon nyomai látszottak a falfestményeknek, midőn 26 év előtt ıgy ír Haas Mihály püspök 1862 ben az akadémiai bizottsághoz, »a nagyszerű templom ujonnan befödveztetet.«

XIII.

Bezdéd.

A bezdédi falfestményekről csak annyit tudok, hogy azokat Ipolyi »A középkori magyar festészet emlékeiben« a 18. lapon felhozta.

XIV.

Brassó (Erdélyben.)

Storno Ferenc az Archaeologiai bizottsághoz 1869-ben irt jelentésében (Archaeol. Értesítő II. 21. 1.) azt mondja Brassóról: »Festmények és azoknak nyomai mindenütt fordulnak elő a főtemplom falain. Főleg szép a tympanon-kép a (sz. Jakab temploma) déli bejárata fölött. Itt Máriát a gyermek-Jézussal és két térdelő sz. asszonyt látunk.

A térdelő nők mögött levő szögletekben czimerek alkalmazvák, melyek közül az, mely címertanilag jobbról van, Corvin Mátyás czimere, a miből azt bátorkodom következtetni, hogy e kép alapítója Mátyás király. Ez annál valószínűbb, miután a Corvinféle czimer a szöszékkel szemközt szintén előfordul, s itt bizonyos politikai eseménnyel hozatik kapcsolatba. E bár igen kormos és rongált, ép oly határozottan a legjobb a falfestmények között, melyeket eddig Erdélyben láttam, mint a nagyszebeni csoportozat (Pietá) a legjobb szobrászati mű.

Most, midőn Storno remek rajza előtttem fekszik, még némelyekkel megtoldhatom a fenebbieket, és a képet, míg befejezve bírandjuk, e vázlat után írom le. — A b. szűz gazdagon díszesített karéskében ül, karcsu alakja magasztos volta által tiszteletre gerjeszt. Feje körül két, koronát tartó, angyal lebeg, a kor divata szerint bokáig erős ruhában, mezitelen lábbal. A bold. szűz haja hosszú fűrtökben ér ágyékáig, nyaka szabad, düsmintázatu ruhája derekán össze van szorítva, térdeinél nagy ráncokkal fűdi lábait. Palástja felül vállait fekszi meg, alsó végei térdeig érnek. Jobbja nyitott könyven nyugszik, baljával ülő magzatát tartja. — A kised egészen meztelen, egyedül nyakán van egy gyöngysor, melynek közepéről kereszt lóg. Jobbjában kórtevélyt tart, baljával egy rózsaszál után nyul, melyet neki sz.

Borbála nyújt. A kised teste kifejelettebb korra látszik mutatni; mert sokkal vékonyabb, mint a gyermekded alakok rendesen előállítatnak.

Jobbra sz. Katalin ül a középső kép felé fordítva; kezeit összekulcsolja, fején korona, haja derekán omlik alá; ruhája díszes mintázatu, térdén nehéz könyv fekszik. Jobbra rózsabokor nyúlik fel, balra a háttérben középkori tájkép terül el, mellette a hatalmas egyenes pallós, és a görbe fogu kerék áll. A kerekded keretben díszes lombozat közt Matyas király czimere van, lilomos koronától tetézve, mint ezt gyakran hártakönyveiben is találjuk. A szivpaizsban áll családi hollója a gyűrűvel, a bal szögletben felül csillaggal; az-első mezőnyben a nyolez pólya, a másodikban a cseh oroszlány, a 3-dikban Dalmácia 3 koronás feje, a negyedikben az alul peczekbe végződő kettős kereszt.

Balra sz. Borbála térdel, jobbájában a három rózsával díszlő ág, baljában az ékes góth izlésű torony; ruhája gazdag; koronája, haja mint sz. Kataliné. Mögötte a térben virágbokor, ezen túl pedig Beatrix királyné czimere látható, mint ezt a löcsei oltáron is észlelhetjük.

E czimerekből kitűnik, hogy Mátyás király és neje igen sokat adakoztak templomaink ékesítésére; mert csak például aposonyi, okolicsnai, löcsei és ezen templomban is mint alapítók vagy javítókatok szerepelnek.

A kép szépségéhez, melynek remek volta rendkívüli előszeretettel és értelmiséggel való kivételről származik, méltó kettős keretje is; a belső, a mind inkább terjeszkedő renaissance kíváncsihoz képest, gyümölcslevelekből és gyümölcsökből álló köteget képez, a külső pedig ág körül font gyönyös szalagot mutat.

A löheridomu tympanon méretei: magassága 7' a karélyok találkozási pontjainál 6' 6" alsó szélessége pedig 12'. Az egész meglepően gazdag remekmű.

A templom belseje, mint egyik szaktársunk sajnálkozólag állítja, természetesen ily babonás szennytől meg van tisztítva, és fehérre meszelve s így csak gyaníttatja a hajdani falfestményeket; kívülről már több nyomot lehet felföldözni.

XV.

Buda.

A budai főtemplomban a festett falaknak csak egyes nyomaira akadtak; nincs is ok, miért kellett volna épen ezen főegyháznak az általános szabályból kivételt tenni; sőt az újabb kutatások azt látszanak bizonyítani, hogy a torony alatt napfényre jött festménytöredékek régibb képeket fődnek.

A mult, legfőlebb a XVII-ik századból valók lehetnek azon eléggé csinos falfestmények melyeket 1870-ben június 24-én a sz. Jánosról címzett (garnizon) templom kryptájában találtunk. Mind ezen festmények a halálra, és a halál utáni dolgokra vonatkoznak, melyekhez a sz. írásból vett mondatokat csatoltak. (I. Jegyzkönyveim XXX. 81. és kk. II.)

*

Margitsziget.

A margitszigeti B. szűz tiszteletére emelt kolostor templomfalai 1838-ban, midőn Toszt, Józeff nádor főherczeg főkertésze a Margitsziget hegyét-völgyét kiegészítette, egyszersmind a szentély falait is a mai magasságig lebontatta, mert még akkor néhány lábbal magasabbak valának. Akkor még 2 lábnnyira a föld színe fölött, köröskörül a falakon élénk színezetű festések nyomai tűntek fel, dúsan aranyozott arabeszk-forma alakzatok képében, felülről szintén gazdagon aranyozott vízszintes vonalak által elmetszve lévén; az aranyozás azonban nem sokára eltűnt s a festés is a vakolattal együtt lassanként lehullván, belőle most már mi sem látható.

Festés-nyomokat találtak a karban, valamint az egész templomban is, bár minden aranyozás nélkül, néhol élénk téglavörös, néhol yers kék és szürke alapszínekkel, mit akkint magya-

rázott meg Toszt, hogy elébb sötét alapszinen négyszeg kövek voltak kifestve, s úgy az egész téglavörös színnel áthuzva, melyen keresztül az előbbi festés is átlátszott. (Archaeol. Közlem. II. 18. l.)

XVI.

Császlóczon. (Ungmegyében a mináji kerületben)

áll még a góth templom, de falfestményei ujonnan bemeszeltettek. (Haas püspök levele 1862-ből.)

XVII.

Cseszte. (Pozsonymegye.)

A csesztei templom szentélyében a boltozat zárkövei a bazini és szentgyörgyi grófok czimereivel vannak díszítve, melyek ki vannak festve. (Jedlicska Pál jelentéséből.)

XVIII.

Csetnek. (Gömörmegye.)

Eredetileg falképekkel volt díszesítve, mivel a mészrétég alatt még itt-ott egyes alakok körvonalai feltűnnek. (Myskovsky, az országos bizottsághoz tett jelentésében.)

XIX.

Csöörtökhely, Donnerstmark. (Szepesmegyében, a löcsei járásban.)

Hogy Dr. Lehner, (l. Oesterr. Revue 1847. VIII. 212. és kk. II.) ki ezen kápolnát, mint maga állítja, a későgóth stílus drágakövének tartja, annak csufondáros bemázolásáról említést nem tesz. vagy annak tulajdonítandó, hogy még akkor minden jó ízlés ellen az attentatum meg nem történt, mert különben hallgatással nem mellőzte volna; vagy az ottani szerzetesek vendégszeretete elfelejtette vele a művészet elleni vétkeket. Nem kételkedhetünk, hogy az építészetnek e remeke belsőleg megfelelőleg volt díszítve, az oltár mögött fennmaradt néhány nyoma még erről tanuskodik; de mai napon egy szobamázoló otrombasága a legszebb illusióktól képes a boszankodó szakembert megfosztani.

XX.

Deáki. (Pozsonymegyében.)

A tapasztalás tanúsítja, hogy valamely tudomány- vagy iparágnak felkarolása azonnal másokat is buzdit hasonló működésre. Midőn Ipolyi 1860-ban »A Deákmonostori XIII-ik századi román Basilikáról« írt művében, az ott talált, bár csekély terjedésű, nagyon rossz fentartású, de azért festészettünkre nézve fölötte érdekes falifestményről szólt, mindjárt felébredt régészeinkben a vágy hasonló helyeken falifestményeket keresni, és hogy ezen iparkodás nem volt minden haszon nélkül, már az is bizonyítja, hogy e tekintetben sanyaru viszonyainkhoz képest ninesen miért a külföld előtt pirulunk.

A deákmonostori templom teteje alatt, Ipolyi szerint, sötétkés helyen, a főoltár kerek-zarádékú három ablaka közt feltűnik két csúcsos monor, mint szentfény az Istenség két személyét keretelve. A jobb oldali képnek színei majd egészen elenyésztek, és a helyszíne, valamint a dícsfény miatt egyebet nem foglalhattak, mint az Atya-Istent, kilhez hasonlólag a XIII-ik század a Fiu-Istent is ábrázoló.

Némi távolban és a napnyugati sugarak által világosítván a bal oldalon álló festménynek körrajzát még ki lehet venni, ámbár a részletek egyáltalán elmosódvák. Mind a mellett látunk egy méltóságteljesben ülő alakot, melynek bíbor palástja s a ránczozat még itt-ott kivehető. A szentfény sárga; az alak jobbát áldásra emeli, míg balján négyszögű vörös foltot, az élet könyvét tartja. A támnélküli trón vonalait némileg még ki lehet venni.

XXI.

Demsus. (Erdélyben.)

A demsusi ősrégi, bár már romba dülő, templomban, mely annyiszor le volt írva, és oly sok balvéleményre adott alkalmat, Storno Ferencz sok festési nyomokat látott a falakon; több más helyeket is hallott Erdélyben említettni, melyekben falfestmények léteznének, de azokat utjába nem ejthette. Elég az, hogy a felemlítettek kivül mintegy általános szabályul vehetjük fel, hogy az ő s régiségben alig volt templom, mely festményekkel nem birt volna, és hogy a mai nap mindenütt divatozó meszelés, a reformatio egyik következménye, a mennyiben t. i. a katholikusk templomokat átvévén, a képeket vagy bemeszelték, vagy tulbuzgóságukban annyira elrontották, hogy utóbb a katholikuskok maguk nem bírván a festményeket helyre állítani, azokat szintén bemeszeltetni kényszerültek.

XXII.

Fel-Döbrő. (Hevesmegyében.)

Fel-Döbrőn csekélyek ugyan a falfestmények, de azért mint honiakat mégis fölemlítjük. A két első fivérnek a bibliában leírt áldozatát ábrázolják ezek; jobb oldalt Kain áll verhenyes hajjal, kabátja kék, és térdét szabadon hagyja, lába ikrájáig erő köpenyét, mely panyókára van átalvetve, a jobb vállon gombforma csat tartja össze. Redőzete szabadon fejlődik és kezét kendőképen takarja; lábai meztelenek fekte körvonaluak, a lábheleket talpak helyettesítik, melyek vékony fekte színóráttal megerősítvék. A keleties arczikefezésű ifjú bő haja hátra felé fésült, összetartott kezeiből három száll buza emelkedik. Lábai körül a mező virágai bőven emelkednek, neve is: CA—IM, ezen képen található.

Sokkal kevesebb látszik az ellenkező oldalon festett Ábelből; kinek redőzetes köpenye kék, kabátja vörös. A köpenyt a nyakon gomb szorítja össze. Kezeiről kendő lóg le, melyen bárányt mutat fel.

Egészen hasonló előállítást találunk mindenütt, hol Krisztus halála jelképileg rajzoltatik. Így például előfordul ez a hildesheimi főegyház rézkapuján három osztályban. Legfelül Ádám kapálva, Éva szoptatva tárgyaltatik, közöttük egy angyal lebeg; a másodikban középet feltámasztó sugaras körből az áldó kéz nyúlik le, míg Ábel és Kain áldozataikat átnyújtják és pedig Ábel kendőben, Kain kevesebb tisztelettel, a kését meztelen kezeivel; a legalsó keretben az áldó kéz Ábel fölött nyúlik ki a felhőkől, míg a bal oldalon őt Kain bunkójával a földre teríti. (I. Förster, Denkmal deutscher Bildner und Malerei 40 és 41. füzetben. — Így a wilteni kelyhen (Jahrbuch der k.k. Central-Comm. in Wien. IV. kötet. 29. l. I. tábláján) a hasonló előállítást látjuk azon különbséggel, hogy itt az igazságos Ábel majdnem hasonló öltönyben és kezein nagy kendőben a bárányt ajánlja az Istenséget jelképező sugaras égi körnek, míg a bal felől álló szakállas Kain tömött kését emel fel szintén hosszú kendővel takart kezeivel. — E tárgyban némileg eltérnek a svédek festményei; mert itten mint a kumbilai templom mennyezetén, az ifjú Ábel az őt bárányt tartja fel kezeivel, míg a szakállas, csúcsos kalapú Kain kését mutatja be. (Mandelgren t. i. munkája XXVI. tábláján.) — A földi templom mennyezetén az egészen hasonló alakok térdelnek egy körülök vont kör közepén; a füst emésztő láng egyenesen fölfelé csap, míg a kőve alatti fa meg sem gyuladt. Ábel imára tartja össze kezeit, Kain baljával nagy mérgezően egy hatalmas állkapcsot emel. (u. o. XXVIII. tábla.) — Még egyszer és majd hasonlólag fordul ezen jelenet e templom egy más boltján elő; de itten Kain öccse felé csak kezét nyújtja ki (n. o. XXXI. táblán).

Dr. Henszlmann Imre, ki a fel-döbrői falképekről való jegyzeteit használatul átengedé, ezekről értekezett már 1865-ben az Österr. Revue 203. lapján.

XXIII.

Domonkosfa (Vas megyében.)

A rom. kath. templomban újabb festmények némi nyomai látszanak, meszelés alatt a falaknak egykori sárga festése tűnik fel. (Gőzon Imre jelentéséből.)

XXIV.

Dörgicse, Alsó-(Szalamegyében.)

Hogy a régi templom falai ki voltak festve, annak itt-ott most is tűnnek fel nyomai, sőt a torony homlokzatán a két támfal közt olyan óriási alak létezhetett, mint az ecséri toronyrom nyugati falán. Ezen festményt sz. Kristóf képének lehet tartani. (Pelargus Jánosnak, az orsz. bizotts. beküldött jelentése nyomán.)

XXV.

Dörögdőn, Talián-(Szalamegyében.)

A boltgerincek többféle színnel vannak ékesítve, miből gyaníthatjuk, hogy a falak is festményekkel voltak díszesítve. (Stornonak a magy. tudom. Akademia archaeologiai bizottságához tett jelentéséből.)

XXVI.

Ecsér (Szalamegyében.)

Ecséren áll még egy templom roma a szőlőkben, de maga a falu, mely már 1082-ben létezett, és melyről a »Hazai Okmánytár« IV. kötetében, a 4. lapon ezt olvassuk: »In villa Echer habet ecclesia (veszprimiensis, mivel Ecsér annak birtokaihoz tartozott) XL iugera terre, VI vineas, quatuor servos in silvis et agris communiter cum villanis, annyira eltűnt, hogy csak a vidéknek vagy dülőnek nevében él; házhelyek mindenfelé észlelhetők, a templom kerítő-fala 20' átmérőjű.

Az ecséri templom a szőlők közt magaslík ki csonka tornyával, melynek felső emelete bedűlt, úgy, hogy eredetileg legalább még egy harmaddal magasabbnak kell azt gondolnunk. A keletelt, Hencz Antal barátom által fölmért és rajzolt, templom maga majdnem négyzetű, hossza a belső világosságot véván 4' 5', szélessége 4'. A szentély helyét az 1° 4' átmérőjű kerek gömbölyűen boltozott apsis pótolja. A fenálló romokból látjuk, hogy a templom messze kirúgó támoakkal volt minden oldalról erősítve, és hogy az észak-keleti, valamint a déli oldalon toldalék-épületek által lett eredetiségéből kivetkőztetve. Ugy tűnik fel, hogy a későbbi beboltozás végett a hosszfalaktól mintegy 4'-nyira 3□'-nyi pillérek építettek, mi által igen keskeny oldalhajók és egyenetlen távolságnyi bolthajtások támadtak; és az egész beltért szabálytalanná változtatták. A fenálló falakban csak egy kerekívű ablak van a kerek apsis déli szelvényében. A bejárás pedig csak a déli fal nyugati vége felé állhatott, mivel másutt az ajtónak semmi nyoma. — A torony az erős nyugati fal közepén és a hajóban, talán későbbben emelt két vastag pilléren nyugszik, és két boltozott tért képez, melynek felsője egyszersmind ének-karzatul szolgálhatott.

Az egyház anyaga nagyjórészt termés-vörös-homokkő, de van sok faragott kő is; téglát nem igen találtam, de a melyek előfordulnak, mint mind a középkoriak, fölül a simító ujjaktól származó váluakat mutatnak.

E romot, az alul kerekívű, e fölött pedig tölcser-idomu ablakkal ellátott torony miatt említjük fel, melynek homlokzatán a keretbe foglalt sz. Kristóf képe látható, mely azonban egészen ferdén áll. A kép $1\frac{1}{2}$ széles, 4' magas, a keret feléd-idomu vonásokkal van diszesítve, ezek piszkos sárga és sötétbarna színűek. A festmény háttére világos sárga. A szent ábrázolása a keretnek egész belterét elfoglalja. Arczát nem lehet kivenni, de redőzetes, térdig érő, ágyéka körül övvel összeszorított zubbonya fölött hosszabb köpeny csüng; jobbában egy fát tart ágainál, alul gyökerei láthatók, bal vállán a kereszt-fényű kisdéd Jézus ül, de annyira rongált, hogy inkább sejdíteni, mint a körvonalon kívül leírni lehessen. A vízben gázáló szentnek csak piszkos carmoisinnal színezett lábikrái tűnnek fel, lábának többi része hiányzik.*)

Feltűnő, hogy e kornak szokása ellen, mely testszínű vörössel díszítette egyházait, tornyait, polgári építményeit, ezen templom belseje sárga a színezéssel bír.

Még nevezetes az is, hogy ezen imaház építtetése alkalmával a torony délnyugati sarkára egy római emléket használtak fel szögletkül, melynek ez a töredékes felirása:

Q. TITIVS BRIMO
IVS FILIE IVSTE M
PIENTISIME AN . . .

Birta ezen templomot 1861-ben és birja talán most is Csökör András uram, ki ezen honi régiséget annyira becsüli, hogy annak rombolását meg nem engedné, sőt evangelicus létre késznek ajánlkozott, ha kellene, száz forinttal is hozzájárulni ezen ősrégi imola fentartásához, ha t. i. a vidék katolikusi is használat-képessé tennék és költséggel némileg hozzá járulnának. Pedig ezen hagyomány megérdemlené a fennállást, csak lenne Veszprém- és Szalamegyében egylet, mely azt figyelemre méltatná.

Mezriczky Péter földbirtokos úr, régi tisztelt ismerősöm, egy, Kövágó-Eörsről, november 19. 1872-ben hozzám intézett levelében azt írja: hogy a »Zala-somogyi közlöny« 1872. 89. és 90. számában közölt Hattyudalában »megcáfolta az ecséri torony góliáthjáról adott azon véleményemet, mintha az szent Kristófot ábrázolná; mert azon egyháznak védszentje az igen szép és óriás nagyságu sz. László levén, a meglevő régi okmány szerint, azon kép csak őt ábrázolhatta.« Örvendek rajta, hogy így a templom, védszentjét megismertük; de ismerem mind a két szentnek előállításí módját és az ő egyház százados szokásait is. Azért meg fog engedni Mezriczky úr, hogy, mint a hozzá intézett levelemben is nyilatkoztam, véleményemet az ecséri sz. Kristófról még továbbra is fentartom.

XXVII.

Nagy-Enyed (Erdélyben.)

A nagy-enyedi régi lutheranus templomot mai nap csak a P. Szathmári Károly után a m. tud. Akad. Arch. bizottságának közleményei VII. kötetéből ismerjük; mint-hogy ott az 51. lapon »A nagy-enyedi Egyházkerítés« című czikkben olvassuk, hogy ezen 1333-ban épült templom falain létezett képek oly rögöt romboltattak le, hogy azokat az ev. lelkész sem láthatta; egyedül egynek rajza maradt fenn a szentély szögletes záradékán, (l. 62. ábra) s azt színezeve beküldé tudósító az Akademiának. — Mátyás apostol (l. 63. ábra) sárga, vörös keretű, szent fénynyel van előállítva; egyzinű, hosszú, megkötött, könnyű ránczozattal, derekán lefolyó ruhája sárga, e fölött a bal vállról a köpenyt látjuk lelőgni. Jobbját mellére teszi, míg baljában

62. ábra

*) Sz. Kristófnak a festészetben és szobrászatban oly annyira egyenlő mindenütt előállítás, hogy csak egy helyen emlékeztetünk kiüszvedéseire. Jónában a kápolna oltára mögött (Német-Ujhelyen a templom belsejében) jön elő ez. Kristóf; ott ágyéka körül nagy tarisznya volt kötve, jobbában hosszú fát tart, a kisdéd vállán ül, midőn a zsló tengert lábolja, mely azonban térséit nem éri. (Klopfeisch l. m. 128. lapján.)

vörös táblájú könyvet tart. Jobb oldalon lépsőt vagy ülőkét látni. A háttér alját fedő szőnyeg zöld, barna, mintás szegélylyel. A távlat kék, a keret pedig, mely az egészet övedzi, fehér vonalok közt zöld, sárga, és meggy színű szalagokból készült. A szent feje fölött, bár megfejténi alig lehet, ez tűnik fel:

Thomas parthis . . .

. . . me reddidit india cristo . . . ?*)

Sajnálni lehet, hogy itt is a pusztítás gátlá a szakértők vizsgálatát. A kép a széke bajsza és kétfelé simított szakállu barnás, sima, hosszú haju arcczal a jobbák közé tartozott; jelenleg csak arra, szolgálánd hogy ezen templomot is majdan a festettek közé számítsuk.

Magáról a festményről Szathmári így nyilatkozott: Úgy látszik, e festmény egy egész századdal későbbi az egyház-építés idejénél, mely állítólag egy támpilléren talált évszám szerint, ha t. i. ezt helyesen olvasták, 1333-ba esik; legalább festésmódorában és különösen az öltözet ránczolatában hazánk ez idei műtermékeitől az ügyesebb esetforgatás és kisebb merevség által igen elüt.

63. ábra.

XXVIII.

Erdődön (Szathmár m., a krasznai járásban.)

a vártornyok párkányzatai festve vannak, részint fekete-vörös fogas diszre, részint fekete alapon álló sárga fonadéokra. Az egyik torony kerek termében is láthatók még festmények, melyek azonban újabb korból származnak. (Jegyzkv. XV. 45. l.) — Az említett festmények a vár és a templom régi alakjait, és a Károlyi nemzetség czimereit tüntetik fel, a várra vonatkozó többféle feliratokkal. (I. Magyar és Erdélyország képekben. Pest. 1854. III. kötet. 51. l.)

XXIX.

Gécz. (Szatmár megye.)

A géczi, Szatmár-Németihez közel fekvő reform. templomban, mely románkoru hagyományok mellett gótlkoru részletekkel is bír, a hajdani festésnek is csekély nyomával dicsekedhetik, t. i. szentélyének ablaka csúcsából nő ki egy virágesokor, mely több virágból, bimbóból és levélből van szerkesztve, és bizonyosan nem egyedül maga díszesítette az egyház ezen kitűnő részét. (I. Arch. közlemények. IV. 146.)

XXX.

Geczfalva. (Gömör megye.)

Az evang. templom falfestményekkel volt díszesítve. Ezeknek nyomai a mészrétegen alul igen is jól kivehetők, nevezetesen a szentek tányéralaku fényköreik karcsolt vonalai megkülönböztethetők. Mint-hogy e góthizlésű egyházban egész képcycus rejlik, ennek lehámoztatása nagyon kíváncsú (Myskovszky Victor jelentéséből.)

XXXI.

Nagy-Geresd. (Sopron megyében, a répezemelléki járásban.)

Nemes-Ládony e főkegyházában Storno szerint szép falfestmények lappangnak a mészkéreg alatt

*) Talán vonatkozással az apostol életére így kell olvasni: Thomas parthis . . .

. . . me reddidit India Christo; miután a Martyrologium Roma. num Gregori XIII. Venetis 1759 a 243. lapon deczember 21-ke alatt ezt írja: Calominae natalis beati Thomae Apostoli, qui Parthis Medis, Persis, Hyrcanis Evangelium praedicavit, ac demum in Indiam perveniens. . . . Regis iussu lanceis transfixus occubuit.

XXXII.

Fekete-Gyarmat. (Aradmegyében.)

Itt találtatott a reform. templomban a vakolat alatt két falfestmény, melyet Kallós Kálván lemásolt, s melyet Ipolyi barátságos közlésének köszönhetek.

Egyik kép vörös keretben, melyen alul a gerendázat fejei látszanak, thronuson sz. Anna ül, ölben a bold. szűz, ennek ölben pedig a kised Jézus, mind a három sárga szent fénnyel. Sz. Anna jobbát a jobb oldalon álló egyik Mária fejére teszi, ki előtt két fia áll könyvecskéket tartva; balra áll a másik Mária, melynek fején anyja balkeze nyugszik. A négy előtte álló és könyveket tartó gyermeknek anyja, fejét alázatosan hajtja le. A három főalak ruhája vörös, a többiét nem lehet kivenni, csak Mária-nak, Krisztus anyjának, palástja kék, a baloldalt álló Máriaé zöld. E kép a Metterciát igen egyszerűen és méltóságteljesen adja elő.

A másik, kétszerte nagyobb képen sz. György tűnik fel. Jobbra a kettős fallal kerített várost szemléljük magas tornyaival, melyek egyikéből koronás királyi pár néz a sz. vitéz felé. Ez a kép közepén jelenik meg fehér sallangos lovon. Ruhájának csak körvonalai tűntettek fel, paizsa hosszukás, alul kerekített, vörös; a lándzsát elég ügyetlenül irányozza a barlang felé, melyből a sarkánynak kellene kijönnie, de ennek semmi nyoma a képen, alkalmasint gyengének érezte magát az úgy is gyalgó festő annak előállítására, valamint már maga a lovas is a kezdő művészt árulja el. A barlang fölött a felszabadítandó király-leány térdel szentfénnyel.

A képek alatt előforduló írásból csak egyes szavakat lehet elolvasni, helyszínen taglalva, talán némely érdekes jegyzeteket lehetne belőlük kibettézni.

Egyébiránt köszönet ezért is, bár léteznének más vidékekről hasonló vázlataink; ezekből művészetünk és a szentek történetének hazánkban való felfogásához igen érdekes adatokat lehetne összeállítani.

XXXIII.

Gogány-Váralja. (Erdélyben.)

E helység templomának külseje oly szegény és semmitsem mutató, hogy küszöbét átlépve, senki sem vélne ezen egyházban oly művet, mely pártját ritkítja találni. Ezen templom famennyezete ugyanis 48. helen meggyőző lábnai mezőnyre van osztva és ugyanannyi növény-diszitményt vagy alakzati képeket tüntet fel. Ezen rajzok, vagy ornamentális festmények a XIV. századból, a gothsztól legkifejlettebb korából valók és az akkori diszitményi festészetnek mintaképei, melyek, miután vajmi ritkák, e leletet a legnagyobb fontosságúnak tartom.

A 48 kép közül, rövidség okáért, csak azokat akarom itt fölemlíteni, melyek alakokat vagy elemeket ábrázolnak, a többi négyyszög növény-diszitménnyel bir.

Az első négyyszög: Mária fogantatását tünteti fel vörös háttérrel; a 3. Krisztust a feszületen; a 4. angalt; az 5. sz. Györgyöt a lándzsára ordogot feszítve; a 6. püspököt; a 8. a Bethlen czimert; a 9. a magyar czimert és Hunyadi-családét; a 13. János evangelistát (angyal); a 14. egy páncélos és egy zöld ruhás embert buzogánnyal; a 15. három rózsás czimert; a 16. Sámson az oroszlánal; a 17. czimert; a 18. Máté evangelistát (sas); a 25. Márk evangelistát jelképileg; a 30. Lukács evangelistát; a 33. Anjou liliomokat. — Gondom lesz rá, így szól a lelkes közlő, Schultcz Ferencz az Arch. Értesítő II. évfolyam 159. lapján, hogy ezen fontos mennyezet leírását minél előbb és minél pontosabban közzé tegyem!

A magyar korai és váratlan halál ezen szándékában akadályozó a művészt, de meg lehet, hogy rajzai közt a mennyezet részletei megvannak, melyeknek közlését csakugyan nem kellene nagyon

halogatni; de ezen a helyen még más indítvánnyal lépek fel, kérvén a műemlékek országos bizottságát, találjon módot, miszerint ezen unicum a nemzetnek megmentessék, nehogy valami eshetőségek, vagy az emberek közömbössége és tudatlansága által még ettől is megfosztassunk! Pedig mily érdekeselek lehetnek a czimerek, mily ritka a ruházat a buzogányos alakon stb. — Ha hű másolata nem léteznék, képzessük legalább azt, hogy késő bánat ne legyen itt is a pótolhatlan veszteségnek vége!

XXXIV.

Gyula-Fejérvár. (Erdélyben.)

Midőn 1868-ik év szeptember 17-én a gyula-fehérvári nevezetes főegyházat meglátogattam, egyik vezetőm említé, hogy a templom belső csinosítása alkalmával a régi vakolat és mészkéreg lehámoztatván, a mellék kerek-oltárhelyen igen jól látható falfestmények tűntek fel, de a kegyes püspök tudtán kívül, és távollétében azonnal, nehogy talán az illető rendezők munkálkodásukban hátráltassanak, ős régi festészetünk nem csekély kárára levakartattak. E helyen még a szentek szobrai számára készített fülkék is észrevehetők. Fogja-e az értelmetlenség és régi ereklyéink iránti közömbösség még sokáig ős maradványinkat pusztítani? — Ideje volna, hogy e bajnak elejét vegyük és utódinkat nagyobb kegyeletre tanítsuk! Ha legalább azt tudnók, mely korszakból valók voltak e festmények és mit tárgyaltak! (Jegyzk. XXVI. 35. 1.)

XXXV.

Hárskút. (Tornamegyében.)

Templomának régi falfestményeinél, melyek sz. László legendájából vették, l. fennebb Tur-nischánál.

XXXVI.

Hupka-Helmecz.*)

Az ugynevezett hegytetőn még a mult század végén pompás góth templomocska romjai voltak láthatók szép falfestményekkel. (l. Haas püspök 1862-ki levelében.)

XXXVII.

Hidegség. (Sopronmegyében.)

Hidegségen (Klein-André) a Fertő mellett még néhány év előtt, mondja Storno, a románkorú záradékban falfestmények maradványai tűntek fel.

XXXVIII.

Hodos. (Biharmegyében.)

Nagy-Váradtól északra már régen találtattak falfestmények, melyekről a honi művészet ki-tűnő barátja, Lugossy József, a m. akadémiai Értesítő 1848. II. számában ezt írja:
Végére azt is meg kell jegyeznem, hogy Siterhez egy órányira a Berettyó partján fekvő

*) Ezen nevet Magyarország Helynévtárában nem találom, talán Putka-Helmecz, mely ottan előfordul.

Hodos falucsának temploma is, melyet visszajövet hasonlóan megsemmisítettünk, tele van a mészrétegek alatt a siteri igen szép festményeknél ugyan sokkal csekélyebb művészetű, de még talán épebben fentartott s nagyobb számú freskoképekkel, melyek felől, csak pár perczre terjedhetvén ottani mulatásunk, s a falat csak pár tenyérnyire lehetvén időnk megbontani, részletes tudósítást most nem adhatok; de a melyek nemkülönbön pártolás után esdekelnek, s talán a siteriekkel együtt volnának a tek. társaság által — a két hely közelsége is úgy hozván magával — kezelendők; — annnyival inkább, mivel a hodosi ref. gyülekezet szándékozván egyházát jövő nyáron merőben megújítani, a régiség ezen ereklvéi azontul reánk nézve örökre el fognának veszni.»

A tudósító tag buzgósága köszönettel vétetvén, e figyelemre méltó ügyben alapító és igazgató-tag gróf Vay Ábrahám ur ö exja a szükséges másolások és alaprajzok kinyerése végett megkeres-
tetni rendeltetett.

Volt-e ezen megkeresésnek valami eredménye? — Alig hiszem, miután ilyen esetben nálunk a honi művészet ereklvéi mindig a felekezetiésnek esnek áldozatul. Sajnos — de igaz. Mi e helyen azért közöltük a jelentésnek Hodosra vonatkozó egész szövegét, mert az akadémiai Értesítő ezen füzete már a ritkaságok közé tartozik.

XXXIX.

Huszt. (Máramarosmegye.)

A templom déli oldalán a szentély ferde pillérje mellett egy festett képnek van nyoma; de rajta csak némi karcolásnak és ponzírozásnak jelei maradtak. Kívül a templom és torony szögletei vörösrre voltak festve, hogy ez által az olasz művet, a faragott köveknek változatait föltüntessék. (Jegyzkvy. XV. 102. 1.)

XI.

Istvánfalva (Posonym.)

Mint a karzat fölött emelkedő bolthajtáson a lehámozás után észre lehet venni, a falfestésnek nyomai tűnnek fel. (Jedlicsa Pál az orsz. bizottsághoz beküldött jelentéséből.)

XLI.

Jászón (Abaujmegyében.)

A prémontrei prépostságban áll még egy gyönyörű sztilben épült kápolna, melyről tudva van, hogy a XII-ik században C a t a p á n püspök által szenteltetett fel. E kápolnában mely már régóta egészen kivetkőztetett a szenthely tulajdonaiból, és jelenleg kamarának használtatik, remek falfestményekre akad-
tam, és egyszersmind nagy örömmel hallottam, hogy a mostani (így ír Haas püspök 1862 ben) m. pré-
post úr e kápolnát helyre akarja hozatni. Örökös kár volna, ha a reparatio alkalmával a falfestmények
(gyönyörű arcok) megsemmisíttetnének. E kápolnát is mielőbb kellene lerajzoltatni!

XLII.

Kassa, (Abaujmegyében).

Kassán a dom legujabb helyreállítása munkálatainál nevezetes falfestmény-nyomok mutatko-
znak. Egy madonna-ábra híven lemásoltatva a m. Akademia gyűjteményében látható.

A fennebb említett képet készletünk közt már nem találtam; azonban dr. Henszlmann Imre szakértáram sziveskedett egy falístménynek vázolatát közlés végett átadni, melyért valamint magán, úgy olvasóm is hálára köteleztetnek. A kép, mely a déli hajó keleti végén három ablakkal kirugó többszögű kápolnaskijának széles falára van festve, sokáig takarva volt, úgy, hogy csak némely részei látszottak; a templom ujitása alkalmával Geyling kijavította, és mai nap, mint hallom, ismét egyelőtte álló oltár által csak egyes részleteiben látható.

Memyre az előttem fekvő vázlat a leírás elősegítő, a kép az utolsó itéletet ábrázolja azon általános felfogással, mint azt már a veleméri és más templomokban láttuk, de mégis a részleteknek olyan eltéréseivel, miszerint az egészét valami középkori remek olasz mű módozatának kell tartanunk.

A festmény tetőpontját az itélő udvozító foglalja el, ki két oldalról szárnyaktól tartott mandorlában szívárvány szelvényen ül, melynek kék mezején csillagok tűnnek fel; lábai szintén szívárványon nyugszanak, mint a tótlaki mennyezet-képen. Krisztusnak mezitelen teste gyönyörű redőzött köpeny-nyel van fűdve, mely azonban karjait, mellét és lábainak végeit, az ott levő sebekekkel, fűdetlenül hagyja. Baljával a hatalmas, hosszú, egyenes kardot tartja, jobbját mintegy elkárhozhatólag nyújtja ki az elkárhozottak fölött, kik bal lábánál láthatók.

A mandorla mind a két oldala mellett sziklacsúcsok emelkednek fel; ezek előtt térdel, kezeit összekulcsolva, a szent anya, violaszínű béléssel ellátott kék palástban; balra szakállas szentfényű alak hasonlólág könyörög, karjai és lábai mezitelenek, köpenye zöld, sárga béléssel.

Ezen nagyobb alakok mögött különféle kora és nemű könyörögők láthatók, kik közül a mondat-szalag tekerődzik, melynek azonban alig lesz más értelme, mint: >ven)ite benedi(eti . . . < stb. Ezen alakok mezeitelenek, és így e világban való állasuknak semmi jelével sincsenek kitüntetve. A bal oldali szikla alatt vannak az elkárhozottak; egyik az átoktól elrémtülve leterül és szemeit félelemmel fordítja az itélő felé; a másik, pilise és csuklyája után itélve, szerzetes, ki valamint a másik két elkárhozott haját tépi. A szikla csúsa körül tekeredett szalagon még ezt véljük kibetűzhetni: *Ite maledicti* (in ignem) *eternum* . . .

Ezen eléggé élénk jelenet alatt kétszori csoportban ülnek az apostolok, és pedig az alsó sorban egész alakokban, középett arccsal a néző felé, jobbájában hatalmas kulcsával, az apostolok fejedelme, Péter, zöld ruhában, kék köpenyben, jellemző rövidre nyírt szürke szakálla és pilise. Mellette és feléje fordulva ül sz. Pál a hosszú egyenes karddal baljában, jobbájában egyiknek sincs könyve, mint ez rendszeren lenni szokott; hosszú haja és szakállá szőke, vörös köpenyegének zöld bélése van; lábain nincsenek saruk. Ettől szomszédja felé fordulva ül vendorbotját baljával tartó, a másikkal áldó, barna haju, öregebb Jakab; ruhája kék, zöld palástjának bélése vörös; mellette ül örege képpel a dúlt keresztet markoló úsz sz. Endre; a tulsó szögleten pedig a szőke haju, ifjú arczu maga előtt szentfényű sást mellére szorító evangeliomos sz. János. Palástja zöld. — A második sorban álló szentfényű fejeiket, melyeknek kinszenvedési mellékleteit sem igen könnyű kivenni, sokkal bajos megfigyatozni. Jobbról kezdvén van egy egészen elmosódott diésfényű fej; mellette szőke, hosszú haju és szakállu apostol, kinek jelvénye ki nem vehető; a legközelebbik, ki sz. János felé néz, szürke haju, zöld ruháj, jobbájával szekerezét tart. Mátyás; Péter mögött áll szőke hajzattal, székkel nélkül lándzsával sz. Tamás, ez néz az areczal kifelé tekintő barna hosszú szakállura, kit nagy bunkója miatt Judás Thaddaeus-nak tarthatunk; e mellett balra néz szőke haju, szakállatlan arczu ifjabb Jakab, a csapó eszközzel; feléje fordul, barna hajjal, rövidebb szakállal Bertalan, bár kését nem látni. — Fenmaradna még Simon és Fülöp, kikre réá ismerni bajos. A sorozat tehát ez lenne.

Simon? Fülöp? Mátyás, Tamás, Tádé, ifjabb Jakab. Bertalan?

János, Péter, Pál, öregebb Jakab, Endre.

A szentek fejei fölött a szentfények hullámvonalát követve, különféleképen össe-vissza hajtogatva állanak a >hiszek egy Istennek< ágazatai, melyeket oly sorban adjuk, mint a szalagokon előjönnek:

Péteré 1. *Credo in*, (deum), — 2. *Potrem*, — 3. *omnipotentem*, — 4. *creatorem*, — 5. *eli et (terrae)*. — Endréé 6. *(Et in Jesum)*, *xpm fili um* — 7. *eius vni* (genitum), — 8. *dnm. nrm. qui*, — Zebedaeus fia Jakab; 9. *con(ceptus)est de spiritu*; 10. *Sancto. natus*; — 11. *(ex)maria vir* (gine); — 12. . . *et mor?* . . . Látjuk ezebből, hogy e helyen csak három apostol ágazata van tárgyalva, és ezek sem álla-

nak, mint másutt szokás, az illető litkuldérek feje fölött. — Előfordult-e még a többi ágazat is és milyen helyen? nagyon bajos lenne az előttem fekvő vázlat nyomán meghatározni.)*

A velem közlött vázlatra, H e n s l m a n n kezétől írva ezt látom: Hasonlítsd Orcagna Krisztusával in Campo Santo Pisában, mely Didron Iconographie Chretienne 362. lapján is előfordul. Ezen remeken még az elkárhozottakat elátkozó üdvözítőnek jobbra is ugyanazon mozdulatu mint a kassai képen. Ebben szaktársamnak egészen igaza van és erre nézve is csak az fog kitűnni, mit más, az egész kereszténységben elfogadott, jeleneteknél észlelünk. — Az a palaszeme mindenütt ugyanaz, a kivételnél csak a mellékletek gazdagságában, bővítésében, másképen való csoportosításban vesünk észre változást, és az ellentétnek feltűnetése, a boldogok öröme és az elkárhozottak elrémülése közt, Krisztusnak mint bírónak nagyobb vagy kisebb kíséretben való megjelenése épen az, mi az élenkebb phantasiájú olaszoknak esete számára ezen borzadályos jelenetet oly keresetté, oly kedvessé teszi. — Mily egyszerű példánál a tegelomorai ítélet. (Mandelgren XXXV. tábla.) Krisztus apocalypticus alakja a két szírvány szeleten ülve, a földgolyóval, lábainál a virágcsokorral és karddal fülelél van előtűntetve; mellette a b. szűz és sz. János? térdel s fölötte az ítélet harsonáját fuvó angyalok lebegnek a két mondatszalgallal; jobbra sz. Péter a boldogokat templomba vezeti, balra a sátánok az elítélteket a pokoli szörnynek torkába huzzák! Még kevesebben van ezen eszme a risingei templomban (Mandelgren XXIV. tábla) előtűntetve. A szírványon ülő bírónak szájából két kard és két mondatszalgal fejlődik ki; jobbra a szent szűz gyűjtő köpenye alá a boldogokat, balra a sátán rántja kötélen a bűnöket a pokoli szörny torkába; Krisztus lábai alatt sz. Mihály mérlegeli az infulás, koronás, különben egészen meztelen lelkeket. A XIX-dik táblán Mandelgrentől másolt ítéletet, mely szerkesztésére nézve bővebb, de azért elég merev és modoros, már említettük a veleméri hasonló képnél, mely szintén a maga korának felfogását hiven visszatűkrözi. De más a kassai kép. Nem éri el a szerkesztés szépségére nézve sem Giovanni Angelico da Fiesole utolsó ítéletét, a mandorlának kedves anygalkák által való képezetését, mivel ezt csak a két szárny által mintegy jelzi; sem a szenteknek a bírót környező karját, mely az apostolokon kívül igen értelmes sorozatban két oldalon ül, de az ítéletnek üdvözítő és kárhoztató eredménye sem lehet azon egy-két alak által olyan megragadó hatású, mint az az említett nagy művésznél, szemlélhető. — Az utolsó jelenetek Signorelli Lukácsnál is meglepő változatossággal és élénk kifejezéssel van előadva. — Egyébiránt egyes, bár különben tárgyalt mozzanatokban képünk Orcagna hírneves campo-santói remekjéhez annyiból hasonlítható, mint a nap visszatűkrödött bágyadt másához. Feltűnő csak a mandorlában ülő Krisztus tartása, ki jobbát visszataszításra emeli. Új jelenség az egészen hasonló mandorlában, a jobbratűlő sz. anya, mint az egek királynéja; a kinszenvedés jelvényeit tartó angyalok; az elítélteket emelő és visszaríasztó mennyei küldöttek stb. —

Ilyen remekeket alkalmaztak a rendelkezésükre álló tér, költség és teltségük szerint a mi hazai, szerényebb művészeink, kiknek talán azon kornak magasztos eszéből való művészi gyakorlatuk tartama alatt alig jutott eszükbe, hogy már rég elfelejtett és eltartart műveik még valamikor mesteriségük első tekintélyeivel is fognak párhuzamba hozhatni!

Jobb falképeinknek oly sekély, élvezhető számánál fogva, vajmi kívánatos, hogy a leirt festmény eredeti rendeltetéshez képest ismét az ajtatoskodók szemléletének kitétéssék.

A dom melletti sz. Mihály kapornának falain a műszéregyen áttűő érdekes falfestvények egész sorát láthatni. De ezen festmények is a góthizlésű egyház későbbi korából valók. (Ipolyi, Deákmonost. Basilika 116.) — Hogy a kassai gyönyörű főgyház egyéb festményeiről sokkal többet lehetne írni, bizonyos; de itt csak a falképekről szólunk, melyek az izetlen újabb festés által sokáig eltartartattak. Ezen szerencsétlen restaurációra nézve egy külföldi lapban olvassuk: hogy itt e tekintetben kissé sok történt. Az egész templom, a falak, a pillérek, a boltsüvegek — igaz hogy góthi minták szerint, — de a legkiáltóbb színekben és a legtarkább vegyülettel vannak kifestve. A déli falon a magasságban tarka keretben, mindenféle czimerektől körülveve Rafael színváltozásának óriás másolata al fresco látható; a déli kapuzat előcsarnokában a jobb oldalon Konstantin mint a felhőkben a keresztet megpillantja, van szinte al

*) Ezen symbolum teljes sorozata, az apostolok neveivel és jelvényeivel látható Mandelgrentől a XIV., XVI., XXIV. stb. táblákon; honnan a kassai és löcei apostolok ezen tökéletlen előállítását könnyen ki lehet egészíteni.

fresco festve, míg balra sz. István pogány alattvalói közt a keresztet felállítja. Mind ezek Geylingtől egészen új felfogásban és kivitelben. — Továbbá így zárja be szerző sorait: A vétkek lajstromát, melyek e templomon elkövettek, nem akarjuk folytatni, de azt el nem kerülhetjük, hogy sajnálkozásunknak kifejezést ne adjunk, miszerint a papság és a lakosság áldozatkészsége, valamint nemcsak az országnak, de azon kívül tanusított részvete és közremunkálása mellett, továbbá, midőn úgy látszott, hogy a restaurálók tudták azt, mit akarnak, azon nagyszerű műemléknek megőrzését nem bízatos ügyesebb kezekre. (I. Dr. F. A. Lehner cikkeit: Deutsche Städtebilder aus Oberungarn. Oesterr. Revue. 1864. I. 252. l.)

A mi pedig a sz. Mihály-Kápolna efféle diszítványait illeti, azokról már fennebb emlékeztünk.

Ezen kápolna az, melyet Schmidt bécsi tanár egész Felső-Magyarország építészeti kincsek gyöngyének keresztelt el, Lehner idézett cikkében, melyet az Öster. Revue 1864. év I. köt. 253. lapján, a Kárpátok aljáról visszatérve u. o. a VIII. kötet 228. lapon bővebben tárgyal, és valódi előszóval leír. A falképekről csak azt említi, hogy az oltár közelében sz. Mihály látszik a mérleggel, mellette a már említett királyfi, mind a kettő nemes arczu, és a mennyire kivehetők, szép alakok is jó ruharendőzettel. Amint a meszet eltávolítják, azonnal mindenfelé az eredeti falfestmények nyomai látszanak.

Épen gúnyos az, mit a sz. Ferencziek, (helyesen domokosiak) templomáról említ templomuk kifestése tekintetéből. — Valamely mázoló inasnak kezei alá kellett, úgymond Dr. Lehner, ezen szegény egyháznak kerülnie. A színek lehetőleg még kiáltóbbak, mint a főtemplomban, a minták vidámabbak; a zöld, fehér, vörös mindenütt túlarad, és úgy látszik, hogy a magyarországi sz. Ferencziek újabb időben a nemzeti színekkel az egyházi symbolikának egy sajátos nemét gyakorolják; minthogy Nagyszombatban is farkoscsizlósü tornyukat zöld-fehér-vörösre bemázoltatták. — Az említett templomra nézve egyik dévaj utitársunk azon megjegyzést tette, hogy reá olyan benyomást tesz, mint egy miséria, mely huzársujtásokkal van kiszínözve! (Oest. Revue. 1864. I. 253.) És ezt nem ellenséges indulatu utazó írja; hát még mennyi gúnynak tesz ki bennünket az izlés hiánya azok előtt, kik úgy is hajlandók bennünket e tekintetben a kelet nomádjaival egy rangba sorozni!

XLIII.

Sajó-Keresztúron, (Borsodmegyében)

Északnak Miskolcztól, szintén léteznek falképek a reformatusok templomában, de ezekről még a tüzetesb jelentést kell bevárunk.

XLIV.

Késmárk. (Szepesmegyében.)

A katolikus templom, minden kétségen kívül, ki volt festve; még a tympanon festése meg van, de az apostolok, kik a boltsüvegekre, mondatzalagaikkal festve voltak, eltűntek. (Jgyk. XXXII. 16.) A protestánsok nevezetes fatemplomában, melyet szétbontani már csak azért is kár, mivel még az összedüléstől meg lehet menteni, de másképen még azért is mivel maholnap a hazában unicummá válik, szintén vannak festmények, melyek bármén épen nagy régiségűek, saját koruk jellemzéséhez mégis kedves anyagul fognak szolgálni.

XLV.

Kolozsvár. (Erdély.)

Nem lehet szándékom itten a kolozsvári főegyházat építési szempontból ismertetni, az egyed-
írási feladat, melyet ezen díszes egyház minden belső régebbi felszerelésével meg is érdemel, majd az tárgya-
landja ezeket;*) e helyen egyedül néhány szóval említjük azon falképeket, melyeket még 1864-ben,
augusztus 25-én a főtemplom dél nyugati részén fekvő levéltárában, annak északi falán a szekrények fö-
lött a vakolat lehullása alkalmából észrevettem, de akkor lehamozásukat más időpontra fenhagytam.

A góthizlésű építményben mely szerintem nem is szoba, mint ezt Jakab Elek munkája 419
lapján állítja, hanem vagy eredetileg imola volt, vagy conservatoriumul levéltárul szolgált, s melyet
kár régi állapotába vissza nem helyezni, kőfaragványu oroszánt látunk ezen mondatszalaggal. *Sg,*
mardus ew., és *Slewnig György* ezimerét, ki 1450—1464 mint kolozsvári plebánus az okmányokban
előjön és valamint itt, egy a plébánia templom és épület kapuja fölött fekvő oroszánt és fölötte a há-
tán rovátkos horonyon e két kezdő betűjét: *G, S-t* mutatja a pajzsban.

Hogy ezen falképek lehamozásához hozzá foghassak, azon alkalommal, midőn a magyar törté-
nelmi társulat Kolozsvárrt 1866-ban, szeptember havában ülését tartá, azon hó 18-án, hogy a keskeny
magas okmánytári szekrények fölött biztosan dolgozhassak, két emeletnyire rakattam bakokat és palló-
kat, s ezen ingatag állványon, melyet a képek megsértése nélkül a falakhoz erősíteni nem lehetett, néhány
napig fáradoztunk Hampel József és Pap Márton urakkal, kik páratlan türelemmel és nem csekély ügyes-
séggel segítettek a 16'3" széles és 10' 10" magas falmezőnyt a csúcsív alatt, valamint a 10'3" széles és
3'8" magas alsó tért, mely a fenebbi képek folytatását tartalmazza, a mészkéregtől felszabadítani. — A
nyugati falon is maradt az ablak mellett egy 4'8" széles és 5'4" magas térség, mely a nagyobb képnek
alapítóját foglalja.

A legelső kép, melynek baloldalán a siránkozó asszonyok néhányának fejét legelőször láttam,
azon reményt költé fel bennem, hogy itt is valami világias tárgynak előadására fogok jutni, mert a nők
fejei és takaróik azon kor jellegét viselték magukon, azonban amint a lehamozásban haladtunk és mun-
kársaimm egyenkint itt-ott nagyobb területeket felszabadítottak a kéregtől, láttuk hogy e helyen az elég
ügyes művész Krisztus kinszenvedésének többféle jelenetét tárgyalta.

Az amenehards-raidai templomban (l. Mandelgren sokszor i. m. XV. tábláján) nagyon hasonló
előadását találjuk ugyanazon kinszenvedésnek, de más sorozatban és más elrendezéssel, úgy hogy egy
alapképnek létezését el kell fogadnunk. — A kolozsvári képsorozatban látjuk Krisztus élete történetének
befejezését, tudniillik: kinszenvedése több mozzanatát a megváltás végeredményével, a keresztfán történt
halálával.

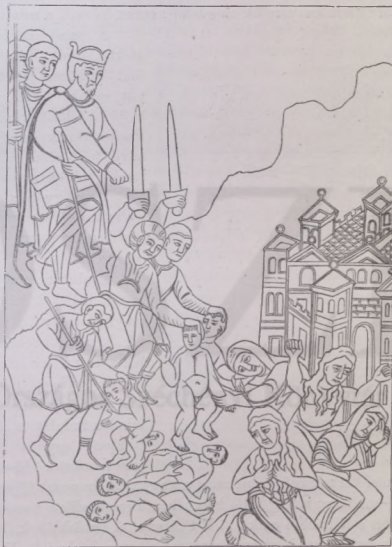
Mint hogy ez ily módon alig fordul elő elkülönítve és az Isten fiának életéből mintegy kikap-
va, föl kelle tennünk azt, hogy a többi részletek mind ezen a falon, mind a többin is a magas levéltári
szekrények által takarva, a föld és óvó mészkéreg alatt lappanganak.

Az egész falterület, melyet az északi falon lehamoztunk, 14'6" magas, és alul 19'3" a felső
képnél alul 16'3"-nyi, azon észrevétellel, hogy annak alapjától kezdve a boltív csúcsa felé szabályosan
keskenyül.

*) Ezen egyházat történelmi s műépítészeti szempontból írták le: gr. Exsterházy János az Archaeol. közlem. 1862. III. kö-
tet 57. és kk. lapjain; díszes sekrestye a táját pedig leírta gr. Mikó Imre a bécsi központi bizottság közleményei 1865. évi folyamában.
Részletesen leírja ezek nyomán Jakab Elek »Kolozsvár története« című munkájában. Budán, 1870. 417. és kk. II.

Hogy a képsorozat történelmi rendjét kövessük, fel kell hoznom, hogy az alsó képeknek magassága 5'-nyi, és az első képnek, melyen Krisztust látjuk Pilatus előtt szélessége 5' $\frac{1}{4}$ -nyi. — A római császár helytartója a balszögletben ül egyszerű padon, fejét kúpos süveg födi, jobbjának mutatója Krisztusra van irányozva, baljában buzogány alakú jogart tart, szűk kabátját bő ránczozatu köpeny födi, nadrágja szűk, az attól el nem választott tulságig, hosszú csőrű cipő, itten is ezen kor izléséről tanuskodik.

A mit már a jelkelfalusi festménynél is megemlítettünk, itt is fordul elő, t. i. Pilatus épen úgy veti át bal lábát jobbján, mint ezt mellékletben az ártatlan kisdedekeket felkoncizoltató Herodesnél látjuk. (l. 64. ábra.)

64. ábra.

Képünkön az előre hajlott Krisztus, keresztdicséfényvel, bírása előtt áll, kezei erős kötéllel vannak összeszorítva, melynek egyik végét a balra álló bakó tartja, míg a szenvedőt hottal előre tereli; a másik, katona, csúcsos sisakkal bír, melynek orrvértje messze előre nyúlik. Midőn ez kezével mintegy támogatja a roskadozót, baljában levő hosszu botjával előre taszítja. Ezen vitéznek ruhája rövid kabát, öve többféle fémlemezekkel van ékesítve, kardja baljánál lóg; nadrágja szűk, térdszalagos. Ezen alakoknál a kifejezés élénk és a tárgy természetéből folyó, a ránczozat a ruházatban jó előmintát hágy föltételeznünk.

A következő képnek szélessége szintén 3' $\frac{1}{2}$ -nyi, tárgya Krisztusnak tövises koronával való megtiszteltetése. Ezen fájdalmas képen az üdvözítő előzőnölve véresepekkel, padon ülve jobbra tekint, a keresztimbussal diszített fő, hóhérjainak hónok alatti botjaival lenyomtatva, előre hajol. Fájdalmában jobb-
jával a padra támaszkodik, míg baljával, hatalmának jelvényét a nádbuzogányt tartja. Kinzói közt a jobboldalon állónak ugyan ezen oldalán töre lóg, rákfark idomu vértje hasát takarja, nadrágja ennek is

szűk, czipője hosszucsőrű. — A másik erőlködik a tövises koronának a fűbe való minél erősebb benyomásával; kardja rövid, czipője rákfarkidomu.

Ezen képek kerete apró keresztből van szerkesztve, felső részében helylyel-közzel teli hold. idomu alakok fordulnak elő, melyek közt változtatva egész vagy féllépesüzetes kereszték és ezeknek részletei tűnnek fel.

Következik egy 7' széles kép, Krisztus ostromoztatása; középett majdnem arcczal ül a szenvedő, keresztmibussal, feje bágyadtan jobbra hajlik; teste meztelen, csak ágyéka körül van köpenyvel fűdve, kezei összekötve. Jobbra az egyik bakó suhogtatja a hajlékony, végén hatalmas gombbal ellátott ostort. A test mozdulata és a csipejére nyomott balja az erőlködésnek leghatályosabb kifejezése. Mellette jobb oldalt hosszú ruhában, helyesen redőzött köpenyben áll a tutulussal, csücskös főveggel, jelzett zsidó-főpap. Jobbjából fölfelé kanyarodik az íráslap: *annas*, névvel, a másikkal a kintzotra mutat.

65. ábra.

A tulsó oldalon is párhuzamosan két alakot látunk. Egyik bakó, végén vastagra font korbácsot forgat, a másik kezében foslott szíjak teszik a kintzás eszközeit, míg baljával felütlönyének ránczait összeszorítja. Ezen alaknak czipője hasonló a bocskorhoz, mivel felső részén az oldalakon maradt bőrfoslányok összevannak kötvé.

Ezen gyótrés következtében Krisztus egész teste vércseppektől van tarkázva, és a nézőben egyszerre a sajnálkozás, és a boszuvágy ébred.

Ámbár nem ugyanaz, de hasonló szerkezetű a mellékelt kép (l. 65 ábra), a melyen a ténykedés és ruha nagyon hasonlít a kolozvári kép lényegéhez. A nyelvkütlő bakó fején a tutulus látható. Ugyanezen jeleneteket, de gazdagabb szerkesztéssel látjuk a tótlaki passio-cyculusban; hasonlólag kiállítva, de minden indulat nélkül Krisztus alakjában a torpai egyház mennyezetén. Mandelgren sokszor idézett művében.

A teljes megváltási körnek befejezése, mint a tárgyalt képsorozat főpontja, az egész boltívmezőt betöltő fölfeszítésből áll. — A nagy térség kellő közepében kiemelkedik a kereszt, melyre Krisztus teste föl van szegezve. Feje fölött a felirásból csak . . . R I látszik. A haldoklóknak, keresztmibustól körülfogott feje jobb hónára esik, egész teste hármias vércseppekkel van éktelenítve. Kezéről a nagy vércseppek mind a két oldalról, mintegy a szélről hajtva, a keresztfa töve felé irányozvák; — vagy talán inkább a kereszt alatt állóknak megváltását akarják jelképezni? — A lábakat a fához egy nagy szeg erősíti, de mellette a vér minden oldalra fölfecscsen. A szenvedő arcz nemes kifejezésű, ment minden túlzástól és elriasztó torzítástól.

A keresztől jobbra az előtérben a bold. Szűz áll; őt egyik szent nőrokona támogatja fájdalomban, a másik szent nő a feszület felé fordulva a haldoklóra tekint. Ezen csoport mögött, közel a kereszt-hez, áll egészen egyedvűen egy ifjonez, ki jobbjában füles medenczét tart, baljával magas póznán kerek szivacsot emel a szélről üdvözítő felé. A szent szűzek mögött jobbra három lovas észlelünk, a középső nagy szakállu. öreges; ezek mind a hárman dőfik a lándzsát Krisztus jobb oldalába. — Az első vitéznek lova éktelenül rajzolt fejfel bir, de a lovak hátsó részeiken természetesh alakban tűnnek fel.

A középponttól balra eső téren, mintegy párhuzamosan a bold. Szűzzel, evangelista sz. János áll, imára összekulcsolt kezekkel, szent fénytől környezett, valóban gyönyörű fejfel. Tőle jobbra, közelebb a kereszt-hez, de egészen sz. Jánoshoz fordulva egy másik ifju áll, hosszú póznán szintén egy kerek

szívacsot tart. E mellett csúcsos sisaku katonát veszünk észre, ki hatalmas zászlót lobogtat; továbbá egy főtiszt jobbájával a keresztre mutat, balja a súlyos kard nagy markolatán nyugszik, süvegének periméje föl van tűrve, a turózsásk alaku ránkös teteje előre konyul. A csoportozás gazdagításául még mintegy öt zászlós, lándzsás, hosszú nyelű kék foku harczbárdot tartó katona körmezi a főtisztet; de ezen oldalon el levén a fal rongálva, az alakok alsó részeit ki nem vehetjük. A térség alján kellemes körvonalu dombokat és hegyeket látunk, melyeknek elején még egyes virágok is diszlenek.

Ezen kép, a mint a tizenhat kivehető alakkal a festő szervezői tehetségéről tanuskodik, ugy eleven és természetes kivitele által is amint a többit tetézi, ugy művészi szempontból is magasabb helyére érdemes.

Égészen más érdekel bir azon kissé rongált kép, mely a levéltár nyugati ablaka mellett az említett festvényeknek mintegy folytatásául vehetőleg az északi fal mellett látható. A kép 5' magas 3 1/2' széles és »E c c e h o m o o«-nak nevezhető. A majd egészen meztelen, méltóság teljes alaknak keresztdicséénye van, jobbjá lefelé van kinyújtva, a másikkal mellét illeti; teste hármás vércseppekkel van elborítva. Krisztustól jobbra infulás, palliumos, pedumos (?) pap térdel; mögötte az ablakokból két alak néz le, és mutat Krisztusra, mellettük egy pilises, szakálos alak Péter apostol lehetne! A kép bal része egészen el vanrontva.

A mi ezen kép jelentőségét emeli, — ha a térdelő pap csakugyan Slewnig Gergely, — minthogy e helyiségben czimere is előfordul, és az E c c e h o m o o előtt térdelvén ezen festmények donatorinak is tekinthető — az, hogy itten a festésnek korát határozhatjuk meg, és egyszersmind Kolozsvár-nak egy előkelő férfianak arcképét birjuk, mi ebben a korszakban a nagyobb ritkaságok közé számítandó.

E férfi 1450-től 1481-ig volt Kolozsvár plébánosa. (I. Jakab Elek munkája 440. l.) — Már 1450-ben a plébánia-lakon tett sok változtatást, mint az mindenütt látható czimere és G. S. kezdő tanúsítják; 1453-ban őt, ki magát Decretorum et arcium Baccalaureus-nak a plébánia bejárásánál látható kövön 1450-ben nevezi, László király »in nostre maiestatis specialem et domesticum Capellanum« fogadta, (Jakab Elek, Oklevéltár 188. l.) míg ezen plébániai hivatalt 1481-ben önkényt elhagyta. Mivel Slewnig Gergelynek magasabb egyházi méltósága nem említettik a kolozsvári oklevéltárban közölt levelekben, meglehet, hogy későbbben engedtetett meg neki az infula viselés, és így képeink kora, mely különben 1450 és 1481 közé esik, még kisebb körre szorítkoznék.

Ezen véleménynek megállapítása, vagy meczafólasa természetesen azokat illeti, kik kolozsvári okmányokkal rendelkeznek; de mindenesetre művészetünkre nézve annál érdekesebb, minél bizonyosabb, hogy a falfestmények ugyanazon kor bélyegével bírnak.

Ha ezen festmények tárgyalásánál talán kelleténél tovább mulattam, szolgáljon mentségemül az, hogy az általam 1868-ban átlátászó papíron át készített másolat most is kiadatlanul, ismeretlenül lappang az akademia rajzkészlete közt, miért is legalább e leírás által kívántam a szakemberek figyelmét oda irányozni.

A színezésről keveset mondhatok, mert a helyszínen az erre szükséges jegyzéseket, idő rövidsége miatt, nem készíthettem el. Bizonyos az, hogy a színek elevenése részint a méskéreg által sokat vesztett, minthogy a lehámózás alkalmával mindég a festéknek egy része a burokkal együtt eltávolítottatik; részint pedig a falak nedvessége által igen sokat szenvedett.

Magán Kolozsváron, ugy látszik, ezen, mint vélem, elég érdekes fölfedezés, kevés benyomást tett, sőt szokott közönbösséggel majdnem agyon hallgattatott. Jakab Elek, ki különben adatai felhozásában nem szokott fukarkodni, midőn az általam leírt helyiségről megemlékezik, ennyit mond: E szobában a mészburok alatt falfestmények maradványai tűnnek elő, miket a »Magyar Történelmi Társulat« 1868. Kolosvárt tartott nagy gyűlése alkalmával a régészeti szakosztály tanulmányozott és a lehetőségig megfejtett. (i. m. 419. l.)

Sajnáljuk, hogy helyben még fölfedezést az erdélyi történelmi osztály ki nem aknáztá, mert csak is azokat illeti leginkább őseinknek műveikben való dicsőítése, kikkel legközelebbi érintkezésbe

voltak; pedig Slewnig Gergely nemcsak egyházi hivatala, de rokonsági kötelékeknél is volt idejében a város előljáróihoz kötve, és tudománya valamint tevékenysége által bizonyosan a város vezérférfiaihoz tartozhatott.

XLVI.

Kürth (Posonymegyében.)

A kürthi templom Csallóközben, mint egy 1694-iki följegyzés tanusítja, csinosan ki volt festve. Az eredeti szöveg így szól: *Quam insignis fornix, columnis e saxo sculptis innixus; quam praestans altare, coloribus auroque, distinctum! Lapis baptismalis quam nobilis! at ruente iam tecto, conciderant omnia, valvis apertis agrestes non modo pastores, sed ipsa iumenta ingredientiés.* (Épen mint Veleméren!)

1798-ban pedig így módon találjuk leírva: *Ante ultimam renovationem huius ecclesiae parietes supra fornixem ad pavementum prominentes coloribus picti erant (mint Turnicsán) sed improba cuiuscunque manu, hae picturae violenta rasura et malleatione adeo vitatae fuerunt, ut ego saepe per horas et horas (így ír Vörös a vásáruiti plébános) easdem considerans nihil proficere potuerim, praeter literam unam graecam sigma et vastarum humanorum positurarum linimenta; quae ad initium fornixis interrupta ostendebant, quod olim ad ipsam ecclesiam deducta fuerint et ad internam elegantiam ecclesiae pertinuerint, non vero ad pavementum. Colores huius picturae erant actu vivacissimi variegati, ceruleo tamen abundabant; proportio vero quantum observare potui, prodebat artificem non postremae sortis quisquis demum eius erector fuit, ille nec sumptibus pepercit, sed et sumptibus regii abundare debuit! Arch. közlemények I. 108.*

XLVII.

Lábatlan (Komárommegyében.)

Itt, a hol hajdanta kolostor is állott, mondják, hogy a reformátusok templomában falképek vannak; de a melyek be vannak meszelve. (Jegyzk. XX. 66. l.)

XLVIII.

Lajbitz (Szepesmegyében.)

Ezen városkának egyházában már a régi falfestményeknek nyomaira nem akadhattam; de a lengyelek uralma alatt e templom, úgy látszik, gazdag lehetett, mit mind renaissance festményei, mind pedig az egyházi készletek, főleg himzett miseruhák csinosasága bizonyítanak. (Jegyzk. XXXII. 25.)

XLIX.

Lancsáron (Nyitra megyében.)

A templom ki van festve; a festés a középszerűnél jobbnak mondható. A falfestmények több vallási igazságot ábrázolnak. A karzaton a szent atyák képei láthatók fára festve. E képek szintén megfélepen csinosak, s avatottabb művész munkája gyanánt tünnek fel. (Jedlicsa Pál lelkész jelentéséből)

L.

Lapujtő (Nógrádmegyében.)

A bronzkori leletekről hirneves Lapujtő góthizlésű templomának, mely Lapujtő és Apátfalva helységeknek egy dombon fekszik, a déli oldalon, kívül, széles festett párkánynyal bir, melyen a szürke, orange és vörös színek elég kellemesen váltakoznak. (XXIV. Jegyzőkönyvem. 49. lapján.)

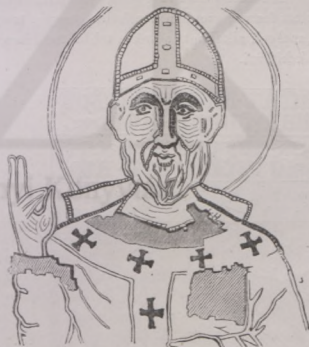
LI.

Léka (Vas megyében.)

A lékai (Lockenhaus) vár románkori kápolna ablakai bélélein Storno Ferencz több⁷ fal-festményt fődözött fel, melyeknek a falról való levételre engedélyt kért a m. tud. Akademia Arch. bizottsága Eszterházy Miklós uralkodó hercegtől, mint e rom birtokosától, melyet meg is nyert azonnal; midőn Storno e munkához hozzáfogott, sajnálattal vette észre, hogy e képek le nem hámozható köragasra festvők, sőt hogy helyelyekközzel közvetlenül magára a körre vannak festve, is épen le nem vehetők.

A mit szak társunk rajzkönyvében találunk, ebből áll: egy keskeny vörösbarna és fehér csikokból szerkeztett kereten belül, sötétkék talajon, magas, szikár szent alak foglaltatik. Szent-fénye aranyos, tányérja kagyló-alaku díszszel van ellátva. Alsó, hosszú egyházi ing fölött térdig érő nyakán drága kövekkel ékesített miseruha ül, mely sok redőtől körülvelt csúcsba végződik. Ezen ruhára az érseki palástot pótló széles szalagot a hosszú keresztekkel alkalmazák és az alba aljáig érő nagyon is kihimzett és bojtokkal ellátott szegélylyel. A bajs- és szakálltalan szent melynek homloka egészen hiányzik, jobbájával áld a görögök módjára, azaz a hüvelyket a nevetlen ujj utolsó izéhez tartva és a mutató és középső ujjat kinyújtva; baljával pedig igen diszes könyvet szorít melléhez. A balkézről lógó manipulus keskeny és rövid, diszteményét egyenkaru görög keresztek teszik.

Ezen fenséges alak a XII-dik századra mutat, és a byzanci festő modorra nemcsak a festmény tartása, hanem az alapszínek t. i. a kélnék, sárgának, vörösnék, fehérnek kiváló használata is emlékeztet és igen közel áll a mellékelt főpaphoz (l. 66. ábra). Örvendünk, hogy e ritka szépségű alakot legalább másolatban birhatjuk. (Hasol. Arch. Ertesítő III. 21. l.)

66. ábra.

LII.

Lipce-Német (Liptó megyében.)

E régi bányaváros góth templomának szentélye egyik zárkővén az 1479-ik évszámot találjuk. A szentély maga, mint Könyöki az Arch.-közlem. XIII. 94. lapján mondja: 1865-ben rettenetes os-

toba góthizlésű festményekkel torzítottatott el, minek véleményem szerint az az értelme: hogy az itt már régóta létezett festmények, valami himpellér által mint Zsegrán, restauráltak.

A templom hajójában létező faerkély, mely köröskörül fut az ó- és új-szövetségbeli szentek képeivel van díszítve. A 10. képtáblát, melyet úrnapján használnak és régi szárnyoltároktól származik, ezen a helyen csak fölemlítjük.

LIII.

Lipcese-Tót (Zólyommedgyében.)

Ezen romlásnak induló várban, melyet egy kis gonddal még fen lehetne tartani, mivel régi berendezésének minden egyes részlete mai napon is látható, a külső udvarba vezető kapuzata már összedűlő félben van; de belső falán még egy igen jól rajzolt, jobbra ágaskodó oroszlánt látunk hullámtagosan festett keretben.

Az iroda ajtajának faragott tagozata színezett. A reá vonatkozó felírás 1573-ból való. Hasonló a régi keletelt kápolna kapuzata is.

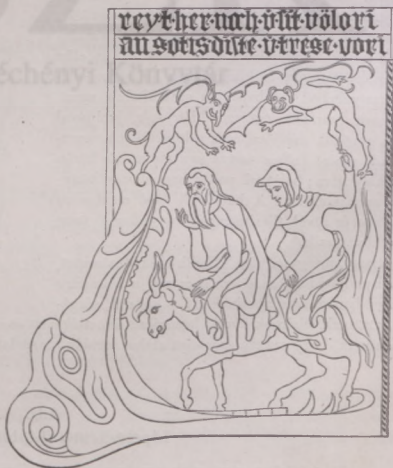
LIV.

Lőcse. (Szepesmegye.)

A lőcsei városi főegyház, valamint hazánk középkori hasonló építményei, egész kiterjedésben ki lehetett festve; azonban a véletlen, vagy a templom elemi csapásai csak itt-ott fejtettek le némely részeket, melyek alkalmat adtak a többi mellékes tért is lehámozni és így legalább egy-két képsortort előttnk kitárni.

67. ábra.

68. ábra.

Ezeket a mint előtűntek, a buzgó Merklas Wenczel irta le a bécsi cs. kir. középponti bizottság közleményeiben*) és azok nyomát követjük, midőn ezen feltűnést okozott képcsoportokat, bár csak röviden ismertetjük.

A képek, mint a Mittheilungen 1862-di VII kötete 302-ik olvassuk, két csoportból állanak, és a templom északi hajóján láthatók. A 14. két sorban egymás fölött álló képek mindegyike $3\frac{1}{2}'$ magas, $2'5''$ széles. Az egész csoport egy festett fülkében látszik állani, az egyes képek függélyes, fehér és fekete kigyózá vonalokkal díszített kerettel látvák el.**)

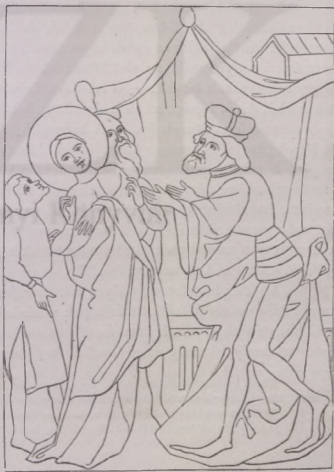
A felső sor két képében az irgalmasság testi cselekedetei jelképezvők, t. i. 1) A halottak temetése; 2) a foglyok vizsgálatása; 3) a meztelenek ruházása; 4) a szomjuhozók itatása; 5) az éhezők etetése; 6) az idegenek befogadása; 7) a betegek látogatása (ábra 67. l). Az alsó sorban a 7 főbűn van tárgyaltva, férfi és nő mindig a vétket képileg képviselő állattal jönnek elő; így: 8) a lustaság számárral; (ábra 68. l) 9) a harag medvével; 10) az irigység a csontot rágó kutyával; 11) a paráznaság a sertéssel; 12) a mértékletlenség rókával, mely ludat tart fogai közt; 13) a fukarság varanggyal; 14) a felfuvalkodott ság melléklete lemállott. Mind ezen utóbbi jelenetek fölött ördögi torzképek lebegnek.

Az idézett csikk olvasását ajánljuk annak, ki magának róla részletes tudósítást kíván szerezni és a képek fölött alkalmazott ó-német hangzású feliratokban gyönyörködni.

A másik sorozat szintén két egymás fölött álló csoportban 16 képből áll, ezek $4'2''$ magasak, $2'7\frac{1}{2}''$ szélesek és egyszerű sötét vonalak által elválasztvák. E képcsoport valamely szent nő életét tár-

gyalja; az 1. képen a szent nő születését; 2-on keresztelését látjuk; 3-ban két férfi a király elé viszi; (l. 69. ábra) 4. A szent ústben ül, mely alá tüzelnek; 5. egy imola-szerű épület előtt áll, a bitó durungot emel; 6. több bakó a bíró elé vezeti; 7. a sz. szűz kintzása, míg egyoldalt hónait fülkékkel égetik, más oldalról mellét éles kampokkal tépdelik; 8. két szent nő néz ki egy épületből; 9. a szent alak thronon ülő bíró előtt áll, a levegőben angyal és a goz nosz birkóznak; 10. a bíró a góth mennyezet alatt ül, előtte két sz. nő áll a bakókkal; 11. a szent több nőnek könyvet nyújt; 12. A bakók a szentet durungokkal ütik; 13. két szent rostélyon fekszik, melyen a bakók póznákkal tartóztatják; 14. a szentot egy bakó durunggal kiozza; 15. a szent a bíró előtt; 16. a szentet lefejezik.

Ezen csoportnak 3-ik jelenetét Henszlmann is adja Művészeti kalauz II. köt. 140. l. és egy ismeretlen szent nő legendájának mondja. Erre ft. Pisch Béla felkai cspeser ur ezeket hozza fel: Wetzer-Welte Kirchen-Lexikon V. kötete 912. lapján ez áll: »Juliánna szűz és vértanu« a III. század vége felé született bithyniai Nicomediában. Pogány apja itt nagy tekintélyű, gazdag ember volt; ki nem elégtettvén a pogányság tanai által, titokban kereszténynek lett. Midőn Eleusius tartományi főnök, kinek már 9-ik évében el volt jegyezve, házasságra kérte, erre csak úgy nyilatkozott késznek, ha ő is a keresztény vallást elfogadja. — Ezt valamint mátkája ugy atyja sem akarták elfo-

69. ábra.

*) Mittheilungen der k. k. C. Comm. für Baudenkmale in Wien. 1858. III. 41., 64. és kk. II. az építészeti leírással foglalkozik; 186. VII. 301. 325. és kk. II. már tüzetesen foglalkoznak ezen falfestményekkel.

**) Ezeket Ipolyi »A középkori magyar festészet emlékei«-ben 8. lapon így hozza fel. »Lőcén vértanú cychusok mellett erkölcsi képes példázatok érdekes sorával — találkozunk.«

gadni, és eleintén jóval, későbbben erővel kísértették őt hitében eltántorítani, mi azonban sem nekik, sem az ördögnek, ki a viláosság angyalainak ruhájába öltözködék és a tömlöczében látogatta, nem sikerült. Midőn minden kísértés hasztalan maradt, Eleusius lefejeztette. Ünnepe a kath. egyház febr. 16-án üli. — Forgattam én is a szentek életeit, és a tárgyaló kinoztatásokat több sz. Julianánál találtam, melyeket a teljes sorozat miatt, és a kinok borzadalmasabbá való tétel tekintetéből a festő együttesen adott elő.

Az első csoportra nézve Merklas*) azt hozza fel, hogy ámbár a képek igen rongáltak, a színek halványak, a szentfények aranya kapzsiságból levakartatván eladatott, a képeket még is XIV-dik század jobb terményei közé kell számítanunk, nemcsak a rajznak igen sok helyen hibátlan volta, hanem a kivitelnek szorgalma miatt is.

A másik csoport képcit Merklas a XIV-ik század végére helyezi, valamint műzeti és festészeti szempontból az első képsor mögé állítja. Természetes, hogy ezen ítéletet tudósító maga is csak közelítésnek mondja, és mint cseh embernek meg fogjuk engedni, ha azon kör jellegét, Magyarországnak csehországgal való gyakori és élénk érintkezését, főleg pedig azt vevén tekintetbe, hogy, mint gondolja, a magyar jelmez épen nincsen képviselve,**) hiszi, hogy a löcsei művészt Csehországból eredt, hol akkor időben a művészetek virágának.

Biztos adatok hiányában, minek leginkább elődeink, de még a mult századok gondatlansága fő oka, mind ezt el kell tűrnünk mindaddig, míg nem tudnánk férfiak, kik nemcsak a királyi okmányokat felkutatják, hanem a városok, káptalanok számadásaiba is bepillantanak; mert csak azon elhatározott foliansokból várhatunk még némi viláosságot műiparunk és művészetünk történetére.

A »Mittheilung«-ok VIII-ik kötetében, 207-ik lapon ugyanazon Merklas ur leír egy falképet, melyet valószínűleg 1863-ban fődöztek fel, midőn a szentségház ujtása alkalmával a falról a vakolatot lehámozták; ezután pedig az egész képet felszabadították. — A képsor csak három jelenetből áll, az alakok fél természeti nagyságuk. Az első képen három beszélgető alak, talán apostol? jön elő, a háttért képező szőnyeget angyalok tartják. — A második Krisztus születése tárgyaltatik. Mária ágyon nyugszik, a kisdied font kosárból feléje lépdel, az angyalok közt, kik körül veszik, kettő könyvet tart elébe. A háttérben az ökor és számár fejei tűnnek fel. — A harmadik képen mely igen rongált, az üdvözítő keresztre feszítését látjuk; karjai egyenesen kinyújtottak, lábai egy szeggel megerősítvők. Mellette áll János evangélista és anyja. A szentfények aranyozása eltűnt, a körvonalok azonban mélyen vannak karezolva. A képek rajzra és színezésre nézve hasonlítanak az 1862-ben talált irlalmi művek sorozataihoz és sok értelemtől, valamint a husrészletek kellő felfogásról tanuskodtak. A mi ezen képek körül némileg meghatározni segíti, az a szentségház építészeti modora, melyet a XV-ik század első felére kell tennünk; miért is a képeket, melyek a szentségház által eltkartattak régiebkeknek tartanunk, s így az irlalmi művekkel együtt a XIV-ik századba kell helyeznünk.***)

A löcsei templomot, melyet már ez előtt is többször látogattam, utoljára május 18-én 1874-ben láttam, midőn az ott felfödözött falképek ujtásáról szó volt. A már említettekén kívül feltűntek: a bejáratnál látható, ha jól emlékezem, feszületet ábrázoló festmény, és a fölőtár körül, a szentségháztól kezdő képsorozat, mely bár még az egyes alakokat nem lehetett tisztán kivenni, gyantításon szerint az aposto-

*) Ezek nyomát követi Dr. F. L. Lehner: »Deutsche Städtebilder aus Ungarn.« Oesterr. Revue 1864. IV. köt. 235. l.; ahol azt is említi, hogy a nagyrészt stuccból összeállított csinos szentségház hajdanta szintén színezve volt.

**) A jelmezekből leginkább a fővekről emlékezik meg, melyek legváltozékonyabbak, de épen a melyeket itt felhoz, a magyarországi képen előforduló búcsók főveivel egészen egyeznek, és a külföldön divatozó utánzatát lehetnek. (l. 70 ábra.)

70. ábra.

***) »Die Stadtpfarrkirche S. Jacobi Majoris in der kön. Freistadt Leutschau«, u. o. 1862., melyet szintén Merklas Venczel írt, csak a 26. és következő lapján foglalja a falképmények megemléztését.

lokat tünteti*fel mondatszalagaikkal, melyeken a »Hiszek egy Isten«-nek ágazatai leírják. Ezen cyculus többször fordul elő a Mandelgren által közlött svéd templomok régi falfestvényein, és azon esetben, ha a lőcsei alakok vagy feliratok jól ki nem vehetők, vagy csak nehezen magyarázhatók lennének, igen jó segédforrásul szolgálhatnak.

Minthoggy Dr. Henszlmann Imrének szándéka a lőcsei templom terjedelmes egyedíratát közleni, főlöseges lenne itten a lőcsei falképek magyarázatába vagy részletes ismertetésébe bocsátkozni.

A lőcsei városházban szintén fordulnak elő falfestmények. Ezeknek alakjai helyesen vannak rajzolva, és megfelelő helyes színezéssel bírnak; különösen az öt allegoricus kép megüti a mértéket. — A tanácsterem bemeneti kapuzata fölött is vannak falfestmények, itt a türelem és igazság alakjai fordulnak elő. E képek bár a XVII-ik századból valók, színezetük már elmosódott. (Myskovszky Victor jelentéséből.)

LV.

Nagy-Lónyán (Bereg megyében)

a református templom kitisztítása alkalmával, mint az ottani pap fia emlité, falképekre akadtak, melyek az egész templomot elfoglalják, de fölfedezésük után azokat ismét bemeszelték. — Talán jobb hogy jelenleg bántatlanul hagyják, majd jön, úgy hiszem, olyan időszak is, mikor az efféle művészi tárgyakat nem egyedül vallásztisztítói szempontból fogják tekinteni! —

LVI.

Lövő (Szalamegye)

Római festményeket még eddig mindenütt találtak, hol ezen nagy nemzetnek tekintélyesebb városai állottak. Hogy akkor, midőn itt uralkodtak, csakugyan különféle falképekkel voltak lakaik díszítve, onnan gyanítjuk, mivel semmi okunk nincsen elhinni, hogy Pannoniában, főleg az első századokban, művészet tekintetében hátrább állottak volna, mint akár magukban az itáliai középrangu városokban. Ezt bebizonyíthatjuk azon számtalan nagyszerű építményből, a szobrok és egyéb hátrahagyott maradványokból. Töredékek ezek csak, miket itt-ott felmutathatunk, miután az épen legérdekesebb festményeket tartalmazó falak egyáltalán földig leromboltattak. A mit még egyes faldarabokban birunk, az a díszítményi festészet köréből való, és ugyanazon modort mutatja az aquincumi, brigentiumi, valamint a sabbariai töredékekben, melyek rendesen a falazat alsó talapzatát tévék.

Ezen maradványokhoz kell soroznunk Szala-megyében a lövői sirokban talált festménynyomokat. Ezeknek szélein lehetett festett szegélyzetet látni, mely két barna vonal közti zöld levelekből állott. (Arch. közlem. II. 268. és 270. l.) Belül, finom vakolaton, a fal festése részint változó fehér, zöld és vörös vonalzatot, részint zöld levélű és vörös virágú felfutó növényzetet ábrázolt. A színek élénkek valának, a levegőn azonban csakhamar elvakultak.

A szala-lövői falfestményről lásd bővebben: b. Sacken Eduard: Bericht über die Grabhügel bei Löw und die daselbst vorgenommenen Nachgrabungen. (I. Jahrbuch der k. k. C. Comm. für Bau- denkmale, Wien, 1856. 73.)

LVII.

Madocsa (Tolnamegye.)

A madocsei két tornyu templomtól 30 lépésnyire állt egy faragott kőből épült, sajátágos alakú kúpolna, mely 7° hosszú, 5° széles volt. A helvét vallásuak náddal fedték, idomtalan padokkal töltek meg, mert: »coloribus diversis, figuristamen avium et ferarum deformationum« volt! Nem kell-e gondolnunk, hogy ezen 1721-ben még ilyen állapotban levő sacellum (l. Fuxhoffer, Monasteriologia Czinártól. I. 269.) az evangelisták jelvényeivel ki volt festve?

LVIII.

Mária völgye (Posonymegye).

Mária völgye, miután az ország főbb monostorai a török hadak által elpusztultak, lón a Pálosok szerzetének főhelye. Négysszögben keletkezett a nagy, kétemeletes zárda, fenséges góthizlésben épült a fényes egyház. A szük völgy és hegyoldal minden zugát és pontját számos kápolna-állomás élénkíté. . . A kútforrás fölött állt a kupos köralaku kápolna melynek kupozatán, valamint az egyház csücsívezetén a hely legendája és története főbb jeleneteiben remek és élénk fresco-festményekben örökítettet. Arany alapzaton, dús, emelkedett stuckmű-étkítmények közt látjuk ábrázolva: mint rejti el a remete szent szobrát; mint pusztul el a vidék; mint kerül elő újra a kép; mint győzi le nagy Lajos a pogányokat stb., különös fényben állítatik elő a jelenet, mint viszi át Nagy Lajos országnagyjai di-szes kíséretében az általa emelt új monostorba a szent képet. A régibb festő szép esettü műveivel nem hagyta reánk nevét, helyébe a kontár, ki nem rég újított rajta, ott felede mázolata mellett az övét. (Vasárnapi Ujság. Fehérhegységi utiképek. 1859. 435. l.) — Sokat hallottam a mária-nostrai gyönyörű tem-plo-m-festményeiről is, melyeket még eddig nem láttam, de nem is hiszem, hogy korukra nézve szoro-san ide tartoznának!

LIX.

Maros-Vásárhely.

1864-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók gyűlése alkalmával Maros-Vásárhelytől idő-z-vén, annak régiségeire fordítam figyelmemet, és úgy a tekintélyes reform. egyház mellett álló kápolnát szeptember 2-án tűzém ki kutatásim tárgyává. — A templom a várbán van, melyben jelenleg is katonaság tanyáz, ezen építményt is őrtanyául használták, és a reformált kultus által igénybe nem vett helyi-séget ruhatárrá alakították át.

Kérdősködéseimre a helybeliek azt felelték, hogy ezen, a nagy templom szentélyének északi oldalán álló kisebb építmény Mihály Vajdának, görög szertartású kis kápolnája volt, mire talán az adott alkalmat, hogy ezen imolában a görögöknél mindenütt divatos falfestményeket látták.

Hogy ezen imolát valaki keleti kultusra használta, megengedem, azonban polygonal oltárhaj-léka, kelet felé irányzott támfjai, csücsíves ajtaja, eléggé tanúsítják, hogy a szomszéd nagy templommal egy korban, t. i. a XIV. vagy XV. században keletkezhetett, és temetői vagy kereszteselési kápolnául szol-gálhatott. Mérvői ezek: 2' 3" falvastagság mellett hossza 24', szélessége 9' 6", magassága 11' 6". Hajó-ját középső travéjának hossza: 10'; a szentély boltája 8' 6"; a polygon hossza 5' 6 hüvelyk, egy-egy oldalé pedig 6'. A boltozat gerincei körtetagnak. Támfjai csak a polygon szögletein és az északi fal köze-pén vannak.

Az ablakok mind be vannak rakva, széleik festettek, a képek pedig nagyon rongáltak. A be-menettől jobbra a nagy mező két képre oszlik, s minthogy a gerincek kezdete látszik, a felső emelet valószínűleg később lett reá építve. A falon a Jerusalemből keletkezett Jeremiás látható; továbbá kerek keretben az áldó Istent; másik felében pedig fejevált, sziklát, angyalt észlelünk. E képbe az 1575. év van vakarva. A második mezőben két oldalt egy-egy lilomos, koronás alak áll, ország-alma kezeik-ben; ezen alakok, a magyar templomból el nem maradhatott sz. László, ki jellemző bárdjával jobbra áll, s balra sz. István, ezt azonban csak gyaníthatjuk, annyira rongálván a festmények, oly gyér e helyen a világiosság.

Északi mezőben fordítva felfeszített szent fordul elő, ennek sz. Péternek kell lennie. Ezen kívül a boltozat alatt még az Isteneg látható. Az elforduló lombzatok igen csinosan tárgyalvák. A katonai tárház ablakai téglakarimúin nyugszanak a boltívek. A felső emeletben a polygon keleti olda-

lán négyszögű fülkében ablak van, oldalt két kúpaddal, mi elég régi korra mutat; a többi ablakok lőrész alakúak, tetőzetesen rakott lapokkal fődvék, és berakásuk által fülkéket képeznek. A második emeletben pedig köröskörül vannak lőrészek. A falak ragaszszal vannak bemázolva, a festésnek e helyen semmi nyoma.

Vajjon nem kettős, egymás fölé emelt kápolnára kell-e itt gondolnunk? Az építmény környékének bővebb vizsgálata biztosíthatna bennünket abban, volt-e a kápolna tőzsomszédjában más, magas építmény, melyből az imola felső hajlékába lehetett hajdanta jutni?

Egyébiránt halljuk azt is, mit ír ezen imoláról a fáradhatlan kutató, Orbán Balázs, »A Székelyföld« IV. kötete 128. lapján: »Nemes Gáspár ez épületre nézve azt mondja, hogy az Mihály vajda oratoriuma volt, s hogy falain az ő korában (1790-ben) még látszottak a görög szentek képei. Ellenben én azt hiszem, hogy az egy a régi templomoknál szokásos Baptisarium (baptisterium) vagy keresztelő kápolna volt, melynek fölébe a most is meglevő két emeletet csak később . . . emelte Báthory István vajda, s az e templomkastély 5-ik bástyáját alkotta. Különbözik az is megengedem, hogy Mihály vajda azt oratoriumává alakíthatta, de semmi esetre nem építette . . . A Nemes Gábor által állított görög szentek pedig nem egyebek, mint a régi templomoknál mindenütt létezett al fresco festvények maradványai, ezeknek homályos nyomai ma is megvannak. A csak körvonalalaiban látszó alakok egyike térdelve fohászkodó magyar öltönyű férfi, ki kezében a m.-vásárhelyi templomkastély mintáját mutatja fel a felhőkben lebegő szent szűznek, s ez következőleg egy votív kép, mely az e várkastélyt építő és ezen Baptisariumot (?) magániródná átalakított Báthori István vajdának lehetne 1492-ben készült képlete; vagy más ezen templom építését elősegített korábbi főúr alakzata, mert a körülötte volt többi alakok teljes megsemmisülte, s az egyedül meglevőnek a ruházat részleteit elő nem tűntető homályos körvonalairól még a kort — melyben készült — sem tudhatjuk meghatározni.« (I. Pesti Napló 1863. ősi számaiban e falfestményekről.)

LX.

Mindszent* (Liptó megyében).

Rózsahegy fölől délkeletnek Nagy-Selmecz előtt egészen magánosan a dombon fekszik a keletelt sokszegletű kőkerítéssel befoglalt templom, mely nevét Minden-szent-től vette. Szabályos hajdani alakját, mely az egyenes zaráradék szentély- és a nyugati oldalon hozzá épített toronynyal végzett egyhajóju egyenközönyből állott, a szentélyhez északra! csatolt sekrestye és a déli oldalhoz épített és ívezet által a templommal kapcsolt későbbi toldás által eredetiségéből sokat veszített. Gerincez boltozattal csak a szentély, a sekrestye és a toronyalja bír. A kelet felé irányzott nyomott csúcsivű keskeny ablak, és a dél felé néző is e templomnak átmeneti korát eléggé tanúsítják; miért is a nép száján forgó hagyomány, hogy ezt sz. László építtette volna, el nem fogadható, ha ezen balvélemény mindjárt írott munkákba is átvitetett volna.

A mi e templomban leginkább figyelemre méltó, az a templomnak falképei, melyekről nem mondhatjuk ugyan, hogy a többiekkel, melyeket közlöttünk, akár rajzra, akár kivitelre nézve versenyezhetnének; egy előnyük azonban még is van, az t. i. hogy be nem voltak meszelve és így eleven színezésük által a felső vidékieket mind felülmúlják. És ez a Rakovszky családnak érdeme; mert a templom bemészeltetési szándékot mindég elleneztek.

Hogy a leírásban némi rendet tartsunk, elkezdjük a szentély északi falát tárgyalni, melyen a nyomott ívű sekrestye ajtó és az egyenközönyes, vasráccsal ellátott szentségtartó a területet felbeosztják.

Alul itt a szokásos függöny helyét egy vörös és sárga dülényekből alkotott rácsozat utánzása foglalja el, melynek közepén mindenütt egy sötétebb dülény látható. Ezen lábazati díszítmény fölött a bolt

*) Leírását közlé az Archaeologiai közlemények VIII. köt. II. füzetében 93. l. Nagy-Selmecz-nél Könyögi József, posonyi forealtanodai tanár.

alatti mezőny három egyenetlen területű képsorra oszlik, mely felülről kezdődvén, Krisztus életéből ezen jeleneteket tartalmazza: a diadalivtól kezdve 1.) az angyali üdvözetlet; 2.) kisebb terén, sz. Erzsébet látogatását; 3.) Krisztus születését vagyis amint szüleitől körülvéve imádtatik, a kised a jászolban fekszik, mögötte az állatok; 4.) a második sorban Krisztusnak Jerusalemba való bevonulását, mely a tótlaki képsorozatban leírt jelenethez egészen hasonlóan van felfogva; 5.) az utolsó vacsorát. Itten Krisztus mellett csak két apostól jelenik meg, egyiknek feje fölött mondatzalag lebeg, Kiscs feltűnő ellőállítása, mert itten a sorozat teljes volta miatt csakugyan az utolsó vacsorának kell állania, nem pedig az Emausban későbbben történt találkozásnak? — 6.) Ezen a felső sor szögletét is igénybe vevő képen Krisztusnak az olajfák hegyén kezdődő kinszenvedését látjuk. A diadalivnál a legelső sort kezdve két nagyobb jelenet ábrázoltatik; i. e. 7.) Krisztus a keresztet viszi Simon segítségével; 8.) u. a. a keresztfára van feszítve; mellette a két gonosztevő függ keresztelen, közben a sz. asszonyok és a népség áll.

A keleti oldalon szintén három sorban egy-más fölött következő képeket látjuk: 9.) A három szent király imádását, mint az északi falon levő cycclus folytatását; (Könyöki ide az Egyptomba való menekülést teszi); 10.) Krisztusnak a templomban való tanítását. II. sorban következik 11.) Júdás esőkje (következik a 6. szám után); 12.) Krisztus vesszőztatása; legalúl pedig mint a 8. szám folytatása: 13.) az üdvözítőnek a keresztről való levétele; 14.) eltemetése; 15.) feltámadása; 16.) Mariával a feltámadás után való találkozása.

A déli falon levő képek igen rongáltak; a mit ki lehet venni, ide azt jegyezzük: a 12.) szám után következők: 16.) Krisztus koronáztatása; 17.) Pilatushoz való vezetése, és 18.) vörös köpenyben csúfoltatása; 18.) Krisztus mennybemenetele; az apostolok körülterdelik, közöttük a b. szűzet látjuk; a 19.) képen a szent lélek jövetele; a b. szűz és az apostolok fekete fényugarakkal vannak összekötve.

A szentély boltsüvegén: a zarkövön Krisztusnak feje ábrázoltatik; e körül keletről kezdve az evangelisták jelvényei jönnek elő, u. m. a tinó, az oroslán, a sas, és észak felé Máté angyala; ezek alatt u. a. rendben következő képeket látjuk: kelet felé, az oltár fölött mandorlában az Istenséget, mellette Mária és József; délre hegedül angyalokat és szent jósokat, nyugat felé a bold. szűz koronáztatását, északnak pedig angyalokat és mondatzalagokat tartó szenteket. A szentképek itt egyáltalán minuscúlával beírt mondatzalagokkal vannak átszőve, de a szentírásbeli verseket alig lehet betűzni.

A diadaliv béléte is festményekkel van díszítve. Itt t. i. egymás fölött az okos és eszelős szűzeket; sz. Borbálát és sz. Margitot látjuk; a keleti falon pedig angyalok egészítik ki a mennyei dísziséget.

A templomon kívül a szentély keleti falán szent Kristóf óriás képe van ábrázolva, de mivel bemeszelték, a festménynek csak esekély része vehető ki. Itt is az áll ezen szentre nézve, hogy képe mindég arra tekint, a merre a híveknek a templomba kellett jönniök, úgy, hogy a Sz. Kristóf elhelyezéséről rendesen a régi helység fekvésére vonatkozó következtetést; mi helyileiralt szempontból szintén érdekes. A hol a templom erdőkben feküdt, vagy igen messzire nem volt látható, közönségesen a nyugati falra van festve, ott a hol a nép rendesen templomba bement; északi falon tudtommal egyszer sem fordul elő.

A templom déli ajtaja leszelt löherív; a vas szegek az ajtószárnyon fégömbösek, hat szürmu rózsaidomnak.

Az 1712-ből való imapad tulipántos, pór izlésben van festve; de azért épen nem kontár mű.

*) Hadd legyen itt szabad még a csinos szárnyoltárokat is leírnom. A szekrény alján, a predellán, az üdvözítő áll a sirban, a kintő eszközök közt, jobbjára sz. Mária, e mellett angyal a keresztel; balra János, a kedvenc tanítvány, mellette angyal a kintő-ozsoppal. A szekrény közepén a b. szűz koronázását látjuk. A jobbik szárny felüli keretében áll jobbról balra: Péter, János a kehelylyel, Pál; alattuk hasonló rendben: Tamás a lándzsával, Filop a keresztet botal és fiatalabb Jakab a kallófával. A balzárnyon felül és jobbról kezdve: Máté az alabárdal, András a ferde keresztel, Öregbb Jakab zarándokképen; alúl, ugyancsazon rendben: Simon a fűrészzel, Bertalan a késvel, Thadé a durunggal.

A jobboldali szárny talpi részén, felül: Sz. György és Hubert, alúl Magdolna és Apollonia ábrázoltatnak, míg a szárny osztályán Bázmán, Balás és ? vannak.

A balzárny hátsó képei: István vörös, bő felöltőben, kezeiben joggarral és almával; és László feketés vértetűben, ormágmával és bárdalal felül, mindig. (A kezeket és azokban tartott tárgyakat leírva, mind a jobb kezét fogjuk első helyen említeni). Alúl pedig Lemár és Miklós; az osztott táblán pedig középet Dénes, Kristóf és Pantaleon, kezei fejéhez szegezve; alúl Ilona, Margit és Borbála következnek.

LXI.

Muzsaly-Nagy (Beregmegye.)

Nagy-Muzsalyon a régi templomban a hajdani festésnek nyomaira akadunk, melyek még a mellékkapuzat falain, a déli oldalon észlelhetők. (I. Henszlmann Archaeologiai közlemények 1864. IV. kötet 150. l. és ugyanattól Oesterr. Wochenschrift 1865. VI. 209.)

Jegyzeteim közt még azt is találtam, hogy a gerinczek tagozatai is festve voltak és vállkövekkel nem bírván, egyszerűen színezve a falakon lefutnak; a színek így következnek: sárga, vörös, sötétkék, és a hosszvonalok ugyanazon sorban következő fogas csipkéekkel végződnek. A kapuzat előbb zöldre volt festve, a torony sötét vörössel, a többi fehérrel diszesítették. A déli hajó két kerekívű keskeny ablaka körül hullámmaeander látszik. — A fennebb említett kapuzat tagjai belülről kifelé így színezvők: agyagsárga, kék, meggyoszín, kék és sárgára. De nemcsak díszítési festés fordul itt elő, hanem a diadalíven igen csinos rajzu falfestmények nyomai maradtak; azt az egyet kell sajnálnunk, hogy csak egy alakot vettünk ki némileg, melynek mondatszalagában ezt:

... face j nobš de die

ole, azon kívül még XO .. (talán évszám része)? tudtam kibetűzni. — A festés annyira vész, hogy már 20 év múlva se lesz semmisem látható. (Jegyzőkönyvem XVI. sz. 16. l.)

LXII.

Námény-Vásáros (Beregmegye.)

A vásáros-náményi, a néptől rozsz kastélynak nevezett hajdani urilak- és várnak tornyán, mely az ablakokon kívül lőrészekkel van ellátva, a hol a kapu alatt még az örök tűzhelyei megvannak, a magasban pedig még az ormok állanak, némi festésnek és felirásnak nyomai maradtak. A latin verseknek csak első és utolsó szavait birtam kibetűzni. A végén még biztosan kivehető ez: ... DOMINVS STEPHANVS LONIAI ANNO MDCXIV MENSE SEPTEMBRI. (XVI. sz. jegyzőkönyvem 31. lapján.)

LXIII.

Ócsa (Pestmegye.)

A hajdani premontrei-rendű prépostságnak, mai napon reformatusok egyházának, sajátosságos építészete már akkor költé fel a tudósok figyelmét, mikor még nálunk alig volt valaki, ki a régészeti emlékeket komolyabb tanulmányozás tárgyává tette volna. Innen van az, hogy a templom alapítását is különféle korszakokba helyezték és Bél: Györgynek szerbiai despotának, Zsigmond király idejében tulajdonították, bár építészeti modora sokkal régebb időről tanuskodik. — Tessedik Ferencz a m. tud. társaság Évkönyvei 1835. II. kötet 114 — 129. l. ezen díszes régiséget hírneves német tudósok ítélete szerint a X-ik századba teszi; mások sz. István idejébelinek állítják lenni, míg Rezső Ensel Sándor úr, mivel a régebb leírók által góthkorszakinak mondatott, azt a góthoktól készítettettnek mondja, és a külső falán, a déli oldalon némi nyomokban még látható óriás képet Amalazuntha, góth királynénak lenni állítja. Ezen balvélemény ellen kikeltem; mire a Sörgönyben régészeti per támadt, mely az 1863-ik folyam 218., 239., 251., 262., 264. számaiban folytatván, tanúságul szolgál arra, milyen lábon állott még tíz év előtt nálunk a régészeti tudomány, és milyen érvekhez kellett nyulni, hogy a tanulmány hiányában a tekintély mégis némileg megóvassék, és a külföld előtt elmaradottaknak ne tartassunk.

A képmaradvány, melyet a köznép török leánynak is nevez, fej és láb nélküli, minthogy

ezek már eltűntek; a mit mellemek tartanak, az a köpenynek a mellén összefogott narancs-színű és fehér redőzete; a derekán megszorított és a meztelen, térdig érő keskeny ujjú zubbonyka violaszínű, a kézfe és a lábszár pedig a test színében van feltüntetve.

A kép a falu felé áll, nem a főkapu vagy a mellékajtók valamelyike mellett, hanem a szentély

71. ábra.

déli külfalán (l. 71. ábra), melynek felső részét majdnem egészen elfoglalja. Nem kételkedem, hogy a templom*) belseje is egészen ki van festve, de ezen festményeknek lehámoztatás általi feltámasztása alkalmasint csak az utókor élvezeteihez fog tartozni.

LXIV.

Orachovitz.

Szlavoniának egy részéről azt állítja Storno szaktársunk, hogy ott is bő aratást tehetne az, ki a kutatásra szánná el magát. Így a régi kalugyer templomban Orachovitzán byzanci modorban á la tempera festett képeyclust talált; de sokkal nagyobb tökélyvel, a színeknek nemesebb vegyületével, mint azt a görög képeknél egyáltalán megszoktuk. E régi falképeknek haladott izlése eléggé mutatja azt: hogy a byzanci művészet nem állt meg, mint rendesen hiszik; hanem, hogy mindinkább hátra felé esik, hacsak az orosz művészi mozgalmaknak valamint a rakművek terén, úgy az egyházi festményekre nézve is nem fog sikerülni, hogy hatásos lendületet adjanak, melyek a keleti egyház-művészet általános emelését eszközölké.

Azon néhány lap, melyet Storno remek esetének köszönhetünk, egy érseket tüntet fel, alakra és elrendésre nézve a lékai falbélleten levőhöz hasonlót. A fenséges alak ruhája zöld, miseruhája sárga, mind a kettő drága köves és gyöngyös szegélyekkel feldisztított. A stola fekete keresztes, és majd a lábáig ér, a nyak körül hajtogatott, érseki palástot jelentő fehér széles szalag vörös kereszteteket tüntet föl. A jobb kéz áld görögösen, baljában gazdagon ékesített könyvet emel. Az alul sötét, fel a képhez igen jól illik.

E képet azért hozzuk fel, hogy lássuk, miszerint ezen izlés hazánkban a nyugati egyházak falfestményeire is kiterjedt, és hogy mind a két egyháznak ugyanazon előmintáitól erednek.

A falfestmények közt egy koronafele püspöksüveggel disztett hosszú haju és tönör kétfodru szakállal bíró egyháznagy emelkedik le a fekete háttérrel; ruházata vörös, sárgás szalagokkal és paszománatokkal. Jobb tenyerét mutatván, baljával pásztorbotot tart.

*) Ezen templomról l. »Mittelalterliche Kunstdenkmale« 1858-ban kijött I. kötet 81. lapon.

Hunfalvy János »Magyarország képekben« I. kötet, 22. szám, 173. lap.

Verebi Soma »A Testvérháza Történetkincsei«, Pest 1857. III. füzet 7. lapján értekezik sok tévállítással, de annál kevesebb szakismerettel az ócsai székesegyhásról, melyhez egy a templom keleti részét feltüntető jó kép van csatolva.

Igen élénkek és jó ízlésűek a kacsaringós disztimények. A szürke talapzat fölött opus spicatum-féle minta következik, vagy pálézara karikákkal illesztett sárgány függöny, mint ezt más egyházaknál is láttuk. A talaj feketé, a lombos kacsaringók sárgák, a kötpontokra alkalmazott virágok vöröskék és zöld szintűek, — a támadó fémerféle keretekben pedig angyalok és egyéb szentek alakjai fordulnak elő. E disztimény-festés a hajdan divatozott sokszínűség kellemes előpéldányaul tekinthető, és a mai ügyetlen utánzások helyében lenne alkalmazandó.

LXV.

Őralja-Boldogasszony. (Erdélyben.)

Ezen fölötté érdekes, majdnem egészen eredetiségében fennálló templomnak rajzát régen bírom. Birtam már akkor az ő sziveségéből, midőn Deák Farkas ur az egyetemen a régészetből hallgatott volt, feltűnt mindenek előtt sajtáságos sisakja és az alatta levő párkánynak szígszeg dísze, mely a demuszi és zeikfalvi templomokéhoz hasonlítván, ezeknek is ugyan egykorba való számíttatását követeli. — Az egyenes záradéku, késő románkori ablakokkal bíró templomot és tornyot, a mennyire az idő rövidsége engedé, Hampel József utitársammal fölmértük, egyes részleteit rajzolgattuk, még akkor nem is gyanítván, hogy nem sokára jön majd más mester, kinek mindezeket pontosabb felvételben fogjuk köszönhetni.

Valamint más régi templomokban, úgy itt is mindenek előtt a szentély ablakainak bélélein kísértettem, vajjon nem sikerülne-e a régi falfestésre akadni? — Az eredmény nem váratott sokáig magára; mert a szentély keleti ablakán barna-sárgás alapon feketés lomboat mutatkozott fehéres világhangulattal. Ugyanazon keleti ablaktól balra három, egészen bizanti modorban rajzolt apostol tűnt fel; ezek tartásra és sötétes színezésre nézve nemcsak nagy hasonlatosságban vannak a vajda-hunyadi görög-egyesült templomban látható, hagyományilag elfogadott szent küldérékhez, hanem emlékeztetnek azon apostolesoportra is, mely a bjeresjoe-i templomban Svédországban előfordul, és Mandelgrennek gyakran idézett munkája VII-ik tábláján látható, azon megjegyzéssel, hogy, míg itt az apostolok kezeikben keskeny mondatzalagokat tartanak, melyek csak végeiken némileg göngyölvék, az őralja-boldogasszony-falviak négyoszgú táblákat támasztanak lábaikhoz, melyeken a felírásokon kívül, az egészet hat mezőre osztó kettős kereszték vannak. Az egyiknek ruhája fehéres és kékés, míg köpenye vörös-kékes, szentfényiek sárgák, fehér szegélyzettel. Egészen méltósággal teljes alakok; a középső görögösen áld; a rajz bátor és gyakrolott kéze mutat. A táblákon levő felírásokat nem válek képek magyarázni; de az épen ez alkalommal Hútszegről keresztül utazó nyug. királyi táblai úlnök Romanu György ur jegyzőkönyvembe az egyiknek nevét így jegyezte be:

GT,	vagy is	GYHTSÁB	azaz Santulu
MAZ	>	MACTOS	> Apostolu
MATe	>	MArejs	> Mateiu.

Ezen írásból értők képesek lesznek a betűk alakjából megítélni, hány évtizeddel vagy századdal a reformatió előtt bírhatták a templomot a román ajku katolikusok!

A képek általános arinte vörös, fehér belső segélylyel, a háttér kékes.

Megvallom, hogy amte a munka haladott, melyben maga a lelkesedett helybeli pap Fábrý József uram is serénykedett, egyszersmind aggodni is kezdtem, mi történik majd távoztunk után az annyira örvendeztető fölfedezéssel? — Aggodalmamat közlém igen emberséges gazdánkkal, ki ekkor avval nyugtattott meg: hogy igen csekély számú református hívei e képekben épen nem fognak megbotrátkozni, mit annál inkább hittem, mert az ur asztalára használt egyik, gyönyörűden himzett, régi kendőnek szögletein a négy evangelista jelvényeit találtam, S. LVCAS, S. MARCVS stb. mondatzalagokkal; valamint egy másikon a kiterjesztett szárnyu, szentfényű látt láttam S. IOH. írással. A hol annyi az egyházi régiség iránti kegyelet, gondolni, ott a templomi sz. képek is megmaradhatnak ujjonnan való bemecselés nélkül, vagy legfőlebb egy függöny fogja e botrányos képeket!, az igazhíttú ajtatos-

kodók szemei elül elföldni! — Azért a barátságos ebéd után ulogal folytattam a munkát a keleti belső fal jobb oldalán, melyen az apostolok folytatását sejtettem. De itt az előbbieknél megfelelő három alak már alig látható. Az e helyen álló alakok az ablak felé néznek; és pedig az első tekercset tart baljában, míg jobbajával görögösen áld; ruhája lilaszínű, köpenye sárga; mindnyáján, melyeket eddig fölfedeztünk, a bevett szokás szerint meztlábasa; a háttér itt is kék volt.

A bemeszelés korára nézve némi közelítést engednek a falba vakart irások. P. o. B M 1603.,

HF*)X

Matthaeus B**) Hunjadnus (8 die Septembris Anno 1626 c (um) Amicis eris?

H, F, Z 1619.; és krétával írva ezen szám is látható 1634. Miből következtetni lehetne, hogy még 1634-ben a görögök bírták ezen templomot. (Jegyk. XXVI. 3. és k. II.)

Mily kecsesgettű reményekkel távoztam a >Szinte Marie<-nek románul hitt, egyháztól, mely egy élnék folyócska partján, dombos helyen, talán egy hajdani erődítésben fekszik, és az áttelni dombon fekvő ujabbszerű kastély urának Kendeffy Árpád urnak patronatusához tartozik! — Reméltem, hogy a művészetet pártoló nagy úr védszárnyai alá veszi e vidéknek egyik legnagyobb nevezetességét, és a magyarországi falfestmények egy föltötte érdekes csoportjával, talán egy egész templom festményeivel, fog műtörténetünk gyarapodni.

Visszatértemkor jelentést tettem az akadémiai archaeologiai bizottságnak ezen örvendés fölfedezeséről, és kieszközöltem azt: hogy az ilyen festményeknek stilszerű másolatában igen gyakorlott művésznünk, Storno Ferencz ur, ajánló levelekkel és utiköltséggel ellátott és más erdélyi műemlékeknek lerajzolására is felszólított.

Azonban vérmes reményeink csak hamar vízzé változtak. A derék pap maga talán olyan ellenes befolyás alá jutott, mely neki a képek további lehámoztatását meg nem engedé; bár az ilyen esetekben az illetőknek mindég azt kellene gondolniok: hiszen apák, dicő elődeik voltak azok, kiknek rendeltére, befolyására készültek ezen műtárgyak, melyek a vallási szemponttól nézve csak mégis saját mieink, művelődési történetünknek épen oly szent ereklyéi, mint akár hártáink, nyomtatványaink, arany poharaink, fégyvereink stb. stb. melyeket nemzeti áhitattal tisztelünk muzeumainkban, féltékenyen őrizzük gyűjteményeinkben!

Az utitervvel ellátott Storno az őrboldogasszonyfalvai képekről csak azt mondja: hogy az általam fölfedezett szentély képeken kívül a hajóban igen diszes, az előbbieneknél becsesebb falfestményeket talált a hajóban, mely egészen tele van festményekkel; azonban az archaeologiai bizottság ajánlásán kívül, magán levelem által is a helybeli reform. lelkésznel bevezettetvén, nem bírta a további lehámozására az engedélyt megkapni; mert az eleinte a hámozást velem eszközöl derék reform. lelkész a további működést avval állította be: hogy meg nem engedheti, miszerint ájtatos híveinek szemei a katolikus bálványok által megbotránkoztatassanak. (I. Arch. Értesítő II. 2.)

Ez lett Storno kiküldetésének valóban nem remélt végé, előidézettve azoktól, kik mindég, mindenütt a felvilágosodást mint sajátukat emlegetik, és a hazaszeretetet kizárólag maguknak szeretik tulajdonítani! — Pécsöl, Vadna, Szőlös-Vég-Ardó, Sítér! mikor fog már valóban szegényítő sorozatokot véget érni!; mert mint jól mondja, a már most nem többé pro domo sua felszólaló, Orbán Balázs: itt nem katolikus, hanem művészeti emlékkincsekről van szó, mit bármily vallásu művelt embernek tiszteltetben kell tartani! (A székelyföld leírása; Berezáság, Brassónál. VI. kötet 319. lapon.)

Storno jelentésében említették a szentélyen kívül fölfedezett, az általam találtaknál még szebb, festvények. Ezeket barátom jegyzőkönyvéből Sopronban 1872. február 17-én irtam le. A templom északi hajójának részében gyönyörű festmény emelkedik le feketé háttérrel, mint ez a görögizlésű képeknél divatos. A kép Sz. Ilona; ez királyi diszben tűnik fel; alakja magasztos, koronája fogas ormokkal, drágakövekkel és gyöngyökkel ékeskedik; baljával tartja egy másik alakkal a sz. keresztet; felül a felhőből isteni áldó kéz nyúlik le. Mögötte egy más diszruhás nő áll, gyönyörű gallérral, még távolabbra mintegy nyolcz vitéz lehet látni, kiknek elseje foszlányos végű zászlót tart. Sisakjaik, paizsai, lándzsáik

*) Itten is divatos volt a Hic fuit->szólam.

**) Alkalmazott Bánffy-Hunjadnus.

a XIII. századbeli fegyverekhez hasonlitanak. — A zászlótartó mellett egy nagyobb alak áll dícsőfény-nyel, koronája hasonlít némileg a magyarhoz; e király áldásra emeli kezét.

Alul körülfut egy függönydisz, mely a Zsegraihoz hasonló.

Ennyit bírok ezen kiküldetésünk eredményeképen bemutatni; meglehet, hogy idővel ezen viszonyok is jobbra változnak, és ezen bálványoktól való nevetséges rémülés is megszűnik! — Ezt művészetünk érdekében igen élénken kívánjuk, és kik erre hivatvák, tegyenek már valamit e tekintetben is, nehogy az utókor bennünket, kárhozatos setétséggel vádoljon, és pedig méltán vádoljon.

LXVI.

Pannonhalma. (Győr-Sz.-Márton)

Midőn Storno Ferencz ur a pannonhalmi templom belsejének ujtásához fogott, és a falaknak legnagyobb részéről a hajdani mészréteg és vakolatot leverte, azt remélé, hogy ezen nevezetes templomban különféle korszakokból érdekes festményekre fog bukkanni. Azonban nagyon csalódott, mint-hogy ezen főegyház sokféle viszontagságoknak levén kitéve, többször, és pedig nagyobb területeken csak igen feltélesen, és néha még csak murvával levén kifoltozva, az itten létezett falfestmények már régen elrontattak. Egyedül az altemplomban sikerült egy kisebb falfestménynek maradványát kifejteni, melyen szent püspököt és egy tüzökádó sárkányt lehetett látni, melyek talán a főmonostor védszentje előállításához tartozhattak. A szentélyben és a mellékhajóknak a színezésnek elszórt nyomaira akadtak, míg a diadaliven egy románkori levéldisz elszigetelve feltűnt.

A ki a régi monostorok belső elrendezését ismeri, kételkedni nem fog, hogy a gyakran átváltoztatott keresztfolyosó, mint másutt is, falfestmények díszével birt, ezeknek fölevenítése természetes következménye lesz a főmonostor sziliszterű restaurációjának, mely már eddig is oly szép eredmény-nyel folý! —

Bár nem a legrégibb korból valók, de még sem elhallgathatók, az ebédő a mult század közepéből származó al-fresco festmények és a »Védelmi Mária« — »Maria Schutz« — mely még kispap koromban a porta fölött látható volt, és bő köpenyével t. i. a térdükön imádkozó bajszos atyákat takará és védé. Ezen képet, nem tudom mikor meszelték be; bár tudtommal csak sötét, de elrontva nem volt. A hol aránylag oly kevés az igazi régiség, ottan még az ilyeneket se kellene a hívők szemei elől eltakarni!

LXVII.

Pápcz. (Vas megyében.)

E helységnek egyik nevezetességét teszi kerek imolája, mely agyagművi díszítményei által is feltűnik, és a többi vas megyei templomok közül sajátosságosan kiválik. Ezekről jelentést tett Bitnicz Lajos, mint conservator a bécsi középponti bizottságnak, ki a Mitheil. der k. k. C. Comm. für Baudenkmale 1856. I. kötetének 46. lapján csak azt mondja: a kerekkápolna tyrpanonján jelenleg semmi festői dísz nincsen, mivel valószínűleg a sokszoros meszelés által az ottani kép eltűnt.

Ezenkívül a pápoczi prépostságról ezt írja Czinár Monasteriologia II. 217. »A kolostorban még fennvan néhány szoba, melyben laknak. Ezeket a mult században a zsidó bérnök legalább-való-módon megfertőztette. Mert akkor még az igen magas falak álltak, melyeken a szentek képeit látni lehetett.«

LXVIII.

Pécs. (Baranyamegye.)

A pécsi cubiculum falfestményei a legnevezetesebbekhez számíttatnak, melyek nemcsak hazánkban, hanem egyáltalán Olaszországon kívül a kereszténység első századaiból, nevezetesen a IV.-ből, fennmaradtak.

Ezen cubiculumra, melyet Koller, »Prolegomena in historiam Episcopatus Quinqueecclesiarum,« 26. lapján ismertet, 1780-ban bukkantak. Azon kornak archaeologiai álláspontjához képest elég jól van leírva, és a XI-dik táblán látható festett rajzzal illusztrálva, mely annyiból érdekes, mivel feltalálása alkalmával a festmények majdnem épek valának.

Emliti ezeket Eitelberger, Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, Wien 1856. I. 126. lapján e szavakkal: »A festés al-fresco történet; művészi jellegére nézve teljesen megegyezik a pogány-római és keresztény-római falfestményekkel, melyek a császárság későbbi korában készültek. A színek választása, t. i. a fehér háttér, melyen az alakok és a disztimnienyek is többnyire világosabban festve vannak, egészen alkalmasak arra, hogy jól látszassanak olyan helyiségben, melybe kívülről semmi világosság nem juthatott. — A kivitel biztos, gyakorlott kézmű tanuskodik, minden tétovázás és elfogultság nélkül határozott. Főleg egy női fő a mennyezeten az, mely arra készlet, miszerint Alsó-Pannoniának akkori művészetéről előnyös fogalmaink legyenek. A levél és virágdiszkek csak felületesen készültek.«

Röviden emliti ezen festményeket Ipolyi is a Déakmonostori román basilikában, a 97. lapon; legujabban pedig Dr. Henszlmann Imre, a Magyarországi régészeti műemlékek. II. kötet I. részében, a pécsi székes-egyház ó-keresztény sir-kamaráját, a 123-dik és kk. lapokon körülkönyvesen ismertetvén, ezen festményekről tüzetesebben értekezik, miért is szíves olvasóinkat oda utasítjuk, e helyen egyedül azt sajnálván, mit már Ipolyi is idézett helyen felhoz: »Ezen leírásokból kitűnik, hogy azon körülbelül alig egy század alatt, mióta e ritka régiség napfényre jött, többet vesztett műkincséből, mint talán azon másfélzed év alatt, míg a földben rejtlett. (i. h. 97. és k. I.)

Ezen műkincsen másképen segíteni alig lehetne, mintha a körülötte levő földtől egészen felszabadítván, festményei híven lemásoltatnának, és a lepattogtatott helyek kiegészítettvén az egész festmény összhangzatba hozatnék. Így a régiséget nagy részben megmenteni, és a maradványokat stilszerűleg javítván és a falhoz ragasztván a jövő századoknak élvezetül át lehetne adni.

Henszlmann bő magyarázatából, mely számos idézettel van összefoglalva, reánk nézve legérdekesebb az, mit a színhangulatról, a képek műértékéről és a kor meghatározásáról a 161—163-ik lapig ír, miért is e fejezet könnyen el nem mellőzhető.

A pécsi főtemplomnak falfestményeiről semmit sem tudunk; meglehet, hogy az arra szolgáló adatok még mai napon is valahol lappanganak. — 1500-ik évben Ernst Sigmond pécsi püspök Jakab, benczés szerzetest kért ki magának VI. Sándor pápától, ki az általa üjtött domban a boltozatokat falfestményekkel ügyesen ellátta. (Koller ex Tomis Vaticanis minut. Brev. Tom. I 193. l.)

Vajjon kifestette-e Jakab a templomot vagy nem? — nem tudjuk; vannak ugyan a délkeleti torony csarnokában, az ugynevezett Archivumban régi falfestmények nyomai, melyek jellemükre nézve Eitelberger nézete szerint a régibb florencai iskolához tartozhatnának (i. m. 127. l.) — Henszlmann a pécsi egyház építészeti részében. I. kötet 6. lapján pedig »az északnyugati torony legalsóbb osztályában két fresco-főt látott, melyek Jakab-barát kezének művei lehetnének; hasonlólag ugyane torony felsőbb emeletén (a torony tájékozása épen nem esik össze Eitelbergerével), mely jelenleg levétárnak használtatik,*) vannak faldisztimnienyek, miket a XVI. század elejére vihetni vissza, de a boltokan sehol sem látható a falképeknek legkisebb nyoma sem; több boltozat, így folytatja Henszlmann, mindenestre későbbben megújítottat többféle megelőző tűzveszély után. Az altemplomnak boltja az eredeti; a mellékhajók boltozata a XIV. század közepe táján készült, nem valószínűtlen tehát, hogy itt a meszelés alatt még megvan Jakab-barát műve; de a középhajó boltsüvegének mindnyája újabb; itt tehát nincs remény régi falfestésre akadni.«

E szerint tehát minden reményről még sem kell lemondanunk; segíteni fog talán a véletlen, talán az idővel szükségessé vált javítások! — de valószínűleg csak utódaink fognak ezekről maguknak teljes biztonságot szerezni!

*) Itten akaratlanul is eszünkbe jön a kolozsvári és alább említendő posonyi festett torony-ajla.

LXIX.

Poruba, (Nyitra megyében.)

Ezen, mintegy harmincz házból álló község, Bajmocz fölött egy hegy lejtőjén fekszik. Régi temploma a helységen kívül egy dombocskán áll, melyről az egész vidéket át lehet tekinteni. —

A templom védfalakkal van környezve és tagadhatlan régiség, miről kis csúcsívu ablakai és ajtai tanuszkodnak. A szentély négyszögű és hosszában gerincz nélkül csúcsíves boltozatú. A hajó szintén négyszögű, de boltozat nélkül; a zenekarzaton és a famennyezetén látható négy evangelista, ezek, valamint a növénydísz 1685-ből származnak. Ezen festmények vízszínekkel készültek és minden tekintetben rozsaknak nevezhetők. A szentély ellenben gyönyörű fresco festménnyel van ellátva.

A csúcsíves boltozat, közepében látjuk a megváltót, szívárványszínu, tojásdad körösvényben; e mellett vannak a négy evangelista jelvényei, ezeken kívül pedig köriratban sz. Ágoston, sz. Basilius, sz. Gergely és szent Ambrus. A köriratban a maiuskulák a minusculákkal váltakoznak. — E fresco-festmények a művészet minden kívánalmának megfelelnek, csak az sajnos, hogy a falak (a boltozatot kivéve) melyek szintén festve voltak, jelenleg be vannak meszelve. (I. Könyöki József »Visszapillantását a Nyitra-Turóc- és Liptó-megyékben tett régészeti kirándulásra« Archaeolog. közlemények VIII.) kötet 88, 1.)

LXX.

Pozsony.

Remélteni lehetett, hogy e régi város főegyházának ujitása alkalmával, midőn a régi vakolat az egész szentélyben lehámatoztatt, falfestmények nyomaira is fognak akadni. Azonban a lombozatos díszítményen kívül, mely a gerinces boltozatnak mezei közt itt-ott előjött, és az egyes nyomokat kivéve, melyek a főoltára néző oratorium eltávolítása alkalmával feltűntek, továbbá a zárkövek festett czimereit csak egy 1528-ban készült frescot találtak, mely: »FONS ORIGO BONORVM« felirás alatt a feszületet és három egymás fölül alkalmazott kútmedenczében legfelül püspököket, alább más, nem eléggé jelzett alakokat foglalnak, melyeket Könyöki (Ellenbogen) tanár a patriarkákkal, profétákkal és apostolokkal magyaráz. (I. J. Ellenbogen: zur Erinnerung an die . . Consecration des neuerrichteten Hochaltars im . . Sanctuarium des Krönungsdomes in Pressburg. 1867. 12. 1.)

Magában a mai conservatoriumban a zenekar mögötti, torony alatti hajlékban, hol az egyház kincsei őriztetnek, a zárkö és a góthgerinczek festvék, mint ez a meszelés előtt alkalmasint az egész templomban volt észrevehető.

A sz. ferenczieknel némely újabb falfestményeken kívül a főfolyosók végfalain, a régi torony alján, az utca felé közel a nyugati oldala mellett épült kápolnához régebb festmények léteztek, melyeket még gyermekkoromban gyakran láttam. Ugy a loretti kápolna fölötti orom az angyali üdvözetet tartalmazta. (L. Vasárnapi Ujság, 1862. Elkésett régészeti levelek. II. 198. 1.)

Falképek léteztek a klarissák udvarában, valamint a kert felé néző falakon is. A belső porta fölött sz. Margit volt ábrázolva a sárkánynyal. Ezek újabb időben mind eltűnédnek.

Emlitenem kell azon festményt is, mely a városház erkélye mellett látható, s melyhez a nép-rege azon mesét köti, hogy ez egy igazságtalan bíró arczképe, kit az ördög a falhoz csapott, hogy azt soha se lehessen bemeszelni.

Hogy ezen ősrégi városban és várában, is falfestmények ne lappangnának, alig hihető, de várni kell, míg a szerencsés véletlen ezeket is előtűnk ki fogja tárni. Maga Ipolyi a deákmonostori basilikáról írt munkája 99. lapján bár Posonyt több évig lakta és kutatta, egyedül azt mondja: »hogy a posonyi káptalani egyházban csak töredéknyomok jönek elő.«

LXXI.

Püspöki. (Posonymegye.)

A püspöki templomról olvassuk: falai jelenleg számtalanszor bemészelve, egykor al-fresco festményekkel voltak díszesítve. Nyomai még itt-ott a meszelés mögött is, különösen hol a mészkéreg lehullott, előtűnnek »mikor én még vizsgáltam,« így szól Ipolyi, a hajó északi belső oldalfalán a zöld, sárga és violaszínű alapfestés világosan kivehető volt. A mész értelmes eltávolítása által a fresco-festmények egy része még bizonyára felföldözhető volna.« Arch. Közlem. II. 128. I. Magyar műemlékek, különnyomat. 126. lap és Ipolyi: Deákmonostori basilika 99.)

LXXII.

Rusztion (Sopronmegye)

a felső, úgynevezett temetői templomban szépen festett kerek keretű képek vannak; e templomban, mint Storno megjegyzi, az üvegfestésnek is gyenge nyomai maradtak fenn.

LXXIII.

Sámfalva. (Hanersdorf, Vas megye.)

A régi, csinos góth templom falai vastagon vannak bemészelve, bár föltehető, hogy ezen kéreg alatt falképek lappanganak; de a déli falon, hol jelenleg is több sir látszik, a feltámadás díszes képe fordul elő, mely tagadhatlanul egy régibb kép fölé van festve. Érdekes lenne e nem középszerű festmény művésze nevét megtudni, és festőink közé besorozni. A feltámadás 1726-ból való. (Jegyzk. 30. 170. l. hol más sirvereken kívül egy 1654-ben meghalt b. Rindsmal Albrecht György siremléke is le van írva.)

LXXIV.

Segesvár. (Schüssburg) Erdélyben.

Az ottani hegyi templomban, ugymond Müller Frigyes cs. kir. conservator a bécsi »Mittheilung der k. k. C. C. für Baudenkmale 1856-ban kijött I. kötete 171. lapján, a falfestmények, a német-honban is uralkodó divat szerint, a boltozatokon kívül a papiszékek fölötti falakat is egészen betölték. Mely korból valók voltak, nem lehet meghatározni, de, hogy 1544 előttiek, tudjuk. — Midőn 1776-ban december 17-én a hegyi templom kijavítása és főleg a boltok nyitása szóba jött, legnagyobb akadálynak tekintették ezen festményeket, miután »régiségnek vétetvén,« megérdemlették ugyan a fentartást, azonban az újítás miatt éppen nem kímélhetők. Végre ezt határozta a consistorium, hogy: miután »a festett tárgyak magukba véve alig bírnak nagyobb jelentőséggel, mivel többnyire az iparosokat és művészeket, kik e templomot építették és ezeknek kereszt- és vezetékneveiket foglalák; a boltozat javítása alkalmával a festmények egyáltalán szüntessenek meg, és az egész épület belseje meszeltessék ki; mindazonáltal még előbb némi emlékezet okáért a festmények vétessenek le, és a feliratokról másolatok készüljenek.«

Ebből állott a böles consistorium intézkedése, azonban az, mi akkor ezen urak előtt csekély érdekűnek látszott, reánk nézve fölötté nagy értékkel bírta, miután a tervezett másolatok és az irások párpái nemcsak hogy nem léteznek sehol is, hanem egyszersmind valószínű, hogy a consistorium ezen határozata soha foganatosítva nem is volt.

LXXV.

Selmeczbánya. (Hontmegyében.)

Az ugynevezett régi várban áll az eredetileg Mária-nak szentelt templom, mely előbb erődítési célokra, későbbben lakpalotává lett átváltoztatva. A templom déli hajója két emeletnyi teremre lévén átídomitva, melybe igen csinos lépcső vezet; fülkéi, és a falak egyéb részei is többnyire virágfűzőkkel ékeskednek; a virágdiszszel kerített felíratos táblák és genuszok a renaissance szakába tartoznak, és az átépítés után alkalmaztattak. (I. Jegyzők. XXXIV. 175. és Dr. Henszlmann: Jelentés a bányavárosokba tett kirándulásról. Arch. közlem. V. kötet. 150. l.)

LXXVI.

Sítér (Biharmegyében.)

Egy negyed század előtt az országban nagy feltűnést okoztak némely templomi falképek, melyeknek egyes töredékeiről már a múlt században szó volt, de melyek bővebb ismertetését Lugossy József akadémiai tag eszközölte, és az akadémia figyelmébe ajánlta. Minthogy az »Akadémiai Értesítő« VIII-ik évfolyából (1849.) a II-ik, vagyis a februáriusi szám a ritkábbak közé tartozik, úgy, hogy ezen falfestményekről való tudomást akarván szerezni, e füzetét nt. Révész Imre lelkész urtól kellett elkérnem, jónak találtam a 43. lapon álló jelentést egész kiterjedésében ide igtatni, és így mások számára is közölhetővé tenni:

»Olvaszatott — így szól e cikk — Lugossy József l. t.-nak Debreczenben, múlt é. dec. 16-án kelt jelentése némely biharvármegyei régi falfestményekről, melyből a következők emeljenek ki:

A máramaros-szigeti ref. egyház oltárhelyén előtűnt, a tek. társaságnak másfél évvel ezelőtt általam megküldött s Henszlmann Imre tr. úr által f. é. febr. 22-én kis-gyűlésben műértőleg magyarázott fresco-képek fölfedezésre alkalmat adott némely figyelmes hazafinak a régibb falak mészrétegei alatt hasonló festvények után kémlelődni — és nem sikertelenül; mert hallomásom szerint: már több templomunkban akadtak ily meszelés alatt rejlő régiségekre; de melyeknek egészbeni megvizsgálását az ezzel együtt járó csekély rombolásoktól főlelem nem mindenütt engedi.

Igy tűntek szemébe közelebbi tavaszon főiskolánk egyik jeles ifjának Révész Imrének is a sítéri (Bihar.) templom hajdani oltárhelyén, most karzatában, mész alatt lappangó képek. Miről általa értesülvén, nem késsem azon ref. egyház igen érdemes és értelmes lelkészét, t. Kovács László urat levéllel megkeresni, kívén a gyülekezet előjáróival oda munkálását, hogy a falak, míg általam bővebben megisméltetnének, mostoha kézekől szorgalmasan óvassanak; mit a derék férfi a templom azon részének elzárásával eszközölt is. Nemi idő múlva, nevezetesen f. é. július hóban alkalmat szakasztván magamnak a Debreczentől hét mérföldnyire fekvő falucskába nevezett Révész Imre társaságában kirándulni, midőn fürkészési vágyunknak az illetők kész emberségében semmi akadályt nem találók, fáradatlanul utána láttunk a falmész bajos lefejtésének; s bár ottani mulatásunk egy napi rövid időnél többre nem terjedhetett, gyönyörrel szemlélők a több mint három százados burok alól egész sorát bontakozni ki a vallástisztítás előtti ügyes ecsetű, eleven színezetű képeknek, melyek — kivéve a karzat későbbben beállításakor és a becsinált csinos két góth ablak helyett egy cyclopsi kerek lyuk vágásakor közbejött rombolásokat — türető épségben maradtak fen.

Fájdalmasan kell azonban jelentenem, hogy nekem, sem időm, sem segédkezeim a régiség e jeles maradványinak kellő diszben s hűségbeni lemásoltatására nem levén, sőt hivatalos helyzetemben maga az egyszerű odarándulás is nem csekély áldozatot kívánván: kényelenttettem az ügyet a tek. társaság kezeibe tenni által, — esedezvén, hogy e műemlékeknek, melyek eredetijökben már csak kevés ideig maradhatnak fen, czélszerű lemásoltatás általi fentartásáról gondoskodni méltóztatnék. — A mit én tehettem, ennyi hogy az illetőktől a templom belsejének a jövő árny elejeig jelen állapotában türelést kieszközlöttem, — igérvén, hogy a tek. társaságnál egy a bontás és fentartás körül sokat fáradozott becsületes iskolamesternek némi jutalmazását, mint a további lépések tételét kieszközlőni törekvendem. Alázatos véleményem szerint a siteri uradalom magaslelkű új földesura, az akademia alapításában különben is nemzetünk örök háláját érdemlett gróf Vay Ábrám a nagy méltósága volna ez iránt fölkendő, — kinek hazafiai nemes buzgalma s tudományseretete, nem kétlem, ohajtott czélhoz fogja a t. társaságot segíteni.

A fölmerült főstvények részeit bibliai, részeit legendás tárgyauk. Ez evangyeliomi gazdag története foglalja el a térnek egy részét, mely három rámában terjesztetik elő, u. m. először a vendégség, melyben négy emberalak, a dűszölő gazdag, nevével s családével, és az ebek által nyalogatott Lázár mutatkoznak, jellemzetesen nem annyira arcaikban, mint öltözetökben, s azon kor fényűzése, nevezetesen asztali készületeiben; — másodszor Lázárnak az angyal által Ábrámhoz kelésére vitt lelke, holott is a mennyország kies elysion bereként ábrázolatik; — és a harmadik rámában a gazdag családnak a pokol rémségei közül fölfelé epevező említett személyzete. Az oltárhely hajlásában több vértanu kinszenvedései követnek, melyek még bővebb megjejtést várnak*); egyike karóra vetve, másika kerékre fonva tűzőn süttetik, — ez utóbbitban, ha nem hibázom, sz. Krisztina vértanu szenvedése ábrázolatik; — mely csoportokban egy a kínzó zsarnokok, mint a kínzó bakók figyelmet érdemeinek, jelen levén többnyire a felhőkből leintó s a kinszenvedettek lelkét felülelendő jézusi kéz is, ugy, miként ez a »Menologium Graecorum«-ban is (Urbino, 1727. fol.) le van rajzolva. Egy része ezen osztályzatú képeknek még le sincs a falrétég alól fejtve. Ugyanezek között látszik még töredékben Krisztus keresztfáni halála is stb. — Külön pedig a többiektől az oltárhely előfalazata homlokán egy, mind fölgölgásban, mind szinzetben s nagyságban egészen különböző ábrázolat, Mihály főangyalnak sárkányyali harcra mutatkozik; épen úgy, mint ez a veszprémi káptalan hitelen pecsétén (Cerograph. Hungar. Tyrnav. 1734. 8-ár. Tab. II. fig. IX.), valamint IV-ik Béla és Kun László királyink némely denárain (Catal. Num. Hung. Mus. Széch. Tab. II. fig. 9. és 10.) III-ik Bélának tulajdonitva; — Luczenbacher-Rupp (Magyarors. pénzei VII: 190. és IX: 228.) ábrázolatik; mely többi rámát én épen azért is a többieknél régiebbnek, nevezetesen XIII-ik század végérőlnek gyanfom, míg az előbb említetteket teljes kivitelöknél, szinezetöknél, úgy a közöttök mutatkozó latin versek betualakjánál fogva XIV-ik századiaknak vélem.

Mellékletül ide csatolom azon négy darab rajzot, melyeket Kassai Károly tanuló ifjú a freskoképekről a hely színén igen siető kézzel hevenyében számomra lemásolni sziveskedett*), melyek koránt sem oda voltak számítva, hogy még egykor a tek. társaság elé kerüljenek; de... kényte-

*) Feltűnő, hogy itten a lelkiismeretes közől nem említi az egyiknek a nevét, mely olvasható volt, t. i. Bacchus, ki Sergius-tól agyongyőztörtén, azon mesére adott a tudatlanoknak alkalmat, hogy ezen építmény pogány jelenetekkel volt kifestve. Ily csodálatos üszszavaradások, nálunk épen nem ritkák, és inkább talánál hitelt, mint a szakferdak valódi véleményei. — Egyébiránt Sergius és Bacchusról szól Procopius Caesariensis Anecdótáiban, csak primm ex Bibliotheca Vaticana prolata. (Helmstadi 1654. 11. lapon). De ottan Belizar idejéből Sergius Bacchus filius-ára levén szó, ez ide nem vonatkozik; hanem Sergius és Bacchus-ra, kik Maximianus császár alatt Augusta Euprateria-ban, Syriában, mint római nemes katonák a IV. században női ruhában a város utcáin hurrizoltatván, szenvedtek. Körülök Bacchus-ust addig verték, míg lelkét ki nem adá; Sergius-nak szegekkel bélelt lábábeliben több mérföldnyire kellett a kormányzó kocsiá előtt futnia. Angyalok gyógyíták éjél sebeit; végre lefejezték. Vad állatok kísérték a szent férfit a vesztő helyre, hogy az emberek kegyelenséggel megzsegezték. A helyet, hová eltemették, Sergiopolimnak neveztek; hol sok csoda történt, a keresztények sokasága oda zarándokolt. — Szenvedtek 309-ben; festetnek mint katonák, kezükben pálmaágakkal. Emlükök fentartatik október 7-án. (L. Christliche Kunstsymbolik und Iconographie, Prag, 1870. 164. l.; és Mauryologium Romanum Gregorii XIII, Venetiis 1759. 192. l.)

**) Ezen képeket hiába kerestem az archaeologiai bizottság rajzkészlete közt; beh kár, hogy ezen, bár vázlatos, rajzokat nem ismerjük! — Talán lez Kassai Károly urnak, vagy magának Lugossy-nak másolata, mely nagy hiányt pótolna falképeink sorában — Különbben ezen leírás után bajos a szenteket, kiknek kihalása itt ábrázolatik, közelebből meghatározni.

len vagyok, hogy mégis némi előleges ismertetéssel szolgáljak, legalább ezen vázlatokat egész pongyolaságuk- s tökéletlenségükben közölni; levén ezekből is, legalább az alakok, milyforma épségére, némi következtetés lehetséges, — s meg levén gyűződve, mikép jeles műértők, mint például a szigeti frescók tudós magyarázója, e töredék-kreátatok után is adhatnak véleményyt a tek. társaságnak arról: érdemesek lesznek-e a sítéri templom falfőstvényei azon becses figyelem- és pártolásra, melynek a tek. társaságtól kinyerése volt épen célja jelen egyszerű közlésemnek.

Tekintetes Társaság! a sítéri templom és annak főstvényei már a mult század vége óta régiségtani nevezetességgel bírnak, midőn azokat néhai tiszántuli superintendens tudós Hunyady Ferencz »Keresztény Archivárius« című munkájában (Vác, 1794. 8-adr. két dar.) mint Astarte s Bél tiszteletére vonatkozókat hozza fel, s véleményét úgy magának Siternek, mint több szomszéd helynek szerinte e vallásra czélzó neveivel támogatja. »A feljebb említett Esztár-hoz, mely Biharmegyében vagyon — így szól ő az első kötet addendáiban — nem messze a hegyek között, és igen kies rejtekes helyen vagyon egy Sitér nevű falu, melynek templomáról hiteles tudósításból bizonyos, hogy nemcsak régi pogány templom formát mutat, hanem az ajtó mellett abban márványkőre a Thammus és annak aszerént való siratása volt lerajzolva, és mint az megiratik Ezek. 8.; de a melyet nem igen régen bevakoltattott az egygyűsűs messzszel.« — És alább: »Ugy vélekedhetünk azért, hogy ezen nében Siter, vagyon a Venus ezen egyik nevének nyoma: Siderea, vagy pedig Citherea: Siderea Deákul épen az, a mi zsidóul Astarta vagy Aster csillag« stb. stb. E tekintély nyomán vidékünk maig is azon hiedelemben él, hogy a sítéri templom elpusztultaknak vélt főstvényei valósággal syro-phoeniciai vallás ereklői voltak; holott az általam és nevezett társam által ujjolag napfényre került főstvények nyomán teljes meggyőződéssel lehet állítani: mikép e templomban mutatkozhatott minden képek, melyek talán még fél század előtt a templom egyéb részeit is boríthatták, nem egyebek, mint keresztényen ábrázolatok, s thamusai képzatoknak csak a tudós szerző nagyszerű tévedéséből kiveszeltettek. Igaz, hogy mi ajtó melletti képet, bár az illetők méltánylandó engedékenységéből teljes bontásra felszabadítva levén, és így a templomnak e részét is megvizsgálhatván, nem találtunk, és nem különösen olyat, mely márványkővön ezékieli siratást látatott volna, és így megengedjük, hogy Hunyadi oly képről tesz itt említést, mely azótai épületjavítások által teljesen megsemmisített; de minden okunk van ezen talán kienyészett képet is valamely a többivel sorozatos martyrologiumi jelenetek tartani; annyival inkább, mivel a több meglevő képek gypsalapra levén főstve, ezen alap több helyen a művész kénye szerint marmorirozottnak mutatkozik; s fölületes megtekintésre könnyen márványtáblának vétethetik. Hozzájárul, hogy a most föltűnt festmények legnagyobb része az első bemészeltetés óta háborítlanul nyugodott, és így Hunyadi minden esetre csak igen csekély töredékeket láthata; a töredékesség pedig tárt kapu a tévelygő hypothesisokra. — Azt sem foghatók meg: mikép lehet a sítéri templomnak mely tökéletesen keresztényen egyház alkatu, már formájából Hunyadi szerint pogány templomra okoskodni? — sőt eredetileg, mint a szájhagyomány is tartja s alaprajza vétetésével a tek. társaság is megfog gyűződni, nem más lehet az, mint a XI-ik század óta virágzó nagyváradi székesegyház járásához tartozó erdei kápolnácska, mely köré később egész falu telepedett, csalogatva a hely kiességén kívül a készen talált egyházacska által. — Ha némely semitai hangzatoknak látszó helyeink nevét csakugyan utóbb sem lehetne saját nyelvünkől vagy az indigena népekből kimagyarázniunk, vagy történeti alapokra vinnünk vissza, és így irántok a semitai nyelvhöz kellene folyamodnunk: még akkor sem szabadna oly könnyeden egyenesen a syro-phoeniciai pogány szakra egy salto mortáléval szökennünk vissza, — átgurva az itt önként ajánlkozó sokkal közelebbi s természetes és ezen vidéken csakugyan nem kevés nyomokat hagyott honi izmacliták epocháját.

Látjuk, mily óriás lépést tett Lugossy előre, bátorkodván a tudós superintendens alaptalan ráfogásai ellen a valót kiemelni és ez által régészetünket és annak művelőit is ilyen abszurdumtól tisztítani! Látjuk, milyen naivsággal írtak még egy század előtt tudós munkákat és szereztek maguknak országos tekintélyt olyan férfiak, kiknek tirádáit mai napon a szaktudomány mosolylyal félrevelt!

Van azonban, egyik szakbarátomtól igen találoán »campestris tudósaink« nevezett vidéki celebritásoknak még egy más bogara, t. i. a mai nevekől készülő régészeti combinációk, melyektől némely hely nevéhez sem tud egészen menekülni. Mai napon már az ilyeneket a mint illik, megjegyzés nélkül

félre tesszük, de még évtizedek előtt a komolyabb irányú lapok is hoztak olyanokat, miket ma aligha kinyomatának. — Így olvassuk a Vasárnapi ujság 1861-iki szám 126. lapján:

Az uttól jobbra Tenke mezőváros és fürdő, Beél regényes vidéke, balra pedig Siter és Szalárd helységek fekszenek.

Szalárdról eszembe jutott a jó régi krónikás, Szalárdy János, a ki Várad siralmas történeteit azon 'időszerű' ékes magyarsággal kilencz könyvben írta, melyben meg, regényíróink nagy hasznára. Már-már a szövből akartam elemezgetni e két helység elnevezéseinek eredetét, midőn a bonyodalmas utról Horváth Mihály esperes úr jó levele az egyenes ösvényre térített következő előadással:

Siter és Szalárd hegyes rengetegben fektött, s mindkettő szerzetes kolostorral birt; Szalárdon volt a sz. Alárdról*) nevezett kolostor, hanem később összevonás által vevé a helység is elnevezését. Nagyobb egyházi ünnepek alkalmával a szent menet (processio) a hegyek közti ösvényen innen vonult a szomszéd klastromig, a honnan azután ez, s a körülie kerekedett helység Sanctum-Iter (Szent-ut) latin nevet kapott, a minthogy régibb okiratokban az ily módon van papírra téve: »S. Iter.« — Elterjedvén azonban hazánkban a reformatió, annak új hívei nem igen kutatták a helység elnevezésének történetét, hanem egyszerű észszel úgy mondták azt ki, hogy kiírva látták, s így maradt fel mai napig lan »Sanctum Iter« helyett: Siter, és »Sanctus Alardus« helyett: Szalárd.

E történetke valószínűségéről csak azon esetre kezeskedhetném, ha bizonyynyal tudnám, vajjon a reformatió behozatala után nyerte-e a Szalárdy család nevét e faluról, avagy még azelőtt?

Ezek nyomtatván olyan lapban, mely a nép, de a középosztály által is közszeretettel és tisztelettel is olvastatik, melyet gyűjtenek és gyakran újra olvasnak, melynek tekintélyére esküsznek! — Ne gondoljuk azt, író társaim, hogy a népnek minden jó! mintha mondanók: adjunk neki liszt helyett gypsport, paprika helyett téglahulladékok, tej helyett keményítő zagyvalékot, bor helyett lórét! — Ha a gyermek előtt a beszédben tiszteletet és tisztaságot kell követnünk, hogy lelkét meg ne mérgezzük még inkább kell az a népirodalomban: mert akármely téves nézet meggyökeredzik a köznép közt, és azt kiirtani sokkal bajosabb, mint a hibának könnyelmű terjesztgetése! —

LXXVII.

Sopron.**)

A soproni falfestményeket úgy közlöm, mint azokat Storno Ferencz hazánkfiának leírásában találtam, minthogy ő maga ezen képeket nemcsak hogy fölfedezte, hanem javította is, és így nálamnál, ki azokat csak egyszer láttam; jobban ismeri.

Midőn a szent Mihályról czimzett, mint állítják III. Fridrik császártól a városon kívül egy dombon épített és a temető közepén álló templomot 1856-ban a Mittheilung-okban leírták, falfestményeiről csak annyit tudtak mondani: A templom külsején fresco-falfestmények részletei vannak; de ezek közt csak a déli mellékhajó kelet felől eső kapuzatán felülit lehet érteményezni, t. i. a feszület mellett Mária és János látható és egy térdelő feketébe öltözött férfialak; ennek mondatzalagán volt írást, sájnálattal mondjuk, már mai napon olvasni nem lehet, bár, mint hiszszük, alkalmasint a kép donatora nevét foglalhatta.

Ezeknél már sokkal többet tud Storno írni: t. i. a torony déli oldalán egy nagyszerű műszer-

*) Ezen szentet semmiféle menologiumban vagy martyrologiumban nem sikerült találnom; alkalmasint a czikkező úr találmánya lehet.

***) Die St. Michaelskirche und die Jakobuskapelle in Oedenburg, rajzokkal Mittheil. der C.-Comm. I. 107.; a kápolnáról magáról u. o.: XII. 159.

A sopronyi benzés (sz. ferencziek) templomát leírja Storno és Biewel rajnai nyomán K. W. (Karl Weiss) Mitth. der kk. C.-Comm. in Wien. 1863. 339.

Hasonlított Rómertől »Három nap hazánk északnyugati határára, Sopron. II. III. czikk. (Arch. Értesítő. I. 1869. 240. 257. és kk. II.

kesztésnek részletei maradtak fenn. A tárgy: a fölfeszített üdvözítő a két latorral. A kereszt egy előfa tuskója gyanánt van festve, melyből ágak sarjadanak, és csinos vonalakban kerek foglalatokul szolgálnak azon mellképeknek, melyek jobbra mondszalagos profétákat, balról pedig apostolokat mutatnak. A kereszt mellett jobbra áll az egyház, balra a Synagoga, az ismert jelképekben. A feszület fölött az atyaisten és a sz. lélek lebegnek, egy szelvényen pedig az 1481-ik évszám látható. — Azonban ezen év nem a kép eredeti festésére, hanem inkább a nevezett évben történt javíttatására és nagyobbitására vonatkozik. Erről tanuszkodnak a nagyosan mélyedett szentfények, és a minusculák alatt feltűnő régibb maiusculák maradványai. De az eddig leírt alakok is egészen eltérnek azoktól, melyek a keresztfa alatt állanak. Ezek szent asszonyok, és mindnyájan elég sajátos módon csukott szemekkel vannak festve, alkalmasint előállítván a Krisztus halálakor feltámadt és az élők közt mulató híveket.

A keresztfától balra álló alakok igen romlottak, egyedül egy nő főt és egy vértezett vitéznek, talán szt. Longinusnak, lábait lehet még felismerni.

Ezen nagy kép mellett, a templom délnyugati homlokzatán, óriás szt. Kristóf mutatkozik; Ezt Storno lehamoztatta; de a pallér ügyetlensége által annyira el lett koptatva, hogy azt rajzolni képes nem volt.)*

A déli hajóba két kapuzat vezet, melyek mindegyikének dobmezőnyén falfestmény létezik. Az egyikét a feszülettel és a térdeplő donátorral már fennebb említettem; a nyugat felé eső ajtóormozzat mezején a keresztől való levétel ábrázoltatik. Ezt Storno szép szerkesztélinek mondja. A kép alatti minuscula a kép alapítottját nevezi meg.

A templom keleti és északi falán is léteznek fogadmányi képeknek maradványai, mindezek közt egy feszület legjobban kivehető.

A torony-csarnokban a bemenettől jobbra ismét egy nagy kép létezik. Két sorban 5—5 kép áll egymás fölött, az ív alatti mezőnyön Krisztus felhőkben van előtűntetve a keresztfényével, mintegy előtte térdeplő férfiak egy tekercset nyújt. A falkép pusztá, hegyes, több külön elszórtan álló fával. E legfelső kép legjobb karban van, és ezen jelenetről, valamint az egész képcycusról Storno azon nézetben van, hogy apocalypticus jelenetekkel foglalkozik. Ezeken kívül, mondja tudósító, ezen előcsarnokban szép díszítményi festményt találtam.

Magában a templom belsejében a későbbben beleépített orgonakarzaton a legujabb, de egyzersmind legszebb képeit találjuk kilencz boltozatszelvényben, melyek közt 7-ben szentek képei, egyben Sopron városának címere, az utolsóban pedig a templom atyjának, »Wolfgang Raaber«-nek neve és 1489 év, t. i. a festésnek éve foglaltatik.

A többnyire fejkéből álló vállkövek mind festve voltak, és körülöttük vörös sugarak terjednek el, melyeket Storno szívre és alakra nézve mind fölelevenített.

A déli mellékhajó záróédfala fölött Krisztus, mint az élet fája volt tárgyvalva; azonban e kép olyannyira el van rongálva, hogy egyedül itt-ott tudtam némely tárgyat vázolni.

Festve voltak a zárkövek is, az északi hajó gerincein még a felhődomú díszet látni, valamint a boltozatok süvegjein zöld és violaszínű lombozatot. Mindent, mi felismerhető volt, megjújtattam.

A régi szépségházból színezett töredékeket találtam; midőn ezt kiegészíttem, három egymás fölötti festés jött napfényre. A legelső, tehát legrégebb is, csak egyes színes vonalokból állott; a következő mondszalagokat tartó angyalok tűntek elő; a harmadikon két angyal-mellképet találtam, ezek igen díszes szőnyeget terjesztettek ki; s ezeket helyreállítottam.

A sekrestye négy belsejében a négy főangyalnak, a négy evangelista jelvényeinek és még két szentnek szolgál alapul. A sekrestye fölött álló kincstárnak, mely egy évvel későbbben, t. i. 1483-ban épült, boltozatszelvényeiben a négy szent egyházi atya, patriárkák és jósök foglaltatnak. A nagy zárkóvön a templom atyának »Einhart Trager« neve, és címere és az említett évszám fordulnak elő.

A templom déli oldala mellett álló temetői, jelenleg sz. Jakab kápolnában igen érdekes falfestmények és karczott írárok jelentek meg Storno szorgalma által. Az utóbbiakat Paur Iván sikerrel fejtette. A főtérkép zárköve körül zöld és sárga lombozat és vörös gyümölcsök mutatkoznak. A kápolna kia

*) Alkalmasint ezen képet érinti Ipolyi »A középkori magyar festészet emlékei« 5. lapján, midőn a legendás ábráról szól.

záradékában a déli oldal boltíve alatt Melchizedek hozza áldozatát, ez alatt szép román izlésű díszszalag vonul el. A fennebbi kép alatt, a csúcsíves papiszek fülkéjében, egy angyal mellképe van alkalmazva; ellenben a Melchizedek áldozatának megfelelő kép helyén jelenleg egy monoru ablak van kitörve és így a festés megsemmisítve.

A halotti kápolna külsején találták a régi festmények maradványait; valamint hogy a templom újítása alkalmával a hajdani üvegfestmények töredékeire akadtak.

A kisebb, de régiebb és valóban szebb, Szent-Ferencziek, ma Benczések góth egyházában is láthatók minden oldalra a bemeszelt falfestmények. Így a főbejárás, kívül a dobmezőnyben van a boldogs. szűz oltalma (Maria Schutz) ábrázolva, melyet Storno fölfrísített.

A bécsi utczában pedig, a szintén régi góth egyházban, mely sz. Jánosról vette nevét, a zárkövön Magyarország festett czimere tűnik át a mészkérgen, és alaposan meglehet mondani, hogy ezen templom mindenfelé festettnek mutatkoznék, ha t. i. a mészkérget alkalmazilag el lehetne távolítani.

LXXVIII.

Szalavár. (Zalamegyében.)

A szalavári templom festményeit Kollár János a pécsiékkal egykorúaknak tartja, és hiszi, hogy ezek, valamint azok is, ugyanazon festőktől származnak, kiktől a névtelen salzburgi írja: Roganti Privinno misit Luipammus archiepiscopus magistros de Salzburch mutores et pictores qui intra Civitatem Privinno hororabilem ecclesiam construxerunt. (I. Henszlmann Fehérvári ásatások. 120 lapon. Anonymus Salisburgensis után.) — Említi ezt Ipolyi is a középkori magyar festészet emlékeiből. Pesten 1864. 5. 1.

LXXIX.

Szász-Sebesről.

(Mühlenbach) olvassuk a: Mittheilungen der k. k. C. C. für Baudenkmale, Wien, 1856. I. 61. Müller Frigyesről: hogy e templom szentélyében még a falfestésnek nyomai, dicsfények stb. láthatók; ugyanon azt írja tekintélyes műtértnk Storno Ferencz a m. tud. akademiához benyújtott utazási vázlatában, hogy a góth kápolna a templom mellett, mely jelenleg téli tornacsarnokul szolgál, belső északi oldalán nagyszerű falfestmény nyomai tűnnek elő. — (Archaeologiai Értesítő, II. köt. 5. l.) — Kétségtelen, hogy ezen festmények vagy mészképpel borítvák, vagy igen romlott állapotban vannak, mert különben megfoghatatlan, hogy Storno azokat le nem másolta, vagy legalább bővebben le nem írta volna.

LXXX.

Nagy-Szeben. (Hermannstadt.)

A nagy-szebeni falkép, mely a főtemplom szentélyében az északi falon látható, valószínűleg egyike hazánk legjelesebb festményeinek. A kép, mely egy csúcsos ívű fulke határai közé van rajzolva, könnyen három részre osztható, és mint Storno Ferencz hazánkfia sikerült festése nyomán leírni megengedettett, következőkből áll: az alsó, predellaszérű, legkisebb rész közepén látni vasrácozat mögött a szenvedő üdvözlőt kiterjesztett sebes kezekkel, és bal oldala sebjéből bőven ömlő vérpatakkal. A szentfény három sugáryalából áll. Két oldalról a tömlőcz mellett egyegy díszes négylábú tagozatos áttört mű áll, legkülsőbb pedig jobbra egy férfi, balra egy női alak térdel. Storno véli, hogy itt e kép festője Rozenauer János van ábrázolva, kiről a festmény alatti írás ezt mondja:

*Hor. opus. fecit-Magister. iohannes. de. Rozenaw.
Ano. domini. Millesimo. quadringentesimo. X. P. V.*

A térdelő alak sűrű hajzata két oldalt fodrokban esik le, szűk kabátja majdnem térdéig érven, szélein prémes, elül, és az ujjak végein gombos. Ágyékát gazdag öv veszi körül; a felső ruha rövid ujjai szélesek, gereznával prémezettek. A bal oldalon térdelő, szintén összekulcsolt kezű nő, haja nyakán bő fodrokban hullámlál le. Alsó ruhája nyakig ér és csak a csipkéknek enged helyt, hogy kibugyoghassanak, különben össze van fűzve. A bő felső ruha egész testét takarja. Nyakán vastag zsinór szolgált éktül.

Főtárgy: Krisztus fölfeszítése, a két latorral oldalán. E mozgalmossal, élethűséggel és a színek helyes alkalmazásával teremtett kép minden részletében remek, az érzelmei kellő felfogásával, bár a tárlati arányok hiányosoknak tűnnek fel. A fölfeszített udvozító sebeiből világos sugarak törnek ki, a szenvedő arc részvétre indít, a vérfoltokkal alárasztott test szálamokra gerjeszt. A két lator természetűin, a bonczani festés helyes felfogásával van előadva, és a kettő közti különbség kitüntetve.

Előtérben jobbra az ájuldozó anyát veszik körül a szent asszonyok, ruháik legdíszesebben mintázták; a keresztet átkulcsoló Magdolna, és sz. János fájdalom megindítólag van felfogva, míg a bal előtérben álló főpap és előkelő nézők megindulásukat gyaníttatják. A háttérben jobbra festett és lándzsával Krisztus mellett átszuró lovas, a szivacsot nyújtó alakok és lovaik eléggé tanuskodtak a festő sokoldalúságáról és ügyességéről. Balra szintén lóháton és gyalog jelen van a Jézus vérért szomjuhozó csöcselék.

E nagyszerű festményhez méltó a keret is. Váltogatva találunk itt szenteket, czímereket és díszítményeket. Mindjárt jobbra a térdelő festő vagy donator fölött áll lapos fülkében sz. István király, jobbában lilomos jogarral, baljában az ország almájával. Fejét magas, fodított korona díszíti. Haja és hosszú ősz szakála, valamint a mellén át keresztbe erősített stóla, a földig érő gyönyörűen mintázott alruha és a köpenyszerű gyönggyel hintett palást, mint főpapot tüntetik elő, míg a vele szemközt, a térdelő asszony fölött álló sz. Lászlóban inkább a harcost látjuk. Ezen király fején ül a turbánalaku tekert kendő fölött emelkedő nyílt lilomos korona, haja általánosan elfogadott modorban hátra van fésülve, szakála ketté választva. Jobbjában tartja a hatalmas, fókos idomu bárdot, baljával az országalmát emeli. Egész teste pikkelyes páncézzal, vasinggel és lábvértézzel van fűzve, hermelingalléros köpenye, hölgyeményét gereznával van béléssel, drága anyagu izlésteljes mintázata.

Ezen királyok fölött jobbra a nyolcz pólyás magyar, balra az egy pólyás „osztrák” paizs látszik. Ezek felébe jobbra festette művésznünk baldachinum alá a megalázott: Ecce homo-t, ezen aláírással: HVMLITAS; szemközt áll vele a kiterjesztett karú Jézus, szájából a kard jön ki, lábainál a gyertyák égnek; a GLORIA szó eléggé értesít bennünket e kép jelentőségéről.

A gerendázon három karélyu tagozatok közt három címere fordul elő hajlott oldalu paizson. Jobbra kidudorodik Magyarország kettős keresztje, középett van a jobbra fordult sas, balra a jobb felé ágaskodó orosz lán.

A nagy kép tetőzetét négy toronyka közt támadó három mezőny képezi, az ormon az Isten-ségnek fénykörben úszó Jehoval neve, héber betűkkel, fejezi be. A közép, legnagyobb mezőben Krisztus mennybemenetele van ábrázolva gazdag alakzattal; jobbra Krisztusnak születése, balra keresztelése van előadva.

E kép maga, mind egészben, mind részleteiben véve, Storno remek rajza után egy külön monographiát érdemel, mely reánk nézve annyival érdekeseb egyéb festményeknél, mert a festő nevét, születése helyét és az időt, melyben dolgozott, határozottan ismerjük.

Röviden érintve emlékezik ezen festményről Storno a m. tud. akademiához tett jelentésében. (1. Arch. Értesítő II. köt. 5. l.) és Schulez Ferencz u. o. a 202. lapon, erdélyi utjáról tett jelentésében felhozza azt, hogy a templom ügyetlen restauratio által sokat szenvedett; hogy e falkép felső részében szintén kontár újítás által elrontatott volna, ha a restauratiót Reisszenberger tanár felszólalása által félbe nem szakasztá, mi által ezen műkincs a hazának változatlanul fentartott.

Egyébiránt Nagy-Szebenben sokfelé a házakon és tornyokon még régi falfestmények nyomai láthatók. Ezeket lemolálni, és az utókor számára fentartani az illetők kötelessége lenne, hogy az időjárás viszontagságainak kitéve, idővel felismerhetlenekké ne váljanak.

LXXXI.

Szelistye. (Erdélyben.)

A görög szertartásúak templomáról írja Storno, (Arch. Értesítő II. köt. 23. l.) hogy az ottani szíves pópá jelentése szerint állítólag igen régi festmények lennének. A szakférnak figyelmébe ajánljuk.

LXXXII.

Szent-Jakab. (Somogy megye.)

Századok előtt egy magaslaton a Kapos folyó fölött állott a szent benyerendhez tartozó: Abbatia S. Jacobi de Silisio, melynek eredeti neve de Silis vagy Zelyz, elveszvé a mintegy 200 lakóval bíró helység, ma régi védszentjétől, Szent Jakabnak hivatik. — Erről már Fuxhoffer Monasteriologiájában I. 134. l. és utána Czinár Mór I. 214. l. ezt írják: »Kaposvártól nem messze a szőlők közt, a Kapos folyó partján már 1776-ban az apátsági templomot romba dűlve találta valaki, ki arra utazott, és az északi falon, daczára az idő viszontagságainak a szentek festett képei látszanak.« — Beh kár, hogy ezeket már akkor bővebben le nem írták! Találtam ugyanezen falképeket Ipolyi sokszor idézett munkájában »A középkori magyar festészet emlékei« 19. l. és a deákmonostori basilikáról, a 99. lapon a 6. jegyzetben fölemlítve, miért is 1872-ik év július 26-án Kaposvárról siettem a helyszínére, hogy ezen képek nyomát fölkeressem. De a hajdan gyönyörű vörös színre égetett téglából rakott építményből csak a 3° magas szentély falait találtam, polygon-alakban és támoikkal, minden vakolattól megfosztva; mint az itten állott egyszerű templom egyedüli, szomorú maradványát. A szentély előtt, mely Kovács Ferencz szőlőjében fekszik, mely árok terjed el, melyen túl nyugat felé a vár és a kolostor régi, erős bástyafalainak alapjai húzódnak. Meg van még a régi utnak helye is, mely e meredeken északról kelet felé emelkedvén, a bejáratát a déli oldalon sejteti.

Az erős téglá jó építőanyag, a mely árkok a hajdani falaknak alapjait jelelik ki, az anyag folyton-folyvást fogy, meglehet, hogy egy félszázad múlva még helyét sem képesek a gazdák megmutatni. (Jegyzk. XXXV. 130. l.)

LXXXIII.

Szent-György. (Vas megyében.)

Nyugatra Felső-Lendvától van egy régi góth templom, melynek padlásain Hencz Antal építésmérnök 1874-ben, midőn az országos bizottságtól a pertotsai templom megvizsgálására és a sztilszerű restaurációnak terve készíttetésére fölkérte, talált régi falfestményeket, de ezek a tűzvész miatt igen rongált állapotban vannak. A még felismerhető korrajzok egyes kézre mutatnak és vastag fekete vonalak által képezvék, néhol a vakolatba bele vannak karczolva. — A főpárkány még helyenkint felismerhető, valamint két női szentnek feje és egy királyé háromágú koronával. (Jelentés a műemlékek országos bizottságához 1874. 59. sz.)

LXXXIV.

Szent-Iván. Liptó, (u. a. megyében.)

Különféle képen átidomított, polygon záradéku templommal bir, melyben nemcsak régi falfestmények nyomai léteznek, de melynek deszka-mennyezete is egészen be van festve. (Jegyz. XXXIV. 66. l.)

LXXXV.

Szent-Márton. (Turóczmegyében.)

Az egyenes záradéku, kőfallal kerített, keletelt templom sok építészeti és készletli nevezetességgel bir; mi itten csak a szentély északi falán lehámozott »égi Jerusalembre« és három alakra szorítkozhatunk, melyek láthatók, bár 6 apostolt sejdítenek itten lappangani. Erdemes lenne ezen falfestmények további leleplezését eszközölni!

LXXXVI.

Szent Péter-Őri. (Vasmegye.)

Belülről a vakolat és régibb meszelés alatt: barna és cinobervörös festvény rejlik. A templom keleti oldalán, kívül dícsfénytől körözött szentnek feje látszik. (Gózon Imre jelentéséből.)

LXXXVII.

Szmeccsán. (Liptómege.)

A bobróci lelkész urtól hallám, hogy itt sz. Kristóf lenne a falon látható, meglehet, hogy elkerülte figyelmemet, de a torony északi részén a sisak alatt csinos góthízlésű vörös párkánydisz van festve, mely alatt ezen felírás: ORAS NVC ET IN ORA MORTIS NRE A (men), olvasható.

LXXXVIII.

Szepesváralja. (Szepesmege.)

Alig van hazai régészetünk terén fölfedezés, mely annyi érdeket gerjesztett volna, mint a szepesi püspöki főegyházban létező falfestmény; nemcsak azért, mivel azt Merklas Wenczel (Mith. der k. k. Central-Commission in Wien) két izben is tárgyalta és rajzzal közölte, hanem azért is, mert Ipolyi m. tudom. akademia XXII-dik ünnepélyes ülése alkalmával tartott felolvasásnak »a középkori magyar festészet emlékeiből« e ritka képet mintegy főtárgyaul tűzte ki.

Legérdekesebbé teszi történelmi becse, és azért a templomi festmények közt nálunk egyedülnek mondhatjuk. Ezt felismerte már Merklas, midőn a bécsi Mittheilungen der k. k. C. Commission für Baudenkmale 1861-ki kötetében a »Zipserkathedrale bei Kirchdrauf in Ungarn 210-ik lapján, az eml-

72. ábra.

tett falfestményre, mint a főegyház legnevezetesebb emlékére utal. E képnek hossza 14 $\frac{1}{2}$; magassága 6'; tárgya Róbert Károly királynak a bold. szűz általi koronáztatása, mintegy kifejezvé az, hogy királyaink a mennyek királynéjának, mint Magyarország pártfogójának, köszönhetik az országot és a koronát. Ezt a király térdelve fogadja, mögötte kardhordozója térdel. Balra Tamás érsek nyújt térdén állva egy koronát, legszélül pedig Henrik prépostot látjuk, ki ezen művet készítette. (l. 72. ábra.)

Rövid leírással nem elégedvén meg Merklas, az idézett folyóirat VIII-dik kötetében 1863-ban ismét és bővebben ismertetni s egy sikerült fametszvényt mellékel. Azonban következő évben Ipolyi karolta fel e tárgyat és a személyek mellett talált és elődjénél helyesebben is olvasott felirásoknál fogva nemcsak a jeles mű 1317-ben való keletkezését indokolta, de mennyire csak lehetett, az egyes szereplőknek állását és működési körét is meghatározta.

Nem lehetvén e helyen czélom ismételni azt, mit nevezett írók e fölötté érdekes honi műről oly kimerítőleg írtak, és ezen iratokra szíves olvasóimat utalva, röviden csak azt említem: hogy ezen kép nemcsak történelmi, hanem történelmünk egyik nevezetes szakát, az anjoui házának Magyarországon való győzelmet örökíti meg, midőn az eredményben résztvevőket, t. i. az érseket, a szepesi prépostot, és Frankót, a szepesi várnagyot, koruk jelmezében szemünk elé vezetik.

Ezen festőileg elrendezett képen a főszemély, t. i. kisdéd fiát ölében tartó sz. szűz, nemcsak a magas trón által emelkedik a többi térdelő alakok fölé, hanem meunyei magasztosságból is körülételtülja felül. Az alakok a század szokása szerint még mind a néző felé fordítvák, és elég biztosan rajzolt körvonalakkal még a byzanti iskola szabályaihoz való ragaszkodásra emlékeztetnek. A színezés (bár csak négy főszínt, t. i. a vöröset, kéket, sárgát, valamint ezek vegyületét a zöldet, lehet terjedettebbeknek mondani), csak mint fehér és barna jön elő, de ez utóbbiak csak kisebb mérvben.

A mű alkotójáról mitsem tudunk. Ipolyi a boldogságos szűz feje mellett felírat: Mater Maria alatti jelt a festő monogrammjának nem meri biztosan állítani, magam talán így vélném olvasandónak: **Mater ihesu Ch(risti)**, valamint a Henricus prépost czimerén levő betűket inkább: henricus cepensis prepositusnak olvasnám, mint: henricus ecclesiae prepositusnak, e helyen C clausumot E clausum helyett illőbbnek tartván; de az ilyeneket nem a rajz után, hanem a helyszínén kellene eldönteni, ha különben az írás még elég tisztán látható.

Hazai művészettünk pártolóiinak egyébiránt ajánljuk ezen festményről irt cikkeknek tanulmányozását, minthogy minden tekintetben eddig mint egyedüli fordul elő hazánk területén.

Ezen egyház irodalmának kiegészítéseül még csak azt hozom fel, hogy erről Dr. F. A. Lehnér is megemlékezik a többször idézett Österr. Revue 1864. II. kötet 248. l. kk. ll. felhozván a kapuzat fölötti újabb fresco sz. Mártont, a templom védszentjét, és bővebben leírván Merklas közlései után az általunk fennebb említett jeles képet, mely az északi bejárás fölött szemlélhető. 250 és k. l.

LXXXIX.

Szucsán. (Turóczmegyében.)

E mezőváros a Vág mellett fekszik a templom, mely a góth korszak jellegével bir, fallal van kerítve. A mi figyelmünket feladatunk szerint felkelté, az a külső falakon látható festményekből áll. Ugyanis az északi kapu boltmezejében fresco modorban Krisztus van festve; kősisrban állva, fejét jobbára hajtja, mely oldalon a korbács, a lándzsa, az ostor és a kockák vannak, balra a kalapács, fogó és a többi kőműveszerek láthatók. — E képet a középszerűekhez számítjuk.

A záradék keleti falán a szárnyas oltárok modorában három osztályt látunk. A középső legszebbikben Krisztus ábrázoltatik élő fára feszítve; jobbra sz. János, balra sz. anyja áll, dicsőényeik a vakolatba karczolva. A kereszt lábánál még egy alak térdel, bár a lehorzsolás miatt belőle csak kevés látható. A keskeny szárnyakban felül jobbra sz. Apollonia mellképe foglaltatik a fogóval és a foggal, alul itt alacsony infulus főpap; balra mellképben sz. Borbála, alul egész alakú szent (?). A kép főkerete koralakú lapokat és köztük rácsozatos mintát tñtet fel.

A szentély déli falán, az egész magasságot elfoglalva, sz. Kristóf van festve; kerete csinos, botra tekert szalagdíszszel bir, melynek hajtogatásai zöldesek és az árnyékban vöröses-barnák; továbbá a csinos kacsaringalakú zöld lombozat a vörösbarna alapon is igen jól veszi ki magát.

Maga a szent a helység felé néz; a kisdéd Jézus jobb vállán ül, mi szokatlanabb; az istápoló fatörzset, mint a 73. ábrán, baljában tartja. — Ugyanazon déli falon, bele karczott virág-minuskulával ez áll:

Ioannes Kalina
6. die July ANO
DNI 1590

m (viráglevéllel) 3 hodru:

Vajjon a festő hodrus-bányai volt-e; és az 1590 helyett nem kellene-e inkább 1520-at olvasni? nem merem eldönteni.

E falon még e nevek is olvashatók:

IER. COKLICZJ 1652; és: MAT: IAS 1617.

A templom tüzetes leírását, mint ide nem vágót, ezen alkalommal elhagyjuk; benső fájdmunkat fejezvé ki a fölött hogy egyes részei főleg a torony, annyira el van hanyagolva, holott nem igen nagy költséggel, de kellő határozottsággal, a fenyegető romlástól még sokat meg lehetne menteni.

Látta és érintette e templomot: visszapiillantásában a Nyitra-, Turóc-, és Liptómegyebe tett régészeti kirándulásra című értekezésében Kőnyöki József tanár az Archaeol. közlemények VIII. kötete 90. lapján; a hol a keleti falképről említés nem történik, a feliratot pedig így olvassa: „Joannes kalifadie Juliannae 1590“ mely szerinte a templom helyreállítójára vonatkozik. Hátha az alatta látható m valamiképen **malar-t**, festőt tenne?

73. ábra.

XC.

Tordán. (Erdélyben.)

Tordán, a várkerítésen belül álló református templom északi oldalán kívül régi festmény nyomára akadtam. A keret mértani alakokból áll, melyek kék és vörös alapra festettek, és a szélekről befelé vörös, sárga és fehér szalagokba foglalvák. Egy másik keretminta gyémánt díszképen van festve, melynek háromszögei váltakozva fekete és sárga színűek. (Jegyzőkönyvem XXVI. 60. l.)

XCI.

Trencsén.

A trencsényi várban csak az összeomlott lovagteremben, az ablakok közt, két festett címer látható 1566-ból; felirataik ezek „Margaretha Szécs, Grofin von Arch-Wittib, kettős sassal; a másik címeren szerezsen látható „Piro graf zu Arch.“ felirattal. A többi falfestmények csak némi jelentéktelen nyomokat hagytak. (Drahotszky Ferencz jelentéséből.)

XCII.

Tvrdosin (Árva megye.)

Nem régisége miatt, mert régi templom Árvaiban kevés van, de valóban óriás volta miatt emlitem a kőtemplom déli falára festett sz. Kristófot, mely nagyságára nézve az eddig nálunk látottakat mind felülmúlja. E festmény 1778-ból való.

XCIII.

Vadna (Borsodmegyében).

Hunfalvy Pál barátom egyik estélyénél szó lévén a régi falfestményekről, a jelenvoltak közül Kazinczy Gábor, ki minden nemesért, jóért és hazaiért lángolt erős szavakkal kifakadt azon herostratusi tényért, mely szomszédjában nem oly régen történt, nemcsak felhatalmazván, de kérvén, hogy ezen kár-hoztatandó vakbuzgóság ellen szólaljak fel, mit akkor az »Idők Tanujában« talán kissé keményebb hangon is, mint szokásom, meg is tettem.

Minthogy azonban magukról a festményekről, tárgyukról, modorukról semmit sem tudhattam meg, fordultam többfelé, remélvén, hogy azon vidéken lakóktól némi felvilágosítást fogok nyerni. Azonban magára az ügyre nézve csak némi körülményeket irt egyik jó barátom, a falfestményekre nézve pedig semmi biztosabb adatokat nem kaphattam. A levél maga így szól:

»A mi a vadnai reform. templom régi festvényeinek megsemmisítését illeti: arról nekem is már nagyon sápadt vagy homályos visszaemlékezésem van; mert én már akkor, midőn a kérdéses vandalizmus történt, nem Bánhorváthon laktam, mely Vadnának szomszédja, hanem Felnémethen, mely Vadnátol távolabb esik.

A dolog — amint Kazinczy Gábortól hallottam, s amint homályosan emlékezem — így történt: Vadnán a reform. templom 1862-ik vagy 1863-ik évben (tisztán nem emlékezem) renováltatván, a régi meszelés levakartatott s ezen levakart meszelés alatt élénk színű és még jól kivehető festvények tűntek fel, a mit látván a kőművesek, kibítták a lelkész és mutogatták neki a festvényeket, ki ezt mondá nekik: »Kaparjátok le és meszeljétek be, ez valami pápista bolondság.« Hogy ezen festvények csakugyan pápista művek voltak, abban igazsága volt a lelkésznek; mert történelmileg áll, hogy Vadna a reformáció előtt kath. egyház és plébánia volt, de későbbben áttért a protestantizmusra és megtartotta régi kath. templomát; s igen hihető, hogy elővigyázatból vagy más tekintetből ezen festvényeket bemeszeltette, hogy ott a kath. kultusznak semmi nyomai vagy emlékei se maradjanak fenn.

A nt. esperes nevét, ki ily figyelmenlenséget, lehetne mondani hazai művészettünk iránti impietast mutatott ezen, meglehet igen becses emlékek iránt, a levélíró közlé; de e helyen, nehogy kíméletlennek látszassam, ki nem írom. Kiket érdekel, másképen is megtudhatják, minden esetre a honi régiségkedvelői nem nagy tisztelettel fognak róla megemlékezni! — Milyen különbség egy felvilágosodott tanár, milyen Lugossy József és egy túlbuzgó falusi lelkész közt!

XCIV.

Vajda-Hunyad (Erdélyben.)

Nem egyházi tárgy festményeink közt foglalnak kitűnő helyet a vajda-hunyadi vár falfestményei, melyek Mátyás király korszaka műizléséről és a festészet akkori állapotáról, még hiányos töredékeikben is, öröndetes tanulságul szolgálnak.

Eddig a vár tüzetes kutatása, a falaknak lehámozása, a későbbieknek kivettetése alkalmával több helyen bukkantak festményekre, melyek azonban a különféle időnek, melyben készültek, jellegével bírnak.

Legnevezetesebb a nyílt oszlop-csarnok, mely minden részében be van festve, és egyáltalán a középkor szerelmi költeményei tárgyaival foglalkozván, másrészt az iveret szelvényein és szegélyein díszes lombozat közt előtűntet érdekes czimorsorozatot, mely a kornak azon sajátágáról tanuskodik, hogy az ország valódi alkotmányos érzetében a király maga és az ország czimerei mellé, mint a pozsonyi főtemplom szentélye zárkövein, az ország-nagyjainak czimereit is festeték, és ez által a királynak az országgal való osztott hatalmát jelképezte.

A vajda-hunyadi loggia falán, mely későbbben több ajtóval át lett törve, szerelmi harcjáték ábrázoltatik.

Az egyenes oldalú, alúl csücsüvesen végződő paizsokon ezen czimereket látjuk:

1. Négymezeyű paizs, az elsőben koronás, jobbra tekintő sas, a 2-ikben négy fehér pólya vörös mezőben; 3-ikban, hármás halmon a peczkes kettős kereszt; 4-ikben, balra ugró zerge (Szilágyi családé);

2. paizson, három karó (Hederváry családé);

3. 8-szor ide-oda tekeredett jobbra néző, koronás, szájában golyót tartó kigyó (Gara családé);

4. koronából növekedő koronás, szárnyas, kezeit emelő női alak, a czimer fején három pólya, (Forgács családé);

5. jobbra néző hosszú haju, nagy szakállu, kerek galléros fő, csücsbe végződő kalappal, (Csáky család);

6. jobbra ágaskodó, sok bojtu farkkal bíró griff;

7. koronából növekedő jobbra fordult sas, (Rozgonyi család);

8. szemközt álló ökörfej, (Bánffy);

9. ki nem vehető;

10. kétfejű sas, (Zeechi de Rimazeech);

11. ki nem vehető;

12. egyenkaru kereszt;

13. három patkó 2. 1. módon rendezve;

14. koronából növekvő, balra tekintő holló, gyűrűvel csűrében. (Hunyady?)

Az iverk szalagjain előforduló lombozatok legnagyobb változatosságot mutatnak. Az első iverk keletről közepett sokszimu rózsza áll, két oldalt lombozatos és fésű-féle disztűménnyel; a második Magyarországon két czimere külön-külön fordul elő lombozat és hattuyféle madár közt. A 3-dikon rózsák és satyrfej állanak lombozat és virágág között; a 4-diken szintén satyrfej; paizs, melyben nyílat vízszintesen tartó kar, és egy másikon kigyót harapó krokodil? fordul elő, és egy gólyaforma gázló.

Míg a pillérek is szebbnél szebb, változatos kacsaringokkal, mértani alakokkal és állatokkal vannak feldisztve. Az általános eszme: a pilléroidalok közepein álló kerek foglalatok; mindjárt a kelet felé álló elsőn, a felső részen a tükör fölötti ablakból férfialak néz ki, baljában körtét (?) tart, a mondatszalon álló betűk meg nem fejtethők. A másikon felül zöld galamb (?) áll ágakon, szájában tartott mondatszalon ? íhfus ? szó áll; alúl sarkány van ábrázolva. — A harmadikon a középtányér fölött az ágak közt majom ül. Itten egyedül a legdiszesb oldalakról szólunk; de a többi oldal is mind csinosaságra és finomságra vetélkedik az említettekkel.

Ugy látszik, hogy a német költészet eszményképei lebegtek a vajda-hunyadi festő előtt, midőn a pillérszalon mezeit műveivel gazdagította. Ugyanis három pár képet észlelünk, melyek alúl részben elvágott ablakokban állanak. Az elsőben áll az alacsony fehér főkötővel disztett nő, a fejdisz kendője nemesak állat fogja körül, hanem hátán is lóg le. Gazdag mintázatu, bőjju keze fejeinél szűk, mellén és alúl egyszerű zöld köténnyel látszik takarva lenni; baljában valami nagy karikát tart, és arra jobb-jával mutat. A szemközt álló férfi feje sűrű, vállára lógó hajjal van borítva; alsó, bő ujju ruhája zöld, a felső, melynek ujjai elvágva, vörös és egyenes redőkben csung le. Kezeivel mintegy távolítólág int.

A másik párnak jobbik képe mennyasszonyt tüntet fel sűrű fodros hajjal, fején turbánszerű koszorúval, alsó ruhája virágszerű pöttyökkel bir, míg a felső nyitott és prémes ujja négy karélyokkal van disztelve. Kezeivel tagadólág int, arcát pedig lovagjától, ki jobb-jában gyűrűt tart, elfordítja. — A fiu fekete, gömbölyű tetejű süvegét hord, elül ellenzője messze nyulik ki, hátul fel van tűzve; kabátja szűk, de ujjai bőve, mintázottak; világos-vörös palástja jobb vállán lóg, barna övéhez kis oldaltarisznya van kötve.

A harmadik nő jobbról sárgás, hajába tűzött, rózsakoszorúval jelenik meg; zöld ruhája nyakáig fűdi; a vörös felső ruha pedig kivágott, rövid ujjainál prémes, és szürke gereznával van béllelve. Lovagjára tekintve, sárga golyót mutat jobb-jában. Az ellenoldalon álló férfinak csak körrajza látható. Jobbját arca felé tartja, míg balja le van eresztve.

Ezek után semmi kételey, hogy itt Tristan és Isolde, a lovagkoru románecok legismertebb alakjai szolgáltak festészeti alapul.

A falfestmény alsó része, valamint az áttörések úgy alacsonyabb fekvése miatt is nagyon rongált, úgy, hogy alig hagyja az előállításnak valódi értelmét sejtetni. Azonban a csoda-állatokon nyargalók és póznákat lándzsák helyett hatználó vad emberek gyaníttatják a középkort ismerővel, hogy itt képzelményes torna van tárgyalva, milyenek az ősrégi szőnyegeken gyakran előjönnek. Bár nem ugyanaz, de vadászati jeleneteket sólymokkal látunk a löcsei főgyűház szőnyegén. (Merklas, Mitth. der k. k. Centr.-Comm. VIII. 1863. 290. lapján). A mi tárgyunkhoz közelít a regensburgi városházán őrzött szőnyeg, a melyen az erények és vétek harca jelképekben foglaltatik, (u. o. 61. lapon); de leginkább közelíti a vajda-hunyadi csatát a wartburgi szőnyeg, melyen a koronás vad emberek csoda-alaku állatokon nyargalva, virágokkal lödözik és rózsá-lándzsákkal döfödelik a soktornyú várba szorult hasonlólag koronázott vad embereket, kik a támadókat szintén virágokkal bajigálják. Az egész kép mulatságos, a sok virág és állat egészen ellepi a talajt, melyen még a csak elejükkel vagy hátsó részükkel szökdelő felfallatok is némi sajátossággal bírnak. Ezen rajz foglaltatik az »Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit« 1870. év III. számában, és azon eszmét költé fel bennem, hogy ha a romlott vajda-hunyadi képet idővel restaurálni kell, ezt ezen szőnyegnek segítségével könnyen lehetend majd eszközölni.

Megjegyzendőnek tartom, hogy Storno Ferencz, ki ezen képet rajzolta, festette és talán javítani is fogja, ki azt tanulmányozta, és hasonlólag a rosenauai Jánosnak képét Nagy-Szebenben is híven másolta, azon véleményben van, hogy ezen két kép ugyanegy mesternek műve lehet.

•

A várbán történt bontások közt akadtak az úgynevezett aranyházban véletlenül falképtörödrekre, melyekről egyszerre a műértők közt nagy zaj támadt, minthogy a talált képeket azonnal dicső Mátyás király szüleinek keresztelték. Mily joggal? kitűnik a következőkből. — Ugyanis sikerült vizsgálati célra Kugler Ferencz szobrász urnak július 20-án 1871-ben a helyszínen készített másolatát használatra nyernem, és annak nyomán a mezőnyön, mely a fali festményt foglalja, sötétekre festett ablakfülkét láttam, melytől tarka szőnyeg lóg le. E fülke fölött és balra téglafalfoltok és kék festés törödrekei, valamint kék kárpítféle foszlányok fölötti mellvért vagy sisak észlelhető. E keret alatt vörösfeketés recézett szőnyeg darabjai maradtak fen, az egész oldal pedig a pusztá téglafallal végződik.

A festett fülkétől jobbra fekvő festmény épőbb állapotban van. Itt t. i. a fülke magasságával egyenlő négyzetű kép áll fehér, tagozatos kerettől körülvéve. A kép jobb oldalán kulesolt karu férfi áll, vörnyeges haja hosszu fodrokban vállára esik, fejét széles karimájú kalap fűdi, melyenben II. Lajost és kortársait festik; az arcz nagyrészt megsérült, nyakát bő fehér gallér veszi körül, zömök törzse vörösbárga rövid, prémes ujjú mentébe van szorítva, mely alatt az alsó ruhának szük, fehér ujjai kinyulnak. Gazdag arany öv törödrekei végzik be a mellképet. — Balra áll egy női alak fehér fátýollal fűdött fejfel; magas galléru, széles ujjú felső ruhájából a bő redőzött alsó ruha ujjai csüngnek ki. Jobbját a férfi vállára teszi, míg baljában vörös zsinórt tart, melynek bojos vége a festett párkányról lelóg, többi része pedig a szőnyegek fölött lebeg. A kép alatt sötét-zöld, szintén mintázott szőnyeg terül el; fölötte pedig, a párkány közepén, lombozatos vállók, és ebből eredő boltgerincezet látszik, míg két oldalára paizsok festvék, melyeken azonban a czimereket többé ki nem lehet venni.

Az egész kép mellett és fölötte is piszkos sárga fal, talán az utóbb kor egyenlítő meszelésének eredménye látszik.

Ezen rajz után még gyanítani sem lehet, kik legyenek a festett személyek; ezt csak a helyszínen és a két czimer behatósabb tanulmányozása után lehetne határozni. Egyébiránt alig hibázunk, ha e festményt sokkal későbbinek véljük, mint a loggiai képeket, valamint a színezés, úgy a tárgyak kivitele tekintetéből is.

Midőn ezeket közöljük, nem szabad elhalgatnunk azon kis jegyzetet, mely erre nézve az Arch. Értesítő III. évfolyama 266. lapján áll, hol az állítatik: Schulez Ferencz Vajda-Hunyadon nagyon érdekes falképeket fedezett fel, ezek, mint a czimerek bizonyítják, Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet arcsképei. Kár, hogy igen el vannak rongálva. Hogy régiek, abból tűnik ki, mivel a

szép erkélyzetnek egy része eléjük volt építve, és a bolthajtásnak szintén egy része lebontva, hogy az erkély azon falhoz legyen ragasztható, melyen a képek vannak. — Ha a fenebbi állítás csakugyan igaz lenne, valóban nagy kincset bírnának ezen két arczképben, melyek ugys oly szegény régi festészetünkben érzékeny hiányt pótolnának.

*

A lovag-teremben levő királyi képek, mint Storno mondja, épen nem feleltek meg várakozásának, miután régi rézmetszeteknek meglehetősen késő utánzatai. Ezeknek helyéről, valamint a fali díszfestményekről némi fogalmat szerezhetünk, ha Vajda-Hunyad buzgó egyedírójának, Dr. Arányi Lajosnak munkájában »Vajda-Hunyad Vára«, Posony, 1867. VI és XIII. tábláját tekintjük és a hozzájuk való magyarázó szöveget olvassuk.

*

Már nekem is nagyon föltűnt a vajda-hunyadi görög-egyesültek kis temploma, melyet egy vidéki régi byzanczi stílusban épült és festett templom mintaképének lehet tekinteni. Vajjon nem emlékeztet-e a szorosan egymás mellett álló, és kürtű alaku lámpától koronázott oszlop a demsusi egészen hasonló szerkezetű templomra? — Ezen csinos, még egészen ép egyházacskában nincsen egy ujnyi tér festmény nélkül, és ha az angyalok, valamint díszlet egyes motívumait ott keressük, honnan azokat a velencei S. Marco művészei vették, alig fogunk hibázni. Igaz, hogy némely képek meg vannak újítva, hogy ezen újítás nem épen előnyös, de az, hogy Storno ottan sokat és nagy kedvvel festett és másolt, elég arra, miszerint e képeket figyelmünkre méltassuk.

E templom egyedírása, képeinek mellékleteivel, már csak azért is lenne kíváncsi, míg eredetiségükben megvannak, hogy legalább egy görög izlésű egyházat birjunk műtörténetünk terén, melyet hazainak vallhatunk.

XCV.

Várkony (Csallóközben.)

A templom déli oldalán levő kapuzat melletti falon egy nagyszerű, colossalis, festmény maradványait láthatni; ezek az egész faltér a toronyig széltében-hosszában elfoglalták. A kép csupa vörös színnel, monochromilag festett; általános sérülései dacára egy óriási emberi alak vonalzatai vehetők ki, mely nyilván sz. Kristófot állította elő, miután kezében a nagy botot s karjain a kisdéd Jézus alakját is kivehetni véltem. (Ipolyi, Magyar Műemlékek. 156. l., vagy Archaeol. Közlem. II. 156. l.) — »A középkori magyar festészet emlékei«-ben a 6. lapon pedig nevezetes legendái ábrákat említ, hová ezt is kell számílnunk.

XCVI.

Veszprém.*)

A veszprémi Gizella-kápolna régi festményeire az olvasók figyelmét először Eitelberger lovag fordítá, midőn a bécsi régészeti bizottságtól kiadott évkönyvben róla való adatait közlé és fametszvényekkel kísérel. A kisdéd kápolna, mely a püspöki palota északi oldalán mélyen és így a nedveségnek kitéve, és a szomszéd kanonokház közé szorult, két egymás fölötti hajlékból állónak mondatik, és így, mint a győri püspökvárbeli, kettős kápolnául szolgált. Hossza 42', szélessége 10¹/₂', nagysága 12' 8". Három boltalja zárkövei közt az áldó kéz, a zászlós bárány és egy farkát maró sárkány látszik.

*) Jahrbuch der k. k. Central-Commission 1856. I. 114. Ugyanazt átvéve és fametszvényekkel illusztrálva látjuk a Mittheilungen der Central-Commission für Baudenkmale in Wien. I. 184. l.

Vasárn. Ujság. 1863. 434. l. két fametszvényével.

Ipolyi »A Déakmonostori Basilika« című munkájában említi 98. 7. lapon, és 98. 3. l.

Az északi és déli falon három-három mezőny létezik, az egyenes záradék is, valamint ezek falfestményekkel valának díszesítve; de egy nagyobb ablak kitörése által a múlt században részben elrontattak.

Sajnos, hogy az eredeti festményekből csak éppen annyi maradt fenn, mennyi a képeknek a XII.

—XIII-ik századból való létüknek bebizonyítására elégséges. A szemközti álló 6 mezőny mindegyike két-két apostolt foglal 5 és fél láb magasságu alakban. Legjobban fentartvák az északi oldalon a bemegethez legközelebb állók. Az első (l. 74. ábra) fiatal arcú, jobbát görögösön áldólag melle előtt tartja, baljában írástekerces van; a két tunica mezitelen lábainak bokájáig ér, palástja vörös, bal vállára van vetve és jobb könyökénél átluzva, úgy hogy a jobb vállát és karját nem fedi. — A szomszéd (l. 75. ábra) szakállas, idősb, szintén áldásra emeli jobbját, a másikban a tekerestet lehet látni. — Itt a tunica vörösbarna, a palást kék, s ez a mellen át húzódik sűrű ránczaival, a bokánál a lábbelinek nyomai észlelhetők. A szentfények, úgy látszik, aranyozottak voltak és bekarczott sugarakkal bírtak.

A másik szomszéd hitküldér elrendezése hasonló; 7–8 fejjel hosszinyi voltuk miatt ezen alakok igen nyulánkoknak tűnnek fel. Tartásuk merev, színezésük kiáltó, a husrészletek vörösök, az arczok sárgások. A háttér aranyozásának semmi nyoma.

A többi nyolcz apostolon, valamint a keleti falon fennmaradt Márián és Jánoson, kik valószínűleg a feszület oldalán állottak, a hajdani művészetnek alig maradt emléke, mert amazok a múlt században átfestettek, és a későbbi korszakbnn divatozó jelvényekkel látattak el; emezeket pedig egészen újra festették. Hóni ősművészetünknek mily nagy kárára történt ez? csak azok érzik, kik e tekintetben való általános szegénységünket ismerik; miután ezen korból a deákmonostori és talán a pécsi, dömölki érőrboldogasszonyfalvai falfestmények kivül hazánkban többet nem ismerünk, de az ausztriai birodalomban is számosabb hasonlókat hiában keresnénk.

A műemlékek országos bizottsága határozá: hogy ezen emlékek, készlete számára, mind lerajzoltassanak, miszerint legalább így a hazának fentartassanak, eddig mint értesültem, csak a határozatig ment az ügy dolga; mindazonáltal sokkal fontosabb, semhogy sokáig teljesítlentül maradjasson.

XCVII.

Vezekény-Garam (Bars megyében.)

A még falaiban fenálló, kerek apsisu templomnak északi oldalán semmi ablak nincs, a szentély ablaka kerekívű, keskeny. A szentély, valamint az egész építmény téglából van alkotva; a diadalív lábain a hajdani festésnek ma is látszanak maradványai. Kár hogy e romot össze hagyják dűlni, mert még 40 év előtt benne isteni szolgálatot tartottak; de ezután belső felszerelését Zselizre vitték, vagy elégettek! A monori kökerítés még jól kivehető. (Jegyzőkönyvem XXXV. 155. l.)

XCVIII.

Visk (Mármaros megyében.)

Mint hallom, a meszelés alatt falfestmények lappangnak; nagyon örülnénk, ha erről biztosabb tudósítással birhatnánk.

XCIX.

Wondorf, Undrováz (Sopronmegyében)

E Sopronhoz közel eső községben áll még egy régi Pálos-kolostor, mely azonban katonai kórházzá van átalakítva, temploma pedig sokféleképen eltorzított.

Azonban van e falu kisebb templomában, mely alapja után ítélve románkori ugyan, bár szentélye és tornya góth, a hajóban Storno által fölfedezett többféle festmény. A főtárgy a 3 sz. király; a többi eddig még nem sikerült a fölfedezőnek annyira lehamozni, hogy ismertetni lehetne; csak azt az egyet érinti, hogy egyikén sok vértés vitéz fordul elő.

C.

Zeikfalva (Erdélyben.)

A görög nem egyesültek temploma, keletelt, egyenes záradéku, ablakai kerekivűek, keskenyek, belül egészen be volt festve. Tornya zömök, emlékeztet az őralja-boldogasszonyfalvira, termésköbül van építve. Ikerablakai csinos oszlopokkal vannak elválasztva.

Kivülről többféle festésnek nyomai láthatók.

A keleti falnak délkeleti szögletén óriás sz. Kristóf tűnik fel; belső ruhája vörös, köpenye fehér, lábai testszínűek, dicsőénye festett drágakövekkel díszlik; a kisdéd Jézus bal vállán ül, és a szentnek izmos keze által van védve. E képek legnagyobb része eltűnt.

A hajó déli oldalán, kívül képek léteznek, az ablakok bülleitein pedig igen csinos minták jönnek elő mértani alakokból sárga-vörös-fekete színvegyülettel.

A torny déli falának aljánál egy római feliratos követ falaztak be.

A hajdani refermatum templom ezen templomnak északi oldalán állott, alapja patakgyörgetegből volt építve, mint ezt Hátszeg vidékén többször volt alkalmam láthatni. (Vázlatkönyvemből.)

CI.

Zólyom.

»Az Óvár-nak (Pusztihrad) falmaradványain, vernyeges és kőkeményesügi vakolatrétegén, még egy más fordul elő, mely simára van lecsiszolva, és szép barna-vörös, aprón pettegetett falfelületet képez, megsérült állapotánál fogva azonban jelenleg már meg sem határozható, hogy az ekként létrehozott sima falfelület nem szolgált-e falfestményeknek alapul. (Ifj. Kubinyi Ferenc az Archaeol. Közlem. IV. köt. 36. lapján.)

A mostani vár kapufolyosója boltozatán avúlt falfestmény látható; de ez részben lekopva, részben elhalványodva, csak némely részeiben látható eléggé. Legelőször is szemünkbe ötlik egy, körök által keret gyanánt köryezett kép, melynek halványult kék alapszínében emberi alakot veszünk észre, mely valószínűleg valamely szentet avagy királyi személyt ábrázolt, de melynek arcvonásai le lévén kopva, már ki nem vehetők; fejét, melyen valami koronafele csak homályosan látszik, sárga szentfény veszi körül, testét pedig sötét-barna palástfele öltöny fedi, fent, a nyak körül, sárga szegélyzettel, melyen egykor betűk léteztek, de melyek közül jelenleg csupán egy góth maiuscula **S** vehető ki. A mennyire, a falfestmény kopott volta megengedi észrevenni, az alak egyik kezében tarka gömböt tart. A körök által képezett s félérnek hagyott keretben fölíratnak nyomai láthatók, melyek azonban már oly csekélyek, hogy egyedül a betűk alakjára nézve adunk felvilágosítást, miszerint azok góth maiuscula alakúak voltak. — Ezen kerek kép körül avúlt zöld alapszínen különféle arabeszkyszerű festmények vehetők észre,

részint csupán egyes sugárszerű vonalak, részint pedig sajátos alakú fehér, sárga és sötétbarna virágok és levelek által képezetve, olyan formán azonban, hogy azok, a sötétebb színek általi árnyalások mellőzésével, csupán egyes halvány fehér vonalak által körülrajzolt, vagy laposan színezett alakzatokat állítanak előnkbe, s ha a betűk és a festvény jellemét egybevetjük, úgy annak keletkezési idejéről legkétszörb XV. századot nyerjük, némely okok azonban az alsó párkányzatnál ugyanegy korszakra látszanak utalni.

És továbbá a királyi diszterem előcsarnokáról idézett szerző ezt írja: »Főnt a fekkentes föld-alaku szegélyzet fölött falfestmények nyomai láthatók. Kék, vörösbarna és zöldszínű levél-alaku arabeszkok és egyes vonalak által képezve, mely utóbbiak legyező alakban egymást metszel, az árnyéklatot pótolják, s ezen díszítmény egészben véve a kapufolyosó boltozatának festvényéhez hasonlít, és valószínűleg vele egykoru is. — Magán a kapuzaton szintén festés-nyomokat vehetni észre, melyek szerint az oszlopocskák zöldre, a horonyok pedig vörösre valának festve.«

Az egykori diszterem, — mai napon is palotának híjják, — gerendázatában, a gerendák közti négyszögekben 78 fára festett arczék látható, melyek a római és német császárokat ábrázolnak, s melyek a vár későbbi, kevésbé érdekes korából valók. (U. o. 39., 40. ll.)

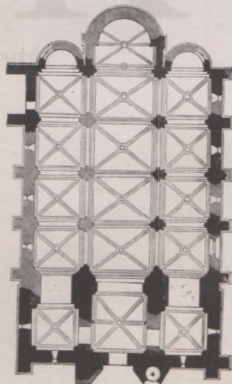
CII.

Zsámbék (Pest megye.)

Ipolyi a zsámbéki romokon levő falképekről Eitelberger (Mittelalter. Kunstdenkm. I. 94.) után csak annyit említ, hogy déli faloldalán a festmények nyomai észrevehetők. (Deákmon. Basilika 1860 99. 6.) a mint egyébiránt a Mittheilungen II. 107. lapon 1857 is olvasunk ezen szavakkal: a frescofestésnek maradványai mindenütt feltűnnek. — Ennek a mondatnak igazságáról megakarván győződni, kimentem a helyszínére; de a mellékelt ábrán látható dűledéknek (I. 76 ábra) vizsgálata után ezen állítást kövekezőkre kényteleníttem összevonni: A falak termésköből vannak, de ezek mint a vértesszekerest

76. ábra.

77. ábra.

apátsági templom falain is látni lehet, faragott kölapokkal voltak födve, a boltgerincek mint a nyomokból látni, vörösre valának színezve. A fehér vakolás vörös vonalak által be van osztva futó- és kötőkövek utánzásul. A déli hajó záradéka falán a hol a mellékhajó apsisa a főapsissal érintkezik, (I. az alaprajzot 77 ábra) még

ki lehet venni a refugium peccatorum-féle festményt, t. i. a boldogságos szűz köpenye alatt, melynek széleit angyalok emelik, király térdel, lilium-ormozatu koronával, stb. A képeknek igen romlott volta miatt többet alig lehet kivenni. A főhajó kagylószerű ivezete, conchája, nagy részben bedült, és a régi ivhevederek bámulatos szerkezete bebizonyítására egy ilyen hevedernek, faragott kövekből készített váza még mai napon is fenáll, és a vakmerő kúszóknak egyik faltól, a másikra való átmeneténél, bűrütl szolgál; de az oldalhajók boltozati épen fenvannak, és a délin látjuk még a mandorlát, melyet angyal tart; valószínűleg a »maiestas domini«, volt ezen előadás tárgya. — Ez mind az, mit legszorgosb vizsgálat után e helyen felföldözhettem. Mindazonáltal olvassuk a »Sürgöny« 1863. év 244. számában, hogy R. E. S. úr, a már minden modorban leirt regényes zsámbéki puszta templom két fresco-festést fedezett fel; egyike a három hajóra oszló templom bal hajójában, leghátul, a bal falromon, tehát ugyanott, hol magam is a »Mária Schutz«-ot láttam, ezt földözte fel: »egy köpenybe burkolt álló férfi u?*) és előtte térdelő csuklyás öltönyű, imádkozó kezekkel levő szerzetest ábrázol; másik festmény az egyház jobb hajójában hátul, a baloldali falromon látszik, »egy asszony-személyt, kisdéddel ölében, asszonyok között lévő, tün-tet fel.«

»Szerintem, úgy írja közlő, az első kép Corvin Mátyást ábrázolja, ki előtt meghajol a sz. Pálos szerzet követe azon kegyért, hogy őket a hatalmas király Zsámbékra, a nevezetes festői maradványu templom uraivá tette. Másik kép szűz Mária lehet, a kis Jézussal, midőn Simonnak az örvendező nép előtt bemutatja. Első kép (1475-ből a legyőzött Aly bég vagy) a későbbi török hadjáratról roncsolt karban, második sárral leplezve áll, s kéri: »Archaeologia, jöjjön el a te országod!« Ha a lyurgia mást mond, lássuk. Előre! « — Bizony szükséges, hogy ki ilyenekbe avatkozik, annak, mielőtt tollához fog, az archaeológiáról — és a liturgiáról is legyen egy kis alapfogalma!.

*) Csodálatos, hogy ugyanazon szerző sz. Kristófot őcsán Amalazunthára változtatta, e helyen pedig a b. szűz férfivá válik!

FÜGGELÉK.

A templomokat és egyéb diszesz épületrészeket is, mint csarnokokat, tanács-termeket, lakosztályokat falfestményekkel ékesíteni, sőt a famennyezeteket és a puha fából készített bútordarabokat színekkel felcziczómázni a középkorban oly természetes dolognak tartották, mint a templomok és termek egyszintű falait mai napon képekkel tele aggatni, a butorokat színes kelmékkel bevonni, vagy mint a köznépnél még ma is divatban van, falusi művészeiktől, főleg virágok utánzataival, csinosíttatni.

Azért, midőn eddig csak a nagyobb területeket elfoglaló és már nagyobb ügyességet feltételező mesterek műveit tárgyaltuk, illik, hogy tekintsünk azokra is, kik szerényebb működésük körében az izlést, gyakran meglepő összeállítással és tapintatos színhangulattal előmozdították. E téren, a mint azt gyakran a korhadó anyag, a fa, magával hozza, nem igen fogunk nagyon régi festményekkel találkozni; de mint-hogy e művészetben, főleg a szegényebb és félreeső vidékeken, nagy ugrás és izlés-változás föl sem tehető, rendszeren a festészeti művek tárgyai sokkal régiebb kornak képviselőivé válandnak, mint a milyent anyaguknál fogva nekik tulajdoníthatunk!

Ujra kellene egy nagy sort nyitnom, ha mindazon hajlékokat akarnám leírni, vagy csak érinteni is, melyek jegyzőkönyveimben előfordulnak, és a hol, bár nem igen régi, de még is legalább a közel mult százados festmények léteznek. Azonban itt elég legyen például egy-kettőt említenem, hogy ezzel is az illető szakfőriák figyelmét ébreszszük, és a mennyire lehet, e műtárgyak fenntartását, vagy ha ezt nem lehet, legalább lerajzoltatásukat eszközöljék.

Gazdagok e tekintetben a mind inkább ritkuló görög szertartásuak faegyházai, melyek még mindig egy szenvedélyes, szakértő egyedíróra várnak; de vannak még a római katolikusoknak is ilyen templomaik, melyek közül e helyen mintaképen csak egyet említünk fel.

Oravka (Árva megye). A kifestett fatemplomok közt, melyeket hazánkban láttam, ezen ősrégi egyház a figyelmet annál inkább megérdemli, mivel veszélyes anyaga miatt könnyen megtörténhetnék, miszerint ilyen egyházi művészeti tárháztól megfosztassunk, és a késő bánatra legyünk utalva; miért is indítványoztam, hogy a műemlékek fenntartására felügyelő országos bizottság részéről küldessék ki Myskovszky Victor, kassai tanár úr, miszerint ezen, a világtól mintegy elzárt, kárpátaljai szögletben a fatemplomokat belső, festészeti díszekkel együtt fölmérje és lerajzolja, hogy legalább ily módon maradhasson az utókorra.

Ha nem is birunk e kintetben a XIII—XVI-ik századokig visszamenni, mégis bizonyosak lehetünk, hogy a fatemplomok ujfításánál a régi, bevett alakot és elrendezést megtartattak, mint azokat a világról való félreesés, a népek egyszerűsége és szegénysége, végre a zordon éghajlat elleni óvakodás megengedék vagy parancsolák!

Egy egész munkát kellene írunk, ha az oravkai templom festményeit, melyek a XVII. század közepéből valók, meg akarók örökíteni! Ezt a m. kir. műemlékek országos bizottságának kiküldöttje, ki eddig is kedvel hasonlók másolatával foglalkozott, és ki nálamnál több idővel fog rendelkezni, meg is teendi. Itt csak azt az egyet említem, hogy egyéb képcsoportokon kívül, melyek a templom minden egyes zugára kiterjednek, a magyarországi szenteknek sorozatát olyan teljes számmal találjuk, mint azt csak szenteinkről írt szakmunkákban lehetjük fel.

Ritkaság gyanánt fehozuk még, hogy, valamint az Alsó-Lipniczáról 1711-ben Chisnére átszállított fatemplomban a diadalív alatt a keresztfát sz. Máriával és sz. Jánossal egy gerendára felállítva leltem, úgy itt is a kerek ív alatt ugyanazt találtam. Az ív mezőnye in jobbra a kettős fekete sas, balra kerek keretben egy püspöki címer látható.

Az oravkai templomnak, mely sokáig a megye egyedüli katolikus egyháza volt, mindenféle érdekes régi készlete, himzései stb. közt talán legbecsesebb annak lelkesi könyvtára, mely főleg a könyvekben előforduló jegyzetek miatt átnézendő. Kár, hogy a sekrestye oly nedves, miszerint ezen kincs is nem sokára a penészek és nyiroknak fog áldozatul esni.

A hol, a falképek idővel romlottak és e miatt bemészeltettek, ott a különféle színekben ragyogó mennyezetekeket rendesen érintetlenül hagyták. Talán csak ezen körülménynek köszönhetjük, hogy kifestett famennyezett templom igen sok van hazánkban. E festmények mértani alakokból, különféle csodálatokból, virágokból stb. állanak, melyek nagyrészt a falusi asztalosok vagy ácsok műizléséről tesznek tanúságot.

Ehez hasonlókat Liptó-megyében, p. o. Sz. Iványon, Szmrécányban gyakran találhatunk, hol minden deszka másképen van festve és mindenféle vadászati és egyébként furcsa képekkel van ékesítve, mint azokat a vidéki művész képzelete szülte. (Jegyz. XXXIV. 82.)

Felső-Lehotán (Árvam.) az Abaffy család ősi fészkeben, a templomnak famennyezete sátoralakulag két ferde, összehajló deszkafalon nyugszik. Az Apaffy és Kubinyi családok czimerein kívül tíz Apostolnak, négy Evangelistának képei, Ezechiél jósló, Sz. György (e kép a legjobbak közé számítható) és Sz. Mihály, phoenix, pokol, feltámadás és tréfás képek is láthatók, melyek durva, de gyakorlott kezet eláruló művészettel ki vannak vize, és mivel a népnek és a XVII-dik századnak izléséről, vallási felfogásáról és a parlagi művészetnek állásáról tanuskodnak, kedves adalékul szolgálhatnak a mult századok jellemezésére, mint p. o. Abbaffy Györgynek 1642-ből halotti képe hosszú magyar ruhában, fehér és fekete szegélylél, kezében vöröstre festett kendővel és könyvvel. Kár, hogy már igen kopott; a muzeum jellemtani adalékkal szívesen fogadná.

A többiek közül csak még néhányat lássunk:

Bánffy-Hunyadon. (Erdélyben.) A góthizlésű református templomban a boltgerinczek a magas szentélyben levervék; a hajó ujjabb, alacsonyabb festett lapos famennyezettel. (Jegyzőkönyv XXVI. 80.)

Bástth-Egyházás (Gömörmegye.) A régi, góthizáló, keletelt, polygonal apsisu templomnak hajója famennyezettel bir, mely, mint a balatonvidéki református egyházak padlatai, tarkára van festve. (Jegyzk. XXIV. 54. l.) — Hasonló mennyezettel birt a lebontott sőregi templom is u. a. megyében, a serki járásban.

Déván (Erdélyben.) A református templom szentélye gyönyörű csillagboltozattal bir, a hajó közepe famennyezett, mely be van meszelve. (Jgyzkv. XXV. 192. l.)

Janóczon. (Szepesmegyében.) A régi izlésnek még maradtak fenn egyes részletei, a hajó deszka-mennyezetes, geometriai mintákkal van festve. (Jgyzk. XXXII. 49.)

Péterfalva. (Gömörmegye.) A falun kívül álló imola kétségtelenül a román korszakba tartozik, bár átformítása által sokat veszített eredetiségéből. A kerek szentély kagylódadon van boltozva, a hajó famennyezettel bir. (Jgyzk. XXV. 66.)

Piliny (Nógrádmegye.) Fölemlítjük itt a pilinyi templom tabulatumát, mely, bár csak a XVIII. század első feléből való, csoda-állatai miatt érdekes, minthogy ezek a régi egyháznak symbolikájából vétettek. Ezek t. i. az egyszarvu, a sárkány, a hétfejű hydra stb. Kétfejű sas és virágok is fordulnak elő. Bár réginek látszik e templom, mégis újabb korban épült. (Jgyzkv. XXIV. 63. 1.)

Sólyon. (Veszprémmegyében.) A reformátusok templomában festett fameanzet van. (Jgyzkv. VII. 27. 1.)

Visznekén (Hevesmegyében) A kath. templom góth építmény, mennyezete 1600-ból való festményekkel ékeskedik. (Hallás után. Jgyzk. XXXV. 148.)

*

A templom-díszítési iparhoz tartoznak az állványok, kórusok, az orgonák, a karzatokra levő székrények stb. kifestései, ilyenek ismét nagy számmal a felső megyékben találhatók, de újabban mások által pótoltatván, többnyire az egyházak padlásain és tornyaiban találhatók. — Akadunk ilyen festményekre a régibb protestáns egyházakban is, melyek eléggé tanúsítják, hogy volt idő, midőn a festészet használata a lélek tisztaságával nem látszott ellenkezni.

*

Bár a művészethez nem tartozik, de még sem lehet hallgatással mellőzni az egyházi, valamint a profan építmények egyes részei színezését, tarkázását. A hol a terméskövet vakolat alá rejtették, ott a párkányzatokat, az opus italicumot hazudó, faragott szögletköveket vonalázások által jelelték, és a mészburoknak untató egyformaságát a színek hatása által emelték. Divatban volt ez leginkább az újjászületési szakban, úgy hogy alig ismerünk régibb házat, templomot, tornyot, mely ezen tarkázást elkerülte volna.

Megemlítjük az árvai alsó-vár tornyát, mely dúlényedesen sárga-barna és vörös mezőnyökkel bír;

a vajda-hunyadi himes tornyot kétféle festmény díszíti. A dobszerű részén gyémántozott négyyszögeket látunk, melyek átlóik által ugyanannyi háromszögre osztottak, és fehér, vörös, zöld, valamint hamuszínre festetvén, csinosaknak mutatkoznak. — A torony hengere sárga négyzetekből, valamint fehér és vörös egyenközényekből állván, egymásra rakott egyenlő hasábokat vagy ködűzöket utánoz. — A buzogányhazu hasonló torony tövéen ferdényeket látunk, melyek hosszabb átlójára kettő szelt kör van alkalmazva, úgy, hogy a támadt félalakok változtatva fehérek és vörösek. — A Jankatorony ezírázata kályhafiók idomu: az átlója által két háromszögre osztott négyzet, közepén kettős kör van alkalmazva, melyekben a fehér és vörös színek egymást felváltják. A lilioronny díszítménye a himes torony hengere díszítéséhez hasonló, csakohy itten csupa ferdények jönnek elő. (Lásd Arányi Lajos: Vajda-Hunyad vára. Pozsony. 1867 XIII. Tábla.)

Végre, még egyszer visszapillantván jelen munkámra, azon eredményhez jutottam, hogy a szóbrászat és fémöntés, bár ezen művészi ágakból is igen jeles példányokat, és pedig nem csekély számmal vagyunk képesek felmutatni, még sem honosult meg nálunk a középkorban annyira, mint a festészet, mely nemcsak az építményeknek belsejére szorítkozott, hanem a külső falakon, és az épületek faragott részletein, sok helyen még mai napon is észrevehető.

Ha ezen diszmodor általánossá vált, majdnem lehetetlen, hogy a templomok festetlenül maradtak volna, ennek következménye pedig az, hogy régibb templomainknak legnagyobb része még mai napig is mészelepe alatt rejti a középkori festészetnek, meg lehet hogy igen érdekes, kincseit! Szerintem a folledészeknek még csak kezdetén vagyunk; és ha a vallási türelem és a régiség becslése idővel növekedni

fog, továbbá a képek lehamozása akadályokra nem talál, talán még meg fogjuk köszönni, hogy a különben elveszendő festményeket csak a mézszerűet alá rejtve, teljesen meg nem semmisítették!

Ha a szomszéd országokat vesszük tekintetbe, azoknak falképeit vizsgáljuk, ott is azon szomorú eredményre jutunk, a melyet nálunk egyáltalán észlelünk. Az emberek mindenütt egyenlők erkölcsökben, tévedésekben, a korszellem kifejezéseiben. Másutt is, a mit még a hitújítás érintetlenül hagyott, azt az új művészeti ízlés barbárnak találván, megsemmisítette vagy eltakartá. — Másutt sem igen bővelkednek régi egyházi, vagy nagy urilakokat díszítő világias festményekben; kivéven azon országokat, a hola vallási mozgalmak alatt az egész népség egyszerre tért át az új hitre, mint p. o. Svédországban; vagy hol az ellentét a hitágazatokban nem volt oly kirívó és a művészet iránti kegyelet meg volt öröklítve, mint p. o. a németországi protestánsoknál.

Más kérdés az, vajjon fejlődött-e nálunk olyan magyar festészeti iskola, mint a milyen sajátos magyar építészeti tulajdonítanak a mi középkorunknak? — Már azon szempontból is, hogy a festészet tárgyai, melyeket a régi korból birunk, majdnem kizárólag egyháziak, és az egyháznak mind az üdvöztetési körre, mind szentjeire nézve századok óta megállapított előképei voltak, melyekből csak csekély mellékdolgokban volt szabad a művésznek eltérnie; nem merjük állítani, hogy nálunk egy külön nemzeti művészet kifejlődhetett volna. — Igen sok helyen mutattuk meg, hogy festményeink előmintái Olasz-, Német-, Francia-, Svéd- stb. országokban szintén megtalálhatók, mi a katolikus egyháznak egyetemességével tökéletesen megegyez.

Azonban nem tagatható, hogy egyes vidékeken ugyanazon irányú, sőt ugyanazon mestertől tervezett képcsoportokat találjuk.

Tulajdon iskolát sejtetnek velünk az egymással közel rokon fekete-ardói, szőlős-vég-ardóiⁱ és benei falképek, melyekhez a színek választásában talán a nagy-muzsalyi kapumázolás és a Nagy-Géczben felfűződött virágokrétája tartozik; ezekhez hasonlóak voltak, másolataik után ítélve, a marmaros-szigethi falképek is.

A szathmári iskola ellentétben van Aquila mester vasmegyei iskolájával; mert ez inkább a zöld és kék színt kedvelte, míg amabban egyedül a vörösbarna színezés uralkodik. A nyugati festmények rajza szigorubb és több kifejezéssel bír, a compositio még egyszerűbb; ellenben a szathmáriban ez dúsabb, mind az eszme, mind az alakok sokassága tekintetében, a rajz kevésbé szigorú, az alakzat kevésbé értelmes, a kifejezés naivsága pedig kevésbé sikerült.

Nem lehet szándékunk e helyen ismételni azt, mit a munka szövegében az egyes képeknél már kiemeltünk. — Ha a festészetnek feladata az: hogy műveiben találékony legyen, tárgyat jól rajzolja és helyesen színezzé, meg kell vallanunk, hogy a mi képeinknél a feltalásnak, kivéven sz. László legendájában, nem is volt helye; mert a vallási képeknek az egész szentegyházban elfogadott, mindenütt használt és ismert előképei voltak.

Azonban el nem szabad felejtünk azt sem, hogy ezen kornak igényei távolról sem voltak annyira terjedők, mint a mai közönségé, mi leginkább a legrégebbi könyvekből is kiténik, melyekben ugyanegy város, egy király, egy csatának többszöris alkalmaztatik az aláírás változtatásával, és így a legkülönb tárgyakkal magyarázatul, szolgál. Itt a mieink közül csak a Thuróczi-féle képes krónikát említem, mely erre nézve elég bizonyítékul szolgálhat.

A rajznak helyes volta, főleg ha az alakok végtagjai és a ránczozatnak természetességét vesszük tekintetbe, de még inkább a tájképek távlatait, a növényzetnek elfogadott mintaszerű alakítását, igen sok kívánni valót hagy fel számunkra, és nagyon messze esik a mai természetességétől és egész a legeseélyebb apróságig terjedő kiesded festészeti hűségétől.

Azonban valamint a helytelen rajz a legeredetiebb összeállításnak árt, sőt annak végeredményét egészen tönkre teszi, úgy a színeknek hibás használata, túlságos alkalmazása és kirívó terjedése zavart és érthetlenséget támaszt ott, hol ezen elevenítési eszköznek inkább árnyalatainak tapintatos alkalmazása által a természetiséget csak elő kellene mozdítani.

A hol csak lehetett, a tudomásomra jutott falfestményeket minden oldalról iparkodtam tárgyalni. Sokszor a helyi viszonyok érdekesek, és a képek magyarázatában némi alapul szolgálnak. A mit e tekintetben a történelmi, bár nagyon meddő források nyújtottak felhasználtam; mellékeltem az

illető építmények fel- és alaprajzait, sőt még a képeknek a templomban való elrendezését is iparkodtam összeállítva előterjeszteni.

A mi a képek leírását illeti, abban talán nagyon is lelkiismeretesen jártam el, hogy az olvasó, főleg a hol a képek másait nem mellékelhettem, magának helyes fogalmat szerezzhessen. Ez szerintem, igen fontos, mert a hiányos felfogás mellett, a képekről való ítélet is csak hiányos leend.

Széptanilag tekintettel voltam arra, hogy az egyes feltűnőbb alakok arczkifejezéseit fömléltem; az élénkséget, az állásokban való változatosságot és a taglejtésekben előforduló túlzásokat kiemeljen, mi leginkább ott volt szükséges, a hol a rideg, mereven, mintegy egyöntetű byzantinismus elmentételeül művészeink másik tulságba estek, gyakran a szent képeknek fenséges nyugodtságát zavarván, és az újatosság helyett a nézőket mosolyra kényszerítvén.

A hol nagyobb számú személyek csoportozták, ott azoknak elrendezését, helyes alkalmazásukat, vagy az ellenkező hiányokat hiven följegyeztem.

A festési anyagnak vegytani elemzését még nálunk eddig nem igen kísértették, a mint egyáltalán minden régi képről azt olvassuk, hogy al fresco módra vannak kezelve, holott egyáltalán vagy magukra a faragott kövekre, durvaszemű mészrétegre, vagy simított felületű falakra, és pedig szárazan festettek.

Szorgalmas kutatás mellett lehetetlen volt figyelemre nem venni a régészeti mozzanatokat is; miért is az építményeknél, butorzatnál, ruháknál, ékességeknél, fegyvereknél stb. rendesen összehasonlítást tettem a szomszéd országok egészen hasonló képeivel, hogy így a hol azoknál, szerencsésebb körülmények miatt, a festmények kora pontosabban határozható, a történelmi momentumot is kiemelhessem.

Igaz, hogy ez az Aquilaféle és a n.-szebeni képeknél könnyű volt, a szépesváraljain hasonlólag alátatott évszám, mint a mármaros-szigetin, stb. azonban nagyon sok helyen csak közelítőleg szólhatunk, miután a képiro igen gyakran koránál régiebb képeket másolhatott, és így festménye korának még sem hű bizonyysága.

Egy kiváló esetben, t. i. vasmegyei képeknél, a festőt is nemcsak névszerint ismerjük, de arczképét is bírjuk. Ezt maga helyén kellek ki is emeltük.

Mennyit nyer a hazánkbeli iconographia ily sok szentnek előállításá által, szintén hangoztatva volt; képeink, ha idővel össze lesznek állítva, nemcsak üdvözítőnk életére, a Mária-cyclusra, és nagyon sok szentnek festésére alapul fognak tekinthetni, mely alap ugy fog tágulni, annak érdekessége ugy fog nőni, amint a honfiak buzgalma új és új fölfedezésekkel fogja a szakembereket megörvendeztetni.

Az általános érdekeltségénél fogva remélenni lehet, hogy egy másik évtized alatt ezen munkának egy újabb, még becsesebb tartalmu kötete fog megjelenni, és hogy nemzeti festészeinkről való tudakozódás, adatgyűjtés, a számadások és jegyzések figyelemmel való kísérése, lehetségessé teendi, miszerint nemcsak a fenmaradt munkálatokat fogjuk bámulhatni, hanem azoknak készítőivel, a hajdani művészekkel is fogunk megismerkedni. Azért ismét mondjuk:

»A tárgy még eddig sem érett meg;

de ideje, hogy megérleltessük !«

SZERKESZTŐI UTÓIRAT.

Rómer tisztelt barátomnak értekezése iránt kellő elismeréssel viseltetvén, méltánlom sok éven át folytatott figyelmét, fáradozását és kitartását a magyarországi falképek felkeresésében és gyűjtésében melylyel, úgy hiszem, a régészeti tudománynak nagy szolgálatot tett: mindazáltal kötelességemnek tekintem megjegyzéseimet megtenni néhány oly állítására, melyekre nézve vele részint magam részint a régészek általán egyet nem érthetnek. Amicus Plato stb.

T. szerző a 34. l. ezt írja:

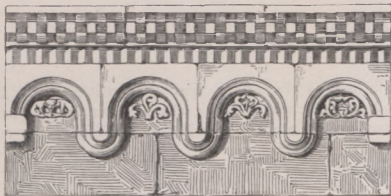
»Dr. Henszlmann Imre Kassa városának ó-német stílusú templomai« című Pesten 1846-ban megjelent munkájában, melyet a magyar építészeti archaeologia első (kérem legrégibb) alaposabb művének kell elismernünk, sz. Mihály kápolnáját ismertetvén, mint hiszem nagyon is réginek tartja, midőn azt a XIII. század első felének végéből valónak mondja. Ha az egész építmény egy és ugyanazon időből való, és a támak nem toldottak az építményhez, talán közelebb járunk a valóhoz, ha e kápolnát a XIV. század végén épültek állítjuk. Épen a veleméri és hasonló támnélküli templomok, melyek biztosan datálvák, tanuskodnak e mellett, hogy a támakat a XIV-ik században **kezdték** honunkban használni.«

En ellenben erősen állítom, hogy a támakat már is a XIII-dik században használták nálunk, és amugy is egész századdal késtünk a francziák után, kiknél a támak biztosan már a XII-ik században roppant mennyiségben fordulnak elő. Habár nincs is biztosan datálva a lőcsei, bártfai, a kassai domonkosí és más ezekhez hasonló felföldi templom; mégis ezen egyházak egész megjelenése oda mutat hogy nagyobb részt még a XIII-ik században épültek; de lépünk közelebb; van Budán két templom, mely nagyjában még a XIII-dik század szüleménye: a várőrségi (Garnisonskirche) és a budavári plébánia-templom s ez utóbbi a XIII-dik századból biztosan vagyon datálva; mi több, a margitszigeti romnak egy régibb része is szintén a XIII-dik században épült biztos adatok után; de lépünk még közelebb: a pesti parochialis templomnak legalább déli tornyának alja biztosan a XIII-dik századból származik: hiszen maga Rómer barátom évek előtt volt szives erre felhíni figyelmemet, midőn e torony bensejében, az román koru félköríves fresket fölfödézvén, ezt nekem személyesen megmutatta. Mind ezen idézett templomokon előfordulnak támak, valóságos, correct támak, minőket a csúcsíves stílus egész tartama alatt alkalmazott, de minők már a román korban is fordulnak elő. E támak pedig eredetileg voltak tervezve és emelve, nem »toldattak (későbbben) az építményhez,« mi általán a közép korban vajmi ritkán történt és történhetett; mert ilyen műtét, technikai okokból, tömérdek nehézséggel jár. Uta-sítom t. barátomat e tekintetben Schulek Frigyes építészhez, ki jelenleg a budai parochialis támakat nem »toldja az építményhez,« hanem csak a meglevőket, melyek a hosszfalba szervileg vannak bekötve, restaurálja. De ha a t. szerző a kassai sz. Mihály támaikat jobban megérzi, meggyőződhetik, még maga is, hogy itt hozzá toldásról nem, hanem csak is eredeti bekötésről lehet szó.

Nem áll tehát, hogy »a veleméri és hasonló támnélküli templomok, melyek biztosan datálvák tanuskodnak e mellett, miként a támakat a XIV-dik században kezdték honunkban használni«; mert ezen templomok egyszerű, kisserű és legcsekélyebb költséggel épített falusi templomok lévén: ezekből következtetést vonni a nagyobbserű, diszebb építményekre tilos, falsa conclusio a minori ad majus.«

Lépünk közelebb: a kassai kápolnán fordulnak elő oly részletek, melyeket a XIII-dik századon innen nem alkalmaztak: ilyen a fűrész-fries (Sägefries). Üsse fel t. barátom Kallenbachnak »Chronologie der deutsch-mittelalterlichen Baukunst« című munkáját s ott fogja találni a fűrész-frieset a halberstadti tornyok alján, ezen datummal 1200—1215; ott a wormszi székesegyház koronapárkányzatán, a félköríves friesj alatt, ezen datummal 1170—1200; ott szintén a wormszi tornyokon nagyobb mérvben rajzolva; ott fogja találni a braunschwegi Katalin-templom tornyai aláépítésén (am Unterbau), a datum 1215; ott fogja találni Schwäbisch-Gmündben ezen cím alatt »Die romanische Reste der St. Joh. kirche zu Schwäbisch-Gmünd« a datum pedig 1175—1200.

De lépünk még közelebb; itt adom a fűrész-friesnek két példányát saját hazánkából.

tették, hogy e kápolnát, ősi korára nézve is, Magyarország gyöngyének nevezze. Ellenben ha Rómernek volna igaza, az eddig megállapított chronológiát és építészeti technológiát gyökeresen kellene megváltotatni; mit csak is alapos és tüzetes munkában, nem pedig röviden ex cathedra tenni lehet.

Igaz hogy a kápolna mérműi, jelesen a kapuzat fölötti rózsablaké, későbbiek, de ezeket restaurálni magam szemmeimmel láttam gyermek-koromban; ezek tehát éppen nem mérvadok.

T. barátom tehát háromszorosan tévedt:

1. Midőn állítja, hogy támakat csak a XIV-dik században kezdték honnukban használni.
2. Midőn, támai miatt, a kassai kápolnát a XIV-dik század végén épültnek állítja.
3. Midőn e két téves tételt néhány, kisszerű szegényes falu-templomok példájával véli bebizonyíthatónak. Mivel a gyermeknek nincsen szakállá, nem szabad lenni a felnőtt embernek sem?

Nincsen tehát Rómer barátomnak sem oka, sem joga a tömjénfüstölőt fejéhez csapni.

A 89-dik lapon Rómer állítja, hogy a mármaros-szigethi hajdani falképek közt »nincsen korkülönbség«, nevezetesen, »éppen nem szükséges azt föltenni, hogy p. o. Sz. Györgyöt régiebbnek tartsuik, mint a többi (sz. Katalin történetét előadó) festményeket. Az első rájok vetett tekintet igazolja egykorúságukat.« Itt ismét ex cathedra szól s én éppen ugy elmondhatnám, hogy az első rájok vetett tekintet igazolja külön-korúságukat; mihez még hozzá adhatnám, hogy a különböző kor mellett a különböző cylclus

is némileg tanuskodik. Azonban a képek nem levén közölve, az olvasó itt nem bíraskodhatik s így addig, míg a publicatio történhetik, csak annyit jegyzek meg: nem csak a cyclus különbözik, hanem, mi fő momentum a színhangulat és az egész styl, amaz inkább a régibb sárga-vörös, míg sz. Katalin legendája képeiben az újabb elevebb és gazdagabb színhangulat uralkodik. Maradok tehát előbbi véleményem mellett, mely szerint sz. György képe régibb a sz. Katalin legendájából vett képekénél; ha pedig az előbbi XIV-dik, az utóbbiakat a XV-dik századba helyezem, még nincsen szükség, hogy itt egy egész század-különbség tételeztessék fel, lehet fél század, sőt még ennél is kevesebb, de mindenesetre sz. György képe a régibb iskolába tartozik.

A 113-dik l. Rómer Geyling, bécsi festézt igaztalan vádolja a kassai templom építészeti befestésének bűnével. Nem Geyling volt, ki e bűnt elkövette, hanem Wretlund, svéd festész, ki azóta meghalt; Geyling a történeti képeket festette, nem az építészeti díszeket. A rovás ezekben is elég nagy, ne adjunk ahhoz még nagyobbat is.

A 121. l. a t. szerző azt mondja, hogy a lőcsei falképek »másik sorozata (sz. Juliana legendája) 16 képből áll.« Ugy tudom, hogy R. újabb időben is megfordult Lőcsén és látta a képeket, mint restaurálta Storno; csodálkozom tehát, hogy csak 16 képről szól, holott ezekhez még négy ujat fűdöztem fel, melyeket egy előttök álló czopfos oltár elfedett; kérésemre ezen oltárt eltávolították és Storno taval vagy harmadéve mind a huszat jelesen restaurálta. Az egész cyclust, Vajdovszky magyarázatával, ki itt szintén sz. Juliana legendájára ráismer, egy Lőcse régiségeiről szóló monographiában szándékom kiadni.

A 131. l. Rómer panaszkodik arról, hogy a boldogfalvi őraljai (Erdélyben) templomnak falfestményeit nem sikerült egészen lehámolni és lemásolni mit »művészetünk érdekében igen élenken kívánjuk és kik erre hivatvák, tegyenek már valamit e tekintetben is, nehogy az utókor bennünket, kárhozatos setettséggel vádoljon, és pedig méltán vádoljon.« T. szerző e falképek felfedezése által érdemet szerzett arra, hogy e tekintetben megnyugtassam, midőn elmondom, hogy a »magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága« már harmadéve ezen nevezetes falképeket lehámoztatta és lepausáltatta. A másolatot R. a bizottságnak, melynek ő is érdemes tagja, hivatalában mindenkor megtekintheti és használhatja.

Egyébiránt nil humani perfectum: elismerem tehát magam is, hogy Rómer némely, jelesen, a vas megyei falképek leírásában feledékenységből ejtett hibáimat jól kiigazította; midőn eziránt köszönetem fejezem ki, jogom van kívánni, hogy ő is helyreigazításaim köszönettel veendi, ezt pedig annál inkább; mert saját házamban, melyet majdnem 40 év óta lakom s mely a mítörténet háza, megtámadtott. Hanc veniam damus petimusque vicissim.

Henszlmann.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

	Lap.		Lap.
Abaffy család czimere	156	Bene, festmény	100
» György halotti képe	156	Benedek, szent	46
Abel és Kain	104	Benudorf Ottó utazása 1873-ban	97
Abrudbányai falfestmény	97	Beregszász, festménynyomok	101
Agnes sz. képpel	97	Bergh Károly építész-mérnök	7
Akal János	87	Bertalan (szent)	12, 43, 56, 71, 93
Alárd sz. (?),	138	Berzeviczy András	65
András apostol	43	Bezdéden, festménynyomok	101
András lelkész	68	Birák, lábaikat átvetik	72
Angelico da Fiesole	112	Bitnecz Lajos	43
Angyal füstölő	8	Bock Ferencz	8
» koronát tesz szét. László fejére	22, 78	Borbála, szent képpel	44, 73, 102, 144
» lelket visz az égbe	46, 91	Brassó, festmények Hollós Mátyás korából	101
Angyal üdvözet	11, 12, 15	Bucsú (20 napi)	67
Anna szent, I. Mettercia	108	Buda, festménynyomok	102
Antal sz., remete	78	» sz. János (Garnizon) temploma	102
Apollonia sz. (képpel).	17, 44, 144	Caritas	45
Apostolok csoportja,	19, 43, 65, 40, 111, 122, 126, 129	Caspar, sz., I. 3 sz. király	20
	150, 156	Campo santo (Pisában)	18, 112
» Martjánazon és művészi értékük	42	Cokkicz Jeromos	145
» halászata	82	Credo, ágazatai	43, 45, 111, 122
» jelvényeik I. szentek	98	Csáky grófok	59
Aquila János festő	14, 16, 22, 27, 45, 46, 47, 50—54	» Kálmán gróf	62
» méltánylása	42	» czimer	147
» iskolája	158	Csáplár Benedek	12
Arányi Lajos, Vajda-Hunyad egyedirata	149	Csaszlóczi falfestmények	103
Árdói család	76	Cseszte, festés nyomai	103
Aszófői templom	98	Csetnek, falképek a templomban	103
Baán templom	98	Csőtörtökkhely, falfestés nyomai	103
Bacchus és Sergius, szentek	136	Czimerek: Abaffy családé	156
Bacsiai templom	98	Aquilaé	16
Bánffy Magdolna	25	Arco grófkák a trencséni várban	145
» Hunyadi festett mennyezet	156	Bánffyaké	25, 147
Bártfa városház, templom, bástyatorony	99	Bazini és sz. györgyi grófok	103
Básth; Egyház, famennyezete	156	Beatrix királyné	102
Batz templom és falfestmény	99	Bethlen	108
Beckó, festmények nyoma	100	Csáky	147
Beén, festmények	100	Forgách	147
Belzeub	17	Gara	147
Békás-Megyer, festmények	100	Héderváry	147
Bellatinz	24	Hunyady	141, 147

	Lap.
Slewnig György, kolozsvári plébánosé	114
Zsigrai	62
Sopron városáé	139
Szentgyörgyi grófok	103
Szilágyi	147
Zeechi családé	147
Kubinyi	156
Magyarorszáé	108, 141, 147
Mátyás királyé	102
Rozgonyi	147
Czínár I. Fuxhoffer	—
David, szent	65
Deáki, falfestmények	103
Demek, I. Dömölk	9
Demeuk I.	—
Demeulch, I. Dömölk	—
Demus, falfestmények nyomai	184
Dévai, famennyezet	157
Domokosiak kolostora Lipcseben	90
Domonkosfa, festménynyomok	105
Döbrö-Fel, falfestmények	104
Dömölki apátság	6
» országgyűlés Hunyadiak alatt (?)	12
Donator, Erasmus	42, 47, 51
» Mármaros szigeten	91
» Sopron, sz. Mihály templomában	138
Dörög (Tallán), festménynyomok	105
Dörgöce (Alsó) festménynyomok	105
Drabotuszy Ferencz	145
Dravecz Márton	49
Duchon János, zsegrai lelkész a falképeket lehá- mozza	34, 62
Ecce homo	15, 44, 117, 141
Ecséren, Sz. Kristóf	105
» régi templomrom u. o.	105
» római kő u. o.	105
Egyházi festészetünk általános jellegzése	158
Eleusius tartományi főnök	121
Ének, a 3 sz. királyról	21
Entres, müncheni szobrász	7
Erasmus, mátyásfalvi plébános mint donator 41, 47, 51, 97	
Erasmus, (Rázmán) szent	97
Erdőd, festmény a várbán	107
Erzsébet, szent	43, 86
Evangelisták jelenyei	15, 48, 55, 126
» képei Felső-Lehotán	156
Faldíszitmény rajzzal	48
Falfelírás	67
Falkarcolatok	49, 130, 139
Falfestmények:	
Ócsán	7
Pécelőn	3
Dömölkön	9, 11
Veleméren	15
Svédhonban és másutt is gyakran	18, 104
pisai Campo santo-n	18
Turnischán	26

Falfestmények:

Orachovitzán	28, 128
Ruschtizán	28, 128
a váradi főegyház építtetése	31
hárskútiak	33
kassai Sz. Mihály kápolnájában	34, 35
Zsegrán	34, 35
Mátyáscon	40
oxfordshirei Chalgrove Churchban	40
jenaiak	46
mármarosiak	46
Zsegrán	58, 63
Szlatinán	70
Jekelfalván	72
Fekete-Ardón	74
Szöllös-Vég-Ardón	85
Mármaros-szigeten	88
Továbbá a függelékben említettek.	
Fa-templom Késmárkon	113
Fekete-Ardó történetileg	75
Felső-Dörgöce	6
Felső-Lehotai festmények	156
Fegyverzet	45, 64, 89
Fejérvári, (székes) kőkoporsó	46
Festési módok	159
Festészetünk több oldalról való méltánylása	158
Festészetünk (egyh.) egyetemes volta a középkorban	158
Feszülete	18, 56, 150, 156
Föbün (a hét) a löcsei templomban	121
Főregék (régiek)	122
Frank, szepesi várnagy	144
Freyswerch Péter	50
Függönydíz	65, 131
Fuxhoffer Dömjén Monasteriologia	9
Gabriel főangyal	11, 15, 16, 46
Gizela kápolna Veszprémben	149
Gloria	141
Géczi festmények	107
Geczelfalva, falfestmények	107
Geresd (Nagy) festmények	107
Géza koronázása	31
Geyling festő	111
Gogány-Váralja; festett mennyezet	108
Gózon Imre, reform. tanító	13, 24, 105, 143
Gurszky János, zsegrai lelkész a falfestményeket le- hámozni segíti	34, 62
Gyarmat-Fekete, falfestmények	108
Győry, szent	23, 48, 91, 108, 156
» legendája	48
György-Sz. Mártoni képek	131
Gyula-Fejérvár, falfestmény	109
Haas Mihály, szathmári püspök	4, 20, 74, 109, 110
Halastó Ribnik	61
Hampel József segít a kolozsvári képek lehámozásában 114	
Harangfelírás régi	59
Háromság (szent)	55
Hárskut, régi festmények	109

	Lap.		Lap.
Hasai János	49	Képcyclus Zsegrán	64
Háshágy	6	Kereszt (sz.) feltalálása sz. Ilona l.	92
Heem vára	5	Keresztelő kut Jekelfalván	72
Helmeez-Hupka (?) régi festmények	109	Keresztur (Sajó) festmények	113
Hencz Antal, építész mérnök	7, 13, 27, 105, 142	Kesztyűk használata a középkorban	90
Dr. Henszlmann Imre	7, 12, 24, 27, 30, 32, 34, 59, 74, 135 és másutt is.	Klimkovics Béla, tanár	34, 59
Herodes	23, 45, 46, 48, 67, 115	Késmárk, falfestmények	113
Hidegsgégh (Klein-Andreas) régi festmények	109	» evangélikus fa-templom	113
Hirschfeld Otto, utazása 1873-ban	97	Király, három szent	19, 68
Hodos, régi festmények	109	» éneke	21
Humilitas	141	Királyok, magyar szent, I. Magyar sz. királyok	
Hunyadiak alatti országgyűlés		Kőbánya	59
» Dömölkön	12	Kolosvári kath. templom festményei	114
» czimere	141, 147	Kopeckzy Vidor	9
Hunyady Ferencz nézete a sítéri falképekről	137	Koporsó (kő), Székesfejervárról	46
Hunyadi János arcképe (?)	148	Koporsóhan Krisztus (képpel)	45
Huszt, régi falképek	110	Koptik Odo, dömölki apát	10
Iconographiákhöz	51	Könyöky József	125, 133, 145
Illés Ferencz, esperes	21	Kösek Mattias	50
Ilona, szent képpel 43. 56. 80. (képpel)	130	Kristóf szent	3, 15, 72, 98
Ipolyi, egybútt és sok helyen	112, 132, 144, 149	» »	99, 106, 126, 139, 143, 145
Irgalmasság cselekedetei	121	» »	146, 149, 151
Isolde és Tristan meseihez való képek Vajda-Hunyadon	147	Krisztina szent	136
Istvánfalva, régi festés	110	Krisztus kereszteltetése	82
István Király, I. Magyar sz. királyok	65, 114, 126, 141	» életéből való képek	122, 126
Ítélet, utolsó, Veleméren	18, 46, 111, 112	» a keresztfán	122, 126, 140, 144
Jakab apostol	19, 47	» mennybemenetele	241
Jakab Elek	114, 117	» a kősirban	144
Jaklovicz, Jekelfalva	72	Kún vezér és a magyar nő	28
Janóczy (Szepesm.) festett mennyezet	156	Kürthi falképek	118
János, evangélista	16, 47, 73, 108	Lábatlan, falfestmények a reformátusok templomában	118
» keresztelő	82	Láb-átvetés a bíráknál és királyoknál	72, 115
Jánosí Mihály	87	Lajbitzi falfestmények nyomai	118
Jászó, régi festmények	110	Lajos francia király, szent, (rajzzal)	79
Jedlicska Pál	103, 110, 118	I. Lajos király ereklyetartója	72
Jekel család	72	» festve Máriavölgyön	124
Jelmez, rozenauai Jánosé	141	Láncsáron, festett templom	118
Jerusalem, menynei	41, 92, 143	Lapujtón, festmény nyomai	119
Jézus a getsemani kertben	55, 99	László, szent király	21, 59, 65, 78, 124, 126, 141
Jónás	44	» bajszosan és szakál nélkül	29**
József sz.	81	» legendája	27, 33, 60, 70
Judas	45	» újitra és elrontva	34
Jullana (sz.) legendája	121	» a Thuróczy krónikában 1485.	37
Kain és Ábel előállításai	10	» és Salamon közti csata	31
Kanfalna János	45	» építeti a váradí főegyházát	31
Kálmán király és Marcell prépost	123	» a győri Antiphonale sarkán	38
Karlsteini vár	8	Lázár	46, 136
Kassai főtemplom és festmények	110	Lékal falfestmény	119
» sz. Mihály kápolnája	113	Lehoczyk Tivadar	76, 77
» domonkosiak temploma	113	Lipcs-Német, festmények	119
Katalin sz.	42, 73, 102	Lipcese-Tót, falfestmények	120
» legendája	90	Liptó-mindszenti, falképek	125
Katapan püspök szenteli fel a jászói templomot	110	» szent-iványiak	142
Kehely a pozsonyi főtemplomban	91	Longinus	139
» a wittenin, Ábel és Kain	104	Lónyay-Nagy, festmények	123
		Lőzerszám	64

	Lap.		Lap.
Lőcseli festmény-cyculus	120	Missa Sancti Martini	47
» városházban való festmények	123	Muzsaly-Nagy falképei	127
Lővői-Szala római falfestmények	123	Miklós Imre de Nogpichel	5
Lugossy József	88, 109, 135	Myskovszky Victor	34, 59, 103, 123
Lukács evangélista, l. evangélisták	16, 108	Nagy-Barom, falképek	99
Madocsaí falképek	123	Nagy-Enyed, falfestmény	100
Magdolna sz.	56	Nagy Lajos király	124
Magnificat	11, 16	Nagy-Muzsaly l. Musaly	—
Mágusok, 3 sz. király	19	Nagy-Szombati, sz. ferencziek temploma	113
Magyarországba mennek a szepesiek	59	Námény-Vásáros festményei	127
Magyar sz. királyok	23, 99, 124, 126, 141	Nyblus? István Turóczból	68
Magyarországi szentek cyculus Oravkán	155	Ócsai falfestmény	3, 127
Maestas Domini	15, 18, 26, 64, 66	Olaszi, Wallendorf	59
» b. virginis	66	Orachovitz falképei	128
Mandelgren munkája	22, 43, 44, 112, 114	Oravkai fatemplom és festményei	155
Marcell prépost, és Kálmán király	32	Őr-álja-boldogasszonyi festmények	129
Margit sz. képpel	78, 86	Őr-Szent Péter, festései	143
Margitsziget, festés nyomai	102	Orcagna képe, a halál diadala	28
Mária sz., előállítás	11, 144	Orgona, jeni	17
Mária cyculus	11, 64	Padkás koldusok	47
Mária koronával	11, 66	Pál apostol l. apostolok	43, 70, 82
» koronáztatása	126	Pál remete	47
Maria-Schutz, (Refugium peccatorum)	23, 131, 140, 153	Papok névkarczolásai	49
Márlavölgyi falfestmények	124	Pápócezi képek nyomai	131
Márk, sz.	15, 108	Papp Márton segítségemre van a kolozsvári falképek lehámozásában	114
Mármaros-Sziget	88	Passioi cyculus	55, 65
Maros-Vásárhelyi képek	124	» Dürertől	64
Márton, szent cyculus	40	» kolozsvári cyculus	114
» csodája	46	Paúr Iván	139
» halála	46	Pécsi falfestmények nyomai	131
» miséje	47	Pecsét, privigyei	12
» köpenyét a koldusnak adja	42	Pecsétek sz. Mihálylyal	17
» mint püspök	131	Pécsőili falfestmény	5
Máté sz. apostolok	16, 108	» család	5
Mathias Archidiaconus Quinqueecclesiensis	50	» templom	6, 99
Mátyás apostol	106	» templom alaprajza	6, 99
Maxentius császár sz. Katalin legendájában	90, 91	Pelargus János,	105
Melchior	20	Perényiek	76
Melchizedek	140	Péter apostol	43, 124
Memling brevium	46	Péterfalva, famennyezet	156
Mennyezet-festés	156	Petróczy Márton	79
Meravi János, lelkész	59	Pléta	45, 100
Merkus Wenczel	121, 122, 143	Pilátus	45, 56, 114
Mettercia	8, 19, 80	Pillni festett famennyezet	157
» fametszettel	81	Pisch Béla	121
» külföldi példák	86, 108	Porubai festményei	133
Mihály, sz. templom Kassán	34	Pozsonyi képek	133
» sz.	17, 30	» sz. ferencziek temploma	133
» mint mérlegező	42, 113, 136, 156	» klarisszák temploma	133
» ardói pap	77	» városház	133
» vajda kápolnája Marosvásárhelyt	124	Privigyei pecséten sz. Bertalan	12
Miklós	22, 45, 59, 73, 91	Psychostasia, lelekmerlegezés	17
Mi-parti-féle ruházat	20	» a régi görögöknél, Jegyz.	17
Misericordia	40	» a kassai sz. Mihály kápolnájában l. sz.	34
Missza divina	78	Mihály	34
» Gregori Papae	8	Püspöki falképei	134
» di Bolzena	8		

	Lap.
Raaber Wolfgang, templomatyja Sopronban	139
Rackerspurz (Regede)	47, 50
Ravenberg, szobrász-telep	7
Regede (Radkerspurz)	47
Reiszenberger	141
Révész Imre és a sítéri falképek	135
Ribnik, halastó	61
B. Rindsmaul Albrecht sírköve	134
Robert Károly, király	140
Római festmények Szala-Lövön	104
Romal kö, Ecséren	123
Rosenaw (Johannes de) festő 1445.	140
» annak árcsképe	140
Rusztli képek	134
Sajó-keresztúri falfestmények	113
Salanchi Tamás	87
Salanki István	87
Sámfalva, (Hanersdorf)	134
Sámon az oroszánál	108
Saud Péter káplán	49
» Márton	49
Sarkantyúk	49
Sathanas	17
Scheffer József	50
Schramm szobrász	7
Schulcz Ferencz	74, 82, 108, 141
Szegesvári falfestmények	134
Selmeczányai falfestmények	135
Signorelli Lukács	112
Sitra vagy Zsegra helyszínelése	58
Sitrai család	58
» czimere	62
Silési sz. Jakab (Zelyz)	142
Sírkő Bánffy családé	25
» János frankovai herczegé	98
» b. Rindsmaul Albrechté	134
Sítéri falképek	135
Slewnig György, kolosvári lelkész	114
» czimere	114
» képe	117
Sopron, Sz. Mihály temploma	138
» sz. Jakab kápolnája	139
» szent ferencziek, benzések, temploma	140
» sz. János temploma	140
Sólyi (Veszprém.) famennyezet	157
Steinbeck József, Bellatinczon	24
Storno Ferencz 14, 23, 27, 39, 60, 101, 104, 105, 119, 128 129, 131, 134, 138, 140, 147, 151	139
Synagoga, jelképileg	138
Szalárd helység	138
Szalárdy János	138
Szalavári festmények	140
Szapáry grófok Mátyáncz kegyurai	39
Szász-Sebesi falfestmény	140
Szathmáry Károly (P.)	88, 107
Szathmármegyei régi templomok	75
» egyházi festő-iskola	158

	Lap.
Szeben-Nagy, festményei	140
Szegények háza, toronyalja	10
Selistei festmények	146
Szenyecz Ferencz, szombathelyi püspök	23
Szent atyák	133
Szent család	82
Szent-Györgyi falképek	142
Szent-István arcsképe (?)	77
Szent-Jakab festményei	142
Szent királyaink I. Magyar sz. királyok	59, 65
Szentkirály (három)	19, 68
Szent-Márton (Turócz)	143
Szentek képei, I. az egyes szentek neveinél.	
» Szentségház Velemér	16
Szentek Gogánfalván	108
» a posonyi főegyházban	133
Szepesi prépost, Mátyás	58
» Muthmér	58
» Henrik	144
Szepesváralja	143
Sztlági Erzsébet arcsképe (?)	148
» István érdemei, I. a máramosi templom leírását.	
Szmrecsán (Liptóban)	143, 156
Szöllös-Vég-Ardó	84
Szucsáni képek	144
Tallán-Dörögdi falfestmények nyomai	105
Tamás esztergomi érek	144
Tanácskozás alatt, in consilio, hogyan kell érteni	30
Te-Deum	43
Templomok, régiek:	
» Pécse	5, 6
» Felső-Dörgöcse	6
» Hahágy	6
» Dömök	10
» Halberstadt	11
» Bamberg	12
» Tótlak	12
» Velemér	13, 14, 50
» Turnische	24
» Csütörtökhely	26
» Kassai sz. Mihály kápolna	34
» Mátyáncz	39
» mátyánczi templom szentélye	41
» Oxfordshirei Chalgrove Church	40
» Chalgrove Church falképei	41
» Tótlak (Kerekegyház)	54
» Zsegrán	60
» » alaprajza	61
» Szlatvin	70
» Jekelfalusi	72
» Fekete-Ardón	73
» Szöllös-Vég-Ardón	85
» Máramaros-Szigeten	87
» » a templom belseje, képpel	89
» » alaprajza *)	93

*) A déli hajó arányossága egyenlő az északkal, az alaprajz e szerint igazítandó.

	Lap.		Lap.
Továbbá a függelékben is említették.		Vásáros-Námény fettményei	127
Thammas siratása	137	Vasmegyei festő-iskola	158
Tordai képek	145	Tornyok, miképen épülnek	32
Tornyok, festettek	157	Toszt József	102
» árvai	157	Vellslaus mint donator	42
» vajda-hunyadi	157	Vendel, szent	91
Vasonyi Miklós	5	Verbeuczi birtokosok	77
Védelmi Mária; i. »Maria-Schutz.«	—	Veronika	15
Tóth Erzsébet	5	Veszprémi káptalan	5
Tótság	3	» Gizella-kápolna	149
Trager Lienhard, teplotatya Sopronban	139	Viski (Mármaros) falképei	150
Trencsini várban levő festmények	145	Viszneki (Heves) festett mennyezet	157
Turnischa, régi templom	24	Warisdorf; falképek	99
» és falfestmények	26	Wondorfi képek	151
Tutulus	161	Zalka János, győri püspök az Antiphonálet sztilsze- rűleg bekötteti	38
Tvrdsini sz. Kristof	145	Zeikfalva, falképei	151
Undrovác I. Wondorf	—	Zólyomi falképek a várban	151
Utolsó ítélet	18	Zsámbéki festmények nyomai	152
» vacsora	65, 66	Zsegra helyszínelése	58
Üvegfestmények nyoma	53	Zsegra falképei	40
Vadnai falképek	146	Zsegrai templomban sz. László legendája	34
Vajda-Hunyad falfestményei	146	» a templom kiengesztelése	68
Vajdovszky János, tanár	63, 70		
Várkonyi falfestmények	149		

Országos Széchényi Könyvtár

